

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ**

TÜRK BASIN TARİHİ

GAZETECİLİK

PROF. DR. BELKIS ULUSOY NALCIOĞLU

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ**

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
GAZETECİLİK LİSANS PROGRAMI

TÜRK BASIN TARİHİ

Prof. Dr. Belkıs Ulusoy NALCIOĞLU

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakóltesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir**.

ÖNSÖZ

Türkiye’de 1950 yılından bu yana yükseköğretim düzeyinde verilen gazetecilik eğitimindeki temel ders niteliğinde olan “Türk Basın Tarihi” dersi için hazırlanan bu kitap, Osmanlı Devleti zamanında başlayan Türkçe gazetecilik faaliyetleri üzerinde durmaktadır. 1828 tarihinde başlayan Türkçe gazetecilik deneyimleri, 1928 yılı sonlarına kadar Arap Harfleriyle gerçekleşmiş olup, bu kitap basın tarihimizin ilk yüz yılına ışık tutmaktadır.

Türkçe gazetecilik faaliyetleri derken, yalnızca Osmanlı Devleti ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerçekleşen Türkçe yayıncılık üzerinde durulmaktadır. Yine her iki Türk devletinin sınırları dâhilinde gerçekleşen azınlık dilli basın ile Avrupa dilli basının ayrıntılarına girilmemektedir.

Belirlediğimiz tarih aralığı ve coğrafi alan kapsamındaki Türkçe gazeteleri incelerken, belli başlı dönemlendirmeler yapılmıştır. Bunlar tüm Türk Basın Tarihi konulu çalışmalarda da benzer şekildedir. Tarihçilerin Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun ile başlattıkları Tanzimat Dönemi basını; II. Abdülhamid dönemi basını (I. Meşrutiyetin ilanını da içine alır); II. Meşrutiyet dönemi basını; Milli mücadele dönemi basını (veya Mütareke dönemi) ve Cumhuriyet basını. Ancak dersimiz, Harf devrimine kadar sınırlandırıldığı için 1928 yılına kadar olan Türkçe basından bahsolunacaktır.

Türkçe basın konusuna geçmeden önce gazeteciliğin ortaya çıkışı ve Batıdaki gelişimi konusuna kısaca değinilecek, ardından Türkçe gazetecilik etkinliklerinin ortaya çıkışına geçilecektir. Bu arada Türkçe gazeteciliğin Batıya göre 200 yıl gecikmeli zuhurunun nedenleri üzerinde durulacaktır.

Prof. Dr. Belkıs ULUSOY NALCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	X
YAZAR NOTU	XI
1. GAZETE VE GAZETECİLİĞİN TANIMI.....	1
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	2
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	3
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	4
Anahtar Kavramlar	5
Giriş	6
1.1. Batıda Basının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	7
1.2. İlk Gazeteler	7
1.3. Matbaanın Bulunuşu.....	8
1.4. Basılı Haber Kitapları.....	10
1.5. Bugünkü Anlamda İlk Gazetelerin Ortaya Çıkışı ve Basın Özgürlüğü Tartışmaları	11
Uygulamalar	16
Uygulama Soruları.....	17
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	18
Bölüm Soruları	19
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK GAZETELER.....	22
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	23
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	24
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	25
Anahtar Kavramlar	26
Giriş	27
2.1. İlk Gazeteler	28
2.1.1. Türkçe İlk Gazete: Vekâyî-i Mısriye.....	29
2.1.2. İkinci Türkçe gazete: Vekayi-i Giridiye.....	30
2.1.3. Tamamı Türkçe İlk Gazete: Takvim-i Vekayi	30
2.1.4. Ceride-i Havadis (1840)	33
Uygulamalar	36

Uygulama Soruları.....	37
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	38
Bölüm Soruları	38
3. TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK FAALİYETLERİNİN GECİKME SEBEPLERİ	42
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	43
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	44
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	45
Anahtar Kavramlar	46
Giriş	47
3.1. Türkiye’de Gazetecilik Faaliyetlerinin Geç Başlama Nedenleri.....	48
3.2. Türkçe Basımcılığın Geç Başlaması (1727).....	49
3.3. Basılı Eserlere İlginin Olmaması.....	50
3.4. Siyasî, İdarî, Sosyo-Ekonomik Yapının Elvermemesi	53
Uygulamalar	56
Uygulama Soruları.....	57
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Bölüm Soruları	58
4. İLK ÖZEL TÜRKÇE GAZETELER.....	61
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	62
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	63
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	64
Anahtar Kavramlar	65
Giriş	66
4.1. İlk özel gazetelerin yayına başlaması	67
4.1.1. Tercüman-ı Ahval.....	67
4.1.2. Tasvir-i Efkar.....	71
4.1.3. Muhbir Gazetesi	73
Uygulamalar	77
Uygulama Soruları.....	79
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	80
Bölüm Soruları	81
5. TANZİMAN DÖNEMİ BASININDA MEVZUAT	84
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	85

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	86
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	87
Anahtar Kavramlar	88
Giriş	89
5.1. Tanzimat Dönemi Basın Mevzuatı.....	90
5.2. Matbaalar Nizamnamesi (1857)	90
5.3. 1858 Tarihli Ceza Kanununda Basınla İlgili Maddeler.....	90
5.4. Matbuat Nizamnamesi (1864)	91
5.5. Kararname-i Âli.....	92
5.6. Yeni Osmanlıların Yurtdışına Çıkışı.....	92
5.7. Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e Mektubu	93
Uygulamalar	96
Uygulama Soruları.....	97
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	98
Bölüm Soruları	98
6. YENİ OSMANLILARIN YURTDIŞINDAKİ FAALİYETLERİ.....	102
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	103
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	104
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	105
Anahtar Kavramlar	106
Giriş	107
6.1. Yeni Osmanlıların Vücuda Gelişi	108
6.2. İttihad ve İnkılab Gazeteleri	112
Uygulamalar	115
Uygulama Soruları.....	116
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	117
Bölüm Soruları	118
7. TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASI DİĞER BASIN FAALİYETLERİ ...	121
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	122
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	123
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri.....	124
Anahtar Kavramlar	125
Giriş	126

7.1. Yeni Fikir Gazeteleri	127
7.2. Mizah Gazeteleri	133
7.3. Diğer Mizah Gazeteleri	135
7.4. Diğer Siyasi Gazeteler	136
7.5. İlk Türkçe Dergiler	136
Uygulamalar	139
Uygulama Soruları.....	140
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	141
Bölüm Soruları	143
8. OSMANLI DÖNEMİNDE İLK TÜRKÇE DERGİLER.....	146
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	147
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	148
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	149
Anahtar Kavramlar	150
Giriş	151
8.1. Türkçe Dergiciliğin Başlangıcı.....	152
8.1.1. Mecmûa-i Funûn	152
8.1.2. Mecmûa-i İber-i İntibah	155
8.1.3. Mir'ât.....	160
8.2. Tanzimat Döneminde Dergicilik Sahasında Yeni Girişimler.....	164
Uygulamalar	168
Uygulama Soruları.....	169
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	170
Bölüm Soruları	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
9. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASINI	174
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	175
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	176
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	177
Anahtar Kavramlar	179
Giriş	180
9.1. Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi	181
9.2. Meşrutiyetin İlanı	183
9.3. Dönemin Siyasi Vaziyeti.....	184

9.4. II. Abdülhamid Döneminde İstanbul Basını.....	184
9.5. Sansürün Boyutları	188
9.6. Hafiye Teşkilatı: Jurnalcilik	190
9.7. Jön Türk Hareketi.....	191
Uygulamalar	193
Uygulama Soruları.....	194
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	195
Bölüm Soruları	196
10. JÖN-TÜRK YAYINLARI	199
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	200
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	201
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	202
Anahtar Kavramlar	203
Giriş	204
10.1. Meşveret Gazetesi	205
10.2. Mizan Gazetesi	207
10.3. Osmanlı Gazetesi.....	208
10.4. Şurayı Ümmet Gazetesi.....	211
Uygulamalar	216
Uygulama Soruları.....	217
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	218
Bölüm Soruları	219
11. İKİNCİ MEŞRUTİYETİN İLANI SONRASI BASIN.....	222
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	223
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	224
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	225
Anahtar Kavramlar	226
Giriş	227
11.1. Meşrutiyetin İlanı	228
11.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Basını (1908-1918)	229
11.3. Dönemin Önemli Siyasi Gelişmeleri.....	230
11.4. II. Meşrutiyet Basını.....	231
11.5. Öldürülen Gazeteciler.....	234

11.5.1. Hasan Fehmi	234
11.5.2. Ahmet Samim	235
11.5.3. Zeki Bey	235
11.6. Siyasi Vaziyet	236
11.7. 1909 Basın Yasasındaki Bazı Değişiklikler	236
Uygulamalar	237
Uygulama Soruları	239
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	240
Bölüm Soruları	241
12. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASINI	244
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	245
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular	246
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	247
Anahtar Kavramlar	248
Giriş	249
12.1. İstanbul Basını	251
12.1.1. Tasvir-i Efkar	251
12.1.2. İkdâm	252
12.1.3. Vakîf	253
12.1.4. Akşam	253
12.1.5. Âtî-İleri	254
12.1.6. Yeni Gün	254
12.1.7. Alemdar	255
12.1.8. Peyam ve Peyam-ı Sabah	255
12.2. Anadolu Basını	256
12.2.1. Envar-ı Şarkîyye	256
12.2.2. Yeni Adana	256
12.2.3. Açık Söz	256
12.2.4. İrade-i Milliye	257
12.2.5. Hâkimiyet-i Milliye	257
12.3. Anadolu Basınında Takip Edilen Yayın Politikası	258
12.4. Anadolu Ajansı Kuruluyor (6 Nisan 1920)	258
12.4.1. AA'nın Kuruluş Amacı	258

12.5. Milli Mücadele Aleyhindeki Yayınlar Karşı Alınan Tedbirler	259
12.6. 29 Nisan 1920'de 'Hıyanet-i Vataniye Kanunu' Kabul Edilmiştir	259
Uygulamalar	262
Uygulama Soruları.....	263
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	264
Bölüm Soruları	265
13. CUMHURİYETİN İLK YILLARI BASIN (1923-1928).....	268
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	269
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	270
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	271
Anahtar Kavramlar	272
Giriş	273
13.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hükümetçe, Basınla Alakalı İzlenen Politika..	274
13.2. Dönemin Basın Organlarında Tartışılan Meseleler	274
13.3. Başkent Meselesi	277
13.4. Hilafet Meselesi.....	278
13.5. Basının, Baskıdan Kurtarılmasına Yönelik Çabalar.....	279
13.6. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	279
Uygulamalar	283
Uygulama Soruları.....	285
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	286
Bölüm Soruları	287
14. TÜRK BASININDA ALFABE TARTIŞMALARI	290
Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?	291
Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular.....	292
Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri	293
Anahtar Kavramlar	294
Giriş	295
14.1. Türk Toplumunun Latin Alfabesi İle Tanışması	296
14.2. Arap Alfabesinin Islahı.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Uygulamalar	304
Uygulama Soruları.....	305
Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti	307

Bölüm Soruları	308
KAYNAKÇA.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Yy	Yüzyıl
YKY	Yapı Kredi Yayınları
AA	Anadolu Ajansı
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

YAZAR NOTU

İyi okumalar ve başarılar dileklerimle..

1. GAZETE VE GAZETECİLİĞİN TANIMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1.1. Gazetenin tanımı ve ilk gazeteler olarak adlandırabileceğimiz haber mektupları ve ardından haber kitaplarının hangi siyasi, iktisadi ve içtimai şartların hazırladığı ortam neticesinde ortaya çıktığı;

1.2. Matbuatın gelişimiyle, mevkute olarak adlandırılan ilk süreli yayınların ortaya çıkışı. Bunların Avrupa ve Amerika'daki gelişimi;

1.3. Basının kamuoyu oluşturan bir kitle iletişim aracı olarak öneminin kavranmasıyla dini ve siyasi otoritelerce denetim altına alınmasına dair girişimler ve buna karşın sivil hareketler ve bir kısım devlet adamlarının girişimleriyle basın ve ifade özgürlüğünün kazanımına dair gerçekleşen kazanımlara ilişkin genel bilgi.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1. Gazetelerin ilk örnekleri olarak sayabileceğimiz yazılı materyallere dair eski Yunan ve Antik Roma'dan örnekler veriniz.**
- 2. Özellikle 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'da haber mektuplarına olan talebin iktisadi, siyasi ve içtimai (toplumsal) nedenlerine dair bilgi veriniz.**
- 3. Batı toplumlarının iktisa, siyasi ve içtimai şartlarıyla kıyaslayarak, Doğu toplumlarında çok daha erken bulunup kullanıldığı halde matbaa ve ürünlerinin gelişememe nedenlerine dair yorum yapınız.**
- 4. Basının denetim altına alınabilmesi için Batı toplumlarında siyasi erklercebaşvurulan hukuki ve iktisadi düzenlemelere dair bilgi veriniz.**
- 5. Mevkutenin tanımını yapınız.**

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Gazetenin tanımı	Gazetenin anlamı ve özelliklerini öğrenecek	Ders notlarından okunacak
Gazetenin ortaya çıkışı ve gelişimi	Antik toplumlardan ilk mevkutelerin ortaya çıkışına kadar olan süreciçteki tarihi arka planı öğrenerek, toplumların habere olan gereksinimleri doğrultusunda gazeteye, yani yazılı ve kalıcı bir kitle iletişim aracına olan gereksinimlerinin ortaya çıkmış olduğunu öğrenecek.	Ders notlarından okunacak
Matbuatın gelişimi	15. yüzyılda basım sahasında yaşanan gelişmelerin kitle iletişim araçlarının gelişimine ve bunun da siyasi ve toplumsal yeni gelişmelere nasıl ortam hazırladığını öğrenecek	Ders notlarından okunacak
Basının özgürlüğü	Basın özgürlüğü için başlatılan mücadelelerin ilk örneklerini öğrenecek	Ders notlarından okunacak

Anahtar Kavramlar

İlk gazeteler, haber mektupları, mevkute, basın özgürlüğü, kamuoyu

Giriş

Birinci hafta kapsamında; Gazete ve gazeteciliğin tanımı yapılarak, Batıda haberciliğin ortaya çıkışı ve gelişimine ilişkin bilgi verilir. Bu doğrultuda Avrupa'da matbaanın, yazılı iletişimin ve basının gelişimi; Haber mektupları; Haber kitapları; Günümüz anlamındaki ilk dergi ve gazeteler; Günlük gazetelere değinilir. Basının kamuoyu oluşumundaki gücünün iyice belirginleşmesini takiben dini ve siyasi otoritelerce kontrol altına alınma çabalarına karşın, halktan kişilerce ve onların parlamentolardaki temsilcileri vasıtasıyla verilen basın ve ifade özgürlüğü alanındaki ilk girişimlerinden bahsolunur.

1.1. Batıda Basının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Basının ilk örneğini teşkil eden gazete; memleket ve dünya olaylarını geniş bir okuyucu kitlesine bildirmek, onların siyasi, fikri, sosyal ve ekonomik sahalarda ilerlemesini sağlamak amacıyla günlük olarak yayımlanan bir araçtır. Gazete; haberleri ve fikirleri toplama, değerlendirme, işleme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyu oluşturma sanatını mümkün hale getiren kitle iletişim aracıdır.

1.2. İlk Gazeteler

Halkın haber alma ihtiyacını karşılayan gazetelerin ve gazetecilik mesleğinin ortaya çıkmasındaki en büyük etken de zaten, toplumun çevresinde ve daha uzağında gelişen olaylar hakkında bilgi sahibi olmak istemesidir. İnsan daima çevresinde olup bitenleri öğrenmek, kendi başına gelenleri başkalarına duyurmak, bunlar üzerinde düşünmek ve düşündüklerini de iletmek gereksinimi duymuştur. İşte bu haberleşme eğilimi gazetecilik mesleğinin doğmasında en büyük etkeni oluşturmuştur.

Gazetecilik mesleği bugünkü konumuna gelene kadar da zorlu aşamalardan geçmiştir. İlk başlarda yalnızca devletin aldığı yeni kararları ya da yürürlüğe girmiş kanunları halka iletmek ya da hatırlatmak amacıyla küçük el ilanları şeklinde hazırlanan gazeteler, ticaretin gelişmesiyle birlikte genellikle ticari etkinliklerin duyurulduğu el ilanları şeklini almıştır. Ancak, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa’da bir takım siyasi olayların gelişmesi devrinde yalnızca ticari olayları duyuran küçük ilanlar olmanın ötesinde toplumsal olayları içerip bunları halka aktaran ve hatta hükümeti eleştiren bir meta haline gelmiştir. Bundan sonra gelişimini sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere uydurarak son derece etkin bir kuvvet haline gelen gazeteciliğin bugünkü konumuna gelmesi sanıldığı kadar kolay olmamıştır.

Gazetenin ilk ortaya çıkışı çok eski zamanlara dayanır. İsrail tarihçisi Flavius Josephe, Babilonyalılarda kamu ile ilgili olayları günü gününe yazan ve bunları fırınlanmış çamur tabletler halinde duvar gazetesi olarak şehrin çeşitli köşelerine asan görevlilerden söz etmektedir. Louvre Müzesi’nde bulunan bazı Mısır papirüslerinden daha o dönemlerde gazetenin var olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Firavun Amarsis’in bazı gazetelerin taşlamalarına dayanamayıp kahrından öldüğü bu papirüslerde açıkça bildirilmektedir.

M.Ö. 1750’de ise, III. Thoutmes’in bakanlarından birinin, bir gazetede çıkan yazıyı tekzip ettiği bilinmektedir. İşte tüm bu türden tarihi kalıtlardan, gazetenin geçmişinin M.Ö. 1750’li yıllara kadar gittiği anlaşılmaktadır. Eski Yunan sitelerinde de tarihi olayların yazıldığı “Ori”ler, günlük olayların yazıldığı “Efimerit”ler ilkel gazete niteliğindedirler.

Bunun dışında M.Ö. 59’da Sezar’ın buyruğu ile halkı ilgilendiren günlük önemli olayları kapsayan “Acta Diurna” adıyla bildiriler yayımlanmıştır. El ile yazılan bu bültenlerde önemli toplumsal ve siyasi olaylar, iflaslar, idamlar, cenaze ve düğün törenleri, yangınlar,

kamuoyunu ilgilendiren anlaşmalar, hatta gladyatör oyunlarına dair halkı ilgilendiren çeşitli haberlere yer verilmiştir. Bu haberleri toplamak için özel kişiler görevlendirilmiştir.

Bir çeşit duvar gazetesi olan Acta Diurnalar halkın görebileceği şekilde kentin belli başlı yerlerine asılmış, aynı zamanda evlere ve diğer eyaletlere gönderilmiştir. Bu nedenle, Acta Diurna'yı bugünkü modern gazetelerin atası, haberleri toplayan görevlileri ise bugünkü muhabirlerin ilk örneği olarak saymamız hiç de yanlış olmayacaktır.

Henüz 1200'lerde, el yazmalı iletişim döneminde, büyük ticari kuruluşların merkez ve şubeleri arasında; malların fiyatları, gemilerin limanlara geliş gidiş tarihleri ve saatleri, Avrupa'nın önemli saraylarında olan bitenler hakkında haberler, Avrupa kentlerinde meydana gelen olağanüstü durum ve olaylara ilişkin bilgileri içeren mektuplar dolaşmaya başlamıştır. Bunların 13. yüzyıl civarında önemli bir ticaret merkezi olan Venedik'te 'Avvisi' adıyla doğduğu sanılmakta olup, ticaretin gelişmesiyle birlikte tüm Avrupa genelinde görülmeye başlamışlardır. Haber mektupları özellikle Almanya ve İtalya'da önem kazanmıştır. Bu iki ülkede asiller ve zenginler haber mektuplarına rağbet göstermiştir. Her iki ülkenin de özelliği sürekli bir siyasî çalkantı içinde oluşu, küçük prensliklerden meydana gelmesi, bunların aralarında devam edegelen çekişmeler nedeniyle habere duydukları gereksinimdir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki yayılışı da haber mektuplarına ilgiyi artıran nedenlerden olmuştur. 14, 15 ve 16. yüzyıllarda birbiri ardına gerçekleşen keşif ve icatlar da haber mektuplarına olan ilgiyi artırmıştır. Gerek ticaret çevrelerinden haber bekleyen tüccarlar, Türk akınlarının nerelere ulaştığından haberdar olmak isteyen devlet ve siyaset adamlarıyla, büyük halk kitleleri, sanat ve din hareketlerine dair yeni gelişmeleri öğrenmek isteyen kilise adamları ve aydınlar, sanatçılar, gerekse fen ve teknik alanlarda birbiri ardına yaşanan gelişmelere dair haber alma gereksinimi duyan kimseler, ihtiyaçlarını karşılamak için bu yazılı iletişim araçlarına başvurmuşlardır.

1.3. Matbaanın Bulunuşu

Uygarlık tarihini değişikliğe uğratan en önemli buluşlardan kabul edilmesi gereken matbaanın mucidi olarak her ne kadar Alman Gutenberg gösteriliyor olsa da, Gutenberg'in matbaayı bulduğu iddia edilen 1440 yılından önce hem de asırlar önce Asya'da basmacılığın bilindiği bugün kanıtlanmış durumdadır. Üstelik de Gutenberg'in hareketli harfleri kullandığı yöntem ondan asırlar önce Uygur Türkleri tarafından kullanılmıştır ki bu, Doğu Türkistan'da yapılan kazılar sonucunda bulunan tahtadan Uygur harflerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Uygurların komşuları olan Çinlilerin, henüz M.S. 2. yüzyılda, taş ve tahta kalıplara kazınan metinlerin baskıyla çok sayıda kopyasının çıkarılması yöntemini kullandıklarına dair bilgiler vardır. Bu yöntemle basılan ilk haber yaprağının, imparatorun iletmek istediği bilgilerin devlet memurlarına ulaşması için Tang sülalesi zamanında yayımlandığı bilinmektedir (618 – 906). Sayfa kalıpları yerine tek tek harflerin birleştirilmesiyle oluşturulan hareketli baskı yöntemi ise Uygur Türkleri tarafından kullanılmıştır.

Çin'e komşu bölgede yaşayan Uygurların, baskıcılıkla tanışmalarının komşuları olan Çinliler dolayısıyla olduğu sanılır. Uygurlar, kalıp baskı yöntemi yerine, tahtadan yaptıkları ve çoğalttıkları hareketli harfleri birleştirip dizme tekniğini geliştirmişlerdir. 745'de Orhun Nehri kıyısında, Ötüken'de devlet kuran Uygur Türkleri önceleri tüm Türkler gibi Gök Tanrı inancına sahipken, bir süre sonra Çin'in tesirinde kalarak Manihaizm ve Budizm dinlerini benimsemiş bundan sonra ise savaşçı olan bu kabilenin yaşam tarzı tamamıyla değişmiş, yerleşik hayata geçerek ticaretle uğraşan barışçı bir topluluk şeklini almışlardır. Bundan sonra 840 yılında Kırgızların saldırısıyla yıkılan Uygur Devleti'nden ayrılan bir kısım Uygur Türkleri Çin'in batı bölgesindeki Kansu civarına yerleşmişler ve burada bir devlet kurmuşlardır. İyice Çin tesirinde kalan bu Türklerden, Manihaizm ve Budizm ile ilgili birçok belge günümüze kadar kalmıştır. 19. yüzyılın sonunda Kansu'da bir mağarada yapılan araştırmalarda bu tür belgelerin yanı sıra tahtadan yapılmış Uygur harfleri de bulunmuştur. Bu bölgelerde yapılan başka kazılarda da Uygur matbaa harflerine sıkça rastlanmıştır.

Çinlilerin değil de Uygurların oynar harfleri kullanarak baskı yapmalarının sebebi Çin alfabesinin 80 bin sembolden oluşurken, Uygur alfabesinin sadece 18 harften oluşuyor olmasıdır. Ancak bu yöntem, yani oynar harfli baskı yöntemi yaygınlaşmamıştır. Bu yolla çoğaltılan metinler daha çok siyasi ve dinî içerikli metinlerle sınırlı kalmıştır. Bu yöntem asırlar sonra Avrupa'da Gutenberg'in de dâhil olduğu bir kısım matbaa ustası tarafından yeniden ele alınacak, geliştirilecektir. Ancak oynar harfli matbaanın yaratıcısı olarak bugün Batılılarla birlikte pek çoğumuz dahi Gutenberg ve çağdaşlarını anıyoruz. Tabii bunda, ilgili sahaya dair Batılı araştırmacıların yazmış oldukları kaynaklara olan genel ilgi ve gösterilen itibarın etkisi bulunmaktadır.

Ortaçağ Avrupa'sında oynar harfli matbaanın geliştirildikten sonra tam anlamıyla işlevsellik kazanması iki asır sürmüştür. Buna o devirde kiliselerin fazla söz sahibi olması dolayısıyla aşırı tutuculuğun neden olduğu düşünülebilir. Batıda hareketli harflerle ilk kitabın Gutenberg tarafından basıldığı söylenir (1440–1450). Ancak artık bu düşünce terk edilmeye başlanmıştır. Yapılan araştırmalar o dönemde Orta Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde birbirinden bağımsız olarak hareketli harflerle baskı yapma arayışının var olduğunu göstermektedir.

El yazmalarına göre metinleri hızlı ve ucuz çoğaltması üstünlüğüyle ortaya çıkan matbaa, önce Almanlar arasında yaygınlaşmıştır. 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde yalnızca Almanya'da 60 ayrı kentte matbaa olduğu bilinmektedir. Almanya'dan Avrupa'nın diğer bölgelerine matbaa hızla yayılmıştır.

Matbaalar, az sayıda siyasi gelişmeleri bildiren ve genellikle ticarî bilgilerle dolu olan haber mektuplarının içeriğinde bir kısım değişiklikler yaparak, halkın ilgisinin daha fazla yöneldiği sosyal olaylara ağırlık veren yayınlar basmaya başladılar. Savaşlar, doğal felaketler, salgın hastalıklar, yangınlar, büyük hırsızlıklar, esrarlı cinayetler vb. toplumun genelini ilgilendiren, ilgisini cezbeden bilgiler bu haber mektuplarında yer bulmaya başladı.

1.4. Basılı Haber Kitapları

Yeni basım tekniğinin yaygınlaşmasıyla haber mektupları basılı olarak ve daha ihtivalı olarak hazırlanmaya başlamış, ‘haber kitapları’ halini almıştır. Haber kitapları, tüm Avrupa’da ilgiyle karşılanmış ve sayıları hızla artmıştır.

Haber mektuplarının basılı olarak hazırlanmasıyla birlikte bunların resmî makamlarca denetlenmesi de söz konusu olmuştur. Çünkü matbaalar izin alınarak kurulmakta, basılan malzemeler de denetlenmekteydi. Oysa rahipler, soylular, devlet adamları, zenginler ülkelerinde ve dışarıda olup bitenleri tüm gerçekleriyle öğrenmeyi tercih ediyorlardı. Bu yüzden, basılı haber mektupları fiyat olarak daha ucuz olmasına rağmen el yazması haber mektupları bir süre daha basılı olanlara göre üst sınıfın rağbetini gördü. İtalya’da, özellikle Venedik’te ‘Avisi’ olarak adlanan ve Raportisti, Gazettanti, Novellanti, Menanti gibi isimler altında çıkan basılı haber mektupları ise, matbaa yoluyla çok sayıda ve kısa zamanda basılabildiğinden ‘Gazetta’ denilen bakırdan, en küçük Venedik parası karşılığında satılmakta ve fiyatından dolayı halk tarafından ilgi görmekteydi.

Haber mektupları, tüm Avrupa’da ilgiyle karşılandı ve sayıları hızla arttı. Bir süre sonra Avrupa’da baş gösteren siyasî ve sosyal olaylar neticesinde matbaalar, az sayıda siyasî gelişmeleri bildiren ve genellikle ticarî bilgilerle dolu olan bu yayınların içeriğinde bir kısım değişiklikler yaparak, halkın ilgisinin daha fazla yöneldiği sosyal olaylara ağırlık veren yayınlar basmaya başladılar. Savaşlar, doğal felaketler, salgın hastalıklar, yangınlar, büyük hırsızlıklar, esrarlı cinayetler vb. toplumun genelini ilgilendiren, ilgisini cezbeden bilgiler bu haber mektuplarında yer bulmaya başladı. Tek yaprak alışkanlığı terk edilerek daha kapsamlı yayınlar yapılmaya başlandı.

Bu iş daha çok zaten bir baskı makinesine sahip olan matbaacılar tarafından yapıldığı gibi çok farklı meslekle meşgul olup, bilgi ve haberlere ulaşma imkânı olan kimseler de öğrendikleri bu bilgileri derleyip, düzenleyerek bir matbaaya başvurmakta ve bunların basımını ve dağıtımını sağlayabilmekteydi.

Örneğin, 1578-1647 yılları arasında yaşamış Philipp Hainhofer adlı bir Augsburg’lu antikacı, kendine ulaşan haber ve bilgileri derleyip, düzenleyerek, bunların basımını sağlar ve sonrasında dükkânında sattığı gibi yine prenslere, soylu kişilere, ticarethanelere ve özel abonelere posta yoluyla ulaşımını sağlardı.

Ticaretin gelişmesiyle birlikte tüm Avrupa genelinde görülmeye başlamışlardır. Elle yazılan bu haber mektupları bazı büyük ticari kuruluşlarca olayları ve akımları kendileri gibi görmeleri istenen kesimlere ulaştırılmış, böylelikle de ticari çıkar amacı sağlamak için kullanılmışlardır. Ancak matbaanın bulunmasıyla birlikte haber mektuplarının daha fazla çoğaltılıp yayılması mümkün olmuş, dolayısıyla bu sınırlı alan genişlemiş, alanın genişlemesiyle birlikte konular da ticari ve siyasal konulardan başka konuları da kapsamaya başlamış, zamanla toplumsal olaylar ağırlık kazanmaya başlamıştır.

1.5. Bugünkü Anlamda İlk Gazetelerin Ortaya Çıkışı ve Basın Özgürlüğü Tartışmaları

Bugünkü anlamda, mevkute olarak tanımlayabileceğimiz, diğer deyişle düzenli yayın aralığına sahip ilk süreli yayınlar 1600'lü yılların başlarında görülmüştür. 1609'da Strassburg'da (bu dönemde Almanya sınırları içindedir) Almanca yayımlanan *Avisa Relation oder Zeitung* çıkmıştır. Haftada bir yayımlanan bu gazeteyi Johann Carolus çıkarıyordu. Carolus gazete çıkarmak için baskı makinesi almadan önce de, yerel politik olaylar hakkında haberler içeren elle yazıp çoğalttığı haftalık haber mektuplarını hazırlıyordu. *Relation*, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde yapılan bilimsel araştırmalar, çalışmalara ilişkin bilgiler içerdiği gibi, dış politika ve savaşlarla ilgili haberler de aktaran bir yayındı. Yanı sıra iç politikaya dair havadisler de içeriyordu. Yine aynı yıl aynı isimle bir başka gazete Augsburg'da neşrolunmaya başlamış, *Aviso* isimli gazete de aynı sene Wolfenbüttel'de yayınlanmaya başlamıştır. 1610'da Köln'de *Gedenck Wurdige Zeitung* isimli bir başka gazete yayına girmiştir. Bunları diğer çok sayıda yayın takip etmiş, 1619'dan itibaren Anvers, Amsterdam, Viyana, Frankfurt, Londra, Zürih, Paris, Stokholm ve Roma gibi Avrupa şehirlerinde gazeteler neşrolunmaya başlanmıştır.

Fransa'da gazetecilik devlet destekli olarak başlamıştır. 1631'de yayına başlayan *La Gazette* isimli gazete, matbaacı Louis Vedosman tarafından çıkarılmıştır. İlk başlarda yarı resmi nitelikli bir gazete olmuştur. Bir nevi hükümetin sözcülüğünü yapmıştır. Daha sonra 1762'de devletin resmi yayın organı olmuş, adı *La Gazette de France* olarak değiştirilmiştir. Haftanın birkaç günü yayınlanan gazetelerin olduğu dönemde, bilinen ilk günlük gazete, *Einlauffende Nachricht von Kriegs- und Welthändeln* adıyla Timotheus Ritzsch tarafından 1 Ocak 1660'da Almanya'nın Leipzig kentinde yayınlanmaya başlamıştır. Ritzsch bundan önce, yine Leipzig'de *Einkommenden Zeitungen* adıyla bir gazete çıkarıyordu. Ancak bu gazete haftada birkaç gün yayınlanıyordu. 1650 yılının yaz aylarında çıkarmaya başladığı bu gazetenin 1652'de yayın izni için aldığı süre dolunca, Ritzsch başka bir gazete çıkarmak için girişimde bulunmuş ve aldığı izinle birlikte 1660 yılı başında diğer gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete ilk başlarda haftada 6 gün yayınlanırken, kısa süre sonra haftanın her günü yayınlanır olmuştur. *Einlauffende Nachricht von Kriegs- und Welthändeln* dünyanın ilk günlük gazetesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu ilk günlük gazeteyi takiben Königsberg, Viyana, Frankfurt gibi Alman dilli bölgelerde günlük gazeteler yayınlanmaya başlamıştır. Fransa'da ilk günlük gazete *Journal de Paris* adlı gazete olup, 1777 yılında yayınlanmaya başlamıştır. İngiltere'de ilk günlük gazete ise 1702'de *Daily Courant* adıyla yayınlanmıştır. Elizabeth Mallet tarafından neşrine başlanan *Daily Courant*, 1735'de kapanmıştır.

Fransa ve İngiltere'de de haber mektupları yazan ve çoğaltanlar sıkı takibe alınmış, özellikle mezhep savaşları zamanında (1618-1648) bu ülkelerde yayın yapamayan pek çok kimse nispeten özgür bir ortam olarak gördükleri Hollanda'ya geçerek burada yayın yapma imkânı bulmuşlardır. Basın hürriyeti mevzu da böylelikle kendini göstermeye başlamıştır dolayısıyla...

1641-1643 yılları arasında yaşanan iç savaşlarda Kral I. Charles'ın parlamentoyla arası açılmış, Parlamentoyu ve kraldan hak isteyenleri savunan yayınlar sayıca artmış, 1643'de sansür büroları kurulmuştu. İngiliz parlamentosunda, zamanında uygulamaya koyulan, kitapların vb. basım öncesi denetimini öngören 1643 tarihli Lisans Yasası üzerine, John Milton, Parlamentoda büyük kısmı Püritenlerden oluşan Lordlar ve Avam Kamaralarının üyelerine yapmış olduğu konuşmada, "...Özgürlük, tüm müthiş zekâların ilacıdır. İşte cennetin ruhlarımızı aydınlatan ve güzelleştiren etkisi budur. İşte düşüncelerimizi azat eden, genişleten, seviyelerinin üstüne kaldıran budur... ya Papalık gibi olun ya da özgürlüğü inşa edin" diyordu. Ünlü fikir adamı ve şair John Milton'un, sonradan 'Areopagitica' adıyla yayınlayacağı, parlamentoda basın özgürlüğünün önemi üzerine yaptığı bu konuşmasına rağmen basına yönelik sıkı denetim uygulanıyordu. Sansüre uymayan gazetecilere hapis ve hatta idam cezaları veriliyordu.

İngiltere'de basın hürriyetine engel teşkil eden bir uygulama da ruhsat alma zorunluluğu idi. Hakarete dair olan kanun da yazarları engelleyen bir başka etmendi. Herhangi bir yazının hakaret teşkil edip etmediğine karar vermek hâkimin elindeydi. O tarihlerde hâkimler hükümetlerle çok sıkı ilişkide olduklarından, hükümeti tenkit eden herhangi bir yazının basılmasına göz yuman editörler derhal hapse atılabilmekteydi. İngiltere'nin ilk günlük gazetesi *Daily Courant* Londra'da kuruldu. Bunu, 'Robinson Crusoe'nin yazarı Daniel Defoe tarafından 1719'da kurulan *The Daily Post* izledi. Bu arada yerel, haftalık, aylık, akşam ve Pazar gazeteleri de kurulmuştu.

1789 tarihli 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne düşünce ve basın hürriyetini koruma altına alan, 11. madde ekleniyordu ki, bu maddede; "düşünce ve kanaatlerin özgürce iletilmesi insanın en değerli haklarından biridir. Her yurttaş özgürce konuşup yazabilir ve basım yapabilir. Yalnız yasada öngörülen hallerde bu özgürlüğün kötüye kullanımından sorumludur" denilmekteydi.

Basın özgürlüğüne diğer bir engel ise vergilerdi. Bütün gazeteler pul, kâğıt ve ilan vergilerine tabi idiler. İlk olarak 1712'de konulan bu vergiler zaman içerisinde o kadar yükselmişti ki, 1815'de Times gazetesi 7 penny'e satılır olmuştu. O zamanlar bir işçinin haftalık ortalama geliri 15 shilling civarındaydı (1 shilling = 12 penny). Dolayısıyla gazeteler ancak onları satın almaya gücü yeten zengin sınıf içindi. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki liberal hareketler bu durumu değiştirdi. 1861'e kadar bütün vergiler kaldırıldı, böylece basın tek bir sınıfa hitap eden bir araç olmaktan çıktı. Artık basın savaş zamanları haricinde hükümet denetiminden de geçmiyordu. Bunu iki önemli gelişme takip etti. □1850'den sonra İngiltere'de raylı sistem taşımacılığının gelişmesi sayesinde, Londra gazeteleri basıldıklarının en geç ertesi günü birkaç ufak ada dışında tüm İngiltere'ye dağılıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında ilköğretimin zorunlu kılınmasıyla birlikte okuryazar oranı yükselince gazeteleri talep edenlerin sayısında büyük bir artış yaşandı.

İngiltere'de 30 Haziran 1855'de gazetelere uygulanan pul vergisi kaldırıldı ve birkaç hafta içinde Edinburgh, Glasgow, Aberdeen, Belfast, Manchester, Liverpool, Birmingham, Nottingham ve başka şehirler kendi günlük gazetelerine kavuştular. Gazetelerin fiyatları düştü. Tirajlar yükselmeye başladı. 1871'de *Daily Telegraph*'ın tirajı 240 bine ulaşmıştı. Bu

arada yeni bir okuyucu kitlesi yetişiyordu. Eğitim sahasındaki yeniliği takiben okuryazar kitlenin oranında ciddi bir artış yaşanırken, gazete fiyatlarının düşmesiyle orta sınıf ve işçi sınıfı da gazete okurları arasına ekleniyordu. Okur kitlesinin profili de dolayısıyla değişmeye başlamıştı. Daha ağır bir dille yazılıp, ciddi haberlerin sayfalarının neredeyse tamamını kapladığı gazeteleri okumaya yeni okur kitlesinin ne zamanı vardı ne de hevesi. Bunu fark eden Georges Newnes, *Titbits* adıyla haftalık bir gazete yayınlamaya başladı. Büyük başlıklı, heyecanlı, kısa haberlerin sunulduğu bu gazete üç ay içerisinde 900 bin nüsha sattı. Bunu, diğer gazetelere göre daha ucuz (1/2 penny) olan ve *Titbits*'in içeriğine benzer bir içerikle hazırlanan akşam gazetesi olan *Star* ve onu da *Daily Mail* izledi (1890). Bu gazetenin tirajı 1900 yılında 500 bine ulaştı. Bu durum basım teknolojisinde de yeni gelişmeleri tetikledi ve tabii istihdam sahasında. Bunlar da gazetelerin sahiplik yapılarında değişimlere sebep oldu. Bu nedenlerle 1800'lerin sonunda gazetelerin büyük kısmı tek sahipli olmaktan çıkarak, çok sayıda hissedarın ortak mülkiyetine geçti. Çünkü gazete yayıncılığı artık bir endüstri halini almıştı.

Amerika'da günümüz formatındaki gazetelerden önce ilk haber kâğıtları Batı Hemisphere'de İspanyolca olarak görülmüştür. Hoja Volante Mexico'da İspanyolca olarak basılmış, düzenli aralıklarla yayınlanmamış haber kâğıtlarından (bülten) bilinen en eski tarihliisidir (1542). Benzer haber kâğıtlarına 16. yüzyılın sonlarına doğru Peru'da da rastlanmıştır. 1618'den itibaren bunlar daha düzenli aralıklarla yayınlanır olmuştur.

1636'da Boston yakınındaki Cambridge'te Harvard College kurulmuş, bu koleje bağlı basımevi 1638'de faaliyete geçmişse de, basımevinde yalnız kitap yayımına müsaade edilmiştir. 1689'da Boston'da bir gazete çıkarıldıysa da, İngiliz Vali tarafından gazetenin yayımı derhal yasaklanmıştır. 25 Eylül 1690'da Benjamin Haris isimli bir Londralı, *Public Occurrences* isimli aylık bir Amerikan gazetesini yayımlamışsa da Massachusetts valisi tarafından gazetenin ikinci sayısının yayımına izin verilmemiştir.

Amerika'da düzenli olarak yayınlanan ilk gazete ancak 1704'de neşre başlamıştır. Boston Posta Müdürü olan İngiliz asıllı John Campbell tarafından kurulan gazete, İngiliz taraftarı olarak 1776 yılına kadar yayımına devam etmiş, Amerikalılar Boston şehrini sarıp, İngiliz birliklerini şehirden çıkardıktan sonra, gazetenin o zamanki sahibi Draper, gazetenin idarehanesini basanlarca öldürülmüştür. The Boston News Letter isimli bu gazeteden sonra pek çok haftalık ve haftada birkaç gün çıkan gazeteler neşredilmeye başlanmıştır. İlk günlük gazete ise 1784 yılında yayın hayatına giren Philadelphia isimli gazete olmuştur.

Gerçek Amerikan basını ise 'penny-press' uygulamasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun örneğine daha önce Venedik'te yayınlanan haber mektuplarında rastlansa da, Amerika'da yayınlanmakta olan gazeteler, sayfa sayısı, haber ve konu çeşitliliği bakımından oldukça zengin olduğu halde bir penny gibi oldukça düşük bir fiyat karşılığı kitlelere sunulmuştur. Benjamin Day 1833 yılında New York'ta *The Sun* gazetesini yayınlayıp bunu bir penny'e satmaya başlamış ve böylece Amerika'da ilk ucuz ve popüler kitle gazetesi anlayışı doğmuştur. Bunu 1835 yılında James Gordon Bennet'in kurduğu *Morning Herald* gazetesi takip etmiştir. Bennet büyük şehirlerde devamlı muhabirler bulundurmuş, çok sayıda muhabiri istihdam etmiş, ilgi çeken (human interest) ve sansasyonel haberlere gazetesinde

büyük yer ayırmıştır. Dolayısıyla gazeteciliğin işlevleri 17. yüzyıldan itibaren Avrupa’da oturmuştur: Kamuoyu oluşturmak; iktidarı, yöneticileri (sivil-dinî) halk adına denetleyip, eleştirmek; ticarî, ekonomik sahanın hareketliliğinin devamına katkı sağlamak; haber vermek, bilgilendirmek; eğitime katkı sağlamak.

Bölüm Kaynakçası

Baldwin, Tamara Kay: “Newspapers in Europa after 1500”, *The Function of Newspaper in Society: A Global Perspective*, Ed. Shannon E. Martin & David A. Copeland, Praeger Publishers, USA, 2003.

Copeland, A.: “Newspapers in the Americas”, *The Function of Newspaper in Society: A Global Perspective*, Ed. Shannon E. Martin & David A. Copeland, Praeger Publishers, USA, 2003.

Ertuğ., Hasan R.: *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1955.

http://german.about.com/od/readinggerman/a/fraktur_2.htm

İngiliz Basını, Haz. British Information Services, The Curwen Press ltd, 1961.

İnuğur, M. Nuri: *Basın ve Yayın Tarihi*, 2. bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982.

Kafesoğlu, İbrahim: *Türk Milli Kültürü*, 12. bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1995.
Yüregir, Orhan Remzi: *Gazete ve Gazeteci*, Ankara, Mars Matbaası, 1969.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Gazete ve gazeteciliğin tanımı.

Batıda haberciliğin ortaya çıkışı ve gelişimi.

Batıda mevcut hangi şartların habere olan ihtiyacı artırdığı.

Avrupa’da matbaanın, yazılı iletişimin ve basının gelişimi. Haber mektupları; Haber kitapları; Günümüz anlamındaki ilk dergi ve gazeteler; İlk günlük gazeteler.

Basının kamuoyu oluşumundaki gücünün iyice belirginleşmesini takiben dini ve siyasi otoritelerce kontrol altına alınma çabalarına karşın, halktan kişilerce ve onların parlamentolardaki temsilcileri vasıtasıyla verilen basın ve ifade özgürlüğü alanındaki ilk girişimler.

Bölüm Soruları

1), memleket ve dünya olaylarını geniş bir okuyucu kitlesine bildirmek, onların siyasi, fikri, sosyal ve ekonomik sahalarda ilerlemesini sağlamak amacıyla günlük olarak yayımlanan bir araçtır. Haberleri ve fikirleri toplama, değerlendirme, işleme ve bunları başkalarına ileterek kamuoyu oluşturma sanatını mümkün hale getirir.

- A) Salname
- B) Dergi
- C) Varak
- D) Almanak
- E) Gazete

2) Haber mektupları ‘Avvisi’ adıyla doğmuş, ticaretin gelişmesiyle birlikte tüm Avrupa genelinde görülmeye başlanmışlardır.

- A) Venedik’te
- B) Leipzig’de
- C) Manheim’de
- D) Augsburg’da
- E) Milano’da

3) Halkın içinden kimselerce hazırlanan haber mektuplarının ortaya çıktığı Batı toplumlarında, bu kitle iletişim araçlarına halkın yoğun rağbetinin nedenleri arasında hangisi sayılamaz?

- A) Batı’da birleşik ve güçlü siyasi teşekküllerin olmayışı
- B) Osmanlı Devleti’nin Avrupa kıtasındaki yayılışı
- C) 15 ve 16. yüzyıllarda birbiri ardına gerçekleşen keşif ve icatlar
- D) Sanat ve din sahasında birbiri ardına meydana gelen yeni gelişmeler
- E) Papalığın haber mektuplarının yayılması için sağladığı maddi ve ayni destek

4) ABD’de penny-press uygulaması ilk olarak hangi gazete ile başlamıştır?

- A) The New York Times
- B) Morning Herald
- C) The Sun
- D) Titbits
- E) Tribune

5) İlk günlük gazete nerese kaç yılında yayımlanmıştır?

- A) Amsterdam
- B) Köln
- C) Augsburg
- D) Londra
- E) Leipzig

6) Bugünkü anlamda, mevkute olarak tanımlayabileceğimiz, diğer deyişle düzenli yayın aralığına sahip ilk süreli yayınlar 1600'lü yılların başlarında görülmüştür.

- ☐ Doğru
- ☐ Yanlış

7) Antik Roma'da bir çeşit duvar gazetesi olan Acta Diurnalar halkın görebileceği şekilde kentin belli başlı yerlerine asılmış, aynı zamanda evlere ve diğer eyaletlere gönderilmiştir.

- ☐ Doğru
- ☐ Yanlış

8) Oynar harfli matbaa Batıda 16. yüzyılda tasarlanmıştır.

- ☐ Doğru
- ☐ Yanlış

9) Venedik'te 'Avisi' olarak adlanan haber mektupları matbaa yoluyla çok sayıda ve kısa zamanda basılabildiğinden 'Gazetta' denilen bakırdan, en küçük Venedik parası karşılığında satılmakta idi.

- ☐ Doğru
- ☐ Yanlış

10) Haber kitapları daha sonraki yıllarda tek yapraklık haber mektuplarına dönüşmüşlerdir.

- ☐ Doğru
- ☐ Yanlış

Cevaplar

- 1) E
- 2) A
- 3) E
- 4) C
- 5) E
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Yanlış
- 9) Doğru
- 10) Yanlış

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK GAZETELER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 2.1. Osmanlı'da yayımlanan ilk gazetelerin Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ndeki Büyükelçiliğince çıkarıldığını. Levantenler tarafından 19. yüzyılın ilk çeyreğinde neşrolunmaya başlanan Fransızca gazetelerle Osmanlı halkının gazeteye daha bir aşına olmaya başlaması
- 2.2. İlk Türkçe gazetenin 1828'de Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi tarafından Türkçe-Arapça olarak Kahire'de neşrolunduğu
- 2.3. Tamamı Türkçe ilk gazetenin Sultan II. Mahmud'un emriyle İstanbul'da neşrolunduğu. Türkçe gazeteye devlet tarafından niçin gereksinim duyulduğu?
- 2.4. Özel sermaye ile kurulan ilk gazeteyi. İlk özel reklamların, reklamverenden alınan ücret mukabilinde bu gazetede neşrolunmaya başladığı.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Osmanlı Devleti'nde ilk gazete ne zaman nerede yayımlanmıştır, hangi adla?**
- 2- Levantenler gazete yayımlamak için niçin İzmir'i seçmiştir?**
- 3- İlk Türkçe gazete ne zaman, kim tarafından, ne maksatla yayımlanmıştır?**
- 4- Tamamı Türkçe ilk gazete hangisidir, kaç yılında, nerede yayımlanmıştır?**
- 5- Türkiye (Osmanlı Devleti) ile Batıda gazeteciliğin başlangıç koşullarını karşılaştırınız.**

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de basılan ilk gazete	Ülkemizde basılan ilk gazetenin Avrupalılar tarafından basılan Avrupa dilli bir yayın olduğunu öğrenecek	Ders notları okunarak
İlk Türkçe gazete	Türkçe ilk gazetenin ne zaman, nerede, kim tarafından,niçin basıldığını öğrenecek	Ders notları okunarak
İlk Türkçe gazetelerin yayınlanma koşulları	Türkiye’de ana dilde gazetelerin yayımlanmaya başlamasında etkili olan iç ve dış faktörleri öğrenecek	Ders notları okunarak
Kamuoyu oluşumunda basının rolü	Gazetelerin kamuoyu oluşumunda ne denli etkin bir güç olduğunu öğrenecek	Ders notları okunarak

Anahtar Kavramlar

İlk Türkçe gazeteler, Türkiye’de basılan ilk gazeteler, İlk özel Türkçe gazete, ilk özel relam

Giriş

İkinci hafta kapsamında; Türkiye’de (Osmanlı Devleti’nde) ilk gazetelerin ortaya çıkışı ve bu gazetelere dair bilgi verilir. Avrupa dilli bu gazetelerin ardından ilk Türkçe gazetelerin yayına başlaması, özellikleri ve yayınlanma amaçlarına dair bilgi verilir. Bu arada tarihi arka plana dair de bilgi aktarılır ve basının zuhur ettiği koşulların daha iyi anlaşılabilmesi amaçlanır. Bu arada basının kamuoyu oluşturmadaki etkin gücüne de dikkat çekilir.

2.1. İlk Gazeteler

İlk gazeteler Fransız Büyükelçiliğince yayımlanmış olan gazetelerdir. Bunlardan ilki Bulletin des Nouvelles (İstanbul -1795- Vermainac)'dır. 15 günde bir 6-8 sayfadan ibaret olarak yayınlanmıştır. Yaklaşık bir yıl kadar yayında kaldıktan sonra Vermainac'ın Fransa'ya geri dönmesi üzerine yayını durmuş, bu gazetenin yerine Gazette Française de Constantinople (İstanbul-1796-98- Aubert Dubayet) yayına başlatılmıştır. Bu gazete de 4 sayfa olarak ayda bir kez yayınlanmıştır.

Her iki gazete de ihtilal sonrası devrimci hareketi destekleyen gazeteler olmuş, daha çok Osmanlı Devleti'nde yerleşik Fransız vatandaşlarını Fransa'daki güncel vaziyete dair bilgilendirmek amaçlı çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde yayınlanan sonraki gazeteler de Osmanlı Devleti'nde yerleşik Levantenler tarafından yayımlanmıştır. Fransızlar öncülük etmiştir bu gazetelerin yayınlanmasında da.

- Le Spactetaur Oriental (Alexandre Blacque-İzmir-1821-1824)
- Smyrnéen (İzmir-1824- Charles Trican)
- Courrier de Smyrne (A.Blacque-İzmir- 1828-1829)
- Le Moniteur Ottoman (A.Blacque-İstanbul-1831)
- Journal de Smyrne (1832-1842 - İzmir)
- Echo de l'Orient (1838-1846 - İzmir)
- L'Impartial (1841-1915 - İzmir)

Bu gazeteler Osmanlı Devleti'nin o dönemde batıya açılan limanı olan İzmir'de yayımlanmıştır ki, İzmir'de, tıpkı İstanbul'da olduğu gibi çok sayıda levanten yaşamaktadır. Bu dönemde bilindiği gibi İngilizce henüz evrensel dil konumunda Fransızca'nın yerini almamıştı. Uluslararası diplomasi dili olarak da Fransızca ilk dil durumundaydı. Osmanlı Devleti'nde de aydın zümre arasında yabancı dil olarak Fransızca revaçtaydı.

İngilizler tarafından Osmanlı Devleti sınırlarında yayımına başlanan gazeteler bile (Levant Herald 1856-1914; Levant Times Shipping Gazette 1868-1874) ilk dönemlerinde yarı İngilizce yarı Fransızca olarak yayın yapmayı tercih etmişti. Osmanlı azınlıkları tarafından yayınlanan Fransızca gazeteler de mevcuttu. Örneğin La Reforme (1868-1922), Le Phare du Bosphore (1868-1898) Rumların sözcülüğünü yapan iki Fransızca gazete idi. Journal d'Orient de Yahudilerin sözcüsü durumunda olan Fransızca bir gazete konumundaydı.

Osmanlı topraklarında Fransızca eğitim yapan çok sayıda okulun bulunması da kültürel açıdan bu gazetelere ihtiyaç yaratıyordu. Bu gazeteler sadece Türkiye'deki Levantenler tarafından değil, Fransızca bilen Türk aydın kesim tarafından da takip ediliyordu.

Osmanlı Devleti'nde gelişen siyasî, ekonomik, toplumsal duruma ilişkin ayrıntılı ve birinci elden enformasyon içeren bu yayınlar, Osmanlı Devleti'ne ilişkin bir kısım planları olan (ekonomik veya siyasî) Avrupa devletlerinde de ilgiyle takip ediliyordu. Fransızca gazeteleri diğer Avrupa dillerinde (İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça vb) yayınlanan gazeteler izlemiş olup, azınlıklar tarafından da kendi dillerinde yayınlar yapılmıştır.

Fransızca dışındaki dillerde yayınlanan tüm diğer yayınlar, Osmanlı topraklarında Türkçe gazeteciliğin başladığı 1828 senesinden sonra, bir kısmı da bu tarih itibarıyla zuhur etmiştir. Anlaşılacağı üzere Türkiye'de (Osmanlı Devleti) gazetecilik faaliyetleri Türk olmayan unsurlar tarafından ve Türkçe dışında başlatılmıştır. Avrupa dilli basında yazan çizenler de Avrupalıların kendilerinin dışında genellikle yabancı dile hâkim azınlık vatandaşlarımızdan olmuştur.

2.1.1. Türkçe İlk Gazete: Vekâyî-i Mısriye

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isteği ve emriyle 4 Aralık 1828'de yayınlanmaya başlamıştır. 15 günde bir yayınlanıyor, 4 sayfa, küçük boy. Yayıncısı, İbrahim Paşa (Vali Mehmet Ali Paşa'nın oğlu)'dır.

Gazetenin ilk sayısındaki sunuş yazısında çıkış gerekçesi olarak şunlar yazıyordu: *“Zamanın durum ve koşullarının saptanması ve toplumların refah sebebi olan ziraat, sanayi ve diğer tüm alanlardaki gelişmelerin gerçekleştirilmesi ve toplumu zarar ve ziyandan korumaya yönelik düzen ve önlemlerin alınması gereklidir. Özellikle Mısır'da halkımızın refahını sağlamak efendimizin (Mehmet Ali Paşa) amacıdır. Ülke işlerinin düzenli yönetilmesi ve düzeltilmesi ve halkın işlerinde rahatlaması amacıyla Velinimet efendimiz hazretleri “Curnal Divanı”nı kurmuştur. Bu divan, yararlı ya da zararlı olacak konuları, güncel olayları toplamaya ve aralarından zararlı olanları ayırmaya yöneliktir. Umuma yararlı olanları seçip çıkarmak, Hidiv Divanı, Curnal Divanı, Hicaz, Sudan ve diğer bazı bölgelerden gelen ve giden haberlerden memurlar ve görevlilerin örnek almalarına yarayacak olanların basılıp, yayınlanması için emir vermiştir”.*

Gazete 600 nüsha basılıyordu, ancak gazeteye rağbet yoktu. Yeterli aboneye ulaşılamamıştı, bu sebeple devlet dairelerine çoğu ücretsiz olarak dağıtılıyordu. Ancak çıkışından beş ay kadar sonra, devlet dairelerine gönderilen bir genelgeyle, gazetenin memurlarca satın alınmasının zorunlu olduğu bildirilmiştir. Hatta gazetenin abonelik bedelinin, memurların maaşlarından peşinen kesilmesi öngörülmüştür.

Vekâyî-i Mısriye, öncelikle Türkçe olarak kaleme alınıp sonra Arapça'ya çevrilen metinlerle, her sayfa biri Türkçe diğeri Arapça olarak iki sütundan oluştuğu halde hazırlanmıştır. Vekâyî-i Mısriye daha sonra bir dönem (4 Ocak 1847-17 Ekim 1851) bütünüyle Türkçe olarak neşredilmiş, sonunda ise gazete tamamen Arapça olarak neşredilmiştir. Mehmed Ali Paşa zamanında gazetenin esasını daima Türkçe bölümü

oluşturmuş, Arapçalar bundan tercüme edilmiştir. Türkçe metinler Arapça'ya yer yer kısaltılarak tercüme edilmiştir.

Vekâyî-i Mısriye, içeriği itibarıyla gerek günümüz ve gerekse kendi döneminin Avrupa'sındaki resmî gazetelerden farklıydı. Zira onda bir resmî gazetede bulunması gereken divan kararları, çeşitli talimatlar, yasalar gibi idarî konularla ilgili yazılar yanında, çeşitli konularda makaleler, özellikle haberler ve ilanlar bulunabiliyordu. Bununla birlikte Vekâyî-i Mısriye'nin esas amacı, Mehmed Ali Paşa'nın yaptıklarının ve yapacaklarının duyurulması, bu doğrultuda idarecileri yönlendirmek olmuştur.

2.1.2. İkinci Türkçe gazete: Vekayi-i Giridiye

1821'de Mora'da başlayan Rum isyanını bastırmadaki katkıları (1827) dolayısıyla Girit Valiliğinin de Mehmed Ali Paşa'ya verilmesi üzerine, Paşa tarafından Girit'te girişilen ıslahatın bir parçası olmak üzere çıkarılmıştır. Yayımla Ocak 1831'de başlanmıştır. Gazete aynı nüshada, Türkçe-Rumca olarak iki dilde yayımlanmıştır. Hanya'da Türkçe-Rumca olarak yayınlanmış olan Vakâyî-i Giridiye (Rumca adı: Kritiki Efimeri) 1841'e kadar varlığını devam ettirmiştir.

Vakâyî-i Giridiye'nin yayın amacı, Vakâyî-i Mısriye'de olduğu gibi yönetimin yeni icraatları, reform faaliyetleri, yeni kurulan sanayi müesseseleri, eğitim müesseseleri, kurulan Divanlar ve bunların karar ve faaliyetlerine ilişkin bilgileri halka bildirmek olmuştur.

2.1.3. Tamamı Türkçe İlk Gazete: Takvim-i Vekayi

II. Mahmut'un isteği ve emriyle 1 Kasım 1831'de İstanbul'da yayınlanmaya başlamıştır. Tamamı Türkçe ilk gazetedir. II. Mahmut, 1821'de Mora'da başlayıp uzun yıllar tam anlamıyla sonuçlandırılmayan Rum isyanı ve bu uzun süreçte gelişen bir takım olaylar sonrası Türkçe bir gazetenin gerekliliğine kani olduktan sonra Takvim-i Vekayi'nin çıkarılmasını emir buyurmuştur. Aynı gazetenin Fransızca, Farsça, Arapça, Ermenice, Rumca nüshalarının da neşrini emretmiştir.

Charles Tricon isimli bir Fransız tarafından 24 Mart 1821'de yayımla başlanan Le Spactetaur Oriental'de yayınlanan makale ve haberler, İzmir'de gayrimüslim halkın korku ve panik içinde olduğu izlenimi yaratacak üslupla kaleme alınmaktadır. Sultan'ın masumlara (İzmir'in 'korku içindeki' gayrimüslim tebaası ile Avrupalı tüccarlara) ilişilmemesi emrine rağmen, adada 'Rumların kurbanı olduğu kırım ve eziyetler' nedeniyle panik havasının şehre hâkim olduğu belirtilmektedir gazetede. Yunan isyancılarından ve bu arada İzmir tüccarlarına da zarar veren Rum korsanlarından ise gazetede pek bahsedilmemektedir. Dolayısıyla gazete, ne padişahı ne de İzmirli tüccarları memnun etmemiştir.

Kapitülasyonlar nedeniyle gazetenin doğrudan yayımına engel olamayan yetkililerin, Fransız Büyükelçiliğine yaptıkları başvuru olumlu sonuç vermiş ve gazetenin yayını 17 Mart 1824'te Konsolosun emriyle askıya alınmıştır. Spactetaur Oriental'in yerini 6 ay süreyle yine Charles Tricon'un yönettiği Le Smyrneén almıştır. Aynı yayının politikasıyla devam eden gazete, Reisülküttabın (Dış İşleri Bakanı) şikâyetleri üzerine kapanmıştır.

Bir süre sonra yeni bir yönetimle yeniden eski ismiyle yayına başlamış ve Yunan aleyhtarı bir tavırla çıkmıştır. Bunda gazetenin yazarlarından olan kendisi de bir tüccar ve aynı zamanda avukat olan bir Fransız vatandaşı Alexandre Blacque'nin de etkisi vardır. Özellikle Blacque'nin yazılarında Osmanlı Devleti'nin çıkarları savunulur. Alexandre Blacque, 4 Nisan 1836 tarihindeki vefatına değin, *Le Moniteur Ottoman*'ı düzenli yayın aralığıyla neşretmeyi başarmıştır. Ancak hastalanmasından sonra bu durumda bazı aksaklıklar yaşanmıştır.

Takip eden dönemde Osmanlı donanması Navarin'de Rusya, Fransa ve İngiltere'nin bir oyunuyla yakılarak büyük kayba uğratılmış (1827), binlerce Osmanlı denizcisi hayatını yitirmiştir. Osmanlı Devleti savaş tazminatı istemesine rağmen, Avrupalı devletlerin yürüttükleri başarılı propaganda neticesi haklılığını bir türlü ispatlayamadığı gibi haksız dahi çıkarılmıştır. Navarin'de Osmanlı donanmasının yok edilmesiyle, Ege Denizinde süregelen ve İzmirli tüccarlara büyük zarar veren Yunanlı korsanlar için daha da elverişli bir ortam oluşmuştur. Gerek ticarî kaygıları ve gerekse Rusya'nın bu durumdan tek başına istifade edebileceği düşüncesi A. Blacque'de endişe uyandırmış olsa gerek, gazetesinde Osmanlı Devleti'nin bir nevi savunuculuğunu yapmıştır.

22 Aralık 1827'de Blacque'nin kaleme aldığı makalede şu ifadeler yer alıyordu: “*Şu an yaşadıklarımız üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken bir manzara arz ediyor. Bir tarafta onu esir eden bilgisizliğin zincirlerini kırmaya başlayan, güçsüzlüğünün nedenlerini anlayan, diğer devletlerin seviyesine yükselmek için uygarlığa talip olan ve başında bizzat reformu başlatan kişi olan ... bir ulus var. Diğer tarafta da yabancıların yarattığı olaylarla uyanmaya zorlanan, Avrupa'nın alkışlarıyla hürriyeti arayan, bu gaye için her cinsten yardımı alan ama barbarlığı yenilmez gücüne esir, bütün iyi niyetli çağrılara sağır, ... hiçbir zaman düzeni istemeyen, kendine iyilik edenlere bile saldıran ... bir diğer ulus var. Bunlardan birincisi haklarını başkalarınınkine de saygı göstererek arıyor, ikincisi kendi haklarını herkesin haklarına tecavüz ederek arıyor...*

İşte bu kadar birbirine zıt cepheler olarak Türkler ve Yunanlılar Avrupa'nın dikkatine kendilerini sunuyorlar. Fakat Avrupa hâlâ bu tabloyu görmeye engel olan tülü kaldırmayı istemiyor. Yunan davasının çekiciliği ile sapıtmış, ... en iğrenç kişileri şımartıyor, en aşağılık eylemlere özür buluyor, kendilerine şeflik edecek tek bir adam bile bulamayan birilerini kahraman bir ulus olarak ilan ediyor, onu hem para hem borç vererek hem yardım yapıp hem nasihatleriyle destekliyor; bu Helenleri kendi gözündeki büyütebilmek için hiçbir şeyi esirgemiyor, onları olduklarından apayrı bir seviyeye yükseltmek için elinden geleni yapıyor.

Bütün bu heyecan gösterileri yapılırken Türklere karşı nefret hislerinin şiddeti gittikçe artıyor... Avrupa 'hürriyet' adı altında en utanç verici aşırılıkları, en derin ahlaksızlıkları

cesaretlendiriyor... Kamuoyu yanılmaktan vazgeçmiyor, önce salonlarda oluşan yanlış anlamalar bu kez kabinelere geçiyor. Doğu işlerinin yönetimi sürekli olarak siyasî ve ahlaki bütün ilkeler unutulmuş gerçeğeleştiriliyor...

Her yerde Yunan gemileri rahatça dolaşacaklar, her yerde Türkiye'nin emvaline saldıracaklar, her yerde yolcuları soyacaklar, fakat hücumu uğrayan noktalara yardım etmek için Türklerin göndereceği hiçbir gemiye hiçbir zaman izin verilmeyecek ve Sultan bu durumda silahlandırdığı gemilerini Boğazlardan çıkarmakta ısrar ederse Navarin'in ağlanacak öyküsü yine tekrarlanacak.

Bu arada arabulucuların (İngiltere, Fransa ve Rusya kendilerini arabulucu ilan etmişti) oraya gitmesine izin vermedikleri Yunanlılar aracılar izin vermedikleri halde Kandiya'yı (Girit'te bir bölge) abluka altına alacaklar, Negropont limanında demir atacaklar, her gün ve her saat aracılarının onlara koydukları sınırları aşacaklar. Arabulucular her şeyi görecekle ama gözlerini kapayacaklar... Arabulucular sözde barış için bir araya geliyorlar hâlbuki her yerde savaş var.. Artık bu gidişe dur demek zamanıdır”.

Bunun üzerine Fransız Büyükelçiliği 31 Ekim'de matbaaya el konulup yedd-i emine teslim edilmesini, gazetenin kapatılmasını Blacque'nin Fransa'ya gönderilmesini kapsayan bir emir imzalar. Blacque, bu emir uyarınca La Pomone gemisinden gelen 30 deniz erince tutuklanarak fırkateyne götürölüp hapsolunur. Fransız tüccarlarından Salzani 10 bin franklık kefaleti tedarik ederek, Blacque'nin 3 Ocak 1829'da serbest kalmasını sağlar.

Blacque bu sefer de Journal de Smyrne isimli gazetenin yayımına başlar. Gazeteyi 9 Temmuz 1831 tarihine kadar yayınlamaya devam eder ve sonrasında Babiâli'den İstanbul'da bir gazete yayınlaması için aldığı teklif üzerine İzmir'den ayrılır. Blacque'nin, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşının da etkisiyle iyice bozulan İzmir piyasası dolayısıyla maddî durumu iyice zayıflamış olduğundan, Babiâli'ye karşı da bir sempati duyduğundan Babiâli'nin teklifini kabul etmiştir. Babiâli tarafından kendisine senede 80 bin kuruş tahsis edilmiş ve matbaa için de İstanbul'da yeni ve geniş bir ev yaptırılmıştır.

Le Moniteur Ottoman padişah II. Mahmud'un isteği ile yayınlanmıştır. Yarı resmî bir gazete olan Le Moniteur Ottoman Babiâli'nin görüşlerini ve politikasını yansıtan bir gazete olmuştur. Takvîm-i Vekâyî ismiyle gazetenin Türkçe versiyonu 1 Kasım 1831'de yayına başlar. Le Moniteur Ottoman isimli Fransızca versiyonu ise 5 Kasım'da yayına girer. Le Moniteur Ottoman'da Fransızca kaleme alınan makaleler Takvîm-i Vekâyî'de Türkçe'ye ve diğer dillerdeki versiyonlarında ilgili dillere tercüme edilerek veriliyordu.

Türkçe gazetenin başındaki kişi saray vakanüvislerinden Esad Efendi idi ve bizzat II. Mahmud tarafından görevlendirilmişti. Yine Babiâli'den Sarım Efendi ile Bab-ı Seraskeri'den Said Efendiler de kendi daireleriyle ilgili gazeteye girebilecek haberleri Esad Efendi'ye iletmekle görevli idiler.

Moniteur, Avrupalı diplomatlar ve gazeteciler için de önemli bir haber kaynağı olmuştur. Üstelik gazetede, olaylar Osmanlı Devleti'nin bakış açısından yorumlanmıştır.

Makaleler, Osmanlının kaybolması için uzun uğraşlar sarf edilen itibarı ve imajını yeniden düzeltmeyi amaçlayan içerikle hazırlanmıştır: “Bütün dinlere karşı Babiâli’nin saygısı ve reformlara övgü”; “Osmanlı topraklarında ticaret özgürlüğü konusunda” vb. Türkçe ve Fransızca nüshaları 5 Ocak 1832’de yayınlanan Rumca, 13 Ocak 1832’de yayınlanan Ermenice ve yine aynı senenin başlarında yayınlanmaya başlanan Arapça ve Farsça nüshalar izler. Gazetenin Türkçe versiyonu 5 bin civarında basılırken, diğer dillerdeki sayılar 100 ila 500 adet arasında basılır ve belirlenen abonelere dağıtımı yapılırdı. Blacque’nin ölümünden büyük üzüntü duyan Sultan, Babiâli nezdinde sefir Amiral Roussin’in Fransız Hariciye Nezareti’ne göndermiş olduğu 6 Temmuz 1836 tarihli rapordan anlaşıldığı üzere, aileye bir yardım olmak üzere 25 bin kuruş vererek, Blacque’nin her iki oğluna da ayda 1000’er kuruş maaş bağlamıştır, ayrıca her ikisinin eğitim masraflarını da karşılayacağını bildirmiştir.

2.1.4. Ceride-i Havadis (1840)

William Churchill isimli İstanbul’da yaşayan bir İngiliz tüccar tarafından 1 Ağustos 1840 tarihinde çıkarılmıştır. Ceride-i Havadis, özel sermaye ile kurulan ilk Türkçe gazete olma özelliğini taşır. Müşterilerinin ekserisi toplumun üst tabakasından kimselerle devlet ve vilayet memurlarından olan Ceride-i Havadis, ancak birkaç yüz satar durumda olup, üç yılın sonunda abone sayısı 150’ye kadar düşünce kapanma tehlikesiyle yüz yüze kalmıştır. Churchill’in durumu saraya bildirip destek talebi sonrası kendisine aylık 2 bin 500 kuruş ödenek bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren gazete, devletin sözcüsü durumuna gelmiş, yarı resmî bir hüviyete bürünmüştür.

21 yıl boyunca haftada bir kez yayınlanan ana gazetenin yanı sıra verilen tek yapraktan ibaret bu eklerin yarısı haber içerirken, geri kalan yarısı ilanlarla dolu olarak hazırlanmıştır. Sonra bu günlük eke, iki sayfa daha eklenerek Ruzname-i Ceride-i Havadis adı verilmiştir (2 Kasım 1860).

Said Paşa, Nüzhet Efendi, Süreyya Bey, Siret Bey, Ebuzziya Tevfik son dönemlerinde Ahmed Rasim gibi tamamı Türk olan yazı kadrosuyla çıkan gazete, William Churchill’in 1864 yılındaki vefatı sonrası Alfred Churchill tarafından idare edilmiştir.

Dış haberlerin Avrupa gazetelerinden çevrilerek aktarıldığı Ceride-i Havadis’in, iç haberlere diğerine göre az yer ayırdığının farkına varılmış ve bu açığın kapatılması amacıyla bir girişimde bulunulmuştur. 7 Ağustos 1853 tarihli nüshasında, bu konuyla ilgili olarak Dersaadet’te veya taşrada görevli memurların yardımının beklendiğini beyan eden bir yazı yayınlanmıştır. Dış haberler açısından da, siyasî bakımdan tamamen Babiâli’nin çizgisine uygun kalma yönünde hareket edilmiştir gazetede. Ceride-i Havadis’in getirdiği en büyük yeniliğin ekonomi alanıyla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Ceride-i Havadis, Türk basınında ticarî ilan yayınlarını başlatan gazete olmuştur.

Said Paşa, Nüzhet Efendi, Süreyya Bey, Siret Bey, Ebuzziya Tevfik son dönemlerinde Ahmed Rasim gibi tamamı Türk olan yazı kadrosuyla çıkan gazete, *Tercümân-ı Ahvâl*’in 21

Ekim 1860'de yayına girmesiyle kendine rakip olarak gördüğü bu yeni gazeteyle baş edebilmek amacıyla hergün 2 sayfalık ekler yayınlamaya başlamıştır. 21 yıl boyunca haftada bir kez yayınlanan ana gazetenin yanı sıra verilen tek yaprakтан ibaret bu eklerin yarısı haber içerirken, geri kalan yarısı ilanlarla dolu olarak hazırlanmıştır. Sonra bu günlük eke, iki sayfa daha eklenerek *Ruzname-i Ceride-i Havadis* adı verilmiştir (2 Kasım 1860). Gazete, William Churchill'in 1864 yılındaki vefatı sonrası Alfred Churchill tarafından idare edilmiştir.

Bir süre sonra dönemin sadrazamı Mehmet Fuad Paşa, Ceride-i Havadis'in idare işlerine bakmakta olan (müretteplikten başlayıp başmürettepliğe yükselen) Mehmed Nuri Bey'i yanına çağırarak Alfred Churchill'den gazetenin imtiyazını üzerine almasını tavsiye etmiştir. Ceride-i Havadis'teyken hükümetle aynı çizgide bir yayın politikası izlemeye özen gösteren Mehmed Nuri Efendi, gazetenin imtiyazını üzerine almıştır. II. Abdülhamid döneminde verilen bir jurnal üzerine Ceride-i Havadis lağvedilmiş, Nuri Efendi'nin şiddetli itirazları üzerine gazete başka bir isimle de (Saadet) olsa yayına devam etmiştir (1885).

Bölüm Kaynakçası

Çapanoğlu, Münir Süleyman: *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, 1962.

Ebuzziya Tevfik, *Salname-i Hadika*, İstanbul, Hadika Matbaası, 1295.

Gerçek, Selim Nüzhet: “Fransızca Takvîm-i Vekâyî: Le Moniteur Ottoman”, *Yeni Türk Mecmûası*, Sayı: 3, Birinci Kanun 1932.

Gerçek, Selim Nüzhet: *Türk Gazeteciliği*, İstanbul, İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayınları, 1931.

Koloğlu, Orhan: *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, İstanbul, Mütferrika, 1998.

Koloğlu, Orhan: “Girit’te Türkçe Basın”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 48, Aralık 1987, ss. 9-12.

Koloğlu, Orhan: *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.

Koloğlu, Orhan: *İlk Gazete İlk Polemik*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1989.

Koloğlu, Orhan: *Miyop Çörçil Olayı: Ceride-i Havadis’in Öyküsü*, Ankara, Yorum Yayıncılık, 1986.

Koloğlu, Orhan: *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.

Koloğlu, Orhan: *Takvimi Vakayi: Türk Basınında 150 yıl 1831-1981*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1981.

Yazıcı, Nesimi: “İlk Türkçe Gazetemiz Takvimi Vakayi ile İlgili Düşünceler”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Ankara, TTK, 1990.

Şapolyo, Enver Behnan: *Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara, 1971.

Topuz, Hıfzı: *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.

Ulusoy Nalcioğlu, Belkis: *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2013.

Yazıcı, Nesimi: “Vekâyî-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, No: 2, 1991.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 2.1.Osmanlı'da yayımlanan ilk gazetelerin Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ndeki Büyükelçiliğince çıkarıldığını ve Levantenler tarafından 19. yüzyılın ilk çeyreğinde neşrolunmaya başlanan Fransızca gazetelerle Osmanlı halkının gazeteye daha bir aşinalık kazandığını;
- 2.2.İlk Türkçe gazetenin 1828'de Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi tarafından Türkçe-Arapça olarak Kahire'de neşrolunduğunu;
- 2.3.Tamamı Türkçe ilk gazetenin Sultan II. Mahmud'un emriyle İstanbul'da neşrolunduğunu, Türkçe gazeteye devlet tarafından niçin gereksinim duyulduğunu;
- 2.4. Özel sermaye ile kurulan ilk Türkçe gazetenin Osmanlı Devleti'nde yaşayan İngiliz vatandaşı William Churchill tarafından neşrolunduğunu ve ilk özel reklamların, reklamverenden alınan ücret mukabilinde bu gazetede neşrolunmaya başladığını öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Osmanlı Devleti'nde basılan ilk iki gazete aşağıdaki şıklardan hangisinde bir arada doğru olarak verilmiştir?

- A) Bulletin des Nouvelles / Gazette Française de Constantinople
- B) Vakayi-i Mısriyye / Vakayi-i Giridiye
- C) Takvim-i Vakayi / Ceride-i Havadis
- D) Echo de l'Orient / Le Spactetaur Oriental
- E) L'Impartial / Gazette Française de Constantinople

2) Alexandre Blacque, Sultan II. Mahmud tarafından aşağıdaki gazetelerden hangisini neşretmek üzere İstanbul'a davet olunmuştur?

- A) Gazette Française de Constantinople
- B) Echo de l'Orient
- C) Le Spactetaur Oriental
- D) L'Impartial
- E) Le Moniteur Otoman

3) Alexandre Blacque hangi ülkenin vatandaşıdır?

- A) İngiltere
- B) Fransa
- C) Rusya
- D) Avusturya
- E) Belçika

4) Ceride-i Havadis gazetesi kim tarafından çıkarılmıştır?

- A) Alexandre Blacque
- B) William Churchil
- C) Nüzhet Bey
- D) Charles Tricon
- E) Aubert Dubayet

5) Ceride-i Havadis gazetesi daha sonra hangi ismi alacaktır?

- A) Saadet
- B) Ruzname
- C) Resmi Ceride
- D) Ceride
- E) Resmi Gazete

6) Takvim-i Vakayi'nin başındaki kişi saray vakanüvislerinden Esad Efendi idi.

- Doğru

- Yanlış

7) Le Moniteur Ottoman’da Fransızca kaleme alınan makaleler Takvîm-i Vekâyî’de Türkçe’ye ve diğeri dillerdeki versiyonlarında ilgili dillere tercüme edilerek veriliyordu.

- Doğru
- Yanlış

8) La Reforme (1868-1922), Le Phare du Bosphore (1868-1898) Rumların sözcülüğünü yapan iki Fransızca gazete idi.

- Doğru
- Yanlış

9) Başlangıçta iki dilli olarak neşrolunan Vekâyî-i Mısriye daha sonra bir dönem (bütünüyle Türkçe olarak neşredilmiş, sonunda ise gazete tamamen Arapça olarak neşredilmiştir.

- Doğru
- Yanlış

10) İlk özel reklamlara yer veren gazete Takvim-i Vekayi olmuştur.

- Doğru
- Yanlış

Cevaplar

1) A

2) E

3) B

4) B

5) A

6) Doğru

7) Doğru

8) Doğru

9) Doğru

10) Yanlış

3. TÜRKİYE’DE GAZETECİLİK FAALİYETLERİNİN GECİKME SEBEPLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 3.1.** Türkiye’de (Osmanlı Devleti) gazetecilik faaliyetlerinin yaklaşık 200 sene geç başlamışolmasının nedenleri sorgulanacaktır.
- 3.2.** Türkçe basım faaliyetlerinin başlaması ve yavaş gelişimi; eğitim sistemindeki aksaklıklar, siyasi, idari, ekonomik yapının getirdiği zorlamalar ve olumsuzlukların gazetecilik faaliyetlerinin gecikmesinde nasıl rol oynadıklarına dair beilgi verilecektir.
- 3.3.** Türkçe gazetecilik başladıktan sonra yavaş gelişiminin nedenleri de yine bu bölüm dâhilinde tartışılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Basım tekniği Doğu toplumlarında çok daha erken tarihlerde bilindiği halde niçin yaygınlaşması Batı toplumlarına göre daha geç olmuştur?
- 2) Osmanlı Devleti'nde ekonomik sahada geçerli olan narh sistemi, gazetecilik faaliyetlerinin gecikmesinde etkili olmuş mudur? Nasıl?
- 3) Türkçe gazetecilik başladıktan sonra uzun süre (yaklaşık 30 yıl) halktan rağbet görmemesinin nedenleri ne olmuştur?
- 4) Oynar harfli matbaanın ilk örneği niçin, henüz M.S. 200'lerden beri basım işini bilen Çinlilerce değil de Uygur Türklerince geliştirilmiştir? Yorumunuzu yazınız.
- 5) Osmanlı Devleti matbaa ile ilk olarak ne zaman tanışmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Osmanlı'da gazetecilik neden geç başladı?	Türkiye'nin yakın tarihine dair, özellikle toplumsal tarihine dair bilgi sahibi olunacak.	Ders notlarından okunacak
Osmanlı'da eğitim sisteminin kitap kültürü oluşumuna olumsuz etkileri	Türkiye'de kitap kültürünün geç oluşmasının gazete okuma alışkanlığının geç gelişmesinde etkili olduğunun ayrımına varılacak	Ders notlarından okunacak
Türkçe gazeteciliğin yavaş gelişimi	İlk Türkçe gazetelerin içerik ve format olarak halkın geline hitap etmediğini anlaşılabacak. Bu arada 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun gündelik yaşam pratikleri, eğitim, gelenekler vs. genel yapısına dair de fikir sahibi olunacak.	Ders notlarından okunacak

Anahtar Kavramlar

Osmanlı maarif sistemi, kitap kültürü, gazete kültürü, okur-yazar oranı

Giriş

Bu hafta kapsamında; Türkiye’de gazetecilik faaliyetlerinin gecikme sebepleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda geçerli olan maarif sisteminden bahsolunacak müfredat ve tedris yöntemlerinin okur-yazar oluşumuna olumsuz tesirlerinden bahsolunacaktır. Söz konusu yüzyılın ortalarına doğru, hususen de ilk yarısından sonra umum maarif sahasında yapılan yeniliklerle okur-yazar oranını artırma çabaları, müfredatın çağın gereksinimlerine göre geliştirilmesi konularına değinilecektir. Bu yeni düzenlemeler yapılmadan önceki neslin ve yine değişikliklerin tam anlamıyla meyvelerini veremediği dönemin insanlarında kitap okuma alışkanlığının oluşamaması ve akabinde tanıştıkları gazetelere niçin ilk andan itibaren rağbet göstermemiş oldukları tartışılacaktır. Kitapların ve sonrasında süreli yayınların derhal yaygınlaşamayıp, geç kabullenilmesinde Osmanlının idari, iktisadi sisteminin yanı sıra toplumsal zihniyetin tesirlerinden de bahsolunacaktır.

3.1. Türkiye’de Gazetecilik Faaliyetlerinin Geç Başlama Nedenleri

Osmanlı Devleti’nde Türkçe bölümler içeren ilk gazete 1818’de ve tamamı Türkçe ilk gazete de 1831 yılı sonunda yayına girebilmiştir. Batı’da ise günümüz formatındaki gazeteler henüz 1600’lerin başında görülmeye başlanmıştır. Türkiye’de gazetecilik faaliyetleri neden bu kadar gecikmiştir? İlk gazetelere talep ne düzeyde olmuştur?...

Devletin resmi yayını olması sebebiyle içerik olarak resmi söylemin dışına çıkılamıştır. Devletin siyasi, ekonomik çıkarlarına paralel bir yayın politikası takip edilmiştir gazetede. Eleştirel yayıncılık hiçbir şekilde söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla halkın genelinin ilgisini çekecek tarzda haber ve makaleler olmamıştır Takvîm-i Vekâyî’’de. Takvîm-i Vekâyî’de kullanılan dilin de toplumun geneline hitap eden bir düzeyde olduğunu söylemek oldukça güçtür. Tamamı medreselerden yetişmiş, devletin ulema sınıfından kimselerce hazırlanan bu yayının dili, her ne kadar II. Mahmud sade bir dille gazetenin yayınlanmasını buyurmuş olsa da ve hazırlayanların kendilerinin sade Türkçe kullanma gayretlerine rağmen yeterince halka hitap edebilecek bir düzeye inememiştir.

Ceride-i Havadis de, iç ve dış havadis olarak iki ana başlık altında haberler içeriyorsa da, yayımcısının yabancı olması dolayısıyla dış basından haberlerin çevirilerini büyük oranda kullanmayı tercih etmiştir ki, bu da sıradan halka hitap edebilecek bir içerik değildi. Sınırlı sayıda kimsenin okuduğu gazete, nitekim satmamış, kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca devletten düzenli ödenek alarak yaşamını sürdürmüştür.

Takvîm-i Vekâyî’ye göre daha sade bir Türkçe’nin kullanıldığı Ceride-i Havadis de ödenek bağlandıktan sonra devletin resmî sözcüsü durumuna gelmiştir. Devlet kademelerine yönelik herhangi bir eleştirel tutum takınması mümkün olmayan bu gazetenin okur kitlesini büyük çoğunluğu üst kademelerde görevli devlet memurları, eğitilmiş zümre oluşturmuştur.

Takvîm-i Vekâyî’nin yayın aralığı, logonun altında haftalık olarak belirtilmiş olmasına rağmen, bazen 1 aya kadar uzayabilmekteydi. Ceride-i Havadis de haftada 1 yayınlanmaktaydı.

Ülkenin asli unsurunu teşkil eden halkın kendi dilindeki gazeteler bakımından durum buyken, Avrupa dilli ve azınlık dillerinde çok sayıda gazete ve dergi neşrolunmaktaydı. Bu yayınlar içerik olarak da günümüz formatındakilerle aynıydı.

Ekonomik, toplumsal, siyasî haber ve yorum yazıları ile reklam ve ilanlar bu yayınlarda yer almaktaydı. Bu gazeteler Türkçe örneklerinin aksine düzenli ve sık aralıklarla yayınlanmaktaydı. İçerdiği konular ve kullanılan dilin halkın geneline hitap etmiyor olması dışında gazetelerin toplumun tabanına yayılamamasının diğer nedenleri neydi?

Sebepler genel olarak şu alt başlıklarda toplanabilir:

* Türkçe basım yapan matbaaların geç kurulmuş olması

* Basılı eserlere ilginin olmaması

- * Kitap kültürünün yeterli düzeyde olmaması
- * Eğitim sistemindeki aksaklıklar
- * Siyasî, idarî, sosyo-ekonomik yapının elvermemesi

3.2. Türkçe Basımcılığın Geç Başlaması (1727)

Devlet tarafından, İbrahim Müteferrika rehberliğinde kurulmasından (1727) çok daha önce gerçekte matbaa Osmanlı devleti topraklarına girmişti. 1492 yılında İspanya'dan Türkiye'ye gelen Museviler yanlarında matbaayı da getirmişlerdi. 1493 yılında İstanbul'da ilk matbaa Musevi hahamı Gerson tarafından II. Beyazıt zamanında kurulmuştu. Bununla ilk defa olarak 1494 yılında bir Tevrat ve Tefsirin, 1495'de de bir Kavaid kitabı basılmıştı. Bundan iki sene sonra da, Selanik'te bir başka matbaa Gerson'un oğlu tarafından faaliyete geçirilmişti.

II. Beyazıt zamanında İstanbul ve Selanik'te 19, I. Selim zamanında 33 kitap basılmıştı. Bunlar İbranice, Latince ve Yunanca eserler olup, Kanuni zamanında da Yahudi harfleriyle bir İbranice-Türkçe lugat basılmıştı.

İstanbul'da 1567 yılında ise İtalya'dan Osmanlı topraklarına gelen Apkar isimli bir Ermeni, yanında getirdiği matbaa aletleriyle İstanbul Kumkapı'da bir basımevi kurmuş ve burada Ermenice olarak Ermeni lisanına dair bir kitap ile dinî kitaplar basmıştır.

1627 yılında ise Nikodemos Metaksas isimli Rum bir rahip tarafından İstanbul'a, Londra'dan satın alınmış matbaa gereçleri getirilmiştir. İngiltere sefaretinin tahsis ettiği bir binada faaliyet gösteren matbaada "Museviler Aleyhinde Bir Risale" isimli Katolizm ve Yahudilik aleyhtarı, Protestanlığı öven türde yayın basılmıştır. Bunun akabinde ise bu türden yayınların mezhep çatışmasına yol açabileceği kaygısıyla Metaksas'ın matbaası Osmanlı yetkililerince kapatılmıştır.

İlk Türk matbaası, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın gayretiyle, III. Ahmed (1703-1730) zamanında 1720 yılında Paris'e sefaretle giden ve burada yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra dönen, matbaa ve basılı eserlerle burada yakından tanışma imkânı bulan Yirmisekiz Mehmed Çelebi ve İbrahim Müteferrika'nın önderliğinde, İstanbul'da kurulmuştur (1727).

Bir Macar ailesinin oğlu olan İbrahim Müteferrika, teoloji öğrenimi gördüğü sırada 1692-93 tarihli Erdel Voyvodası İmre Thököly'nin ayaklanmasında Türklere esir düşerek İstanbul'a getirilmiş ve sonrasında Müslüman olmuştur. Macaristan'daki öğrenimi sırasında basım ve hak işlerini de öğrenmiş bulunan Müteferrika'nın aracılık etmesiyle teşkil olunan matbaada ilk eser hazırlanır. Bu eser, 1729 yılında basımı tamamlanan 'Vankulu Lugatı' (Vanlı Mehmed bin Mustafa'nın telif ettiği Sinan-ı Cevheri isimli lugatın tercümesi)dir. Matbaada ayrıca Katip Çelebi'nin haritalı 'Cihannüma' (1732), Takvim üt-tevarih' (1733), 'Tuhfetü'l-Kibar fi Esfarü'l-Bihar' (Osm.denizciliğine dair eser-1729) eserleri, Müteferrika

tarafından Latince'den çevrilen 'Tarih-i Seyyah' (Afgan tarihi-1729), 'Füyuzat-ı Mıknatısıye'(1732), Arapça'dan çevrilen 'Tarih-i Timur' (1732), 'Tarih-i Mısır-i kadim ve cedit ve'l-kadim' (2 cilt, 1730), 'Gülşen-i Hulefa' (Nazmizade Murtaza'nın Bağdat tarihine dair eseri- (1730), 'Ahvâl-i [gazavat der diyar-ı] Bosna' (Ömer Bosnavi'nin Bosna'da yapılan savaşları anlatan eseri-1741), 'Tarih-i Naima' (1735), 'Tarih-i Raşid Efendi' (3 cilt-1740), 'Tarih-i Çelebizade Efendi' (1741).

3.3. Basılı Eserlere İlginin Olmaması

Osmanlı topraklarında kitapların tamamı el ile yazılıp çoğaltılıyordu. El yazması kitaplara sıradan halkın ulaşması maddi anlamda çok zordu. Toplumda kitap kültürü yeterli seviyeye ulaşamamıştı. Kitapların içeriği halkın geneline hitap etmiyordu. Mevcut bilimsel kitaplar da çoğunlukla Arapça kaleme alınmış idi, edebi eserlerin de büyük kısmı Fars diliyle yazılıydı. Konuşma dili ile yazı dilinin birbirinden çok farklı olması da basılı eserlere ilginin düşük seviyelerde kalmasına etkendi. Okur yazar oranının düşüklüğü, halkın büyük kısmının tarım ve hayvancılıkla geçimini temin ediyor olması, ekonomik durumlarının orta ve daha alt seviyede olması dolayısıyla yazılı iletişim ürünlerine yönelmemeleri; toplumun genelinde 'Kulluk psikolojisinin' hakim olması, dolayısıyla sorgulama geleneğinin oluşmaması; Müslüman halkın meslek olarak askeriye, ilmiye ve kalemiye sınıflarına dahil olmayı hedeflemesi ve tercih etmesi, eğitim sistemindeki aksaklıklar basılı eserlere ilginin sınırlı kalmasına ve toplumda kitap kültürünün oluşamamasına yol açmıştır.

1850'lere kadar Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim, büyük oranda halen geleneksel metotlarla eğitim veren, tam anlamıyla skolastik bir eğitim yöntemini benimsemiş sıbyan mektepleri ile medreselerde devam etmekteydi. Eğitim kalitesi Batıdaki örnekleriyle kıyaslanamayacak kadar ilkel bir vaziyetteydi. Mektep ve medreselerin dışında modern usulde eğitim veren Topkapı Sarayı içindeki Enderun-ı Hümâyûn (Enderun mektebi), Mühedishâne-i Berrî-i Hümâyûn (1795), Mekteb-i Tıbbiye (1827) ve Mekteb-i Harbiye (1837) gibi birkaç meslek okulu bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanan pek çok savaş ve sonrasında imzalanan anlaşmalar ve bu anlaşmaların getirdiği ağır yükler bazı devlet adamlarının gözlerini açmasına sebep olmuş olsa gerek, askerî, hukukî sahalarda ve bununla bağlantılı olarak da eğitim sahasında bazı yenilikler yapılması yoluna gidilmişti. Bunun neticesi olarak Mühedishâne-i Berrî-i Hümâyûn, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye vücuda getirilmiş, ancak eğitim toplumun geneline yayılamadığından istenen sonuç doğal olarak elde edilememişti. Bu meslek okullarının öğrenci alım kapasiteleri kısıtlı olup, ülke genelinde eğitim genel anlamda sıbyan mektepleri ve medreselerde devam etmekteydi.

Medreselere öğrenci yetiştiren ve bugünkü ilk öğretime karşılık gelen sıbyan mektepleri cami köşelerinde veya kabristan içlerinde, loş ve havasız binalarda yer almaktaydı. Sıbyan mekteplerinin hocaları olan medrese mensupları, çocuklara burada Arapça alfabe,

Kur'an-ı Kerim ve ilmiyal kitapları ezberletmekteydi. Çağın gereksinimlerini hiçbir şekilde karşılayamayan bir tedrisattır bu.

Sıbyan mektepleri hemen her mahallede bulunmaları sebebiyle “mahalle mektebi” şeklinde adlandırıldığı gibi, genelde taştan yapılmış binalar olduğu için “taş mektep” olarak da anılırdı. Osmanlı Devleti’nde cami, medrese, hamam, çeşme, mektep gibi sosyal hizmet kurumları genellikle devlet tarafından değil, padişahlar, hanım sultanlar, saltanat ailesi üyeleri, devlet adamları, hayırsever vatandaşlar tarafından inşa edilirdi. Bu kurumlar bina edilmeden önce yapım ve kendini idare edebileceği giderleri tespit edilir ve hayır sahibi tarafından sağlanan gelirle müesseselerin kimseye muhtaç olmadan işlemesi sağlanırdı. Bunlar vakıf eserleri olduğundan Evkaf Nezareti ‘ne bağlı olurlardı. Dolayısıyla sıbyan mektepleri de bu nezarete bağlı kurumlardı. Mektepler sabah erkenden açılır, ikindiye kadar devam ederdi. Teneffüs sadece öğle namazında verilirdi. Bu müddet zarfında yemek yenir, namaz kılınırdı. Ayrıca teneffüse ihtiyaç duyulmamasının nedeni derslerde çocuklarla tek tek ilgilenilmesiydi. Yada durumları eşit düzeyde olan çocukların birkaçıyla hoca aynı anda ilgilenir, bu arada diğer çocuklar ya sessizce oturur veya çalışırlardı. Elifba’nın harfleri çocuklara birer tekerleme gibi ezberletilirdi. **A alı ala ula amburleyli ap up... Be beli bala bula bamburleyli bap bup... Ce celi cala cula camburleyli cap cup....** veya “Elif” oklava gibi, “be” çanak gibi, “te” ona benzer, “se” ona benzer, “cim” karnıyarık, “dal”ın beli bükük, “sin” üç dişli, “sat” tava dudaklı gibi. Elifba’yı bitiren çocuk “amme” ve “tebareke” cüzlerine geçer, Bunları da bitirdiğinde Kur'an-ı Kerim’den okumaya başlardı.

Eğitim dili Arapça idi. Mekteplerde, küçük yaştaki çocuklar dilini bile anlamadıkları kitapları yalnızca ezberlemekte ve gündelik yaşamda kendilerine lazım olabilecek pratik bilgilerden, pozitif bilimlerden yana hiçbir şey öğrenmeden buralarda senelerini geçirmektedirler. Gayrimüslimlerin eğitim kurumları ve tedrisatları ise farklıydı.

1845’de maârif işleriyle esaslı bir şekilde meşgul olmak üzere bir ‘Muvakkat (Geçici) Meclis-i Maârif’ açılmıştır. Bundan bir sene sonra ‘Daimi Meclis-i Maârif’ teşkil olunmuş, bundan bir sene sonra da ‘Mekâtib-i Umumiye Nezareti’ kurulmuştur. Bu kurum, çağın gereksinimleri doğrultusunda yeni eğitim kurumlarının açılması ve öncekilerin ıslahı konularıyla ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Yeni Rüşdiye Mektepleri açılmaya başlanmıştır.

1869 yılında Maârif Nazırı Safvet Paşa, Maârif Umumiye Nizamnamesi’ni yürürlüğe koymuştur. Safvet Paşa’nın, “*İlim ve maârif, sanatın ve tekniğin, bunlar da toplumun gelişmesini sağlar. Fakat bizde uygulamalı okullar yoktur. Fende ve sanatta beceriklilerin yetişeceği kurumlar bulunmadığından ekonomimiz sıkıntılar çekmektedir*” görüşünün bir meyvesidir bu nizamname. Nizamnamenin yürürlüğe girmesinin ardından modern usulde eğitim veren sıbyan, rüştiye ve meslek okullarının açılması işi hız kazanmıştır. Eğitim işi ilk defa umumi bir hizmet olarak düşünülmüş olsa gerek, 1869’da ilk öğretimin mecburi tutulması için bir beyanname yayınlanmıştır.

Henüz II. Mahmud zamanında, 1825 yılında “talim-i sıbyan” hakkında yayınlanan bir fermanla da ilköğretimin zorunlu kılındığı bildirilmişti. Buna göre çocukların ergenlik çağına gelmeden sıbyan mekteplerine gitmeleri şart koşulmakta, çocukların sıbyan mekteplerinden

önce işe verilmemesi, esnafın da bu çocukları çırak almamaları emrolunmaktaydı. Ancak, imparatorluğun her bölgesinin farklı sosyo-ekonomik özellikler göstermesi sebebiyle bu ferman İstanbul haricinde tatbik olunamamıştı. Hatta İstanbul'da dahi..

1869'daki Nizamname ile birlikteyse bu durum daha sıkı kontrollere tabi tutuldu. Taşrada bulunan sıbyan mektepleri öğretmenlerine yeni eğitim usullerini öğretmek maksadıyla seyyar ve geçici öğretmenler tayin olundu. Çeşitli illerde 31 rüştiye mektebi hizmete sokuldu, ayrıca 1869'da, sıbyan mekteplerinden rüştiyeye alınacak öğrencilerin sınava tabi tutulması kararlaştırılmıştır. Bu, eğitim kalitesinin yükselmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu arada darülmuallim ve darülmuallimatlar (1870) da açılmıştır.

Sıbyan mekteplerine fenn-i hesap, Muhtasar Osmanlı Tarihi, muhtasar Coğrafya gibi yeni dersler eklenmiş, usul-i cedide ile alfabe öğretimine başlanmış Yazı talimi derslerinin süresi artırılmıştır. Ancak mekteplerin programlarında, öğretmenlerin niteliklerinde ve binaların yapısında hedeflenen değişiklikler yapılamadığı için beklenen başarı bir türlü gelmiyordu. Sıbyan mekteplerini bitirip Rüştiye mekteplerine geçen çocukların seviyeleri büyük oranda yetersiz kalıyordu.

Osmanlı toplumunda modernleşmenin hız kazanmasıyla birlikte aydınlar ve halk arasında ikili bir ayrılık ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki aydınların önemli bir bölümünü kapsayan batılılaşma taraftarlarının oluşturduğu kesimdi. Bunun karşısında ise toplumun oldukça geniş bir kesimi, dinî kesim ve geleneksel kültürün temsilcileri yer alıyordu.

Muhafazakâr kesimin tepkisini fazlaca üzerine çekmek korkusuyla Padişah ve yanındaki devlet adamları, eğitim sahasında bir kısım yenilikler gerçekleştirse, eğitimle ilgili yeni kurumlar teşkil etse de medreselerde ve bunlara öğrenci yetiştiren mevcut sıbyan mekteplerinde köklü değişime gidememiştir. Zamana yayılan bir değişim politikasını izlemeyi tercih etmek durumunda kalmıştır.

Ancak eğitim seviyesi düşük olan halk, muhafazakâr kesimin ve medresecilerin de aleyhte faaliyetleri neticesi çocuklarını yeni usulde eğitim veren mekteplere ve meslek okullarına göndermek yerine eski usulde, skolastik metotta eğitim vermeye devam eden mekteplere ve medreselere kaydettirmeyi tercih etmektedir. Kız çocukların okula gönderilmesi ise çok düşük oranlarda seyretmektedir.

Sıbyan mekteplerinde din ağırlıklı derslerin tedris edilmesi ve bu eğitim sisteminde ana dil yerine Arapça ve Farsça'nın ağırlıklı olarak kullanılması; derslerin okumadan ziyade sözlü usulle işlenmesi ve ezbere dayanması; yazıya çok az yer ayrılması; matbu Türkçe eserlerde hareke kullanılmaması; kullanılan alfabenin Türkçe sesleri tam olarak karşılamıyor olması; alfabe kitaplarının dahi bir kısmında 32, bir kısmında 34 harfle düzenlenmesi vb. zorluklardan ötürü okumayı öğrenme oldukça uzun bir zamana yayılıyordu ve bu dahi akıcı bir halde olmuyordu.

1873'de modern usulde eğitim veren ilk İbtidai Meptep, İstanbul'da Nuruosmaniye Cami içerisinde hünkâr mahfilinin altında Numune Mektebi adıyla açıldı. Sıra, masa, kara

tahta, harita, yer küre gibi öğretim materyalleri ile donatılan bu okullar, bazı kesimlerce yasvip edilmese de 1876'ya gelindiğinde ülke genelinde sayıları 200'e ulaşmıştı. Sıbyan Mektepleri gibi Evkaf Nezareti'ne değil, Maarif Nezareti'ne bağlı olarak çalışıyorlardı. İlk pedagoglarımızda Selim Sabit'in "Rehnüma-yı Muallimin-i Sübyan" adlı risalesi ile ortaya konulan usul-i cedide üzere eğitim veriliyordu bu okuygulamalılarda. Yukarıda sayılan derslerin yanı sıra Sarf-ı Osmani, İmlâ, Hüsn-i Hat gibi dersler de müfredata eklenmişti.

Tüm bu gecikmişlik, kitap okuma alışkanlığının Osmanlı toplumunda yaygınlaşamamasına neden olmuştur. Toplumun büyük kesimi tarafından tercih edilen kitaplar zaten dinî kitaplar olup, ilmî, edebî kitaplar ise oldukça sınırlı bir kitle tarafından rağbet görmüştür. Eğitim sahasındaki yenilikler ancak 1840'ların sonundan itibaren görülmeye başlanmış, 1860'ların sonuna doğru hız kazanabilmiştir.

3.4. Siyasî, İdarî, Sosyo-Ekonomik Yapının Elvermemesi

'Türk Matbaacılığı' kitabının yazarı Selim Nüzhet Gerçek, basma kitapların Osmanlı toplumunda rağbet görmemesinin bir nedenini, basma kitapların el yazması kitaplara oranla doğal olarak daha düşük kalitede olmasına bağlar.

Yüzyıllardır, sanatsal nitelikle hazırlanan el yazması kitaplara alışık olan Osmanlı toplumu, daha az emekle hazırlanan yeni tür kitaplara alışmakta zorluk çekmiştir.

Yine Gerçek'e göre, ekseriyetle gelenekselci bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı Türk toplumunun basma kitapları pek hoş karşılamamasının bir diğer nedeni de bunların Müslüman olmayan ve geçmişte savaş meydanlarında, diplomaside her daim karşısında galip geldiği toplumların ürettiği ve kullandığı bir teknolojinin ürünü olmasıdır.

İsmet Binark da benzer bir yorumda bulunur. Osmanlı Devleti uzun bir süre Batıya kendi siyasî, askerî, fikrî ve iktisadî üstünlüğünü kabul ettirdiğinden kendine fazla güvenme ve kibir duygusuna kapılmışken, her ne kadar faydalı olsa da Batılı yenilikleri kolay benimsemez.

Osmanlı, millî gururunu yansıtan bu tavrı yalnız matbaaya karşı değil, herhangi bir Batı kökenli teknoloji ya da yeniliğe karşı da sergiler. Ancak Batının savaş alanında kaydettiği galibiyetler Osmanlının bu gururu ve yeniliklere karşı direnişinin kısa zaman sonra kırılmasına neden olur.

Orhan Koloğlu matbaanın gecikme ve gelişememe nedenlerine Doğu toplumlarında ve bu arada Osmanlı Dev.'nde hüküm süren ekonomik sisteme dikkat çeker.

İlk kez Çin'de MS 2. yüzyılda kullanılan basım buradan Kore, Uygur, Japon toplumlarına geçmiştir. Gazetenin öncülerinden haber yapraklarının da ilk kez Çin'in T'ang hanedanlığı döneminde (618-906) devlet memurlarının yönetimin talimatlarını öğrenmeleri için çıkarıldığı, kâğıt üretimi konusunda da çok ileride olduğu bilinmektedir.

Bu üstünlüklere rağmen basılı ürünlerin Doğu'da toplumun tabanını etkileyecek bir nitelik kazanamamasının kökeninde bu toplumların ekonomik ve yönetsel yapılarının etkileri vardır.

İktisadî girişimler ve yönetim kararlarında sadece üst yönetici kesimin söz sahibi olduğu düzenlerde, sade vatandaşın bilgilendirilmesi ihtiyacı belirmiyordu. Osmanlı devlet yapısında da piyasadaki malların fiyatları yönetim tarafından narh sistemi ile belirleniyordu. Amaç halkın ihtiyacı olan maddeler üzerinde fiyat spekülasyonlarını engellemektir. Aynı zamanda -özellikle yiyecek maddelerinde- kıtlık çekilen bölgelere, bolluk olan bölgeden mal aktarımı söz konusu oluyordu. Yine para birikimi de çoğu zaman vakıflar aracılığıyla halkın hizmetine sunuluyordu. Dolayısıyla Avrupa'daki kapitalist sistem benzeri bir ekonomik yapı gelişmemiştir ki, bu da toplumun tabanında enformasyona olan gereksinimin doğmasına neden olmamıştır.

Enformasyona, Batı toplumlarında olduğu gibi toplumun geniş kesimince gereksinim duyulmamasının bir diğer nedeni de geleneksel Türk ve İslam topluluklarındaki değer anlayışıdır denilebilir. İslamiyet öncesi Türk toplum töresinde yöneticinin Gök Tanrı tarafından, halkı yönetmek üzere seçilmiş, belirlenmiş 'Kutlu kişi' olduğu düşüncesi hakimken, İslamiyet sonrasında da yönetici 'Zıllullah' Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak yorumlanmaya başlamış ve emre itaat farz olarak addedildiğinden ve herhangi bir itaatsizlik hatta sorgulama Allah'a karşı bir saygısızlık olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla toplumsal içerikli, siyasî vs. yazılı iletişim ürünlerine doğru bir yönelim için gerekli ortam oluşmamıştır.

Toplumun büyük bir kesiminin tarım ve besicilikle uğraşıp, geçimini ancak temin eden, maddî anlamda düşük gelir seviyesine sahip kitlelerden oluşuyor olması da diğer bir etken olmuştur.

Kağıt yetersizliği, Arap harflerini dökecek, dizecek uzmanların yetersiz oluşu da Türkçe matbaanın gelişmemesinin teknik nedenleri arasında sayılabilir.

Tüm bu koşullar Osmanlı toplumunda okuma alışkanlığının yerleşmesine engel olduğundan, bu da kitap kültürünün gelişimine set çekmiştir. Dolayısıyla gazete vb. enformasyon araçlarına gereksinim de olmamıştır toplumun büyük kesiminde oldukça geç dönemlere kadar.

Bölüm Kaynakçası

Adivar, Abdülhak Adnan: *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.
Antel, Sadrettin Celal: *Tanzimat Maârifi*, İstanbul, Maârif Vekaleti Yayınları, 1940. Yaltkaya,

Doğan, İlyas: “Tanzimat sonrası Osmanlı aydınlarında çağdaşlaşma sorunu ve arayışlar”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi: (7-9 Nisan 1999) Bildiriler*, Haz. Alaaddin Aköz, Bayram Ürekli, Ruhi Özcan, Konya, 2001.

Ertuğ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1955.

Gerçek, Selim Nüzhet: *Türk Matbaacılığı*, İstanbul Devlet Matbaası, 1939.

Güldal, Fatih: *Elifba'dan Muallime Mahalle Mektebi*, Kocaeli, 2017.

Kafesoğlu, İbrahim: *Türk Milli Kültürü*, 12. bs., İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1995.

Sabev, Orlin: *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2006.

Sakaoğlu, Necdet Sakaoğlu: “Eğitim Tartışmaları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, İletişim Yayınları.

Yaltkaya, Şerefettin: *Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler*, İstanbul, Maârif Vekaleti Yayınları, 1940.

Tekeli, İlhan: “Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

Ulusoy Nalcioğlu, Belkıs: *İlk Türkçe Çocuk Gazetesi: Mümeyyiz (1869-1870)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.

Ulusoy Nalcioğlu, Belkıs: *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.

Yazıksız , Necip Asım: *Kitap*, Haz. Türker Acaroğlu, 1993.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. teorik olarak icra olunmaktadır.

Bölüm Soruları

- 1) Türkçe basım yapan Mütferrika Matbaası nerede kurulmuştur?
 - A) Kahire
 - B) İstanbul
 - C) İskenderiye
 - D) Girit
 - E) Saray Bosna
- 2) Aşağıdakilerden hangisi ilk Türkçe gazetelere halkın genelinin az rağbet göstermesinin nedenlerinden değildir?
 - A) Toplumsal konulara az yer ayrılması
 - B) Kullanılan Türkçenin (Osmanlı Türkçesi) ağırlığı
 - C) Devletin resmi ideolojisi dışına çıkmaması
 - D) Okumayı güçleştiren mizanpaj
 - E) Fiyatlarının çok yüksek oluşu
- 3) Hangisi Sübyan mekteplerinin özelliklerinden değildir?
 - A) Farklı yaş ve eğitim seviyesindeki çocukların tek derslikte öğrenim görmeleri
 - B) Dini içeriğin, müfredatın çok büyük kısmını oluşturmaları
 - C) Eğitimin Türkçe olması
 - D) Ezbere dayalı eğitim metodunun kullanılması
 - E) Kur'an dışında, ilmi hal ve az da olsa yazı derslerinin verilmesi
- 6) Mekâtib-i Umumiye Nezareti hangi yılda kurulmuştur?
 - A) 1845
 - B) 1846
 - C) 1869
 - D) 1870
 - E) 1876
- 7) İbtidai Mekteplerin Sübyan mekteplerinden farkı ne idi?
 - A) 6-11 yaş aralığı çocuklara hitap ediyordu
 - B) İlk öğretime karşılık geliyordu
 - C) İlmihal dersleri okutuluyordu
 - D) Yazı öğretiliyordu
 - E) Masa, sandalye, kara tahta, harita gibi öğretim materyalleri kullanılıyordu
- 8) Türkçe basım yapan matbaaların geç kurulmuş olması Osmanlı toplumunda kitap kültürünün gelişmesinde gecikmeye neden olmuştur.
 - Doğru
 - Yanlış

- 9) Kitap kültürünün yeterli düzeyde olmaması, gazete okuma alışkanlığına olumsuz yönde etki etmişti.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) Halkın kulluk psikolojisiyle padişaha olan bağlılığı yazılı iletişim araçlarına olan ilgilerinin düşük düzeyde kalmasının nedenlerindendir.
- Doğru
 - Yanlış
- 11) 1732 yılında basımı tamamlanan Katip Çelebi'nin haritalı 'Cihannüma' sı, Müteferrika Matbasının ilk eseridir.
- Doğru
 - Yanlış
- 12) Osmanlı toplumunda, el yazması kitaplara sıradan halkın ulaşması maddi anlamda çok zordu.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

- 1) B
- 2) E
- 3) C
- 4) B
- 5) E
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Doğru
- 9) Yanlış
- 10) Doğru

4. İLK ÖZEL TÜRKÇE GAZETELER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

4.1. Özel sermaye ile çıkan ve devletten resmi ödenek almadan yayınlarına devam eden, tam müstakil ilk Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'e dair bilgi verilecektir. Bu gazete ile birlikte Osmanlı toplumu eleştirel yayıncılıkla tanışmıştır. İlk gazete tatili cezası da bu gazete neşrebaşladıktan yedi ay sonra vuku bulmuştur nitekim. Başyazı usulü, tefrika usulü bu gazeteyle Türk basınına girmiştir.

4.2. Tercüman-ı Ahval'in kurucularından biri olan Şinasi tarafından tesis olunan Tasvir-i Efkâr gazetesi ile, Osmanlı toplumu eleştirel yayıncılık yapan ikinci bir yayın ile tanışmıştır. Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem gibi edipler de bu gazetenin yazarları arasındadır.

4.3. Eleştirel yayıncılığın dönem itibarıyla tavan yaptığı gazete Muhbirolmuştur. Başyazarlığını Ali Suavi'nin yaptığı gazete, kullandığı son derece sade Türkçe ile halkın büyük ilgisini çekmiştir. Bu gazetelerin yayınları kamuoyunda ses getirmiş ve Sadaret'in gazeteler ve gazeteciler üzerindeki denetimi sıkılaştırmıştır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Türkçe basında fikir gazeteciliği hangi gazete ile başlamıştır?
2. Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr ve Muhbir gibi eleştirel yayıncılık yolunu tutmuş gazetelerde hükümete yönelik eleştiriler hangi noktalarda yoğunlaşmıştır?
3. Bu gazetelerin,kendilerinden önceki Türkçe yayınların aksine halkın yoğun rağbetini görmesinin nedenlerini belirtiniz.
4. Agâh Efendi, Tercüman-ı Ahval'i çıkarabilmek için hangi resmî kuruma başvuru yapmıştır?
5. Tasvir-i Efkâr'da yazan gazetecilerden üçünü sayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tercüman-ı Ahval ile başlayan yeni tür gazetecilik	Türkiye’de fikir gazeteciliğinin bu gazete ile başladığını, başyazı ve başyazarlık olgusunun bu gazete ile devreye sokulduğunu, tefrika usulüyle de Türk toplumunun genelinin bu gazete sayesinde tanıştığı öğrenilecek	Ders notlarından okunacak
Tasvir-i Efkâr’ın eleştirel yayıncılık yapan ikinci Türkçe gazete olması	Batı’da yaşama ve öğrenim görme şansı yakalayan Agâh Efendi ve Şinasi’nin buradaki deneyim ve kazanımlarını Türkiye’de uygulamaya geçirerek yeni bir gazetecilik anlayışını Türkiye’ye tanıttıkları öğrenilecek	Ders notlarından okunacak
Muhbir gazetesi	Ali Suavi’nin başyazarlığını yaptığı bu gazetenin içeriği, mizanpajı ve kullandığı sade dil sayesinde geniş kitlelere hitapeden bir yayın olması hasebiyle, gazetelerin kamuoyunu etkileme potansiyelinin iktidarca apaçık farkına varıldığı ve gerekli yasal tedbirlere başvurularak basının seseinin kısılmaya çalışıldığı öğrenilecek. Öğrenci, yeni öğrendikleri sayesinde geçmiş zamanla günümüzü kıyaslama şansı yapmaya olanak bulacak.	Ders notlarından okunacak

Anahtar Kavramlar

Fikir gazeteciliği, tefrika usulü, başyazı, başyazar

Giriş

Bu hafta kapsamında; ilk özel Türkçe gazeteler ve bunların içeriklerine dair bilgi verilecek, bu gazetelerin yazarlarından bahsedilecektir. İçeriklere değinilmek suretiyle ilk eleştirel gazeteciliği başlatan bu yayınların, gazetelerin işlevlerinde olan halk adına iktidarı denetleme ve eleştirme görevini ne surette yerine getirdikleri açıkça orta konmuş olacaktır. Yine basının halk ile iktidar arasındaki aracılık vazifesine dikkat çekilecek, adı geçen gazetelerden seçilen haber ve makalelerle, yazarları aracılığıyla bu gazetelerin halkın talep ve ihtiyaçlarını yönetim kademelerine nasıl duyurduğu ve istenilen sonuçlara ulaşılan kadar takipçisi olduğu tespit olunacaktır.

4.1. İlk özel gazetelerin yayına başlaması

4.1.1. Tercüman-ı Ahval

Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis döneminde; Monarşinin dışında bir yönetim şeklinin benimsenmesi gerekliliği düşüncesi, hükümeti ve icraatlarını eleştirme ve denetleme düşüncesi, henüz kimsenin aklında yer etmemişti. Ancak bu durum, Tercüman-ı Ahval gazetesiyle birlikte değişmiştir. Devletten herhangi bir mali destek almadan, tamamen şahsi sermayeyle kendi gazetelerini kuran ve kurdukları gazetenin daha kuruluşunda kamu görevi yapmayı, eleştirel gazetecilik yapmayı kafalarına koyan, ileri görüşlü iki aydın, Agah Efendi¹ ve Şinasi Efendi gazetenin sütunlarında siyasi makalelere yer vererek fikir gazeteciliğini başlatan ilk Türk gazetecileri olmuşlardır.

Şinasi, Tercüman-ı Ahval'de daha başlangıç... yazısında; “... *halkın, vatanın yararı için söylemesi de yazması da hakkıdır...*” diyerek, halktan kimselerin ülkenin menfaati gereği siyasi, iktisadi, içtimai veya kültürel sahada, toplumun genelini ilgilendiren konularda mevcut sorunları dile getirmesi ve bunlara çözüm önerileri üretmesi, yorum getirmesi ve bu yorumlarını da sözlü veya yazılı olarak kitlelere ulaştırmasının en doğal insanlık hakkı olduğunu ifade etmiştir.

Halkın içinden gelen Agah Efendi ve Şinasi, ilk sayısı 21 Ekim 1860'de yayımlanmaya başlanan Tercüman-ı Ahval'de, halkın, diğer deyişle kamunun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik yayın yapmayı amaçlamıştır. İbrahim Şinasi Efendi'nin mukaddimede belirttiği üzere, halktan kimselerin devletten bağımsız olarak yayınladığı gazeteler aracılığıyla vatanının yararına olacaksa hatalı bulduğu işleri söylemesi hakları gereğidir. Vatandaşların nasıl devlete karşı bazı yükümlülükleri, vazifeleri varsa, aynı zamanda sahip olduğu bir kısım hakları da vardır ki, nitekim basın yoluyla fikirlerini beyan hakkı da bunlardan biridir. Nitekim “eğitim yoluyla zihni açılmış” gelişmiş ülkelerde bu sistem siyasi gazeteler vasıtasıyla hali hazırda işlemektedir.

Osmanlı Devleti'nde de bugüne kadar Türkçe dışındaki pek çok dilde gazete ve dergiler neşrolunabildiği ve hatta bunlar “belki haklarından da fazla serbest” olarak faaliyette bulunabildikleri halde, resmî yayınlar dışında Türkçe bir gazete veya derginin yayımı için herhangi bir teşebbüste bulunulmamıştır.

Nitekim Agâh Efendi ve İbrahim Şinasi'nin girişimiyle böyle bir teşebbüs olmuş ve Maârif Nezareti'ne yapılan başvuru, Meclis-i Maârif-i Umumiye'ce onaylandıktan sonra

¹ Çapanzade Agâh Efendi (1832-1887): Mekteb-i Tıbbiye'de eğitim gördü. İngilizce, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. Tercüme Odasına kâtip olarak girdi. *Tercümân-ı Ahvâl*'i çıkarırken, Posta Nazırlığı görevine getirildi. Posta taşıma amacı ile Fuad Paşa'nın telkiniyle kurulmuş olan Fevaid-i Osmaniye Şirketinin idaresi de kendisine verildi. İlk Türk posta pulu uygulamasını başlattı. *Tercümân-ı Ahvâl* yayındayken, Yeni Osmanlılar Cemiyetine dahil oldu. 1867'de Yeni Osmanlılar grubunun diğer üyeleriyle yurtdışına giderek burada basın faaliyetlerinde bulundu. 1871'de affolunarak İstanbul'a döndü. Kısa süre Şura-yı Devlet üyeliğinde tutulduktan sonra, 1877'de önce Bursa daha sonra Ankara'ya sürgün edildi. Daha sonra İstanbul dışına memuriyetlerle görevlendirildi. Rodos, Midilli mutasarrıflıklarında bulundu. Atina'ya elçi olarak tayin oldundu. Burada iken vefat etti.

Bakanlar Kuruluna sunulmuş ve buranın da onayından geçtikten sonra çıktığı padişah katından da izin alınmış ve gazetenin neşrine başlanmıştır. Şimdi “insan aklının en güzel icadı olan yazı yazma sanatı” ile ki, bu sayede “ifade-i meram kabildir”, halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dilde gazeteyi çıkaracaktır nâşirleri.

Aynı zamanda devlet memurluğu görevleri de bulunan bu iki aydın, gerek memuriyetleri gerekse öğrenimleri dolayısıyla Paris’te bir süre ikamet etmiş ve burada kaldıkları süre içerisinde Fransız gazetelerini inceleme fırsatı bulmuştur. Gazetelerin, hatalı buldukları taktirde hükümeti eleştirmekten çekinmediklerini ve bunu kamunun menfaati gereği yaptıklarını fark etmiş, ülkelerine döndüklerinde birlikte yayımladıkları gazetede bu yolu takip etmişlerdir.

Tabii, Türkiye’de bu türden gazetecilik daha önce yapılmadığından, padişahın ve yöneticilerin tepkisinin kaçınılmaz olacağı önceden tahmin edilerek eleştiri dozunun oldukça sınırlı tutulmasına özen gösterilmiştir. Ancak, bu sınırlı ölçüler dâhilinde de olsa hükümet politikalarını eleştirmekten geri durmamışlardır.

Tercümân-ı Ahvâl; ‘Havadis-i Dahiliye’, ‘Havadis-i Hariciye’ ve ‘İlanat’ şeklinde üç ana başlık altında toplanmıştır. İç haberler başlığı altında genel olarak rastlanılan konular arasında; yabancı devletlerin Dersaadet sefirlerinin mabeyni hümayûnu ziyaret taleplerine ve gerçekleştirdikleri ziyaretlere ilişkin haberler; atama ve görevde yükseltme veya azil haberleri; ordunun ve donanmanın yapmış olduğu talim ve tatbikatlar; Devlet-i Âliye’nin Batılı devletlerle yapmış oldukları anlaşmalar; bazı asayiş olayları ile, zelzele, salgın hastalık vb. olaylara dair haberler; Osmanlı Devleti’nin eyaletlerinde meydana gelen yönetim karşıtı hareketlere ilişkin haberler yer alır.

Dış haberler başlığı altında Avrupalı devletlerin aralarında yapmış oldukları ticarî, siyasî anlaşmalar, birbirleriyle düştükleri ihtilaflar, Osmanlı Devleti ile münasebetleri; Avrupa devletlerinin Dersaadet’e atanan yeni sefirleri; Avrupa’da baş gösteren kolera salgını ve bununla ilgili Osmanlı Devleti’nde alınan karantina tedbirleriyle ilgili haberlere sıkça rastlanır. Bu haberlerin büyük kısmı Avrupa gazetelerinden ve Osmanlı Devleti’nde yayınlanmakta olan Avrupa dilli basın organlarından yapılan tercümeler yoluyla hazırlanır.

Tercüman-ı Ahval, çıktığı ilk andan itibaren halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Tercüman-ı Ahval’in o güne kadar çıkan Türkçe ve diğer gazetelerden fazla ilgi görmesi, şekil, dil, ve içerik açısından geniş kitlelerin özlemine cevap veriyor olmasından; toplumsal, halka ait konulara sıklıkla yer verilmesinden; hükümetin iç ve dış siyasetteki bazı uygulamalarına yönelik eleştirilerde bulunabilmesinden kaynaklanmıştır.

Tercümân-ı Ahvâl’de siyasi haber ve makalelerin dışında, şehrin alt yapı, ulaşım sorunlarına dair haberlere, hırsızlık, cinayet olaylarının ayrıntılarıyla ve hikayemsi bir üslupla kaleme alınmış olduğu ilgi çekici haberlere de sıklıkla yer verilmiştir. Hatta mikro ekonomi haberleri de yine gazetede yer bulmuş ve İstanbul halkının bilgisine sunulmuştur. Tefrika usulü de Türk basınında yine Tercümân-ı Ahvâl ile başlatılmıştır. Şinasi Efendi’nin ‘Şair

Evlenmesi' isimli piyesi Tercümân-ı Ahvâl'in ikinci nüshasından itibaren yayınlanmaya başlamıştır gazetedede.

İlk başyazı usulü de bu gazeteyle Türk basınına girmiştir. Tercüman-ı Ahvâl'de ilk başyazı "Politika-ı zamaneye dair bend-i mahsusadır" başlığıyla 30. sayıdan itibaren yayınlanmaya başlamıştır. 30. sayıda da dış politikaya dair gelişen olaylar "havadis-i hariciye" genel başlığı altında, gerek telgraf haberleri gerekse dış basından yapılan çeviriler yoluyla yorumsuz, kısa haberler şeklinde sunulduğu halde, adı geçen makalede yazarın yorumları da gelişen olayların aktarımı sırasında yer bulmuştur...

Yazar kadrosunda Çapanoğlu Ağâh Efendi ve Şinasi ile birlikte ileriki tarihlerde iki kez Maârif Nazırlığı görevinde de bulunacak olan (1872 ve 1878) Ahmed Vefik Paşa, Mülkiye Mektebi mezunlarından daha sonra Mirat dergisini yayımlayacak olan Mustafa Refik Bey, ayrıca Ziya Bey, Sarı Tevfik Bey, Mehmed Şerif Bey ve Hasan Suphi Efendi'nin yer aldığı gazete, Bahçekapı'da üç katlı eski ahşap bir binanın en üst katında el tezgâhında basılarak çoğaltılmaktaydı.

Tercüman-ı Ahval'in, devletin yönetim sistemine yönelik eleştirel yayınları, çıkışından yedi ay sonra kapatılması sonucunu yaratmıştır. Ziya Bey² tarafından yazıldığı düşünülen ve eğitim sistemine yönelik olumsuz eleştiri içeren bir makalesi yüzünden Mayıs 1861'de, 'gazete yazarının yetkisini aşarak davrandığı' gerekçesiyle yayımı, iki hafta süreyle durdurulmuştur. Böylece Türkiye'de fikir gazeteciliği, başladıktan yalnızca birkaç ay sonra hükümetten ilk uyarısını almıştır.

Söz konusu yazıda son 15-20 sene zarfında maârif sahasında devletin büyük masraflara girerek, Dersaadet'te ve pek çok taşra şehrinde okullar yaptırdığı, halen de yenilerinin yapılmakta olduğu, hatta bu okulların öğrencilerine devlet tarafından harçlık dahi

² Ziya Paşa (1829-1880): Asıl adı Abdülhamid Ziyaüddin. Babası Galata gümrük kâtiplerinden Erzurumlu Feridüddin Efendi. Süleymaniye civarında İmamzade Esad Efendi'nin nezareti altında açılmış olan Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye'ye devam etti. Bu, öğretim sistemi medreselerden farklı olmayan, rüştiyelerden bir süre önce kurulmuş olan bir okuldu. Farsça öğrendi. 1845'de Sadaret Mektubi Kalemine girdi. Burada 10 yıl çalıştı. 1854'te Mustafa Reşid Paşa tarafından Mabeyn 3. kâtipliğine getirildi. 1861'e kadar bu görevde kaldı. Reşid Paşa'nın ölümüne kadar (1858) sarayda kaldı. Âli Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte yaşanan bir takım olaylar neticesi saraydan uzaklaştırıldı. 1862'de Paşa ünvanıyla birlikte Kıbrıs mutasarrıflığıyla görevlendirildi. Burada sıtmadan babasını ve bir çocuğunu kaybetti. 1863'de Meclis-i Vâlâ üyeliğiyle İstanbul'a döndü, bu görevindeyken Bosna müfettişliğiyle görevlendirildi. İstifa ederek İstanbul'a dönebildi. Ancak aynı yıl Amasya mutasarrıflığıyla yeniden İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1865'de Canik mutasarrıflığına atandı. 1866'da İstanbul'a dönebildi, yine Meclis-i Vâlâ üyeliğine getirildi. *Tercümân-ı Ahvâl*'de yazmaya devam ediyordu. Yeniden İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Kıbrıs'a tayin olundu. Bu arada Namık Kemal Erzurum'a, Ali Suavi Efendi de Kastamonu'ya gönderiliyordu. Kıbrıs'a gitmeyerek diğer muhalif gazetecilerle birlikte yurtdışına çıkmayı tercih etti. Londra'da Namık Kemal ile birlikte *Hürriyet*'i çıkardı (1868). 1871'de affolunarak İstanbul'a döndü. İcra Cemiyeti Reisliğine getirildi, ancak kısa zamanda azledildi. Sultan V. Murad tahta çıkıncaya kadar işsiz kaldı, çok zor günler geçirdi. Devrin önde gelen şahsiyetleri Ahmed Vefik Paşa, Midhat Paşa, Sadullah Paşa, Namık Kemal, V. Murad ve kardeşleri Nureddin ve Kemalettin'le birlikte Mason cemiyetleriyle önceden kurduğu alaka devam etti. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan öğrenci isyanlarının yöneticileri arasında yer aldı. Bazı medrese hocaları ve Midhat Paşa ile işbirliği içinde çalıştı. V. Murad döneminde yeniden saraya girdi. II. Abdülhamid'in ilk dönemlerinde Maârif Nezareti Müsteşarı oldu, fakat maârif işleriyle değil, Kanuni Esasi taslağının hazırlanması işleriyle uğraştı Namık Kemal ve Midhat Paşa ile birlikte. Midhat Paşa ve Namık Kemal İstanbul'dan uzaklaştırılırken, kendisi de Suriye Valiliğine atandı. Daha sonra Konya ve Adana valiliklerinde bulundu. Adana valisi bulunduğu sırada vefat etti.

tahsis edildiği buna karşın bu okullardan yetişen kimseler içinde Devlet-i Âliye'nin işine yarayacakların nadiren görüldüğü ifade edilmektedir. Bunun sebebi olarak terbiye-i umumiyenin (genel eğitim) pek ağır yürümekte olduğu, bunun da usûl-i tahsilenin (öğretim yönteminin) hatalı olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

Yazıda ilk eğitimlerine mahalle mektebinde başlayan çocukların burada Arap alfabesini öğrenme ile işe başladıkları, buna karşın altı yedi sene eğitimden sonra dahi bu çocukların harekesi³ bir mektubu okuyamayacakları ve hatta kendilerini yetiştiren hocalarının ekserisinin dahi bu halde bulundukları belirtilmektedir. Yazıda ayrıca, diğer lisanların ise kendilerine ait alfabeleri ve dilbilgisi kuralları olduğundan, bu milletlere dâhil çocukların kendilerinden okumaları beklenen kelimelerin ne anlama geldiğini bildiklerinden, üç-dört ay gibi bir zaman zarfında düzgünce okuyup yazmayı sökebildikleri ifade edilir. Bir iki senede bu bilgilerini geliştiren çocukların ardından diğer ilim ve fenleri de öğrenmeye vakitleri kaldığından bahsedilir, buna karşın “bizimkiler”in bu duruma gelebilmek için ondört-onbeş sene ziyan etmek zorunda oldukları söylenir. Bu durumun düzeltilmesi için ise okullarda eski tarz öğretim sisteminin bırakılarak, yeni usulle öğretime başlanması gerektiği vurgulanır.

Bu başyazıyı takip eden günlerde iki hafta süreyle yayını tatil edilen Tercümân-ı Ahvâl, sonrasında düzenli aralıklarla yayınına devam eder. Gazetede ülkenin idaresinden sorumlu bürokratlar ve bunların uygulamalarına yönelik eleştiriler görölse de ve bunlar çoğu zaman olabildiğince uygun bir lisan kullanılarak yapılsa da, doğrudan Padişaha yönelik herhangi bir eleştiriye rastlanmaz. Tercümân-ı Ahvâl, yaklaşık yedi yıl yayın hayatında kalmıştır. Şinasi'nin gazeteden ayrılmasından sonra (Nisan 1861), 25. sayısından itibaren haftada üç defa çıkarılmaya başlayan gazetenin boyutu buna karşın yarı yarıya küçültülmüştür.

Tercümân-ı Ahvâl, Mustafa Refik Bey'in gayretleriyle yayına devam etmiş, onun 1865 yılındaki ölümünün ardından Namık Kemal'in yazı yardımları ve Hasan Suphi'nin çabalarıyla biraz daha yaşamış, fakat onun da Halep'e memur edilmesi üzerine yavaş yavaş sönmüş ve 8 Mart 1866'daki 790. sayısından sonra kapanmıştır.

³ Hareke: Arapça ve Osmanlıca bir harfin nasıl okunacağını gösteren ve üstün, esre, ötre, tenvin, sükûn, teşdid denilen işaretlerden her biri, vokal.

4.1.2. Tasvir-i Efkâr

Şinasi,⁴ Tercüman-ı Ahval'in 24. sayısından sonra Agah Efendi'den ayrılarak kendi başına gazete çıkarmaya başlamıştır. 27 Haziran 1862'de Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısını yayınlamıştır.

Şinasi, Tercüman-ı Ahval'e yazdığı sunuş yazısında, "... halkın, vatanın yararı için söylemesi de yazması da hakkıdır" derken, Tasvîr-i Efkâr'ın ilk sayısındaki sunuş yazısında da halkın devletin idarecilerine sesini duyurmasında vasıta olan gazetelerin varlığının ve sayıca artmasının önemine işaret etmiştir.

Şinasi, devletin, halkının menfaatlerine uygun bir idare sergilemesiyle her daim iktidarını kudretli tutabileceğini belirterek, halkın da yönetimle ilgili görüşlerini beyan edebilmesinin bu durumun sağlıklı bir şekilde işlemesine katkı sağlayacağını söylemiştir. Gazeteler ise halkın kendisini ifade etme aracıdır ona göre. Tasvir-i Efkâr, dinamik bir kamuoyunun gerekliliğini, devletin menfaati açısından vazgeçilmez görmüştür. Tasvîr-i Efkâr "Havadis ve maârifê dair Osmanlı gazetesi" ibaresiyle haftada iki defa yayınlanır.

Daha ilk sayısında, mukaddimenin hemen altında Osmanlı Devleti hazinesinin hâl-i hazırdaki kötü durumuna ilişkin bir kısa habere yer verilir. Haberde, Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde Sultan Abdülmecid döneminden kalan birkaç müşkülâtı bulunduğu ve bunlardan en mühiminin ise maliyenin durumu olduğu belirtilir. Şinasi'nin kaleminden çıkan yazıda, bu durumun düzeltilmesinin birinci derece önem arz ettiği ifade edilir. Çünkü bir hayli zamandan beri bazı aksaklıklardan dolayı hazineye ortaya çıkan parasızlığın ortadan kaldırılması için imkânlar olduğu halde, bazı engeller araya girdiğinden bu durum fikirde kalıp, eyleme dökülememiştir.

⁴ İbrahim Şinasi (1826-1871): Babası Bolu'nun Aşağı Soku köyünden topçu yüzbaşısı Mehmed Ağa olup, 1828-29 Osmanlı-Rus savaşında şehit düşmüştür. İbrahim Şinasi annesi ve annesinin akrabaları tarafından büyütülmüştür. İstanbul'da dünyaya gelen Şinasi, 6 yaşındayken başladığı ilköğrenimini Mahalle Sıbyan Mektebi'nde ve Feyziye Okulu'nda tamamladıktan sonra Tophane Müşiriyeti Mektubî Kalemî'ne kâtip adayı olarak girdi. Kalem mensuplarından İbrahim Efendi'den Arapça ve Farsça ile yazı yazma usullerini öğrendi. Aynı kalemde görevli Fransız topçu uzmanlarından eski adı Chateaufort olan Reşad Bey'den Fransızca dersi aldı. Bu görevindeki çalışkanlığı ve başarısı nedeniyle, önce memurluk sonra hulefâlık derecesine yükseltildi. Tophane müsteşarı Ziver Bey'in takdirini kazandı. Onun da teşvikiyle dilekçe vererek Paris'e bilgisini artırmak üzere gönderilme talebinde bulundu. Saray'dan çıkan izin üzerine, maliye alanında kendini geliştirmesi koşuluyla 1849 yılında buraya gitti. Paris'te maliyenin yanı sıra, dil ve edebiyat sahalarıyla ilgilendi. Yaklaşık beş yıl burada kaldı. Fransız oryantalistlerinden Isaac Sylvestre de Sacy'nin oğlu Samuel de Sacy ve Alphonse de Lamartine ile dostluk kurdu. 1851 yılında Société Asiatique'ye üye seçildi. Ernest Renan ile bu sayede tanıştı. 1854'te İstanbul'a döndü, aynı yerde memuriyetle. Bir üst dereceye yükselince Meclis-i Maârif üyeliğine atandı, Meclis-i Maliye üyeliği de verilmek istendiği halde istemedi. 1856'da, hamisi Mustafa Reşid Paşa'nın iktidardan kısa süreli düşmesi sırasında Âli Paşa tarafından üyeliği düşürüldü. Mustafa Reşid Paşa'nın birkaç ay sonra görevine iade olmasıyla yine eski görevine geri getirildi. Ancak, 1863 yılı yazında Şinasi, gazetesi *Tasvîr-i Efkâr*'da devlet işlerini eleştirdiğinden ve bu yönetimin hoşuna gitmediğinden Meclis-i Maârif üyeliğinden tekrar çıkarıldı. 260. sayıdan sonra gazeteden ayrılarak ve Paris'e gitti (1864 sonları). Şinasi'nin, Paris'e ilk gidişi sırasında tanıştığı Said Sermedi isimli arkadaşının Âli Paşa'ya suikast düzenlemesi ve Sermedi'nin tutuklanması üzerine, kendisine de zarar gelebileceği kaygısıyla yurt dışına çıktığı söylenir. Burada yalnızca dil ve edebiyat konularıyla meşgul olan Şinasi, 1869 yılı sonbaharında İstanbul'a döner. Sözlük çalışmalarına devam ettiği sırada, Eylül 1871'de vefat eder.

Bu ise halk tarafından teessüfle karşılanmıştır. Haberin sonunda ise bu durumun düzeltilmesi için yeni dönemde bazı tedbirler alındığı yönündeki duyumların kamuoyunca sevinçle karşılandığı, bu tedbirlerin olumlu ve tam netice alınacak şekilde uygulanmasının dahi umumen arzu olunmakta olduğu belirtilir...

Gazete, Havadis-i Dahiliye, Havadis-i Hariciye ve İlanat ana başlıkları altında hazırlanır. Havadis-i Dahiliye ana başlığı 'Payitaht' (başkent) ve 'Eyâlât' (eyaletler) alt başlıklarına bölünür. Havadis-i Hariciye ana başlığı ise 'Avrupa', 'Asya' ve 'Amerik' alt başlıklarına taksim olunur.

'Payitaht' başlıklı bölüm, gazetenin birinci sayfasının ilk sütununda yer alır. Gazete yazarlarınca o gün (günlerin) en önemli gündem maddesini teşkil eden sorunla/konuyla alakalı olarak (Osmanlı Devleti iç siyaseti, dış siyaseti, kent haberleri, asayiş vakaları gibi) kaleme alınan bazen kısa ve bazen de uzunca bir yazı yer alır bu başlık altında...

Osmanlının unsurları arasındaki çatışmalar haberleştirilebilmiştir gazetede. (Bu türden olayların Takvîm-i Vekâyî'de ve hatta Ceride-i Havadis'te duyurulmaması çoğu zaman tercih edilirdi ya da en fazla, ayrıntısına girilmeden bir iki satırdan oluşan kısa bir haber şeklinde verilirdi).

Taşra memurlarının yolsuzluk, görevi suistimal girişimleri de gazetede yer bulmuştur. Hatta bu türden haberleri takiben devletin ilgili birimlerince, sözü geçen yerlere inceleme heyetleri gönderildiği de olmuştur. Tasvîr-i Efkâr, doğal olarak bu heyetlere ilişkin bilgiyi de okurlarıyla başarısının neticesi olarak paylaşmıştır.

Gazetesinde toplumsal sorunlara da dikkat çeken Şinasi, İstanbul'da hali hazırda şahit olduğu ancak gerçekte tüm Osmanlı Devleti genelinde büyük bir sorun olarak gördüğü dilenciler meselesini; İstanbul sokaklarının geceleri ışıklandırılması gereğini; başıboş köpeklerin halk sağlığını tehdit ettiğini; kasapların etleri sağlığa elverişsiz ortamlarda teşhir ettiği vb. konuları gündeme taşımıştır.

Türkçe'nin yabancı kelimelerden arındırılması taraftarı olan gazete, halk arasında kullanılan dilin gerçek Türkçe olduğunu, devlet dairelerinde kullanılan yazışma dilinin Türkçe'den çok uzak olduğunu, hatta bu yüzden taşrada halen Tanzimat'ın gerçek manasıyla halk tarafından anlaşılamadığını ifade etmiştir.

Tercüman-ı Ahval'in başlattığı 'baş yazı' usulü bu gazetede de uygulanmıştır. Oldukça sade bir Türkçe'yle hazırlanan gazeteye ilgi son derece büyük olmuştur. 1863 yılı yazında, yani gazetenin yayına başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, Şinasi Efendi Meclis-i Maârif üyeliğinden çıkarılır. Şinasi Efendi iki yıl kadar daha gazetesinin başında kalır. 1865 yılı ortalarında ise, 200'ü aşkın sayıdan sonra gazeteden ayrılarak Paris' gider. Gazetenin yönetimini Namık Kemal'e bırakır.

Namık Kemal yönetimindeki Tasvîr-i Efkâr'da da devletin dış politika ve iç politikada izlediği tutumlarına, eğitim sistemine sıkça eleştiriler getirilmiştir. Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti ile ilgili yürüttükleri politika, gazete yönetimi tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiş

ve okuyucuyla paylaşılmıştır. Namık Kemal'in gazete yönetimine geçmesinden sonra, haberlerin sonuna gazetenin yorumu da eklenmeye başlanmıştır.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarında yerleşik gayri Türk ve gayrimüslim tebaası üzerinde nüfuz kurma yolundaki gayretleri ve bu bölgelerde ıslahat yürütülmesi yolunda Osmanlı Devleti'ne baskı uygulaması, gazete yazarlarınca sıkıntıyla karşılanmıştır. Yine Tasvîr-i Efkâr yönetiminin Batılı diğer devletlerin Osmanlı Devleti'nin maârif, maliye, evkaf, azınlık halklarıyla ilgili uygulamaları vs. içişleri ile yine dış politikadaki tutum ve davranışlarına yönelik yönlendirme ve müdahalelerinden ve Osmanlı Devleti yöneticilerinin de bu duruma büyük oranda tepkisiz kalmalarından rahatsızlık duyduğu görülür. Resmî yazışmalarda halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dil kullanımı ve matbuatta sade Türkçe kullanımının gerekliliği konularına yer verilmiştir.

Gazetenin yazar kadrosunda Namık Kemal'den başka Ayetullah Bey, Reşad Bey, Nuri Bey, Asım Bey ve Tercüme Odası memurlarından Rıfkı Efendi ile Recaizade Mahmud Ekrem bulunmaktaydı. 10 Mart 1867 tarihli 465. sayıda yer alan "Şark meselesine dair bir layihadır" başlıklı yazısından sonra Namık Kemal resmî makamlarca gazetecilikten men edilmiştir. Namık Kemal'in İstanbul'dan ve gazetecilikten uzaklaştırılmak maksadıyla Erzurum'a tayin olunması üzerine, memuriyetten ayrılıp Fransa'ya gitmesiyle gazetenin yönetimi Recaizade Mahmut Ekrem'e kalmıştır. Gazete yazarlarından Reşad, Nuri ve Ziya Bey'ler de Fransa'ya gideceklerdir aynı dönemde.

Tasvîr-i Efkâr'ın Recaizade Mahmud Ekrem dönemindeki yayınlarının, eskiye oranla hükümetin dikkatini ve şiddetini olabildiğince az üzerine çekecek şekilde hazırlanmaya gayret edildiği açıkça görülür. Çünkü, Mart 1867'den itibaren uygulamaya konulan Âli Kararname ile gazeteler doğrudan hükümetin emriyle kolayca kapatılabilmektedir.

Gazetede eğitim, ticaret ve ziratte kalkınmanın ülke için önemini vurgulayan makalelere sıklıkla rastlanır. Ayrıca parlamenter rejimle yönetilen Batılı ülkelerde, meclis çalışmaları, halk-yönetim ilişkileri vb. konulu haber ve makalelere, bir kısmı çeviri de olsa rastlanır. Bu arada millet meclisi, meşrutiyet, hürriyet kelimeleri Tasvîr-i Efkâr'da sıklıkla kullanılmıştır.

Türkçe'nin yabancı kelimelerden arındırılması taraftarı olan gazete, halk arasında kullanılan dilin gerçek Türkçe olduğunu, devlet dairelerinde kullanılan yazışma dilinin Türkçe'den çok uzak olduğunu, hatta bu yüzden taşrada halen Tanzimat'ın gerçek manasıyla halk tarafından anlaşılmadığını ifade etmiştir. Türk toplumunun gazete okuma alışanlığı kazanmasına büyük katkı sağlayan Tasvîr-i Efkâr; 27 Haziran 1871 tarihli 830. sayıya kadar yayınlanmış ve bu tarihten sonra kapanmıştır.

4.1.3. Muhbir Gazetesi

Ocak 1867'de Filip Şahinyan tarafından İstanbul'da neşrolunmuş bir diğer fikir gazetesidir. Ali Suavi Efendi gazetenin başyazarlığını üstlenmiştir. Ali Suavi Muhbir'de,

hükümete yönelik eleştirilerinde çok daha sert bir üslup kullanmıştır. Muhbir, Tanzimat döneminin en ileri fikir yazılarını yayımlayan gazete olmuştur. “İnkılap” fikrini savunan ve demokrasiyi öven türdeki yazılarıyla dikkat çekmiştir.

Ali Suavi,⁵ İstanbul’da medresede eğitim görmüştür. Okulu bitirdikten sonra, bir yıl süren Hac yolculuğu vardır. Bu yolculuk sırasında Arapça ve Farsça’sını geliştirmiştir. Bir müddet taşradaki okullarda öğretmenlik yapmıştır. İstanbul’a gelerek, Muhbir gazetesine yazmaya başlamıştır.

Ali Suavi, Muhbir’deki yazılarında eğitim ağırlıklı konulara yer vermiş, mevcut eğitim sistemine yönelik eleştirilerde bulunmuştur. O’nun bu yaklaşımı kurtuluşun, halkın iyi eğitim almasına ve hukukunu bilen bir toplumun hiç bir zaman yıkılmayacağına inanmasından kaynaklanmaktadır.

Eğitimli, düşünen, yargılayan bir toplumun her anlamda kalkınmayı da birlikte getireceğine inanmaktadır. Basın ise eğitimi yaymada en etkin vasıta. Toplum oluşturulan fertlerin siyasî yaşama dahil olabilmesi açısından basın, Ali Suavi’ye göre dönem itibarıyla çok önemli ve neredeyse tek vasıta.

Merkezî veya yerel yöneticilerin tutum ve uygulamaları, zafiyetleri, hataları, yaptıkları iyi ve başarılı işler, devletin durumu, dış işlerinde takip ettiği politika, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, planları gibi konularda halkın bilgi sahibi olmasının en uygun ve ucuz aracı gazetelerdir. Halkın, gazeteler yoluyla edindiği bilgiler doğrultusunda kendi görüşlerini, memnuniyet veya memnuniyetsizliğini ilgili mercilere ulaştırabileceği en etkin araç da basındır. Ali Suavi, gazeteleri, yayınlanan reklam ve ilanlar yoluyla ekonomik hareketliliğin yaşanmasına fayda sağlayan bir araç olarak da niteler.

Ali Suavi yazılarında kullandığı “hürriyet”, “müsavat”, “meclis”, “demokrasi” kavramlarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Suavi bu kavramların teoriden pratiğe dönüşmesi için belirli bir seviyede eğitim almış, kültürlü bireylerin mevcudiyetinin gerekli olduğunu savunmuştur.

Ali Suavi, sade Türkçe kullanımına son derece özen göstermiştir. Muhbir gazetesinde kullanılan dil, önceki iki gazeteyle mukayese götürmeyecek denli sade bir Türkçe olmuştur.

⁵ Ali Suavi Efendi (1839-1878): Devrin çoğu hürriyetçisinin ve entelektüelinin aksine toprak sahibi ve devlet ricaline mensup bir aileden gelmeyen Ali Suavi 1839’da İstanbul’da doğmuştur. Aslen Çankırı’lı olup, babası kağıtçılıkla geçimini zar zor sağlayan bir esnaf. Rüşdiye’yi bitirdikten sonra Dersaadet Yoklama Kalemine girer. 2-3 yıl boyunca bu görevinde kalır, bu sırada medrese derslerine devam eder. Çok genç yaşında Hacca gider. Bursa, Simav, Filibe’de rüşdiye öğretmenliği yapar. Sofya’da Ticaret Mahkemesi reisliği görevinde bulunur. İstanbul’a dönüşünde Şahzade Camii’nde vaazlar verir. Filip Efendi’nin *Muhbir* gazetesinde başyazar olur. 1867’de muhalif yazıları sonrası Avrupa’ya kaçır. Londra’da *Muhbir*’i çıkarır. Paris’de *Ulum* dergisini, Lyon’da *Muvakkaten Ulum*’u çıkarır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilen Ali Suavi, 1876’da İstanbul’a döner. *Vakit*, *Basiret*, *Ümran*, *Müsavat* gazetelerinde yazar. V. Murad’ı tahta çıkarmak amacıyla tertiplelediği Çırağan baskını sırasında muhafızlarca öldürülür (1878).

Ali Suavi'ye göre; Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi son derece başarısızdır; ancak bu kasten yapılmaktadır. Çünkü halk cahil bırakılmak istenmektedir. Böylece eğitimsiz olan halk, kendisi için iyi ve doğru olanı ayırt edemeyecektir ki, sessiz kalan halk, Fransa'daki gibi bir kitlesel eylemde bulunamayacak, yani Saltanatı devirmeye yönelik bir harekete başvuramayacaktır.

Suavi, yöneticilerin dış politikadaki tutumlarını, aldıkları kararları yetersiz bulur. Girit konusunda hükümeti kararsız ve güçsüz bir politika izlemekle itham eder. Hatta Girit'li Müslümanlar için bir yardım kampanyası başlatılır gazete vasıtasıyla. Toplanan yüklü miktardaki meblağ Filip Efendi aracılığıyla adaya ulaştırılır. Ali Suavi Efendi'nin üzerinde durduğu bir diğer konu da, Girit isyanını başlatan Rumlara Yunanistan tarafından destek veriliyor olmasıdır. Yunanistan'ın ise bu işe tek başına kalkışamayacağı düşüncesi hâkimdir Ali Suavi Efendi'de ve bu isyanın arkasında gerçekte Batılı bir kısım devletin desteği olduğunu savunur. Şubat 1867'de yayınlanan 13 numaralı Muhbir'de kaleme aldığı imzasız yazısında Ali Suavi, “... Yunan devletinin askerini otuz bine iblâğ etmek gibi Devlet-i Âliye'nin kuvvet-i hazırasıyla kıyas ve muvazene kabul etmeyen bir harekette bulunmasının bir sebep tahtında olduğu açıktır. Zira kendisine bir cesaret ve nasihat ve teminat veren olmasa ve bazı vaatler vukû bulmasa bu derece serbazâne (cesurca) tavır ve harekette bulunamazdı. Elbette bir ümit yeri vardır. Hatta Yunanlıların hariçten kuvvet bulduklarına hâlâ Girit'in asayişini ihlal ve ahalisini izlâl (rahatsızlık verme) ve iğfalden geri durmadıkları alâmet değil midir?” yorumunda bulunur.

Girit meselesinde olduğu gibi Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesi konusu Muhbir'de sıklıkla dile getirilen konulardan biridir. Batılı devletlerce Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirmesi istenen ıslahat (düzeltme / iyileştirme işleri) konusu gazetede yoğun olarak işlenmiştir. 23 Şubat 1867 tarihli, 21 numaralı Muhbir'de şöyle ifade ediliyordu: “... ıslahat devletin ahvâlini tehdit edecek surette olup, ... ahalinin şu görülen kayıtsızlığına taaccüp ederiz. ... Laubali bir millet bundan iyi bir ikbal ümit edebilir mi? ... Islahat ahali tarafından dahi kabul olunmadıkça bir semere veremez. Ve şurasını dahi iyice bilirsiniz ki, ıslahat ahaliye hukuk-ı vazifelerini bildiremez ve herkes o vazifelerini layıkıyla fehm etmedikçe icrası dahi olamaz. ... Osmanlı Hristiyanları hakkında bazı derece daha imtiyazât verileceği gazetelerde görülmektedir”.

Yazının devamında Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine bu denli müdahale etmesinden duyulan rahatsızlık dile getirilir. Osmanlı Devleti'nin her meselesinde veya coğrafi anlamda her mevkiinde, kendilerini yakından uzaktan ilgilendirmeyen konu ve sahalarda müdahale arzusunda olan ve müdahale eden Batılı Devletlerin bu tutumlarından vazgeçmeleri gerektiği ifade edilir. Ayrıca bu konuda devlet yetkililerinin de girişimlerde bulunması salık verilir. Örneğin İstanbul'da Matbaa-i Âmire düzeltmenliği yanında Tercüme Odasında da görevli olan Lübnan doğumlu Maruni asıllı Osmanlı vatandaşı Fâris eş-Şidyâk tarafından 31 Mayıs 1861'de İstanbul'da haftalık ve Arapça olarak yayımlanmaya başlanan *el-Cevâib* gazetesinden (gazete kısa sürede Fas, Tunus, Cezayir, Mısır gibi Arap nüfusun yerleşik olduğu Osmanlı coğrafyasının dışında Hindistan, Çin, Güneydoğu Asya adaları ve Orta Asya gibi İslâmiyet'in yaygın olduğu ülkelerde geniş etki yaratmıştır. Gazete,

müslümanları Osmanlı hükümdarı olan halife etrafında toplanmaya davet emiştir) yapılan bir alıntı yoluyla, Avrupa devletlerinin Memâlik-i Mahrûsa'da tabileri bulunmayan mahallerden konsolos ve sair memurlarını yavaş yavaş kaldırmaları gerektiği söylenir. Hatta tebaalarını kendi vatanlarına celb etmeye başlamaları dahi salık verilir.

Muhbir gazetesinin bu 'cüretekâr' tavrı ve özellikle Mısır Valisi -nin isteklerini haber veren yazısı ile 8 Mart 1867 tarihli nüshasında, Belgrad Kalesinin Sırlara teslim edilmesi ile ilgili yayınlanmış bir okuyucu mektubu Babîâli'ce pek hoş karşılanmamış ve gazetenin yayını 9 Mart 1867 tarihli 32.'nci sayıyı takiben bir aylık süre ile tatil edilmiştir.

Bunu takip eden gece ise Ali Suavi Efendi tutuklanır. Zaptiye Nezareti'nde bir gece tutulan Ali Suavi Efendi ertesi gün sabahın erken saatlerinde Kastamonu'ya götürülmek üzere İnebolu'ya giden bir gemiye bindirilir. Ancak kısa süre sonra bir yolunu bulup, Kastamonu'da çıkarak Namık Kemal, Ziya Bey, Tasvir-i Efkâr'ın diğer yazarlarıyla birlikte yurtdışına gidecektir.

Devletin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik koşullar ve bunun siyasî sahaya yansımaları, Şark meselesi konularının da sıklıkla yer bulduğu ve Ziya Bey'in de yazılarıyla katkıda bulunduğu Muhbir, 33'ncü sayı ile 25 Nisan 1867'de tekrar geri dönse de, 54. sayısından sonra hükümet tarafından lağvedilmiştir.

Bölüm Kaynakçası

Asna, Alaeddin: “Takvîm-i Vekâyî’nin 100. Yılında Türk Gazeteciliğinde Mülkiye’nin Yeri”, *Mülkiye Dergisi*, Kasım-Aralık 2002, Cilt: XXVI, No: 237. (İlk yayın tarihi *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Nisan-Haziran 1980).

Çapanoğlu, Münir Süleyman: *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, 1962.

Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 13. bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 1996.

Ebuzziya Tevfik, *Salname-i Hadika*, İstanbul, Hadika Matbaası, 1295.

Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar*, Haz. Şemsettin Kutlu, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.

Ebuzziya, Ziyad: *Şinasi*, Yay. Haz.: Hüseyin Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

İskit, Server: *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.

Kabacalı, Alpay: “İlk Özel Gazete: Tercümân-ı Ahvâl”, *Bizim Gazete*, 2 Kasım 2002.

Kahraman, Kemal: *Ziya Paşa*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2001.

Koloğlu, Orhan: *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.

Kuntay, Midhat Cemal: *Sarıklı İhtilalci: Ali Suavi*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946.

Lewis, Bernard: *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, 3.bs., İstanbul, Arkadaş Yayınları, 2009.

Şinasi, Haz. Hikmet Dizdaroğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1970.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988.

Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs: *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2013.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 4.1. Özel sermaye ile çıkan ve devletten resmi ödenek almadan yayınlarına devam eden, tam müstakil ilk Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'e dair bilgi verilecektir. Bu gazete ile birlikte Osmanlı toplumu eleştirel yayıncılıkla tanışmıştır. İlk gazete tatili cezası da bu gazete neşrebaşladıktan yedi ay sonra vuku bulmuştur nitekim. Başyazı usulü, tefrika usulü bu gazeteyle Türk basınına girmiştir.
- 4.2. Tercüman-ı Ahval'in kurucularından biri olan Şinasi tarafından tesis olunan Tasvir-i Efkâr gazetesi ile, Osmanlı toplumu eleştirel yayıncılık yapan ikinci bir yayın ile tanışmıştır. Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem gibi edipler de bu gazetenin yazarları arasındadır.
- 4.3. Eleştirel yayıncılığın dönem itibarıyla tavan yaptığı gazete Muhbir olmuştur. Başyazarlığını Ali Suavi'nin yaptığı gazete, kullandığı son derece sade Türkçe ile halkın büyük ilgisini çekmiştir. Bu gazetelerin yayınları kamuoyunda ses getirmiş ve Sadaret'in gazeteler ve gazeteciler üzerindeki denetimi sıkılaştırmıştır. Çünkü bu gazeteler, basının en önemli işlevlerinden olan "iktidarı halk adına denetleme ve eleştirme" işlevi ile "basının "idarecilerle halk arasında aracı olma vazifesi" ni tam manasıyla icra etmişlerdir.

Bölüm Soruları

- 1) Tasvir-i Efkâr hangi tarih aralığında neşrolunmuştur?
 - A) 1860-1866
 - B) 1862-1871
 - C) 1866-1871
 - D) 1860-1871
 - E) 1862-1866
- 2) Türk basınında ilk yayın tatili cezasını hangi gazete almıştır?
 - A) Muhbir
 - B) Tasvir-i Efkâr
 - C) Takvim-i Vekayi
 - D) Tercüman-ı Ahval
 - E) Ceride-i Havadis
- 3) İbrahim Şinasi, Tercüman-ı Ahval'den sonra hangi gazeteyi tesis etmiştir?
 - A) Utarid
 - B) Tasvir-i Efkâr
 - C) Ayine-i Vatan
 - D) Tercüman-ı Ahval
 - E) Ceride-i Havadis
- 4) Aşağıdakilerden hangisi Muhbir gazetesinin üzerinde durduğu konulardan değildir?
 - A) Islahat meselesi
 - B) Maarif meselesi
 - C) Girit meselesi
 - D) Matbuatın önemi
 - E) İstanbul kütüphanelerinin bakımsızlığı
- 5) Tasvir-i Efkâr'da Şinasi'nin Avrupa'ya çıkışından sonra, gazetenin kontrolü hangi yazara kalmıştır?
 - A) Reşad Bey
 - B) Ekrem Bey
 - C) Namık Kemal
 - D) Ziya Bey
 - E) Ebuzziya Tefvik Bey
- 6) Ali Suavi, Muhbir gazetesinde sade Türkçe kullanımına son derece özen göstermiştir.
 - Doğru
 - Yanlış

- 7) İlk başyazı usulü Tasvir-i Efkâr gazetesıyla Türk basınına girmiştir.
- Doğru
 - Yanlış
- 8) Basında, yayımlanan ilk tefrika, şinasi'nin şair Evlenmesi isimli piyesi olmuştur.
- Doğru
 - Yanlış
- 9) Ziya Bey, Tercüman-ı Ahval'de yazmıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) Muhbir gazetesinin imtiyaz sahibi Teodor Kasap Efendi'dir.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

1) B

2) D

3) B

4) E

5) C

6) Doğru

7) Yanlış

8) Doğru

9) Doğru

10) Yanlış

5. TANZİMAN DÖNEMİ BASININDA MEVZUAT

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

5.1. Tanzimat Döneminde geçerli olan Basın Mevzuatına dair bilgi verilecektir.

5.2. Öncelikle 1857 tarihli Matbaalar Nizamnamesi, yürürlüğe konma amacı belirtilecek ve kısaca içeriğine değinilecektir.

5.3. 1858 Tarihli Ceza Kanununda basınla ilgili maddelerden bahsolunacaktır.

5.4. Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe konan ilk Basın Yasası olan 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'nin yürürlüğe konduğu yıllardaki mevcut siyasi durum ve basın ortamından bahsolunacak, Nizamnamenin getirdiği şartlara kısaca değinilecektir.

5.5. Matbuat Nizamnamesi yürürlükte olduğu sırada dönemin Sadrazamı Mehmed Emin Ali Paşa tarafından, basın organlarının herhangi bir muhakeme sürecine gerek kalmaksızın doğrudan Hükümet emriyle cezalandırılmasını sağlayan Kararname-i Ali'den bahsolunacaktır.

5.6. Mısır Valisi İsmail Paşa'nın kardeşi Mustafa Fazıl Paşa'nın davetiyle Türkiye'de gazetecilik faaliyetleri yasaklanan gazetecilerin yurtdışına çıkma kararı almaları konusuna açıklık getirilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Matbaalar Nizamnamesi, dönemin Türkçe basın organları üzerinde ne denli etkili olmuştur?
- 2) Kararname-i Ali, hangi ihtiyaçlar ve nedenler gösterilerek hükümetçe yürürlüğe konmuştur? Mevcut iç ve dış siyasi ortam bağlamında değerlendiriniz.
- 3) Mustafa Fazıl Paşa kimdir?
- 4) Matbuat Nizamnamesi hangi padişah döneminde yürürlüğe girmiştir?
- 5) İlk Türk Ceza Yasası'ndaki basınla ilgili maddeler hangileridir, içerikleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Matbaalar Nizamnamesi (1857)	Basımevlerinin deneti yoluyla dolaylı yoldan da olsa basın üzerinde ilk yasal denetim girimleri hakkında bilgi sahibi olunacak.	Ders notları okunacak.
Ceza Yasası (1858)	Basınla ilgili maddeler ve içeriği öğrenilecek. Dönemin basın ortamı ve basına getirilen hukuki sınırlamalara dair bilgi sahibi olunacak. Konuya ilişkin yorum yapabilme becerisi kazanılacak.	Ders notları okunacak.
1864 Matbuat Nizamnamesi	İlk Türk Basın Yasası'na dair bilgi sahibi olunacak. Mevcut basın ortamı, siyasi ve iktisadi art plan dahilinde değerlendirilebilecek ve tüm bunlar ilgili yasanın maddeleriyle birlikte düşünülebilecek.	Ders notları okunacak.
Kararname-i Ali	Söz konusu Kararname ile doğrudan hükümetim emriyle basının denetim altına alınmış olduğu öğrenilerek, genel çıkarımda bulunulabilecek.	Ders notları okunacak.

Anahtar Kavramlar

Basın mevzuatı, Matbuat Nizamnamesi, Kararname-i Ali

Giriş

Bu hafta kapsamında; Tanzimat döneminde gazetecilerin görevlerini yaparken sorumlu oldukları yasalara dair bilgi verilecek, büyük kısmı gazetecilerin özgürce fikirlerini beyan etme olanağını ellerinden alan bu yasalar dahilinde mesleklerini ne surette icra edebildikleri veya edemedikleri tartışılacaktır. Ayrıca bu yasaların hükümetçe hangi ortamda hazırlanmak durumunda kalındığından da kısaca bahsolunacaktır.

5.1. Tanzimat Dönemi Basın Mevzuatı

Gazetelerde, yer alan ve bir kısmı oldukça ağır eleştiriler içeren yazılar, zaten içerde ve dışarıda türlü sorunlarla karşı karşıya olan yönetimin kamu oyundaki imajını zedelemektedir ve padişah halkın gözündeki ‘kutlu insan’ imajını yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Üstelik bu yeni türde gazetecilik anlayışıyla hareket eden gazetelere halkın rağbeti oldukça fazladır. Tercüman-ı Ahval’le 1861 yılında başlayan ilk gazete kapatma vakasından sonra, basın üzerindeki bu türden baskılar artarak devam etmiştir.

Osmanlı Devleti’nde fikir gazeteciliğinin, yani ‘sakıncalı gazeteciliğin’ başladığı 1860 yılında, basın alanında denetimi sağlamak üzere yürürlükte bulunan yasa 1857 tarihli Matbaalar Nizamnamesi’ydi. Bununla, matbaa açmak isteyenlere önce hükümetten izin almaları zorunluluğu getirilmişti. Bu yasa adından da anlaşılacağı üzere basına sahasını doğrudan denetlemek amaçlı hazırlanmış bir yasa değildi. Matbaalar yoluyla basın dolaylı yoldan denetlenebilmekteydi.

5.2. Matbaalar Nizamnamesi (1857)

Buna göre matbaa açacaklar için müracaat yolu Meclis-i Maârif ile Zaptiye Nezareti’dir, sonra Sadaret karar verir. İzin belgesi Zabtiye Nezaretince verilir. Server İskit “Bu nizamname aynı zamanda bir sansür nizamnamesidir” der. Bu yorumu nizamnamenin üçüncü maddesine istinaden yapar. Söz konusu maddede matbaalarda basılacak her tür kitap ve risalelerin basım öncesi Dersaadette doğrudan doğruya ve taşralarda Valilikler aracılığıyla ulaştırılacağı Meclis-i Maârifçe görülüp, devlete zarar veren bir içerikte olmadığının teyit olunmasının ardından bir mazbata ile Sadarete iletilip, sonra buradan çıkan son karara göre basılacağı bildirilir.

Yine bu nizamnameye göre yabancılar hem açacakları matbaa, hem de basacakları kitap, risale vb. için Hariciye Nezaretinden müsaade almaya mecburdu. Aksi halde hareket edenlerin matbaaları kapatılacaktı. 1857 tarihli Matbaalar Nizamnamesi öncesinde de Osmanlı Devleti’nde kitap, gazete, risale vb. yayınlamak isteyen yabancıların Hariciye Nezaretine başvurmaları gerekmekteydi. Buradan alınan iznin Sadaretçe onayı sonrası neşre izin veriliyordu. 1857 yılında Maârif-i Umumiye Nezaretine bağlı olarak Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur.

5.3. 1858 Tarihli Ceza Kanununda Basınla İlgili Maddeler

Ceza Kanununun 137. maddesinde izinsiz matbaaların kapanması ve 50 altın para cezasına hükmolunurken, 138. maddesinde ise devletin menfaatlerini ihlal ve yürütme görevini temsil edenlerle tebaası aleyhine gazete, kitap vs. neşredenlerin matbaasının geçici

veya daimi olarak kapatılması ve yayımcılarının 50 mecdiye altını para cezası ödemeleri öngörülmektedir. 139. madde de neşir işleriyle ilgili olup, genel adaba aykırı yayın yapan kimseler ile bunları basanlar hakkında, 1 ila 5 mecdiye altını para cezasına hükmedilmektedir.

5.4. Matbuat Nizamnamesi (1864)

Artık “sakıncalı gazetecilik” devrinin başladığı tarihlerde, üstelik de bu sakıncalı gazeteciliğin Türkçe, hem de halkın kolayca anlayabileceği sadelikte bir Türkçe ile yapılmaya başlandığı bir zamanda bir Matbuat Nizamnamesi hazırlanır. Devlet, basınla arasında münasebeti tanzim eden bir kanun hazırlamak ihtiyacı duymuştur.

14 Kasım 1864 (15 Cemaziyelahir 1281 Hicri) tarihinde Sultan tarafından onaylanan Matbuat Nizamnamesi; gazetecilik faaliyetlerine ciddi anlamda bir kısıtlama getirmiştir.

- Babiâli’nin dostu ve müttefiki devletlerin yöneticileri ve hükümdarlarının şahıslarına karşı hakarete bulunanlar hakkında üç aydan üç yıla hadar hapis veya 15 altından 100 altına kadar para cezasına (madde 17)
- Osmanlı Devleti’ndeki elçilik ve konsolosluklarında görevli bulunan her kademedeki görevliler aleyhinde yayın yapan gazeteciler hakkında sekiz günden sekiz aya kadar hapis veya 1 altından 30 altına kadar para cezasına hükümlenmiştir (madde 21).
- 27. maddede gazetelerin ne hallerde tatil edilebileceği belirtilmiştir. Buna göre 15, 16, 17 ve 21. maddelerdeki suçları işleyen gazeteciler için öngörülen cezalardan vazgeçilerek gazeteleri hükümet tarafından bir ay süreyle tatil edilebilir.
- İki yıl zarfında hakkında üç kez kesinleşmiş ceza bulunan gazetelerin ise 29. maddede Hükümet tarafından belirli bir süre için veya tümünden tatil ettirilmesine hükümlenmiştir.

1864 Matbuat Nizamnamesi’nin yayınlandığı dönemde Osmanlı Devleti’nin iç ve dış politikadaki sıkıntılı durumu devam etmektedir. Abdülaziz Han’ın saltanatının ilk dönemlerine denk gelen bu yıllarda, Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki topraklarında hareketlilikler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler, basın alanında git gide sıkı tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. Abdülaziz’in saltanatı sırasında, Osmanlı Devleti’nin dış politikadaki sorunları süregelmiş, iç karışıklıklar kesintisiz olarak devam etmiştir.

Abdülaziz’in tahta çıktığı yıl Hersek’te isyan çıkmış, 1866’da Girit’te bir isyan yaşanmış, 1867’de Bulgarlar ayaklanmış, yine Eflâk-Boğdan ve Sırbistan’da da hareketlilikler yaşanmış, Batılı devletlerin de tazyikiyle Osmanlı’nın gayrimüslim tebaasına, özellikle de

Balkanlarda meskun olanlarına yeni ayrıcalıklar tanınmış, bazı kaleler bunlara terk edilmiştir. Bu yöndeki baskılar ve talepler devam etmektedir.

Önceden de belirtildiği gibi Tercümân-ı Ahvâl, Tasvîr-i Efkar, Muhbir başta olmak üzere yeni kurulmakta olan Ayine-i Vatan, Utarid gibi bir kısım Türkçe siyasî gazetelerde bu güncel meseleler ayrıntılarıyla ele alınmakta, hükümet görevlilerine yönelik eleştiriler bu gazeteler aracılığıyla kamuoyu önünde dile getirilmekteydi.

5.5. Kararname-i Âli

10 Şubat 1867 (6 Şevval 1283)'de Sadrazamlık görevine 5. kez getirilen Âli Paşa, Sadaret görevine geldiğindeki bu siyasî, ekonomik ve toplumsal çalkantı ortamında, toplumsal düzeni koruyabilmek düşüncesiyle olsa gerek, göreve gelişi üzerinden henüz bir ay geçmişken, hükümete basın ile ilgili idarî tedbirler alma yetkisini veren Âli Kararname'nin uygulamaya konmasını sağlamıştır (27 Mart 1867).

Böyle bir Kararnemanin hazırlanıp, uygulamaya konulmasının gerekçesi şu şekilde sunulmuştur: *“Dersaadette çeşitli dillerde basılmakta ve neşrolunmakta olan gazetelerin bir kısmının bir müddetten beri kullanmakta oldukları dil ve meslekleri, vazifeleri gereği olan ahlâkın iyileştirilmesi merkezinden çıkararak, memleketin genel menfaatlerine tamamen aykırı bir yola girip ve çok kere devlete dahi dil uzatmak derecesine kadar cesaret edip, yaşadıkları, geçindikleri ve tahsil gördükleri memleket hakkında, başkalarınca yapılagelen itirazların def'ine çalışacakları yerde, kendileri bu fesata alet olan bir takım zararlı fikir ve havadisleri neşretmektedirler. ...gazetelerin asılsız ve uydurma yayınlarının sonucu ahali arasında müsamahayı gerekli kılacak hareketlerin oluşabileceğine kayıtsız kalınmaması hükümetin vazifesi gereği olup, şu halin düzeltilmesi halkın da yararı gereğidir. Her vakitten ziyade asayişin temini ve düzene ihtiyaç olduğu şu günlerde, bu kural hilafında bulunan gazeteler ve risalelerin bütün devlet ve millete olan zararlarının önlenmesi için Matbuat Nizamnamesi haricinde hükümetçe önleyici tedbirler alabilmek amaçlı muamele yapabilmesine karar verilmiştir”.*

5.6. Yeni Osmanlıların Yurtdışına Çıkışı

Basının hürriyetini tümünden elinden alan bu Kararnamenin ilanını takiben Muhbir gazetesi ve yanı sıra Vatan, Utarid gazeteleri için tümünden kapatılma kararı çıkmıştır. Oluşan baskı ortamında gazetecilik faaliyetlerini sürdüremeyeceklerini düşünen bir kısım aydın, memuriyetlerinden ayrılarak yurtdışına çıkıp, burada çıkardıkları gazeteler yoluyla fikirlerini beyana devam etmişlerdir.

Muhlif gazetecilere yurtdışına çıkmaları konusunda teklif Mustafa Fazıl Paşa'dan gelmiştir. Kendisi 1865 yılında Mısır'dan ayrılıp, İstanbul'a yerleşmiştir. Aynı yılın sonlarında, Kasım 1865 tarihinde Sultan Abdülaziz tarafından Meclis-i Hazâin Reisliğine

atanmıştır. Ancak bir iki ay gibi kısa bir zaman sonra bu görevinden azledilmiş ve Sultan Abdülaziz'in ani bir iradesiyle ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Bunun üzerine 1866 yılı başlarında Avrupa'ya yerleşmiştir.

Bu olaydan birkaç ay sonra ise Vali İsmail Paşa'nın talebi ve Sultan Abdülaziz'in onayıyla Mısır Valiliğinde veraset usulü değiştirilerek, verasetin daima babadan birinci oğla geçmesi usulü kabul olunur. Bu yeni uygulama sonrası Mustafa Fazıl Paşa, valilik şansını ilelebet kaybetmiştir (1866). İsmail Paşa kendisine Mısır'daki tüm mal varlıklarına karşın 4,5 milyon İngiliz lirası gibi muazzam bir nakdi ödemede bulunmuş olsa da, kendisi Sultan'a karşı kırgındır. Buna karşın Sultan Abdülaziz'e bağlıdır.

5.7. Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e Mektubu

O günlerde, Osmanlı kamuoyunda oldukça ses getiren bir olay yaşanmıştır. Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz'e hitaben yazmış olduğu bir mektubu Paris'teki, cumhuriyetçi *La Liberté* gazetesinde yayımlatmıştır. Ali Suavi Efendi, bu tarihten iki sene sonra *Ulum* gazetesinde (No: 19) bu mektubun Mustafa Fazıl Paşa'nın kaleminden değil de, *La Liberté* yazarı, aslen Eflâklı Romen gazeteci Gheorghe Ganesco'nun kaleminden çıktığını söyleyecektir ki, aynı iddia İngiltere'de 1853 yılında kurulan ve 1876'ya gelindiğinde 21 şubeye ulaşan 'Foreign Affairs Committees (Dış İşleri Cemiyetleri)'in fikir babası ve Londra'da yayımlanan *Diplomatic Review*'in yazarı David Urquhart tarafından da tekrarlanacaktır. Her ne olursa olsun, altında Mustafa Fazıl Paşa'nın imzası olan bu mektup, padişaha ulaşamamış olsa da, gazetelerde aynen yayımlanmış olduğundan, dolaylı yoldan kendisine ulaşmıştır.

Mektupta, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan uyruğun ortaya atıp körüklediği ihtilallerin, aslında bütünüyle “dış düşmanlarımızın” eseri olduğu ifade olunur ve gerçekte yabancıların hiçbirinin aklına korunmaları gerektiği gelmeyen Müslüman ahalinin de ciddi sıkıntılar içinde bulunduğu belirtilir. Bu sıkıntılar, bürokratların, yerel memurların kötü idaresinden kaynaklanmaktadır.

Mektupta ayrıca ordunun giderek yozlaşmakta olduğundan, ast üst ilişkisinin zarar gördüğünden bahsolunur. Bunda asker maaşlarının zamanında ödenemiyor olmasının etkili olduğu belirtilir. Memur maaşlarının da düzenli ödenemiyor olmasının, özellikle taşrada memurlar tarafından görevi kötüye kullanma, yolsuzluk gibi olaylara sebebiyet verdiği belirtilir.

Devlet hazinesinin son derece vahim bir durumda olduğu vurgulanır. Sanat, ticaret ve tarımın günden güne kötüye gittiği belirtilir. Halkı çok üretmekten alıkoyanın tembellik değil, mülkî idaredeki düzensizlik ve yetersizlik olduğu söylenir. Bu durum ihtilalden önceki Fransa'ya benzemektedir. İhtilalden 20-30 yıl sonra ise Fransa en zengin ülkelerden biri haline gelmiştir. Bunun nedeni hürriyettir. Hür ve denetlenebilir, sağlam bir düzen halkı çalışmaya teşvik edecektir.

Mektupta ayrıca Türkiye'deki yabancı memurların işlerimize yaptıkları müdahalelerden dolayı büyük zararlar gördüğümüz söylenir. Bunların medeniyet ve insanlık yolunda yürümemiz amacıyla sözde yol göstermelerinin gerçekte kendi millet ve devletlerinin menfaatleri doğrultusunda yapıldığından bahsolunur. Bu mektup, Avrupa basınında geniş yankı bulur, tabii Türkiye'de de.

Mektup Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarınca Türkçe'ye çevrilir. Cayyole isimli bir Fransız'ın taşbasması matbaasında (Kayol matbaası), Jean Pietri'nin aracılığıyla 18 sayfadan ibaret kitapçıklar halinde 50 bin adet basılır.

Dağıtımı Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının bir kısmının kontrolünde gizlice gerçekleşir. Ardından yaşanan gazete kapatma ve tatili vakaları, gazetecilere yönelik sürgün ve merkezden uzak bölgelerde memuriyetlere atanma olayları, Âli Karnamenin ilanı gibi olaylar sonrası Mustafa F.Paşa'dan Muhibir, Tasvîr-i Efkâr ve Tercümân-ı Ahvâl yazarlarından bir kısmına yurtdışına çıkıp, kendi yanına gelmeleri yönünde bir teklif ulaşır.

Paşa bu teklifi Jean Pietri ve özel kalem müdürü Joseph Sakakini yoluyla yapar. Bir müddet düşünüldükten sonra teklif kabul olunur ve yazarlar yurtdışına çıkmaya ve basın faaliyetlerini burada, Mustafa Fazıl Paşa'nın desteğiyle yürütmeye karar verirler. 17 Mayıs 1867'de Ziya Paşa, Avrupa'ya giden bir Fransız gemisine Namık Kemal Bey'le binip İstanbul'dan ayrılır. Elçilik görevlileri kendilerine yardım etmiştir.

Ali Suavi Efendi, 22 Mayıs'ta, yine bir Fransız gemisiyle Kastamonu'dan gizlice ayrılarak İstanbul'a gelir ve buradan Avrupa'ya doğru, kendisini bekleyen Agah Efendi ile birlikte yola çıkar. Mehmed, Reşad ve Nuri Beyler yine Jean Pietri ve Sakakini aracılığıyla, Fransa elçiliğinin yardımıyla daha önce Paris'e ulaşmış olan Agâh Efendi, Ali Suavi Efendi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'ya katılmak üzere 8 Haziran sabahı İstanbul'dan hareket ederek, 14 Haziran 1867 Cuma günü Marsilya'ya varırlar. Buradan da Paris'e geçerler.

Bölüm Kaynakçası

Berkes, Niyazi: *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, YKY, 2008.

Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar*, Haz. Şemsettin Kutlu, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.

İskit, Server: *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 5.1. Tanzimat Döneminde geçerli olan Basın Mevzuatına dair bilgi sahibi olundu.
- 5.2. 1857 tarihli Matbaalar Nizamnamesinin, yürürlüğe konma amacı ve içeriğine dair özet bilgi sahibi olundu.
- 5.3. 1858 Tarihli Ceza Kanununda basınla ilgili maddeler ve içeriğine dair fikir sahibi olundu.
- 5.4. Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe konan ilk Basın Yasası olan 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'nin yürürlüğe konduğu yıllardaki mevcut siyasi durum ve basın ortamından bahsolundu. Nizamnamenin getirdiği şartlara ilişkin bilgi verildi.
- 5.5. Matbuat Nizamnamesi yürürlükte olduğu sırada dönemin Sadrazamı Mehmed Emin Ali Paşa tarafından, basın organlarının herhangi bir muhakeme sürecine gerek kalmaksızın doğrudan Hükümet emriyle cezalandırılmasını sağlayan Kararname-i Ali''ye dair bilgi aktarıldı.
- 5.6. Mısır Valisi İsmail Paşa'nın kardeşi Mustafa Fazıl Paşa'nın davetiyle Türkiye'de gazetecilik faaliyetleri yasaklanan gazetecilerin yurtdışına çıkma kararı almaları konusuna açıklık getirildi.

Böşüm Soruları

- 1) Matbaalar Nizamnamesi için aşağıdakilerden hangisi söylenirse hatalı olmaz?
 - A) 1864 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.
 - B) Sultan Abdülaziz döneminde hazırlanmıştır
 - C) Özellikle yabancı dildeki yayınları denetim altına alabilmek maksadıyla hazırlanmıştır
 - D) Basın sahasını doğrudan denetim altına alır
 - E) Basın sahasını dolaylı yoldan denetim altında tutabilmek amacıyla hazırlanmıştır
- 2) Matbuat Nizamnamesi için hangisi söylenirse hatalı olur?
 - A) 1864 tarihinde yürürlüğe girmiştir
 - B) Sultan Abdülaziz döneminde hazırlanmıştır
 - C) Halen yürürlükte iken Kararname-i Ali ilan olunmuştur
 - D) Gazetecilerin herhanbi bir muhakeme evresine gerek kalmaksızın hükümet emriyle cezalandırılmalarını öngörür
 - E) Osmanlı Devleti'nin (Türkiye) ilk Basın Yasasıdır.
- 3) Karname-i Ali kaç yılında ilan olunmuştur?
 - A) 1864
 - B) 1867
 - C) 1858
 - D) 1857
 - E) 1876
- 4) Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine yurtdışına çıkıp muhalif basın faaliyetlerini devam ettiren gazeteciler hangi şıkta birlikte doğru olarak verilmiştir?
 - A) Namık Kemal-Ziya Paşa
 - B) Ziya Paşa –Ayetullah Bey
 - C) Rıfat Bey – Reşad Bey
 - D) Rıfat Bey – Ali Suavi
 - E) Namık Kemal – Rıfat Bey
- 5) Mustafa Fazıl Paşa kimdir?
 - A) Mısır Hidivi
 - B) Mısır Valisi
 - C) Sultan Abdülaziz'in damadı
 - D) Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kardeşi
 - E) Adliye Nazırı

6) Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz'e hitaben yazmış olduğu bir mektubu Paris'teki, cumhuriyetçi La Liberté gazetesinde yayımlatmıştır.

- Doğru
- Yanlış

7) Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunda, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan uyruğun ortaya atıp körüklediği ihtilallerin, aslında bütünüyle Osmanlının dış düşmanlarının eseri olduğu ifade olunur.

- Doğru
- Yanlış

8) Kararname-i Ali'nin ilanı sonrası Muhbir, Vatan (Ayine-i Vatan), Utarid gazeteleri için tümenden kapatılma kararı çıkmıştır.

- Doğru
- Yanlış

9) Yurtdışına çıkma kararı aldıklarında Namık Kemal, Nuri ve Reşad Beyler Tercüman-ı Ahval gazetesinin yazarlarıdır.

- Doğru
- Yanlış

10) Ali Suavi yurtdışına çıkma kararı aldığında Utarid gazetesinin başyazarlığını yapmaktaydı.

- Doğru
- Yanlış

Cevaplar

- 1) C
- 2) D
- 3) B
- 4) A
- 5) D
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Doğru
- 9) Yanlış
- 10) Yanlış

6. YENİ OSMANLILARIN YURTDIŞINDAKİ FAALİYETLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6.1. Gazetecilik faaliyetleri Kararname-i Ali ile iyice kısıtlanan ve gazetecilik yapmamaları için taşraya memuriyetlere atanan gazetecilerin görev yerlerine gitmektense Mustafa Fazıl Paşa'nın sağladığı maddi destek ile Avrupa'ya giderek, Yeni Osmanlılar Cemiyeti namına buradan muhalif yayıncılık faaliyetlerini nasıl sürdükleri anlatılacaktır.

6.2. Londra'da çıkarmış oldukları Muhbir ve Hürriyet gazeteleri ve içeriklerinden bahsolunacaktır.

6.3. Yeni Osmanlılarca ayrıca Paris, Lyon, Cenevre'de neşrolunan Ulum, İnkılab ve İttihad gazetelerinden de bahsedilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Yeni Osmanlılar kimdir? Hangi amaçla söz konusu cemiyeti teşkil etmişlerdir?
- 2) Yurtdışında hangi gazeteleri yayımlamışlardır?
- 3) Değindikleri konula nelerdir ve hükümete getirdikleri eleştiriler ağırlıklı olarak hangi konulara odaklanmıştır?
- 4) Yeni Osmanlılardan Mehmed Bey'in millet meclisi fikrine bakışını yorumlayınız.
- 5) Yeni Osmanlıların “keyfî yönetim” olarak olumsuz anlam yükledikleri yönetim şekli hangisidir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği geliştirileceği veya
Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin vücuda gelişi	Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde, yakın tarihinde iz bırakan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni oluşturanlar, amaçları, faaliyetleri ve fikirlerine dair bilgi sahibi olunacak. Günümüzle ilinti kurarak ilgili konularda geniş bir perspektiften bakabilmek ve bu bağlamda yorumda bulunabilmek yetisi kazanılacak.	Ders notları okunacak.
Cemiyete dâhil olanların çıkardıkları yayınlar	Hangi yayınların, kim tarafından, hangi içerikle çıkarıldığı öğrenilecek. Değinilen konular bağlamında Türkiye'nin yakın tarihindeki siyasi, iktisadi, içtimai meselelere dair bilgi sahibi olunacak	Ders notları okunacak

Anahtar Kavramlar

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Hürriyet, Eşitlik, Meşrutiyet, Millet Meclisi, Anayasa

Giriş

Bu hafta kapsamında; Yeni Osmanlılar olarak adlanan teşekküle dair bilgi verilecektir. Söz konusu teşekkülün hangi şartlarda ortaya çıktığı, amaçları, mensupları, fikirleri ve faaliyetlerinden bahsolunacaktır.

6.1. Yeni Osmanlıların Vücuda Gelişi

Yeni Osmanlılar Cemiyetinin teşekkül tarihi konusunda kaynaklar 1865 yılını gösterirler. Cemiyetin 105 numaralı üyesi Ebuzziya Tevfik de aynı tarihi verir. Çoğu devlet memuru olup aynı zamanda gazetecilik yapan altı genç yenilikçi, ileri fikirli aydın bir araya gelerek Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin⁶ çekirdeğini oluştururlar. Bunlar Tercüme Odası memurlarından ve Tasvîr-i Efkâr gazetesi yazarları Namık Kemal Bey, Nuri Bey (Maraş mutasarrıfı Gürcü Yusuf Paşa'nın oğlu), Mehmed Bey (Bağdat Valisi Mehmed Necip Paşa'nın torunu, Osmanlı Posta İdaresi'nin ilk müdürü Ahmed Şükrü Bey'in oğlu), Reşad Bey (babası eski Yozgat mutasarrıflarından), Ayetullah Bey, eski Mirat dergisi sahibi ve Mezahip Odası memurlarından, Tercümân-ı Ahvâl gazetesi yazarlarından Mustafa Refik Bey'dir. Cemiyet, Belgrad Ormanlarında yapılan gizli bir toplantı sonrası teşekkül etmiştir. Tüzüğü, Ayetullah Bey'in kendi kitaplığından getirdiği, İtalya'daki Carbonari Derneği ve Lehistan'daki benzer derneklerin tüzüklerini içeren kitaplardan örnek alınarak oluşturulmuştur. Dernek, hücrelerden oluşur. Her bir hücre 6 kişi ve bu altı kişiyi bulan bir 'baş'tan oluşur. Başlar birbirini tanır ama kendi hücrelerindeki kimliklerini diğerlerine söylemez. Nuri Bey, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin 1 numaralı üyesi olmuştur. Çünkü ilk altı kişiyi kendisi bir araya getirmiştir. Cemiyet mensuplarının sayısı ilk iki senede 250'ye yaklaşır. Cemiyete, vezirlerden, din ve bilim adamlarından, yüksek rütbeli askerlerden, yüksek mevkideki sivil memurlardan ve nihayet halktan kimseler dahil olur.

Kendi zamanlarına göre modern görüşlü bu kişilerin ortak gayeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü durdurmaktır. Cemiyetin 105 numaralı üyesi Ebuzziya Tevfik'in belirttiğine göre Cemiyetin başlıca amacı, ülkedeki mutlak idareyi meşrutî idareye dönüştürme ve bir Anayasa hazırlanmasını sağlamaktır. Tanzimat'ı yürüten paşalar parlamenter hükümeti reddederken, Yeni Osmanlılar değişik milletlerin böyle bir sistemdeki katılımının, Müslümanlarda ve gayrimüslimlerde "aynı vatan" duygusunu yaratacağından emindiler. Böylece milliyetçiliğe karşı olan ilgileri de zayıflatılmış olacaktı.

6.1.1. Le Mukhbir (Muhbir)

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olarak 31 Ağustos 1867'de yayımlanmaya başlanan Muhbir, yurtdışında yayınlanan ilk Türk gazetesi olma özelliğini taşımaktadır. Gazete, son sayfasında Ali Suavi'nin imzasıyla çıkmıştır. 7. sayıdan itibaren gazetenin logosunun hemen yanına Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin mührü eklenmiştir. Gazeteden ayrı olarak Fransızca özet yaprakları yayınlanmıştır. 37. sayısından itibaren ise, Türkçe olan gazetenin bir kısmına İngilizce özet eklenmiştir. Gazete, Londra'daki yayınlarında

⁶ Enver Koray, "Tüzüğü ve programı ile önceden hazırlanmış ve hukukî statüye göre belli bir amaç için kurulmuş bir derneğin mevcudiyetinden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak 1867 yılında Türkiye'den Avrupa'ya kaçmış bazı aydın yazarların bir yayın organı etrafında toplanarak, Osmanlı Devleti'nde mevcut idarenin başarısızlıklarını ve yönetimin başında bulunanların çeşitli yolsuzluklarını çok sert ve acı bir dille tenkit eden yazılar yazdıklarını ve yayın organları gazetenin başında 'Yeni Osmanlıların naşir-i efkârı' cümlesi bulunan ifadeden başka bu kişilerin resmî veya gayri resmi dernek kurduklarına dair kesin bir belgeye rastlanmamaktadır" der ve Yeni Osmanlılar adlı hukukî anlamda bir derneğin mevcudiyetini sorgular.

İstanbul'dakinden çok daha sert bir üslupla hükümeti eleştirir. Eğitim politikasına yönelik eleştirileri özellikle dikkat çekicidir. Meşveret usulünün kabulü, özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi kavramlara gazetede yine sıkça rastlanmıştır.

Londra'da yayımlanan Muhbir'in ilk sayısı 31 Ağustos 1867 tarihlidir. *"Muhbir doğru söylemenin yasak olmadığı bir yer bulur yine çıkar"* cümlesiyle açılışı yapar. Avrupa'nın göbeğinde yayınlanıyor olsa da, Muhbir'de Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine yürüttükleri planlı hareketlere yönelik eleştirilerden kaçınılmamıştır.

Batılı devletlerin Islahat talepleri ve Mesele-i Şarkıyye konusu Londra'daki Muhbir'de en fazla üzerinde durulan konular olmuştur. 2 numaralı Londra basımı Muhbir'de yer alan *"Mesele-i Şarkıyyenin bugünkü hali"* (no: 2) başlıklı yazıda Ali Suavi, şöyle yazmıştır: *"Osmanlı hükümetini mahvetmek isteyen Moskova, Memalik-i Osmaniye'de bulunan Hristiyanları tahrik etti. Yunan dahi Rusya efkârına hizmet eyledi. Bu ikisi nice senelerdir çalışma çalışma bir yalana beş on katarak ve esassız erâcidi esas tutarak bütün Avrupa'ya Osmanlıyı zalim ve Şark Hristiyanlarını mazlum, kendilerini de şahid-i sadık gösterdiler. Rusya ve Yunanın bunca vakitler çalışmalarının semeresi ve heyet-i hükümet-i Osmaniye'nin gafletinin neticesi işte Osmanlı Devletini bir hasta haline koydu."*

Ali Suavi Efendi, Rusya ve Yunanistan'ın Girit ve Bulgaristan'ın bazı taraflarını ayaklandırdıklarını, Hristiyan tebaa ağzından Avrupa devletlerine şikâyet dilekçeleri gönderildiğini yazar. Rusya ve Yunanistan'ın bu gayretlerinin bir kısım Avrupa devletlerinin politikalarında da değişikliğe yol açtığını söyler. *"Bu şikâyet dilekçelerine kulak asan devletlerin politikası azdı. Memalik-i Osmaniye'deki İngiliz konsolosları Şark Hristiyanlarının mevcut durumuna dair geçenlerde bir layiha gönderdiler. Bu layihalar 26 adettir. Parlamentonun ikinci oturumunda bunlar okundu ve üyelerden biri Şark Hristiyanlarına Osmanlı hükümeti tarafından icra edilen muamelenin İngiltere ile Devlet-i Âliye arasındaki anlaşmalara aykırı olduğunu şiddetli bir lisanla beyan etti. Bu iddiaların hepsi çürüktür. ...Mezhepleri hususuna İslam tarafından zerre kadar müdahale olunmuyor. Çeşitli mezheplerin birbirine derkâr olan husumet ve tassubları daima kendilerini rahatsız ediyor. Bunlar ellerinden geldiği kadar birbirlerinin gözlerini çıkarmaya çalışıyor. Siyasî ve milli (kültürel/dini) hakları bakımından bütün Hristiyanlar İslamlarla eşit tutuluyor. Vergice aralarında fark yok. İslamın arzu edip de sahip olamadığı bazı imtiyaza bunlar sahip. Mesela Hristiyan bedel vermekle askerlik hizmeti yapmaktan kurtuluyor. Müslüman ise asker vermeye mecbur. Hristiyanlar istedikleri gibi emlaka sahip ve mutasarrıftırlar. Vatanları meclislerinde aza olabilmekteler. Devlet kademelerinde istihdam olunuyorlar. Hatt-ı Hümayunun müsaade ettiği ve İngiltere devletinin istediği konular bunlar idi."* der.

3 numaralı Muhbir'deki başlıksız bir yazısında da Avrupalılarla ilgili şu dikkat çekici yorumda bulunur: *"İnsaniyet ve medeniyet davasıyla meydana çıkıp, 'biz insanların rahatını isteriz ve daima halkın asayiş ve refahını arzu ederiz, insanların manevi hayatlarını muhafazaya çalışırız' diyen devletler, bir yandan iddia ettiklerini ispat eder gibi nutuklarla halkı asayişe davet ediyorlar, bağlar, bahçeler, oyun yerleri, mektepler yapıyorlar, tabipler, cerrahlar yetiştiriyorlar. Bu cihetle bir hayli insan terbiye ve muhafazasına çalışıyorlar. Bir yandan dahi durmayıp tahrikler ve halkı birbirini boğazlamaya teşvik edip yaptıklarını"*

yıkmak ve yüzde doksan telef edebilmek için türlü türlü silahlar icad ediyorlar. Bununla birlikte ettikleri hayır ürküttükleri kurbağaya değdi sanıyorlar. Fransız bir top icad etti ki, babaların bunca seneler akla sığmaz imkânlarla yetiştirdikleri insanların nice bini bir dakikada telef olabiliyor”. Bu yeni silahın zamana değin görülmemiş hafiflikte ve fakat öldürücü bu icadın dakikada yirmi gülle attığını ve 2 bin 500 metre menzile sahip olduğunu belirtir. Bu arada, Fransa’nın bu atağına karşı, diğer bir kısım ülkelerin de benzer şekilde karşılık verme yarışına girerken, “bazıları da rahat içerisinde neredeyse uykuya dalmışlardır” diye yazar.

Dış borçların günden güne artıyor olması, hazinenin durumu, maliyenin iyi idare edilmiyor olmasını gündeme taşır: “Medeniyet demek devletin borçlara girmesi ve bunca fukaranın dışından tırnağından artırıp ödediği vergileri Avrupa sarraflarının sandıklarına yatırmak ve bunların malıyla birkaç kişinin süslü arabaları, güzel yalıları yaptırması değildir. Eğer böyle ise istemeyiz. Biz memleketimizi zengin kılacak, terakki ettirecek ve hukukumuzu düzeltecek medeniyet isteriz” .

Ona göre ülkede kanunsuzluk, suiistimaller hüküm sürüyor, memurlar keyfi yönetim sergileyerek halka zulmediyor, sorumlu mevkilere getirilenler ise çoğu zaman, işi bildiği için değil, hatır gönül ilişkileri nedeniyle, unvan ve yüksek maaş alabileceği bir mevki sağlanmak amacıyla o vazifeye atanıyordu. Bundan kurtulmanın yolu, halkın siyasî yaşama dahil olmasının önünü açmaktan geçiyordu.

6.1.2. Hurriyete (Hürriyet)

Hürriyet, Yeni Osmanlılar tarafından yurtdışında yayınlanan ikinci Türkçe gazetedir. Namık Kemal’in kontrolünde Ziya Paşa’nın da katkılarıyla çıkarılmıştır. Diğer yurtdışındaki Yeni Osmanlılar Cemiyetinin diğer üyelerinin de yazılarına az da olsa yer verilmiştir. Gazetede mutlakî yönetim şekline karşı çıkılıyordu. Anayasa hazırlanması, parlamenter sisteme geçilmesi ve parlamentoyu oluşturacak vekillerin halk tarafından seçilmesi öneriliyordu. Böylece, kontrolsüz kalan Babıâli ve Padişahın keyfi tutum ve harcamaları halkın denetimi altına alınabilecekti. Halkın seçimiyle oluşturulacak Parlamento yoluyla, Devlet-i Âliye’de yaşayan halkların Osmanlı uyruğu altında gönüllü ve tam birleşmeleri sağlanabilecekti. Bu sayede Batılı devletlerin, Osmanlının gayrimüslim tebaasının haklarını korumak bahanesiyle içişlerine müdahalesinin önü de alınmış olacaktı.

Türkiye’nin çeşitli şehirlerinden alınan okuyucu mektuplarına da yer ayrılmakta, İstanbul basınında çıkan gazeteler takip edilerek bir kısmı üzerine yorum yapılmakta veya bir kısmı alıntılanmakta, Batı basınında Türkiye ile alakalı yazılara ilişkin de yorumlar yer almaktaydı. Veya bu yazıların, gerekli bulunan bazı kısımları aynen aktarılmaktaydı. Gazetede eğitim meselesine de sıkça değinilmekteydi, Türkçe’nin sadeleştirilmesi gereği, özellikle basında sade Türkçe kullanımının halkın geneline hitap edebilme açısından önemi vurgulanmaktaydı pek çok yazıda. Okullarda eğitimin Türkçe olması gereği de sıklıkla dile getirilmekteydi.

Yurtdışında faaliyet göstermekte olan bu yayınlar, İstanbul'daki İngiliz posta şubeleri ve ayrıca Türkiye'de şubeleri olan diğer Batı Avrupa ülkelerinin postaneleri vasıtasıyla İstanbul'a sokulmakta olup, halktan büyük ilgi görmüştür. İstanbul'da yayımlanmakta olan gazetelerin satış fiyatı 1 kuruşken, Muhbir ve Hürriyet'in fiyatı posta masrafları üzerine eklenince 100 kuruşu bulmuştur. Buna rağmen Muhbir, kısa zamanda tükenmektedir. Aynı durum Hürriyet gazetesi için de geçerli olmuştur.

Bu durum Osmanlı Devleti yöneticilerinin canını oldukça sıkmaktadır. Hükümet yetkilileri “zararlı ve tehlikeli sözler” içerdiği gerekçesiyle özellikle Muhbir'in Türkiye'ye girişine yasak koymuşlardır.

Bu durum İngiliz hükümeti vasıtasıyla Muhbir'e ulaştırıldıysa da, Muhbir'in Türkiye'ye girişi engellenememiştir. Aynı şekilde Hürriyet'in Türkiye'ye girişine de mani olamamıştır yetkililer. Gizli yollarla her iki gazete de Türk okurlara ulaştırılmıştır. Özellikle yabancı uyruklu Beyoğlu esnafı bu gazeteleri dükkanlarının vitrinlerinde dahi rahatlıkla teşhir edebilmişlerdir. Türk yetkililer bunlara doğrudan müdahale edememişlerdir.

Mustafa Fazıl Paşa, 24 Temmuz 1869 tarihinde Meclis-i Ali Memurluğuna (Devlet Bakanlığına) getirilmiştir. Bunu takiben Yeni Osmanlılara verdiği maddi desteği keser. Yazarlara daha ılımlı bir politika izlemeleri konusunda da uyarıda bulunur. Bunu takiben Namık Kemal, 63. sayısından sonra gazeteden ayrılmış, ancak bir süre daha Avrupa'da kalmıştır. Gazete Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin yazılarıyla çıkmaya devam etmiştir. Ziya Paşa, gerekirse gazetenin tüm masraflarını kendisi karşılayarak da çıkarmaya devam edeceğini bildirmiş ve hatta Mustafa Fazıl Paşa tarafından gazetenin masrafları için önceden verilen 250 bin frank'ı da kendisine bankadan çekerek geri iade etmiştir. Buna karşın gazetenin masraflarını Ziya Paşa'nın üstlenmesine gerek kalmamış, M. Fazıl Paşa Hürriyet'e maddi desteğini kesince bu sefer Hidiv İsmail Paşa'nın adamları devreye girmiş ve Ziya Bey'e Hürriyet'in çıkması için gerekli nakdi yardımları yapmışlardır. Hürriyet 28 Şubat 1870 tarihli 88. sayıdan sonra Cenevre'ye taşınmıştır, bunda Ali Suavi Efendi'nin Ali Paşa ile ilgili olarak kaleme aldığı bir yazısı etkili olmuştur. “Suavi Efendi tarafından gelen 7 Ramazan 1286 tarihli mektup sureti”, başlığıyla 20 Aralık 1869 tarihli Hürriyet'te yayımlanan yazıda, bir önceki senenin bütçe bilgileri (adi ve fevkalade olmak üzere, tüm ayrıntılarıyla gelir ve gider olarak) verilir. Sonuçta maliyece alınan tüm tedbirlere rağmen bütçenin 761 bin kese açık vermiş olmasının suçu, Sadrazam Âli Paşa'ya yüklenir. Üç senedir edilen bunca itiraz ve kamuoyunun geleceğe dair uyarılarına rağmen, “bu ne zulüm bu ne bataklık” diye sorar Ali Suavi. Ardından şu ifadeler yer alır: “*Bunu İslam nasıl kabul eder? İşte İslamın fıkıh kitaplarında, zalimin ve zalime yardım eden ve zalim için çalışanların katline ve katilinin ise sevab işlemiş olacağına fetva verilmiştir. Ve bu katli farz olan kafir-i leîm (alçak), işte bu zalim-i zemîm (kötü) Âli Paşa'dır. Biz Padişahımız Abdülaziz'i hâlâ mütedeyyin (dindar) ve imam biliyoruz. Bu kafirin ibadullahı (Allah'ın kulları) edegeldiği mezalimi onun adem-i itlâ'ına (habersiz olma) dayandırıyoruz. Artık gaflet ise, Padişah dahi uyanmalı. Tüm vatan gözünü açmalı*”. Bu yazının neşrini takiben hakkında dava açılan Ziya Paşa, sonucunda ceza alması kuvvetle muhtemel olan dava sonuçlanmadan Londra'dan ayrılarak İsviçre'ye

geçmiştir. Hürriyet'i 100. sayıya kadar burada yayınlanmaya devam etmiştir (3 Nisan-22 Haziran 1870).

6.1.3. Ulum

Bu arada Ali Suavi, Londra'dan ayrılarak,.. 1869 tarihinden itibaren Paris'te, Ulûm isimli bir başka gazete yayınlamaya başlamıştır. Gerçekte dergi formatındadır. Fransız-Alman savaşı sırasında Paris, Almanlar tarafından kuşatılınca, Lyon'a geçmiş ve gazetesini burada, Muvakkaten Ulum Müşterilerine adıyla yayınlamaya devam etmiştir. Bu gazete ile Türk kültür ve tarihine ilişkin bilgilerin yer aldığı ekler yayınlanmıştır.

Ulum'da; Türk dilinin sadeleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ali Suavi, Türkçe'nin dünyanın en eski ve en zengin dillerinden biri olduğunu savunur ve Türkçe'de zaten karşılığı olan kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılıyor olmasına karşı çıkar. Lisan-i Osmani" ismini tenkit eder ve bunun yerine "lisan-i Türki" teriminin kullanılmasının doğru olacağını savunur. Ona göre Osmanlıca politik amaçlı bir tabirdir, gerçekte konuşulan lisan Türkçe'dir.

İki kısma bölünmüş olan derginin birinci bölümünde Ali Suavi Efendi'nin eseri "Kâmus'ul-Ulûm V'el- Maârif" bölüm bölüm verilir. İkinci kısımda ise Avrupa ülkelerinin birbirleriyle olan siyasî, ekonomik ilişkileri, Doğu ülkelerinde maârif sahasında yaşanan gelişmeler, fen ve sosyal bilim örneklerine ilişkin bilgiler ve yine sanayiye ait haber ve gelişmeler yer alır. Bu bölüm resimli olarak hazırlanmıştır. Ali Suavi Efendi'nin deyişiyle bu kısımdan amaç, ilimleri halkın anlayacağı dile indirgeyerek aktarmak olmuştur.

6.1.4. İttihad ve İnkılab Gazeteleri

Ulûm gazetesi Paris'te yayınlanırken, Mehmed Bey yine Paris'de bir başka yayın organının neşrine başlar. İttihad isimli bu gazetenin ilk sayısı 15 Mayıs 1869 tarihlidir. Gazetenin bazı bölümleri Ermenice, Rumca ve Arapça olarak hazırlanmıştır. Bundan maksat, Osmanlının çeşitli unsurlarının bu gazeteyi rahatlıkla okuyup anlayabilmelerini sağlamaktır. Mehmed Bey'in gazeteye verdiği addan da anlaşılacağı üzere gazetede koyu bir Osmanlıcılık politikası takip edilmiştir.

Mehmed Bey'e göre hükümetin icraatını kontrol etmek için, tüm milletin seçtiği azalardan oluşan bir meclis olmalıdır. Yapılacak her kanun, milletin temsilcilerinden oluşan meclisin onayından geçmelidir. Osmanlı Devleti'ni oluşturan tüm unsurlar arasında ittifak olmalıdır. Kamuoyunun sesini duyurmada vasıta olan basın ile ticaret ve sanayi serbest olmalıdır. Hakimler, azledilmek korkusuyla çalışmamalı, düzenlemeler buna uygun yapılmalıdır. Vatandaşlık görevini yapanlar hangi millet ve mezhepten olursa olsun hürdür ve eşit haklara sahip olmalıdır. Hürriyet olmadan terakki temin olunamaz. Mutlakî idare ve keyfi hareketlerle devletin devamı sağlanamaz.

Gazetede Mehmed Bey'in yanı sıra Nuri ve Suavi imzalı yazılar da yer alır. Kaç sayı çıktığı tam olarak tespit edilemeyen, liberal görüşlerin kuvvetle savunulduğu İttihad gazetesinden sonra, Mehmed Bey bir başka gazetenin neşrine başlar. Bu gazetenin adı ise İnkılâb'dır. İlk sayısı 28 Nisan 1870 tarihlidir.

Mehmed Bey bu gazeteyi Hüseyin Vasfi Paşa ile birlikte Cenevre'de çıkarır. Hüseyin Vasfi Paşa'nın dışında Râtıb, Aristidi, Emir Ayyar imzalarına da rastlanır. Gazetenin 4. sayfasında yer alan "İnkılâb, Cemiyet-i Ahrar gazetesidir" ibaresinden, Cenevre'de Mehmed Bey ve Hüseyin Vasfi Paşa önderliğinde bu isimle bir cemiyet kurulduğu da anlaşılır.

İnkılâb'ın ilk sayısının hemen başında yer alan Mehmed imzalı yazıda, "*Bir memlekette serbestlik ne kadar az olursa, ahalisinde serbestlik arzusu o kadar çoğalır, ceza ne kadar şiddetlenirse, halk o kadar kuvvetlenir*" denilir. Yazının devamında halkı neredeyse inkılâp yolunda eyleme alenen teşvik eden şu cümleler yer alır: "*İnkılâb, namuslular üzerinden edepsizlerin zulmünü defetmektir. İnkılâb, zillet-i esaretten kurtulup, hürriyet ve terakki nimetine nail olmaktır. İnkılâb, selamet, servet, sulh, emniyettir. Millet'in bekasını emel edenler bir inkılâb yapmaya çalışmalı. Zira bir inkılâbın kesin lüzumu görüldü*".

Hürriyet'ten ayrılan Namık Kemal Bey, bir süre Paris, Anvers ve Cenevre'de kalmıştır. Ali Paşa, mühürdarı Mustafa Bey ve Devlet-i Âliye'nin Viyana Elçisi Halil Şerif Bey (Paşa) aracılığıyla Namık Kemal'e ulaşmış, dilediği zaman İstanbul'a dönmekte hür olduğu kendisine bildirilmiştir. Namık Kemal ilk mektuba olumsuz yanıt vermiştir. 'İstikbal-i Ümmet' isimli bir gazetenin neşri yolunda bir karar almış, hatta gazetenin klişesini dahi hazırlatmıştır. Ancak, kendisine ulaşan ikinci mektubu takiben yurda dönmeye karar vermiş ve Yeni Osmanlılar arasında yurda dönme kararı alıp uygulayan ilk isim olmuştur. Kasım 1870'de İstanbul'a dönmüştür. Ancak gazetecilik yapmaması kendisinden istenmiştir.

Mehmed, Nuri ve Reşad Bey'ler Paris'te kalmış, İttihad ve İnkılâb gazetelerini yayımlamış, hatta Fransa-Prusya Savaşına gönüllü olarak katılmışlardır. Alman ordusuna esir düştükleri halde serbest bırakılınca Brüksel'deki Agah Efendi'nin yanına geçmişlerdir. Eylül 1871'de Sadrazam Ali Paşa'nın ölümüyle selefi Mahmut Nedim Paşa, Yeni Osmanlıların Avrupa'ya sığınan tüm üyelerinin affedildiğini ve istedikleri taktirde Türkiye'ye dönebileceklerini ilan edince, hepsi Ziya Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa'nın para yardımı sayesinde İstanbul'a dönebilmişlerdir. Ziya Paşa da aynı dönemde, 1872 yılı başlarında İstanbul'a dönmüştür. Ali Suavi Efendi 1876 yılına kadar Avrupa'da kalacaktır.

Bölüm Kaynakçası

Berkes, Niyazi: *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, YKY, 2008.

Ebuzziya Tefvik, *Yeni Osmanlılar*, Haz. Şemsettin Kutlu, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.

Jeltyakov, A.D.: *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Ankara, Basın Yayın Gn. Md. Yayınları, 1979.

Koray, Enver: “Yeni Osmanlılar”, *Belleten*, C. XLVII, S.186, Nisan 1983, Ankara, TTK.

Maraş Meşhurları, Haz.Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.

Ortak, Şaban: “Türkiye’de millet iradesi prensibinin savunucularından İnkılâb’çı Mehmed Bey”, e-dergi.atauni.edu.tr, Cilt 3, Sayı 1, 2000.

Şeker, Şemsettin: *Sadık Bir Muhalif: Yeni Osmanlılardan Menapirzade Nuri Bey*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012.

Toros, Taha: “Fransız ordusunda bir Jöntürk”, www.antigazete.com.

Ulusoy Nalcioğlu, Belkıs: *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 6.1.** Gazetecilik faaliyetleri Kararname-i Ali ile iyice kısıtlanan ve gazetecilik yapmamaları için taşraya memuriyetlere atanan gazetecilerin görev yerlerine gitmektense Mustafa Fazıl Paşa'nın sağladığı maddi destek ile Avrupa'ya giderek, Yeni Osmanlılar Cemiyeti namına buradan muhalif yayıncılık faaliyetlerini nasıl sürdükleri anlatılmıştır.
- 6.2.** Londra'da çıkarmış oldukları Muhbir ve Hürriyet gazeteleri ve içeriklerinden bahs olunmuştur..
- 6.3.** Yeni Osmanlılarca ayrıca Paris, Lyon, Cenevre'de neşrolunan Uluu, Muvakkaten Uluu Müşterilerine, İnkılab ve İttihad gazetelerinden de bahsedilmiş; Yeni Osmanlılar üyelerinden ilk olarak Namık Kemal'in, Sadrazam Ali Paşa'nın vefatından sonra Sadaret makamına gelen Mahmud Nedim Paşa zamanında affolunarak topluca yurda dönüşlerine dair bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Yeni Osmanlılarca hangi kentte çıkarılmış bir yayın yoktur?
A) Lyon
B) Marsilya
C) Londra
D) Paris
E) Cenevre
- 2) “Yeni Osmanlıların naşir-i efkarıdır” ibaresiyle yurtdışından çıkarılmış ilk yayın hangisidir?
A) İnkılab
B) İttihad
C) Ulum
D) Hürriyet
E) Muhbir
- 3) Mustafa Fazıl Paşa’nın maddi desteğini çekçesinden sonra Hürriyet gazetesinin kontrolü kime geçmiştir?
A) Ziya Paşa
B) Mehmed Bey
C) Reşad Bey
D) Ali Suavi
E) Namık Kemal
- 4) Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin hükümetten ana beklentileri ne olmuştur?
A) Hilafetin kaldırılması
B) İttihad-ı anasır fikrinin işe yaramadığı gerekçesiyle terki
C) Mutlaki sistemin kuvvetlendirilmesi
D) Anayasal monarşi sistemine geçilmesi
E) Vergilerin düşürülmesi
- 5) Yeni Osmanlıların yurtdışındaki faaliyetleri hangi padişahın hükümranlılık döneminde gerçekleşmiştir?
A) II. Abdülhamid
B) Abdülmecid
C) II. Mahmud
D) V. Murad
E) Abdülaziz

- 6) Batılı devletlerin Islahat talepleri ve Mesele-i Şarkıye konusu Londra'daki Muhbir'de en fazla üzerinde durulan konular olmuştur.
- Doğru
 - Yanlış
- 7) Hürriyet 28 Şubat 1870 tarihli 88. sayıdan sonra Cenevre'ye taşınmıştır, bunda Ali Suavi Efendi'nin Ali Paşa aleyhinde kaleme aldığı bir yazısı etkili olmuştur.
- Doğru
 - Yanlış
- 8) Ali Suavi, 1869 tarihinden itibaren Paris'te, Ulûm isimli bir başka gazete yayınlamaya başlamıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 9) Mehmed Bey'in kontrolünde hazırlanan İnkılâb gazetesinin bazı bölümleri Ermenice, Rumca ve Arapça olarak hazırlanmıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) Mehmet Min Ali Paşa'nın ölümünden Sadarete getirilen Mahmut Nedim Paşa, Yeni Osmanlıların Avrupa'ya sığınan tüm üyelerinin affedildiğini ve istedikleri takdirde Türkiye'ye dönebileceklerini ilan etmiştir.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

- 1) B
- 2) E
- 3) A
- 4) D
- 5) E
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Doğru
- 9) Yanlış
- 10) Doğru

7. TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASI DİĞER BASIN FAALİYETLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1. Yukarıda adı geçen İstanbul'da neşre başlayan resmi, yarı resmi, özel ilk Türkçe gazeteler ve ardından Yeni Osmanlılar tarafından yurtdışında çıkarılan yayınların dışında İstanbul'da neşrolunan gazeteler hakkında bilgi verilecektir. Bu gazetelerin bir kısmı yurtdışındaki muhalif yayınlar devredeyken yayına girmiş, bir kısmı Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri yurda döndükten sonra kendilerince neşrolunmuş, bir kısmı da 1872'den sonra neşre başlamış yayınlardır. Hepsi de Kararname-i Ali'nin yürürlükte olduğu dönemde yayın yapmak durumunda kalmışlardır.

7.2. Tanzimat döneminin önemli yayın grubundan biri mizah gazeteleridir. Osmanlı Rum ve Ermeni vatandaşlarının da katkılarıyla gelişen Türkçe mizah yayıncılığı halkın büyük ilgisini çekmiş bir yayın grubudur.

7.3. Ayrıca bu bölümde düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergilere dair bilgi de verilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Yeni Osmanlıların af sonrası yurda dönüşlerinde neşrettikleri ve katkıda bulundukları yayınlar hangileridir?
- 2) Tanzimat döneminde neşrolunmuş Türkçe gazetelerde basının daha çok hangi işlevinden istifade olunduğunu belirtiniz ve örneklendiriniz.
- 3) İlk Türkçe mizah gazetelerimizden örnekler sayınız.
- 4) Mecmua-i Fünun'un yayın amacını belirtiniz.
- 5) Tanzimat döneminde pek çok yayının neşrinde emeği olan Filip Efendi'nin neşrettiği gazeteleri sayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Tanzimat dönemi gazeteleri	Dönemin gazete ve dergilerinin içerik olarak ve şekil olarak dönemin hususen içtimai şartları doğrultusunda biçimlendiği anlaşılabak.	Ders notlarından okunacak
Tanzimat dönem, tüm süreli yayınları	Tanzimat dönemi süreli yayınlarının basın eğitim işlevini öne çıkartmış oldukları anlaşılabak.	Ders notlarından okunacak
Mizah gazeteleri	Türkçe basında mizah gazetelerinin Tanzimat döneminde ortaya çıktığı ve hızlı bir gelişim gösterdiği; yanı sıra mizah gazetelerinin her türden eğitim kademesinde olan halkın tamamına hitap eden, etkili bir yayın türü olduğu görülecek.	Ders notlarından okunacak

Anahtar Kavramlar

İstanbul gazeteleri, mizah basını, dergiler

Giriş

Bu hafta, Tanzimat dönemi boyunca yayınlanmış diğer fikir gazeteleri, yanı sıra mizah gazeteleri ve dergilere dair bilgi verilecektir.

7.1. Yeni Fikir Gazeteleri

İlk resimli Türkçe gazete olarak anılan Ayine-i Vatan, sıklıkla yayınına ara vermek zorunda kalan gazetelerden bir olmuştur. 17 Ocak 1867’de 14-18 sayfadan ibaret, resimli olarak yayınlanmaya başlayan gazetenin sahibi, sonraları Beyoğlu Mutasarrıflığı görevinde bulunacak olan Mehmed Arif Bey’dir. Başlarda haftada 1 yayınlanır. “Maârif ve edebiyata dair konuları içeren gazete” ibaresiyle Matbaa-ı Amire’de basılır. Kapandıkça Vatan (resimsiz), Ruzname-i Ayine-i Vatan (resimsiz), İstanbul (resimli) adlarıyla yeniden yayınlanır. 27 Mayıs 1869 tarihli sayısıyla yayını son bulur.

Tanzimat döneminde İstanbul’da yayına başlayan diğer bir gazete Utarid’dir. Sami imzasıyla ilk sayısı 14 Mayıs 1867’de neşredilen gazete, yalnızca beş sayı yayımlanabilmiştir. 27 Mayıs 1867 tarihli son sayısı. Haftada 3 gün yayınlanmak üzere çıkmıştır. Gazetenin yayın amacı ilk sayısındaki sunuş yazısında, “elden geldiği kadar devlete ve vatana basın yoluyla hizmet etmek” olarak belirtilmiştir. Utarid gazetesinin imtiyaz sahibi, sonradan Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi üyeliği yapacak olan Musullu Sami Efendi’dir. Ebuzziya Tevfik, ‘Yeni Osmanlılar’ adlı eserinde, Utarid’de Sami Efendi’nin kalem dahi oynamadığını ve gazetenin tüm yazılarının Suphipaşazade Ayetullah Bey tarafından yazıldığını ifade eder. Hükümetin Utarid’i kendi siyasetine hiç de uymayan basın özgürlüğü konusunu ele almış olduğu yazısından ötürü kapattığını iddia eder. Bu yazıda Ayetullah Bey, matbuat nizamnamesinin hükümlerinin yalnızca Türkçe gazete ve gazetecilere yönelik uygulanıyor olmasını eleştirmiş ve yerel ve Avrupa dilli gazetelerle bunların yazarlarına da aynı hükümlerin uygulanması gerektiğini yazmıştır.

Terakki gazetesinin ilk sayısı 21 Kasım 1868 tarihli. “Doğu ülkelerinin yararı ve devlet işlerine dair Türk gazetesidir” ibaresiyle Cuma ve Pazar dışında haftada beş gün yayınlanır. Ali Raşit imtiyaz sahibidir, Filip Efendi gazeteyi kendisinden kiralamıştır. Gazetede okurlara çocuklarını devlet tarafından açılmakta olan ve sayısı her geçen gün çoğalan okullara göndermeleri tavsiye olunur. Ebeveynlere “tüm ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere çıkarılan gazeteler”i mutlaka okumaları önerilir. Hatta diğer işlerinden gazete okumak için zaman ayırmaları gerektiği yazılarak “ne ihtiyacınız varsa size gazete öğretir” denilir. Terakki’nin başyazarlığını Tevfik Bey (Ebuzziya) üstlenmiştir. Eğitimin önemi her daim vurgulanmıştır gazetede ve basın hürriyetinin önemi. Basın hürriyetinin terakkiyi de beraberinde getireceğini yazmıştır.

“Bu devirde çalışmayan, gözünü açıp çabalamayan yaşadığına acısın” denilir gazetede. İlerlemek için eğitimin şart olduğu belirtilir. Tevfik Bey’den başka, Ayetullah Bey, Lehli Hayreddin, Rezaizade Mahmud Ekrem yazmıştır. 30 Ağustos 1870 tarihli 439. sayısından sonra gazete bir süre hükümetçe tatil olunmuş, bundan sonra Filip Efendi Terakki’den ayrılarak Hakayık-ül Vekayi gazetesini neşre başlamıştır. Terakki okurlarına ana gazeteyle birlikte ekler vermiştir ki bunlar Türk basınında ilkleri teşkil etmektedir.

Eklerden ilki Terakki logosu altında “Eğlenceye dair gazetedir” ibaresiyle hazırlanan mizah gazetesidir. Haftada bir gün, ana gazetenin yayımlanmadığı Cuma günleri Terakki okurlarına ücretsiz olarak sunulmuştur. İlk sayısı 15 Ekim 1870 tarihli. Gündemi meşgul

eden siyasî, ekonomik, kültürel meseleler oldukça ince bir mizah anlayışıyla irdelenmiştir. Örneğin, 18 Kasım 1870 tarihli “3 numaralı nüshada, “En doğru havadisler bu sayfadadır” başlığı altında tüm bir sayfa bomboş basılmıştır. Bu mizah eki daha sonra Terakki Eglencesi adıyla hazırlanmıştır. Bu isimle ilk sayısı 16 Aralık 1870 tarihinde çıkmıştır. 12 sayı bu isimle devam ettikten sonra, 13. sayısından itibaren ismi Letaif-i Asar olarak değişmiştir. son sayısı 22 Ocak 1872 tarihli, 71 numaralı nüshasıdır.

Türkiye’de ilk defa kadınlara mahsus bir yayın hazırlayan gazete de Terakki olmuştur. 27 Haziran 1869 tarihli nüshasında Terakki başlığının altında “Muhadderat için gazetedir” ibaresini yazmak suretiyle haftada bir, Pazar günleri kadınlara özel bir nüsha çıkarmaya başlamıştır. Burada ilmî ve siyasî gündeme dair bilgilendirici makaleler, genel anlamda kadın konulu makaleler (örneğin İslam’da kadının yeri, emziren kadınlara faydalı bilgiler, çocuk terbiyesi vs.), hikâyeler ve bayan okurlardan gelen çeşitli mektuplara yer verilmiştir.

Terakki’nin diğer eki Sıhhatnüma’dır. On beş günde bir yayınlanmıştır. İlki Nisan 1871’de verilmiştir. Sağlık ve fen bilimlerine dair makaleler ile Tıbbiyede okutulan dersleri tamamlayıcı nitelikte yazılar içermektedir.

Muhib gazetesi için Ebuzziya Tevfik, ‘Salname-i Hadika’da, “Andon imzasıyla 84 Receb’inde (Kasım 1867) zuhur etmiştir. Memleketimizde görülen gazeteler içinde bunun kadar isim değiştirmiş hiçbir gazete yoktur. Hatta bir senede iki-üç isim değiştirdiği olmuştur. Türkistan, Memâlik-i Mahrûsa, Hülâsat-ül Efkâr, Lisan-ı Sıdk unvanlarıyla da olmak üzere beş defa isim değiştirmiş ve her defasında 2’şer 3’er nüsha olarak neşredilmiştir. Daha tuhafı şudur ki, gazetenin namı değiştikçe sahibinin adı da değişirdi” şeklinde bilgi vermiştir.

Andon Efendi’nin yeni yeni gazeteler çıkararak abone kaydedip, her çıkardığı gazeteyi bir veya iki sayı sonra kapattığını söyleyen basın tarihçisi Çapanoğlu, kendisinin 1866 tarihinde ‘Muhib’ isminde bir gazete çıkardığını ve üç sayı sonra kapattığını, bunu takip eden zamanda Türkistan isimli bir başka gazete daha yayınladığını ve bunun da ancak iki sayı devam ettiğini belirtir. Arkasından Memâlik-i Mahrûsa’yı, sonra Lisan-ı Sıdk’ı ve Hülâsat-ül Efkâr’ı çıkardığını söyler. Hülâsat-ül Efkâr’ın son sayısı 12 Aralık 1874 tarihlidir.

Mümeyyiz isimli siyasi gazete Kırım Türklerinden Sıdkı Efendi adında bir eğitimci-gazeteci tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı 28 Temmuz 1869 tarihlidir. Mevcut son sayısı 305 numara ve 1 Kasım 1870 tarihlidir. Dahili ve harici politika haberlerinin aktarıldığı gazetede, kaynak olarak daha çok tıpkı dönemin diğer gazetelerinde olduğu gibi Avrupa basını ve Osmanlı Devleti’nde yayınlanan Fransızca ve yazarının Kırım Türklerinden olması hasebiyle Rusça gazeteler kullanılmıştır. Fransa-Almanya savaşı dönemine denk gelen yayını sırasında gazeteye ek olarak, günde 1 veya bazen 2 adet tek yapraklık ilaveler yayınladığı olmuştur.

Çocuklara özel ilk Türkçe süreli yayın bu gazetenin sahibi Sıdkı Efendi tarafından yayımlanmıştır. Mümeyyiz’in haftalık eki olarak haftada bir gün Cuma günleri Mümeyyiz adıyla, ancak isminin hemen altında yer alan “Çocuklar için gazetedir” ibaresiyle yayınlanmıştır. İlk sayının yayın tarihi 15 Ekim 1869’dur. Yani ana gazete yayına başladıktan yaklaşık 2,5 ay sonra bu çocuk eki verilmeye başlanmıştır. 49 sayı çıkan bu ekin, son sayısı

14 Ekim 1870 tarihlidir. Çocuklar için hazırlanan bu gazetede her ne kadar modern eğitim kurumları sayıca artırılmaya çalışılıyor olsa da, halkın rağbetinin geleneksel sıbyan mekteplerine yönelik olduğu düşünülerek, bu okullarda verilmeyen ancak gündelik hayatta lazım olan coğrafya, ülke ve dünya tarihi, aritmetik, dil bilgisi gibi konularda öğretici yazılar yayınlanmaktaydı.

Bu çocuk gazetesinin bir diğer özelliği de Osmanlıcı vatandaş algısının yeni yetişen çocuklarda oluşmasına katkı sağlamaktı. Koyu bir Osmanlıcılık politikasının takip edildiği Mümeyyiz’de içerik bu politikaya uygun oluşturulmuştur. Benzeri pek çok kısa ya da uzun örneğinin yayınlandığı gazeteden bu doğrultuda bir örnek vermek gerekirse, “Osmanlı çocuklarının topuna birden nasihat” başlıklı yazı uygun olacaktır. Yazıda; *“Ey vatanımızın beşiğinde beslenip büyüyen yavrular, birbirinizle güzel güzel düşüp kalkın, birbirinize kötü gözle bakmayın. Ben Müslümanım, sen Hristiyanısın, sen Yahudisin sen çingenesin diye birbirinizin başına kakmayın. Çünkü topunuz bir vatanın evladı ve bir padişahın kul ve kölesisiniz. ... Böyle olunca da sokaklarda Hristiyan çocuklarını taşa tutmak ve Yahudi ve sair millet çocuklarını kara, çamura boğmak yakışmaz. Hristiyanlarla Yahudi çocuklarının dahi İslam çocuklarını ortaya almaları ve Hristiyan ve Yahudi çocuklarının dahi birbirlerine yan gözle bakmaları münasip olmaz”* denilir.

Gazete, çocukların ilgisini daha fazla çekebilmek için, her sayısı renkli kağıda basılarak hazırlanmıştır. O tarihlerde sıradan gazete kağıdının dahi oldukça pahalı ve kısıtlı bulunduğu düşünüldüğünde Sıdkı Bey’in yaptığı fedakarlık daha iyi anlaşılır. Ancak gazete, bir süre sonra kuvvetle muhtemel masraflarını karşılayamadığından kendilimden kapanmıştır.

Basiret; Ali Efendi tarafından yayınlanır. Döneminin en önemli siyasi gazetelerindendir, aynı zamanda en çok satan. İlk sayısı 23 Ocak 1870’de yayımlanır. Suphipaşazade Ayetullah Bey’in de başyazar olarak yer aldığı yazı kadrosunun diğer kuvvetli isimleri Mustafa Celaleddin Paşa olarak tanınan gerçekte bir Leh’li olan Constantine Borjecki ile başka bir Lehli, Hayreddin ismini kullanan Karol Karski’dir. Zaman içerisinde bu isimlere Süleyman Asaf, Mehmed Tevfik, Mustafa Asım gibi isimler de katılacaktır. Hatta Namık Kemal ve Ali Suavi’nin yazılarına da, özellikle 1876’nın ikinci yarısından itibaren Basiret’te yer verilmiştir.

20 Mayıs 1878’de, yani Çırağan Baskınından bir gün önce Ali Efendi, Ali Suavi’nin, yönetimce Çırağan Baskını şifreli olarak haber verdiği ileri sürülen, *“Osmanlı Devleti’nin dış politikası şu sıralarda bir takım güçlüklerle karşı karşıya bulunuyorsa da bunun düzeltilmesi imkânsız değildir. Pazartesi günü gazeteniz aracılığıyla yayımlayacağım makalenin okunmasını iş başında bulunanlara ve bütün halka tavsiye ederim”* şeklindeki kısa yazısını gazetesinde yayımlayınca, baskını bilmek ve gizlemekle suçlanmış, yaklaşık beş ay tutukluluktan sonra idam edilmekten kurtulmuş, ancak 30 yıl sürecek bir sürgün cezasına çarptırılmıştı.⁷

⁷ Basiretçi Ali Efendi (1838-1912): İstanbul’da dünyaya gelir. Dokuz yaşındayken Enderun-ı Hümayûn’a girer. Burada gördüğü eğitimin aynı sıra sarayda çeşitli hizmetlerde bulunur. Bunun karşılığı olarak 1860’da Sultan Abdülaziz tarafından bir miktar maaşla emekliye sevk edilir. Bunu takiben Ali Efendi, Anadolu

Hadika; ilk sayısı 18 Şubat 1870 tarihinde çıkar. Gazete; başlıca ‘Fünûn’, ‘Sanayi’, ‘Neviyye’ (çeşitli) ve ‘İlan’ başlıkları altında toplanır. Ayrıca ‘Tefrika’ başlığı altında çeşitli tercüme eserler yayınlanır. Tevfik (Ebuzziya) Bey’in kontrolünde çıkar. Fünûn ana başlığı altında, “Malumat-ı tarihiye”, “Fünûn-ı nebatat”, “Vapur, yani buhar ve bunun ameliyatı”, “Yazıya oturtmak”, “Usûl-i inşâ”, “İlm-i hesap”, “Fenn-i coğrafya” vb. başlıklı makalelerle tarih, dil bilgisi, botanik, fizik, matematik, coğrafya gibi bilimlere ait konuları içeren yazılar yer alır. Ancak bu yazıların okurların anlayabileceği bir dile indirgenmesine özen gösterilir.

Sanayi başlığı altında ziraî üretim sahasına ilişkin “Bağ ve bahçecilik”, “Envâ’-i toprak” (Toprak türleri), “Hububat ziraatına dair bir bend” başlıklı uzun soluklu yazı dizileri yer alır. Toprak türleri ve bu topraklarda hangi tür ziraî faaliyetlerin daha bereketli sonuç vereceği, bağ ve bahçecilik faaliyetleri, hububat ekimi ve bu alanlarda kullanılan aletler, ürünü etkileyebilen haşarat ve bunlardan korunma yöntemleri, bu sahadaki ilmî gelişmelere dair ayrıntılı ve sıradan halkın anlayabileceği bir dilde bilgiler verilir. Yine sanayi başlığı altında bankacılık sektörüne dair pratik bilgiler sunulurken, şirket kurmak isteyenlerin izlemesi gereken hukukî süreç de çeşitli makalelerle aktarılır. Fotoğrafçılık, saatçilik, mürekkepçilik, sabunculuk gibi zanaâtlere ilişkin açıklayıcı yazı dizileri yayınlanır.

Gündeme dair birkaç yazısı nedeniyle bu gazete dahi birkaç kez Ali Kararname’ye takılır. 9 Kasım 1872 tarihinde 3. kez yayına başlayabildiğinde bu kez siyasi kimliği ağır basar gazetenin. Namık Kemal’in yazılarına da gazetede yer verilir. Ali Kararnameyi “Matbuat-ı Osmaniye’nin göğsüne çökmüş kabus” olarak niteleyen gazete birkaç kez daha yayını tatil olunduktan sonra gazetenin başyazarı da Rodos’a sürgüne yollanır.

Gazetenin yazarlarından Şemseddin Sami gazetenin neşrine devam etmek isterse de, maddi imkansızlıklar nedeniyle kısa bir süre sonra kapanır. Son sayısı 19 Nisan 1873 tarihlidir.

Asır gazetesi; Temmuz 1870’de Tevfik imzasıyla çıkmıştır. Üç-dört ay kadar devam ettikten sonra kendi kendini tatil etmiştir. Terakki gazetesi gazetenin yayın hakkını devralarak adını Letaif-i Asar’a çevirmiştir. Asır’ın sahibi Mehmed Tevfik Bey, mizaha olan merakı doğrultusunda Asır gazetesinde “Eğlence” başlığı altında, mizahî üslupla kaleme alınmış bir bölüm oluşturmuştur bu siyasi gazetede. Türkçe mizaha dair ilk örnektir Türkçe basında.

ve Rumeli’nin çeşitli vilayetleriyle, Mısır ve Saraybosna’yı da içine alan ve birkaç sene sürecektir kapsamlı bir yolculuğa çıkar, Saraybosna’da üç yıl boyunca ikamet eder. 1863’de İstanbul’a döner, Maliye Nezaretinde bir memurluğa atanır, ancak çocukluğundan beri meraklı olduğu gazetecilik mesleğine dâhil olabilmektir arzusu ve bu amaçla Maliyedeki görevinden ayrılarak, *Takvîm-i Vekâyî*’de mürettip olarak işe başlar, kısa zamanda musahhihliğe ardından da idare müdürlüğüne yükselir. Buna karşın amacı kendi gazetesini çıkarmaktır. Bu emeline 1870 Ocak ayında nail olur. 19 Mayıs 1878 günü Ali Suavi’nin yanındaki birkaç yüz kişiyle, V. Murad’ı tahta çıkarmak amaçlı yapacağı Çırağan Sarayı baskını şifreli olarak haber verdiği ileri sürülen yazıyı yayımlayarak gerçekte konudan haberdar olduğu buna karşın yetkililere haber vermediği iddiasıyla gazetesi kapatılır ve Ali Efendi 5 ay kadar tutuklu kaldıktan sonra Kudüs’e sürgün edilir. Bu sayede İstanbul’dan uzak kalması sağlanır. 1884’de gazete çıkarmamak koşuluyla İstanbul’a dönmesine izin verilir. Ancak kısa süre sonra taşra memuriyetleriyle yeniden İstanbul’dan uzaklaştırılır. Suriye, Ladik, Hayfa, Karaburun, Söke, Erdek’de kaymakamlık görevlerinde bulunur. Ali Efendi ancak 1908’de yılında İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra memuriyet görevinden istifa ederek İstanbul’a döner. 1912 yılında vefat eder.

Hakâyıku'l Vekâyî gazetesi, Rüşdü Efendi'nin imtiyaz sahipliğinde iken Filip Efendi tarafından kiralanmıştır ve onun tarafından idare edilmiştir. Gazete, “*Menafi-i Şarkıye ve devlet işlerine dair Türk gazetesidir*” ibaresiyle haftada beş gün yayınlanır. 11. sayıdan itibaren yayınlanan tüm sayılarında ise “*Umumun yararı için her tür havadisten bahseder gazetedir*” ibaresiyle yayınlanmıştır. Başyazarlığını Kemalpaşazade Said Bey yapmıştır.

Gazete yöneticilerinin Fransa, Rusya, Almanya, İngiltere, Belçika gibi Avrupa ülkelerinden bir kısım gazeteye abone olarak, posta yoluyla kendilerine bu ulaşan gazetelerden yaptıkları çeviri haberler ve makalelerden yapılan aktarımlar gazetenin büyük kısmını doldurur. Ayrıca Türkiye’de yayınlanan Fransızca, İngilizce gibi Avrupa dilli ve Arapça, Ermeni harfli Türkçe gibi yerel dillerdeki gazetelerle, telgraf haberlerinden faydalanılır. Haber ve makaleler, yazının bitiminde kaynak belirtilerek çoğu zaman aynen aktarılır (“Ahvâl-i İran”-Morning Post veya “Ziraat”-La Turquie gibi). Belirlenen makaleler yorumsuz olarak verildiğinde dahi, çoğu kez bu makalelerin seçilmesi yoluyla dahi gazete yönetimi ya bir konuya dikkat çekmek istemektedir. Ya da bu görüşü aynen desteklemektedir.

Gazetede iç politika haberleri de çoğu zaman yorumsuz olarak verilir. Resmî ilanlar gazetede oldukça fazla yer tutar. Özgün makalelerin diğer gazetelere oranla daha az görüldüğü Hakâyıku'l Vekâyî gazetesinin, devletin resmî politikasının dışına çıkmadan yayın yapma gayreti içinde olduğu söylenebilir.

1872 senesinin sonlarına doğru özgün makalelerin de yer almaya başladığı görülür. Tercüme edilmiş makalelerin sonlarına da yine kısa yorumlar eklenmiştir. Hatta yorum içeren bazı yazıları sonrası Kemalpaşazade Said Bey, Şura-yı Devlet üye yardımcılığından uzaklaştırıldıktan sonra, yalnızca gazetecilik mesleğini sürdürmek durumunda kalmıştır. 16 Temmuz 1872 tarihli 616. sayıya kadar Rüşdü Efendi'nin imtiyaz sahipliğinde olan gazetenin imtiyaz sahipliğine 17 Temmuz 1872 tarihli 617. sayısından itibaren doğrudan Filip Efendi gelir. Son nüshası 1040 numaralı, 6 Aralık 1873 tarihli nüshadır.

İbret gazetesi, Namık Kemal, Nuri Bey ve Reşad Bey tarafından çıkarılmıştır... ‘İstikbal’ adında bir gazete çıkarmak isteği ile Namık Kemal’in girişimiyle o tarihlerde Hariciye Nezaretine bağlı olan Matbuat Müdürlüğüne bir dilekçe ile başvuruda bulunmuşlarsa da, istekleri Meclis-i Hass-ı Vükelâ/Bakanlar kurulunca olumlu karşılanmamış, bunun üzerine Aleksan Sarrafyan tarafından çıkarılmakta olan İbret isimli gazete aylık 15 lira karşılığında kiralanmıştır. İlk sayısı 13 Haziran 1872’de yayımlanan gazete, özellikle Namık Kemal ve Reşad Bey’in, bu dönemin Sadrazamı Mahmud Nedim Paşa’nın icraatlarına yönelik ardı ardı kesilmeyen olumsuz eleştirileri, dış borçlanma, basın hürriyeti, Mısır Hidivliği ile Osmanlı yönetiminin ilişkileri vb. konulardaki bir kısım fikir beyanları sonrası henüz 19’ncu sayısını yayımlamışken, 9 Temmuz 1872 tarihli bu sayı sonrası 4 ay müddetle kapatılmıştır.

Gazetenin tüm yazarları için çeşitli memuriyetlerle İstanbul dışına sürülme kararı çıkmış; Reşad Bey Bilecik Kaymakamlığı, Nuri Bey Ankara Mektupçuluğu ve Ebuzziya Tevfik Bey İzmir’deki Mahkeme-i Kebire-i Merkeziye Başkatipliği gibi görevlere atanmıştır. Mahmud Nedim Paşa Sadaret görevinden alınarak, yerine Midhat Paşa getirilmiştir (Temmuz ayının sonunda göreve getirilmiş, bu görevde yalnızca 80 gün kalabilmiş, 19 Ekim 1872’de

azledilerek yerine Mütercim Rüşdü Paşa atanmıştır). Bu arada İbret gazetesinin yayımına yeni Sadrazamca vaktinden önce izin verilmiştir (30 Eylül 1872’de 20. sayısı çıkıyor).

İbret’in daha bir ayı dolmadan uğradığı yayın cezası sonrası ikinci yayın dönemi sırasında Gelibolu’daki görevinden azledilen Namık Kemal, İstanbul’a dönerek (Aralık 1872) yalnızca İbret gazetesi ile ilgilenmiştir. İbret’in bu döneminde özellikle Namık Kemal ve Nuri Beyler tarafından kaleme alınan basın özgürlüğünün önemi ve Türkiye’deki mevcut durum konulu yazıları oldukça ses getirmiştir. İbret tekrar kapatılmış, bu arada başka gazetelere yazmışlardır.

3. yayın döneminde de birey- kanun- hak bağlamında kaleme alınan yazılar, yönetimdeki aksaklıklar, Osmanlı Devleti’nden ayrılma gayesi taşıyan bir kısım bölgelere yönelik hükümetçe alınan tedbirlerin yetersizliği, uluslararası hukuk yönetiminin başarısızlığı, Şark meselesi, hazinenin parasızlığı, Türk ahalinin ticarî faaliyetlerinin yetersiz oluşu ve bu yönde devlet teşvikinin olmayışı, kitap sansürü gibi konulardaki görüş bildirimleri yönetimin gazeteden yana memnuniyetsizliğine neden olmuştur.

İbret gazetesi 5 Nisan 1873 tarihli 132. sayısından sonra kapatılmıştır. Nuri ve Tevfik Bey ile Namık Kemal tutuklanarak kalebent olarak Rodos, Akka ve Mağosa’ya sürgüne gönderilmişlerdir. Âli Kararname dolayısıyla gazetelerin yayın tatili veya tümünden kapatılma cezalarına kolaylıkla çarptırılabilirdiği bu dönemde elinde farklı yayınların ruhsatlarını bulundurma yolunu izliyordu Ebuzziya Tevfik. Cüzdan dergisi (5 Şubat 1873) bu sırada çıkmış, ancak ilk sayısından sonra kapatılmıştı.

Cüzdan’ın ilk sayısıyla kapatılmasından sonra Sirâc gazetesi aracılığıyla Tevfik Bey yine fikirlerini beyan imkânı bulabilmiştir. On beş günde bir yayınlanan Sirâc’ın ilk sayısı 15 Mart 1873’de çıkmıştır. ‘Kandil’ anlamına gelen ‘Sirâc’ ismi seçilen bu gazetenin mukaddimesinde: *“Sirâc öyle bir vasıta ki, icadı zulmet içinde rehber olmak içindir. Memleketimizde ise gazetecilik aleminin gecelerimiz gibi hâlâ karanlık olması böyle bir ışık aracına ihtiyaç gösterir idi. Onun için biz de bu namı ihtiyar eyledik. Eğer rüzgardan korunabilirse, kendi aleminde ziyadar olması ümit edilir”* denilmişse de, Yeni Osmanlıların bu gazetesi de basın üzerinde esen sert rüzgârlardan kurtulamayarak 5 Nisan 1873 tarihli 16. sayısından sonra hükümetçe kapatılmıştır.

Yine bu sıralarda, Ahmed Midhat Efendi politika, edebiyat, fen, maliye ve ticaretten bahseder, Bedir isimli günlük bir gazete çıkarır. Gazetenin ilk ve tek sayısı 29 Ağustos 1872 tarihlidir. “Midhat Paşa Hazretlerine hitab” başlıklı yazıda: “Tanzimat-ı Hayriyyenin başından beri çok sadrazam gördük ama hiç biri hazineyi doldurmanın yolunu bulamadı. Evet biz reayayız. Reayayı sağmalı, sütünü almalı, kürkünü kırmalı ama önce bizi güzel bir merada otlattıktan sonra, yapağımızı bir karış uzattıktan sonra kırmalı. Karnımız aç iken süt alacağım diye sağmaya çalışmak, uyuz olmuş ve tüylerimiz dökülmüş iken yapağı kırkacağım diye derimizi yüzmek bizi öldürmeye çalışmak değil midir?”.

Devir, Ahmet Mithat Efendi tarafından yayınlanır. İlk sayısı 26 Eylül 1872 tarihlidir. Birbiri ardına gazetelerin kapatıldığı bu tarihlerde İbret, Hadika, Sirâc gibi ve Devir’de de

basın özgürlüğünün önemi ve gereği konulu çok sayıda yazı dikkat çeker. Devir'in iki haftalık kısa yayın hayatında gündeminden düşürmediği bir konu da Berlin'de Alman, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorlarının bir araya gelerek Doğu sorununu tartıştıkları görüşmeler olmuştur. Ancak bu gazete de “görevini aştığı” gerekçesiyle 13 Ekim 1872 tarihli 13. sayısından sonra hükümetçe kapatılmıştır.

Her ne kadar Midhat Paşa kısacık Sadaret döneminde *İbret*'in cezasını 4 aydan 2 aya çekmiş olsa da, bu aralıkta yayına başlayacak olan, Tuna ve Bağdat valilikleri sırasında maiyetinde görev yapmış olup, *Tuna* ve *Zevra* isimli vilayet gazetelerinin yayımından sorumlu kıldığı, hatta kendisine olan sevgisi nedeniyle adını verdiği Ahmed (Midhat) Efendi tarafından çıkarılacak olan *Bedir* gazetesini ilk sayısından sonra *Devir* gazetesini ise 13. sayısından sonra kapatacaktır.

7.2. Mizah Gazeteleri

Gerçekte 4 sayfalık Asır gazetesinde son 1,5-2 sayfanın “eğlence” başlığı altında düzenlenerek siyasî mevzuların mizahî üslupla yorumlanmasıyla başlatılabilecek Türkçe mizah yayıncılığı Terakki'nin ana gazeteye ek olarak ayrı nüshalar şeklinde hazırladığı mizah gazetesiyse birlikte ivme kazanır. Türkçe ilk mizah gazetesi Filip Efendi'nin Terakki gazetesinin, Terakki başlığı altında “Eğlenceye dair gazetedir” ibaresiyle yayımlanan dört sayfalık ekidir. Ana gazetenin yayımlanmadığı iki günden biri olan Cuma günü Terakki abonelerine ücretsiz olarak sunulmuştur. İlk sayısı 15 Ekim 1870 tarihlidir.

Birkaç ay sonra (16 Aralık 1870) Terakki Eğlencesi adıyla bir numaradan başlanarak hazırlanmaya devam edilen bu ek, yine Terakki abonelerine ücretsiz olarak verilir. Terakki Eğlencesi başlığı altında hazırlanan bu ek yayındayken, Türkçe Diyojen yayına girer. Bu gazete ilk Türkçe müstakil mizah gazetesidir... Terakki Eğlencesi'nin 13. sayıdan sonra ismi Letaif-i Asâr olarak değişir. son sayısı 23 Ocak 1872 tarihli, 71 numaralı nüshasıdır. Rumca ve Fransızca Diogène adlarıyla mizah gazetesi neşretmekte olan Teodor Kasap Efendi (Theodoros Serafim Kasapis), Türkçe olarak Diyojen'i yayımlamaya başlar... İlk sayısı 24 Kasım 1870 tarihlidir. Önceleri haftada bir gün basılırken daha sonra haftada 2 gün neşrolunmaya başlar. Ebuzziya Tevfik, Reşad Bey, Nuri Bey ve Namık Kemal'in Diyojen'de mizahî üslupla kaleme aldıkları çokça yazılar yayımlanmıştır ki, özellikle Namık Kemal'in yazıları oran olarak diğerlerine göre hayli fazladır.

Teodor Kasap Efendi'nin gazetesi konu çeşitliliği bakımından oldukça tatmin edici bir yayındı. Kadınların toplum içindeki konumunun konu edildiği yazılardan, İstanbul şehrinin alt yapı sorunlarına, iç ve dış siyaset ile ekonomi sahalarında hükümetin uygulamaları ve aldığı kararlara yönelik eleştirilerden, Avrupa siyasetinde yaşanan gelişmelere, eğitim ve kültür meseleleri ile, İstanbul'un sanatsal etkinliklerine kadar pek çok konu gazetede ince bir mizah anlayışıyla irdelenmekteydi. Toplam 183 sayı yayınlanabilir. Bu arada 3 kez yayın tatili cezası alır, 4'üncüsünde tümünden kapatılır.

Henüz 4. sayısından sonra ilk yayın tatili cezasını alan Diyojen'in 2. kez ceza almasına neden olan yazı gazetenin 14. sayısındaki bir kısa fıkradır. Efendi ile Arap kölesinin karşılıklı kısa konuşması şeklinde hazırlanan bu fıkra:

Efendi: "Gündüz o mumu niye yaktın?"

Köle: "Hazineye bakmak için"

Efendi: "Ne var?"

Köle: "Ne olacak su çekilmiş fare dolu".

Teodor Kasap Efendi, Diyojen kapandıktan sonra başka bir gazete çıkarmak için saraya 27 Şubat 1873 tarihinde bir dilekçe verir. Alınan izin sonrası Çingiraklı Tatar'ı çıkarır. İlk sayısı 5 Nisan 1873 tarihlidir. Ancak bu mizah gazetesinin ömrü öncekinden de kısa olur. Rumca, Bulgarca nüshaları da yayınlanır, ancak Bulgarca nüshası ilk sayısından sonra hükümetçe kapatılır... 18 Temmuz 1873 tarihli 29. sayısından sonra Türkçe gazete de hükümetçe süresiz tatil olunmuştur.

Çingiraklı Tatar'da siyasî, ekonomik konular mizahî üslupla irdelenmiştir. Toplumsal meselelerde de pek çok yazı kaleme alınmıştır. Yazılar iki kişinin karşılıklı konuşması şeklinde düzenlenebildiği gibi, yine mizahî unsurların bolca kullanıldığı düz yazı şeklinde de olabilmıştır. Fıkralar yoluyla da çeşitli sahalarda görülen toplumsal çarpıklıklar göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Kadın-erkek ilişkileri, evlilikte yaşanan sorunlar, toplumsal ahlak meseleleri konu edilmiştir: "Hakikatin çırpıplak sokaklarda gezdiği zamanlar mahvoldu. Eskiler hakikat için bir kuyu içerisinde derlerdi. Şimdiki zamanda hakikati su içinde aramamalı. Gerçeği öğrenmek için ya şarap içirmeli ya rakı. Hem elimizde yalan dururken hakikati kuyudan çıkarmaya niçin uğraşmalı? Yalan bu devrin ruhudur, damarlarının kanıdır. Yalan bukalemun gibi nereye otursa oranın rengine giriyor. Mesela gazete şekline girmiş sokaklarda satılıyor. Malumat olmuş diplomasız hocalar ve hekimler geçindiriyor, maharet olmuş para kazandırıyor, muhabbet ismiyle izdivaçlar icra ediyor, diplomatlık namıyla milletleri idare ediyor. Kısacası yalan olmasa bu devir dönmez. Yalanı satmak da kolaydır, almak kolaydır. Gerçeği söylemek tehlikelidir. Kimseye benzememektir. Yalan söylemeyi bilmeyen bu devrin adamı değildir."

Bu gazetenin kapatılmasını takiben Teodor Kasap Hayal isimli bir diğer mizah gazetesini neşre başlamıştır. İlk sayısı 30 Ekim 1873 tarihli olan gazetede siyasî, ekonomik, toplumsal meseleler ile sanat, özellikle de tiyatro konulu kapsamlı yazılar yayımlanmıştır. Diyojen'den itibaren Teodor Kasap'ın dilinden düşmeyen isimler arasında Basiret ve Ali Efendi ile Filip Efendi ve gazetesi Hakayık vardır. Hükümetin siyasi, ekonomik sahadaki icraâtleri, İstanbul'un alt yapı sorunları vs. Hayal'de gündemi oluşturur.

5. kez kapatılmasına neden olan bu karikatürden sonra Hayal yeniden yayına dönebilir, bu kez de 20 Şubat 1877 tarihli 319. sayıda elleri zincirlerle bağlanmış haldeki Karagöz'ün "Basın kanunlar dairesinde serbesttir" sözleriyle yayımlanan karikatürü sonrası, bu defa Âli Kararname gereği kapatılmasa da, 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi gereği

Teodor Kasap Efendi hakkında 15. maddeden dava açılır. Birkaç ay devam eden bu basın davası Teodor Kasap'ın aleyhine sonuçlanır. Hayal'in son sayısı 19 Haziran 1877 tarihli 363 numaralı nüshadır. Teodor Kasap Efendi ise 3 yıl hapis cezası alır.

Kısa bir süre için kefaletle tahliye edilen Teodor Kasap Efendi, kılık değiştirip Fransa'ya kaçtı. Paris'te Lettres a S. E. Said Pacha adıyla yazdığı kitapta Sultan Abdülhamid'i ve devlet yönetim sistemini ağır bir dille eleştirdi. Bunun üzerine sultan tarafından kaçak ilân edilince Paris'te fazla kalamadı. Paris, Cenevre, Napoli ve Londra arasında sürekli dolaştı. 1875'de İstanbul'da yayımına başlamış olduğu *İstikbal* adlı gazeteyi Ali Şefkati ile birlikte 1879-1881 yılları arasında yeniden çıkarmaya başladı. Her ikisi de Osmanlı sefarethaneleri tarafından izlendi ve saraya haklarında sürekli bilgi verildi. Ebuzziya Mehmed Tevfik'in II. Abdülhamid'e yazdığı tarihsiz bir yazı sonucu affa uğradı ve 1881'de İstanbul'a döndü. Mabeyn kütüphanecisi ve tercümanı olarak Sarayda görevlendirildi. Sultan için polisiye romanlar çevirdi. Monte Kristo tarzında "Sarı Yusuf"u yazdı. Hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı.

7.3. Diğer Mizah Gazeteleri

Tiyatro - Hagop Baronyan - 1 Nisan 1874 - sayısı 29 Eylül 1875

Şafak - Mihalaki Efendi 9 Nisan 1874 - 8 Temmuz 1874

Kahkaha - Ali Efendi - 3 Nisan 1875 - 21 Eylül 1875

Latife - Zaharyan Beykozluoğlu - 24 Ağustos 1874

Meddah - Aristoteles - 21 Şubat 1875 - 26 Ağustos 1875

Geveze - Tefvik - 5 Ağustos 1875 - 14 Ekim 1875

Çaylak - Mehmet Tefvik - 1 Şubat 1876 - 25 Haziran 1877

Tüm bu mizah gazetelerinde siyasî, ekonomik gündem takip edilerek mizahî bir üslupla eleştiriler dile getirilir. İstanbul'un alt yapı sorunları; ulaşım sorunları; eğitim sahasında yaşanan sorunlar; pahalılık; esnafın içinde bulunduğu olumsuz şartlar; postaların alıcılara son derece geç ulaşıyor olması gibi güncel meseleler bu mizah gazetelerinde işlenen başlıca konulardır.

7.4. Diğer Siyasi Gazeteler

Teodor Kasap Efendi tarafından yayımlanan İstikbal (1875); Filip Efendi tarafından çıkarılan ve Sait Efendi'nin baş yazarlığını yaptığı Vakit gazetesi (1875); Filip Efendi'nin Mecmua-i Maarif'i (1876); Mehmed Ferdi'nin imtiyaz sahibi olduğu Ceride-i Vukuat. Gazetenin yazarı Sami Bey'dir. 1876'da, meşrutiyetin ilanından önce Papadopoulos isimli bir Rum tarafından çıkarılan Sabah gazetesi, Kevkeb-i Şarki (Aralık 1869-Ocak 1870, Vakayi-i Zaptiye (1869-1875), Ceride-i Askeriye (1864-1922), Ceride-i Ticaret (1857-1858), Takvim-i Ticaret (1866-1873), Şark (1873-1875), Medeniyet/Musavver Medeniyet (1874-1878), Kamer (1875), Ahmed Midhat Efendi tarafından çıkarılan İttihad (1876) dönemin diğer gazeteleridir.

7.5. İlk Türkçe Dergiler

Temmuz 1862'de Mecmûa-i Fünûn dergisi yayına başlamıştır. Tasvîr-i Efkâr gazetesi kendisinden yalnızca birkaç gün veya hafta önce yayına girmiştir (27 Haziran 1862). Mecmûa-i Fünûn dergisi, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak neşre başlamıştır. Düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergidir.

Derginin ilk sayısında, cemiyetin nizamnamesi de yayınlanmıştır. Buna göre cemiyetin maksadı; kitap telif ve tercümesi, umuma ders verilmesi, mümkün olabilen her türlü vesait ile Osmanlı Devleti'nde ilim ve bilimin yayılmasına çalışmak olarak açıklanmıştır. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, Osmanlı Devleti'nin St. Petersburg sefiri Halil Bey tarafından kurulmuş ve kendisi cemiyetin ilk başkanı olmuştur. Cemiyetin yayın organı Mecmûa-i Fünûn'un yönetiminden ise Tahir Münif Efendi sorumludur. Münif Efendi babasının görevi dolayısıyla bulunduğu Mısır'da öğrenim gördüğü medresede Arapça ve Farsça öğrenmiş, 1852 yılında Tercüme Odasına girmiştir. Daha sonra elçi katipliği ile bulunduğu Berlin'de Almanca, ve dönüşünde tekrar görevlendirildiği Tercüme Odasında İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir.

Klasik medrese eğitimi almışsa da, tabiat bilimlerine ve Fransız materyalist felsefesine ilgi duyan bir kimsedir. 1861’de Ceride-i Havadis’in başmuharrirliğini de yapmış, 1862’de Mecmûa-i Fünûn dergisinin sorumluluğunu üstlenince bu gazetedeki görevini bırakmıştır.

Mecmûa-i Fünûn; fen bilimleri, matematik, hikmet (felsefe), ilm-i servet (ekonomi), hukuk, tarih, coğrafya, arkeoloji, dil bilgisi, pedagoji konuları üzerine kaleme alınmış yazıların yer aldığı dergi, çağdaş Batı düşününü yansıtmaya amacını güden bir yayın olmuştur. Mecmûa-i Fünûn dergisi, 33. sayısına kadar ayda bir kez olmak üzere düzenli bir şekilde yayınına devam eder. Üçüncü yayın yılı olan 1865 senesinde derginin yayımına ara verilir. Ocak 1865’de çıkan 33. sayıdan yaklaşık 16 ay sonra dergi yayımına Mayıs 1866’da çıkan 34. sayısıyla devam eder. Mecmûa-i Fünûn toplam 7 sayı daha çıktıktan sonra, Haziran 1867 tarihli 47. sayısını takiben kapanır. II. Abdülhamid döneminde Ocak 1883 tarihli ve 1 numaralı sayısıyla, Eser-i Münif Paşa (nazır-ı maarif-i umumiye-i sabıka) imzasıyla yeniden yayımına başlanırsa da, ikinci sayısı çıkmaz.

Düzenli yayın aralığına sahip ikinci Türkçe dergi, Mecmûa-i Fünûn’un yayına başlaması üzerinden 6 ay geçmişken yayına girmiştir. Ocak 1863’de yayımına başlanan Mecmûa-i İber-i İntibah da ilmî bir dergi olup, Ali Haydar Bey tarafından kurulan Cemiyet-i Kitabet isimli derneğin yayın organıdır. Derginin yayın amacı “Türkçe ve yabancı dillerde, tarih ve coğrafya konularını kapsayan “ibret ve intibah olacak” telif olunmuş kitap ve makalelerden tercüme edilen bölüm ve risaleleri basıp, okullarda okutulmak üzere ihda kılmak (hediye etmek)” şeklinde açıklanır.

İlk sekiz sayısı Ali Haydar Bey’in yönetiminde çıkan dergi, bir süre yayınına ara verdikten sonra Cemiyet-i Kitabet üyelerinden Meclis-i Vâlâ başkatibi Mahmud Celaleddin’in kontrolünde ikinci yayın dönemine başlar (Eylül 1865) ve 8 sayı daha yayınlanır. İsmi, Mecmûa-i İbretnüma olarak değişir. İlim ve maarifin, fenlerin yayılmasına hizmet maksadıyla derginin yeniden yayımına başlandığı belirtilir. Bu dergide edebiyat, tarih ve coğrafya konulu yazılar ağırlıkta olmuştur. Haziran 1866 tarihli 16. sayısından sonra derginin neşrine son verilmiştir.

Mecmua-i İber-i İntibah’ın yayına başlamasından bir ay sonra, düzenli yayın aralığına sahip Türkçe üçüncü dergi olan Mirat neşrolunur. 1863 yılı Şubatında Mezahip Odası memurlarından Mustafa Refik Bey tarafından yayımına başlanan derginin en önemli özelliği Osmanlı Devleti’nde yayınlanan ilk resimli Türkçe dergi olmasıdır. Mirat da diğerleri gibi ilmî içerikli bir yayın olarak hazırlanmıştır. Dergide çoğunlukla Batı Avrupa ülkelerinde ziraat, sanayi, ulaşım vs. alanlarında kullanılmak üzere geliştirilen makineler, alet ve cihazlar tanıtılmıştır. Bu teknik gelişmelerin bölge ülkelerinin medeni ve ekonomik gelişmelerine olan katkıları üzerinde durulmuş ve Türkiye’de de bu tür teknik konularda çalışmalar yapılabilmesi için eğitim sahasında ilerlemenin ne denli önemli olduğu konusu işlenmiştir. Yanısıra iktisat, tarih, astronomi konulu yazılara da yer verilmiştir. Mayıs 1863 tarihli 3. sayısından sonra kapanmıştır.

Bölüm Kaynakçası

Ayverdi, Sâmîha: *Arkamızda Dönen Dolaplar*, İstanbul, Kubbealtı, 2007.

Ayverdi, Sâmîha: *Boğaziçi'nde Tarih*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1966.

Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyî-i Mühimme*, Haz: Nuri Sağlam, İstanbul, Kitabevi, 1997..

Basiretçi Ali Efendi: İstanbul Mektupları, Haz: Nuri Sağlam, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001.

Baykal, Hülya: *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990.

Çakır, Hamza: “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahî Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 15, 2006.

Ebuzziya Tevfik, *Salname-i Hadika*, İstanbul, Hadika Matbaası, 1295.

Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar*, Haz. Şemsettin Kutlu, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.

Ertuğ, Hasan R.: *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, 1970.

Gerçek, Selim Nüzhet: *Türk Gazeteciliği*, İstanbul, İstanbul Matbuat Cemiyeti, 1931.

İskit, Server: “Fransız-Alman Harbi Sayesinde Matbaa Kuran Bir Gazete: Basiret”, *Hürriyet Aylık Ek*, No: 16, Yıl: 2, Nisan 1968.

Oral, Fuat Süreyya: *Türk Basın Tarihi*, Cilt 1, Ankara, Yeni Adım Matbaası, 1967.

Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs: “Yeni Osmanlıların Cüzdan’ı”, *Dergicilik Üzerine*, Ed. Aslı Yapar Gönenç, İstanbul, Koyu Kitap, 2013.

Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs: *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2013.

Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs: Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs: *İlk Türkçe Çocuk Gazetesi: Mümeyyiz (1869-1870)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.

Yerlikaya, İlhan: *Basiret Gazetesi*, Van, Yüzüncü Yıl Ü. Yayınları.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 7.1.Yukarıda adı geçen İstanbul’da neşre başlayan resmi, yarı resmi, özel ilk Türkçe gazeteler ve ardından Yeni Osmanlılar tarafından yurtdışında çıkarılan yayınların dışında İstanbul’da neşrolunan gazeteler hakkında bilgi verilecektir. Bu gazetelerin bir kısmı yurtdışındaki muhalif yayınlar devredeyken yayına girmiş, bir kısmı Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin üyeleri yurda döndükten sonra kendilerince neşrolunmuş, bir kısmı da 1872’den sonra neşre başlamış yayınlardır. Hepsi de Kararname-i Ali’nin yürürlükte olduğu dönemde yayın yapmak durumunda kalmışlardır.
- 7.2.Tanzimat döneminin önemli yayın grubundan biri mizah gazeteleridir. Osmanlı Rum ve Ermeni vatandaşlarının da katkılarıyla gelişen Türkçe mizah yayıncılığı halkın büyük ilgisini çekmiş bir yayın grubudur.
- 7.3.Ayrıca bu bölümde düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergilere dair bilgi de verilecektir.

Bölüm Soruları

1) Çırağan Baskınıni haber verdiği iddia olunan Ali Suavi'ye ait kısa yazıyı sahibi olduğu gazetesinde kasten yayımlamakla itham olunarak tutuklanan gazeteci kimdir?

- A) Ziya Paşa
- B) Ali Efendi
- C) Namık Kemal
- D) Ebuzziya Tevfik
- E) Musullu Sami Bey

2) Ahmed Midhat Efendi tarafından yayımlanan eğitsel amaçlı yayın aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Dağarcık
- B) Bedir
- C) Devir
- D) İttihad
- E) Hadika

3) Aşağıdakilerden hangileri sırasıyla Teodor Kasap efendi tarafından neşrolunmuş mizah gazeteleridir?

- A) Diyojen-Çıngıraklı Tatar-Hayal
- B) Hayal-Dağarcık-Tiyatro
- C) Latife-Meddah-Şark
- D) Diyojen-Hayal-Latife
- E) Diyojen-Hayal-Çaylak

4) Yeni Osmanlılara dahil olup da İbret gazetesinde yazamayan gazeteci hangisidir?

- A)Nuri Bey
- B)Ebuzziya Tevfik
- C)Mehmed Bey
- D)Namık Kemal
- E)Reşad Bey

5)Kemalpaşazade Said Bey, Şura-yı Devlet üye yardımcılığından hangi gazetede yazdığı hükümete yönelik eleştirel yazılarından dolayı uzaklaştırılmıştır?

- A)Hakâyıku'l Vekâyî
- B)Utarid
- C)İbret
- D)Hadika
- E)Terakki

6) Mirat, düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe gazetedir.

- Doğru
- Yanlış

.

7)Mecmua-i İber-i İntibah düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergidir.

- Doğru
- Yanlış

8)İlk resimli Türkçe dergi Mirat'tır.

- Doğru
- Yanlış

9)Mecmua-i Fünun Cemiyet-i İslamiye-i Osmaniye'nin resmi organı olarak neşrolunmuştur

- Doğru
- Yanlış

10) Utarid gazetesi Kararname-i Ali'ye takılarak süresiz kapatılan gazetelerden biri olmuştur.

- Doğru
- Yanlış

Cevaplar

- 1) B
- 2) A
- 3) A
- 4) C
- 5) A
- 6) Yanlış
- 7) Yanlış
- 8) Yanlış
- 9) Yanlış
- 10) Doğru

8. OSMANLI DÖNEMİNDE İLK TÜRKÇE DERGİLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 8.1. Düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergilerin yayına başlamaları ve dergilerin özelliklerinden bahs olunacak.**
- 8.2. Cemiyet-i İmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak neşrine başlanılan Mecmua-i Fünun'un yayımcıları, yayın amacı ve içeriğine dair bilgi verilecek.**
- 8.3. Düzenli yayın aralığına sahip ikinci Türkçe dergi olan,sonradan Mecmua-i İbretnüma adını alan Mecmua-i İber-i İntibah'ın yayımcıları, genel yayın politikası ve içeriğine dair bilgi sahibi olunacak.**
- 8.4. İlk resimli Türkçe dergi olan Mirat'a dair Türkçe dergiciliğın başlangıcına dair bilgi verilecek.**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Türkiye’de ilk dergiler ne amaçla ortaya çıkmıştır? Değindikleri konular nelerdir?
2. Mirat dergisinin hedef kitlesi, ilk iki Türkçe dergiden ne surette farklılık gösterir?
3. İlk Türkçe dergileri neşredenlerin ortak özelliği nedir?
4. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’ye dair bilgi veriniz.
5. Mecmua-i Fünun, devletten ne surette destek görmüştür, belirtiniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
İlk Türkçe dergiler	Yazılı basının önemli bir ayağını teşkil eden dergicilik sektörünün Türkiye’de ilk örneklerine dair bilgi sahibi olunacak.	Ders notları okunacak.
Bilim konulu dergiler	Bugün tüketici dergileri olarak nitelediğimiz bilim konulu ilk Türkçe dergi örneklerine dair ayrıntılı bilgi sahibi olarak, günümüz dergileri ile niteliksel kıyaslama becerisine sahip olunacaktır.	Ders notları okunacak.

Anahtar Kavramlar

Dergicilik, Mecmua-i Fünun, Mirat, resimli dergi

Giriş

Bu hafta kapsamında Osmanlı Devleti'nde yayınlanmaya başlanan düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergiler, içerikleri, yazarları, yayın amaçları, hedef kitleleri hakkında bilgi verilecektir. Dergiciliğin başlangıcı anlatılacağı için Tanzimat dönemi ile sınırlı tutulacaktır.

8.1. Türkçe Dergiciliğin Başlangıcı

8.1.1. Mecmûa-i Fünûn

İlk Türkçe dergi olarak basın tarihimizde 1849 yılında yayımına başlanan *Vekâyî-i Tıbbiye* Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin basımevinde tab olunan bir tıp dergisiydi. Türkçe ve Fransızca olarak iki nüsha halinde ve zengin bir içerikle yayınlanan dergi, Avrupa tıp literatürünü, nadir olguları, ilginç gözlemleri, sağlık yönetmeliklerini, haberleri ihtiva etmekteydi.⁸ Aylık periyotla yayımlanacağı bildirilen derginin çoğu zaman düzenli yayın aralığı kriterini yerine getirememesi nedeniyle Mecmûa-i Fünûn'u Türkçe dergiciliğin ilk başçısı olarak zikretmek mümkündür.

Siyasi, bağımsız iki Türkçe gazete yayındayken, Temmuz 1862'de Mecmûa-i Fünûn dergisi yayına başlamıştır. Tasvîr-i Efkâr gazetesi kendisinden yalnızca birkaç gün veya hafta önce yayına girmiştir (27 Haziran 1862). Mecmûa-i Fünûn dergisi, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak neşre başlamıştır. Düzenli yayın aralığına sahip ilk Türkçe dergidir.

Derginin ilk sayısında yayınlanan cemiyet nizamnamesinde cemiyetin maksadı; kitap telif ve tercümesi, umuma ders verilmesi, mümkün olabilen her türlü vesait ile Osmanlı Devleti'nde ilim ve bilimin yayılmasına çalışmak olarak açıklanmıştır. Cemiyetin ayda bir kez bir ilmî dergi yayınlayacağı belirtilirken, bu dergiye çeşitli ilim ve bilim dallarına dair yazılarla, eğitim, ticaret ve sanayiye dair yazıların kabul edilip, dinî ve güncel politik meselelere dair gerek cemiyet üyelerinden gerekse dışarıdan gönderilecek yazıların kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.^{9 10} Tercüme Odası eski görevlilerinden, daha sonra Hariciye Nazırlığı da yapan Sadrazam Fuad Paşa'nın himayesi altında,¹¹ Osmanlı Devleti'nin St. Petersburg Sefiri Halil Şerif Bey ile Hariciye Nezaretine bağlı çalışan Tercüme Odası Başmütercimi olan Tahir Münif Efendi (Paşa) tarafından kurulmuştur. Halil Bey cemiyetin ilk başkanı olmuş, Münif Efendi de ikinci başkanlık göreviyle birlikte derginin sorumluluğunu üstlenmiştir.¹² Münif Efendi elçi katipliği ile bulunduğu Berlin'de ve daha sonra Tercüme Odasında Almanca, İngilizce, Fransızca öğrenmiştir. Klasik medrese eğitimi almışsa da, tabiat bilimlerine ve Fransız materyalist felsefesine ilgi duyan bir kimsedir. Bir dönem Ceride-i Havadis gazetesinin başyazarlığında da bulunmuştur.

Mecmûa-i Fünûn'da dönemin üst düzey bürokratlarından pek çok isim yazmıştır: Nazır-ı Nafia ve Maârif-i Umumi Edhem Paşa; Babîâli Tercüme Odası memurlarından Nazif Efendi; Tercüme Odası eski memurlarından, dönemin Matbuat Müdürü Ohannes Efendi; Ticaret Meclisi Üçüncü Başkanı Vahan Efendi; St. Petersburg sefiri Halil Şerif Bey, Tercüme

⁸ Mehmet Cemil Uğurlu, "14 Mart Tıp Bayramı'nın Düşündürdükleri", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmûası*, Cilt 50, No: 1, 1997, s. 4.

⁹ Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, s. 380.

¹⁰ "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin Nizamnamesi", *Mecmûa-i Fünûn*, No: 1, Temmuz 1862, s. 1.

¹¹ Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, YKY, 2008, s. 236.

¹² Ekmeleddin İhsanoğlu, "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 334.

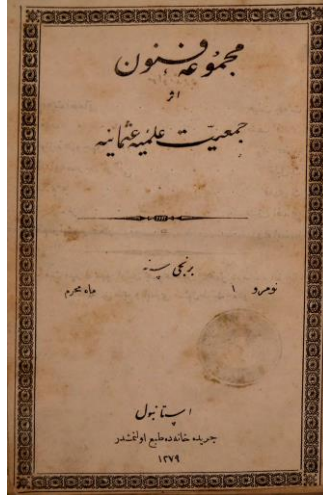
Odası Başmütecimi Münif Efendi, Tercüme Odası memurlarından Kadri, Rıfat, Mehmed Şevki Beyler ve Nazif Efendi gibi.

Mecmûa-i Fünûn, fen bilimleri, matematik, hikmet (felsefe), ilm-i servet (ekonomi), hukuk, tarih, coğrafya, dil bilgisi konuları üzerine kaleme alınmış yazıların yer aldığı, çağdaş Batı düşününü yansıtmaya amacını güden bir yayın olmuştur. Dergide madencilik, jeoloji, meteoroloji, astronomi gibi fen bilimleri ile alakalı olarak pek çok yazı yayınlanmıştır (Edhem, “İlm-i maden”, *Mecmûa-i Fünûn*, No:17, 19; Edhem, “Medhal-i ilm-i jeoloji”, *Mecmûa-i Fünûn*, No:2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 16, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33; Kadri, “Alâim-i Semaviye”, *Mecmûa-i Fünûn*, No:1, 2, 6, 11, 15, 20, 24; İskender, “Arzın hareket-i yevmiyemizin maddeten ispatı”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 24; Nazif, “Ormancılık fennî”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 32.)

Tarih ve coğrafya gibi sosyal bilimlere dair çok sayıda makaleye de yer verilmiştir. (Münif Efendi, “Karadağ”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 2, 3; Münif Efendi, “Britanya Adaları tarihi ve coğrafyası”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 16, 17, 18; Münif Efendi, “Ümit Burnunda olan ehl-i İslam”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 11, 16, 20, 21; Münif Efendi, “Amerika ahali-i İslamiyesi”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 30; Münif Efendi, “Çin’de bulunan ehl-i İslam”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 8; Mehmed Celil Paşa ve Halil Bey, “Kudema-yı Müluk-ı Mısıriyye Tarihi”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 1, 4, 10, 19, 20, 23; Kadri Bey, “Avrupa kıtasının mevki-i coğrafyası ve ahval-i tarihiyesine dair bazı malumat”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 3, 4; Rıfat Bey, “Sırbistan tarih ve coğrafyası”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 16, 17, 18, 19, 22, 26).

Ekonomi konulu yazılar da Mecmûa-i Fünûn’da yer almıştır. Ohannes Efendi tarafından kaleme alınan “İlm-i servet-i milel” (No: 2, 6) isimli ekonomi bilimini anlatan yazısı ve Ticaret Meclisi Üçüncü Başkanı Vahan Efendi tarafından kaleme alınan “Fevaid-i Şirket” (No: 6, 8) başlıklı yazı gibi. Şirketlerin ülkelerin zenginleşmesine ve ülkenin fertlerinin yaşam standartlarının yükselmesi ve bunun ülkenin geneline yayılması açısından önemine vurgu yapıldığı bu yazıda, ayrıca hammaddelerin ülkede kalıp, mamul hale getirilmesinin ülke ekonomisine önemli katkı sağlayacağı ve şirketlerin de bu anlamda büyük önem arz ettiği ifade edilmiştir.¹³

¹³ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, “Türkiye’de Dergiciliğin Sancılı Başlangıcı”, **Dergicilik Üzerine**, Ed. Aslı Yapar Gönenç, İstanbul, Koyu Kitap, 2013.

Mecmûa-i Fünûn'un ilk sayısının kapağı.

Derginin 6. sayısından itibaren politika konulu yayın yapabilme izni almasını takiben, her sayıda “Hulasa-i Politika” başlıklı özel bir bölüm oluşturulur. Burada Avrupa ve Amerika kıtalarındaki devletlerde yaşanan siyasî, ekonomik son gelişmelerle, bu ülkelerin birbirleriyle ve Osmanlı Devleti ile siyasî, ekonomik ilişkilerine dair güncel bilgiler aktarılır. Babiâli Tercüme Odası memurlarından Mehmed Şevki imzalı “Avrupa devletlerinin mukayese-i kuvve-i askeriyyesi” (No: 26, 27, 28) ile Almanya, Avusturya ve İtalya devletlerinin ticarî sahadaki rekabeti ve bunun siyasî sahaya yansımalarının konu edildiği “Düvel-i Münâzaa” (No: 34) gibi politika konulu makaleler de yayınlanmıştır dergide.¹⁴

‘Fenler evi’ anlamına gelen bir Dârülfünûn kurulması fikri bu kurumun ve bu derginin çevresinde doğmuştur. 1863’de ilk denemeler Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tarafından halka açık konferanslar verilmesi şeklinde başlamıştır.¹⁵ Yeni fenler (bilimler) üzerine bilgi verilen bu konferanslarla sanayinin ilerlemesine karşı ilgiyi artırmak, toplumu aydınlatmak amaçlanmıştır. Dergide, Dârülfünûn’un kuruluşu, açılışına dair haberler ve derslerin içeriklerinden kesitler aktarılmıştır okurlara. 24 numaralı sayıda “meccanen (ücretsiz) umuma ders vermek” cemiyetin asıl maksatlarından biri olduğu hatırlatılarak, bu amaçla da Cemiyet merkezinde düzenlenen halka açık konferanslar ve derslerle (Fransızca, İngilizce, hukuk, ekonomi-politik dersleri) halkın eğitilmesi yolundaki faaliyetlerinden bahsedilmiştir Cemiyet, kurulduktan beş-altı ay kadar sonra hükümet tarafından tedarik olunan Çiçek Pazarındaki eski bir okul binasına yerleşmiş ve gerek derginin neşri, gerekse konferans ve dersler bu binadan yürütülmüştür.¹⁶

¹⁴ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, “Türkiye’de Dergiciliğin Sancılı Başlangıcı”.

¹⁵ Berkes, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁶ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, “Türkiye’de Dergiciliğin Sancılı Başlangıcı”.

Cemiyet tarafından yine genel halkın istifadesi amacıyla Cemiyet merkezinde bir kıraathane (kütüphane-okuma salonu) kurulmuş ve Mart 1864 tarihinde açılışı yapılmıştır. İstanbul'da halkın faydalanabileceği çeşitli kütüphaneler olsa da, bunlarda yalnızca kitap koleksiyonları olup, gazete ve dergi koleksiyonlarına ulaşmak mümkün olmadığından, Cemiyet bu eksikliği gidermeye yarayacak bir yol olarak gördüğü kıraathaneyi açmıştır. Türkçe ve yabancı dillerde 30'dan fazla gazete ve derginin güncel ve eski nüshalarının yer aldığı kıraathanede ayrıca bin cilt kadar Türkçe ve yabancı dilde (Doğu ve Batı dillerinde) fen ve sosyal bilimlerle, sanayiye dair kitap bulunmakta olup, çok düşük bir ücretle kütüphaneye üye olanların kullanımına sunulmuştur.¹⁷

Pedagoji, arkeoloji, sanat tarihi ve felsefe konulu ilk yazıların da yer aldığı Mecmûa-i Fünûn dergisi, 33. sayısına kadar ayda bir kez olmak üzere düzenli bir şekilde yayınına devam eder. Üçüncü yayın yılı olan 1865 senesinde derginin yayımına ara verilir. Şubat 1865'de çıkan 33. sayıdan yaklaşık 16 ay sonra dergi yayımına Mayıs 1866'da çıkan 34. sayısıyla devam eder. 34. sayının hemen başındaki "İhtar" başlıklı yazıda, "... malî durumumuzun yetersizliğinden dolayı bir müddetten beri basımı ve dağıtımı gerçekleşemeyen mecmûamız..." denilmekte ise de, Tanpınar derginin yayına ara vermesini 1864 yılında İstanbul'da baş gösteren kolera salgınına bağlar.¹⁸ Mecmûa-i Fünûn toplam 7 sayı daha çıktıktan sonra, Haziran 1867 tarihli 47. sayısını takiben kapanır. II. Abdülhamid döneminde Ocak 1883 tarihli ve 1 numaralı sayısıyla, Eser-i Münif Paşa (nazır-ı maârif-i umumiye-i sabika) imzasıyla yeniden yayımına başlanırsa da, ikinci sayısı çıkmaz.

8.1.2. Mecmûa-i İber-i İntibah

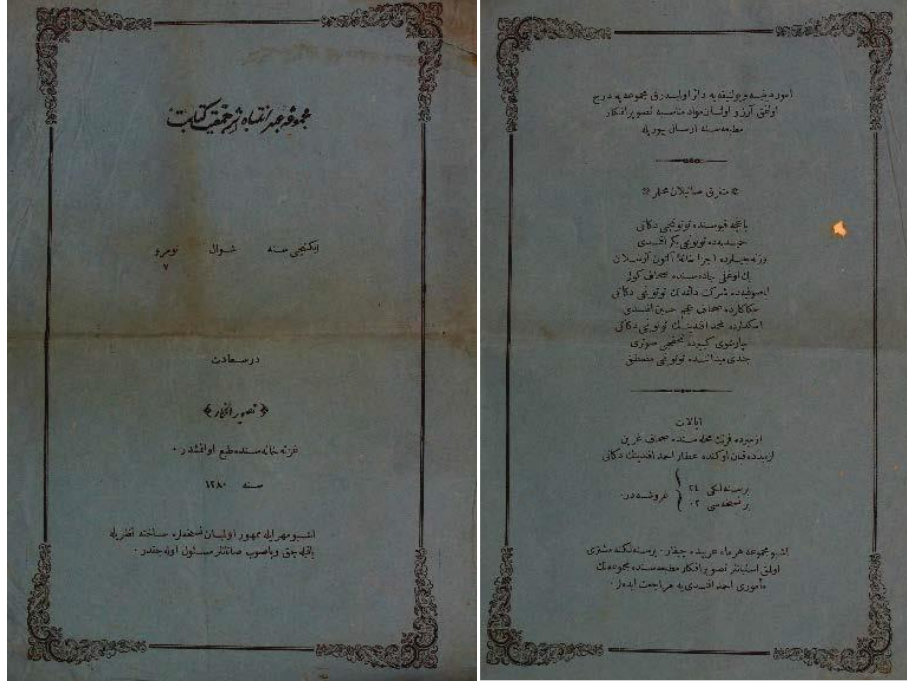
Düzenli yayın aralığına sahip ikinci Türkçe dergi, Mecmûa-i Fünûn'un yayına başlaması üzerinden 6 ay geçmişken yayına girmiştir. Receb 1279 (Ocak 1863M)'da yayımına başlanan Mecmûa-i İber-i İntibah da ilmî bir dergi olup, Ali Haydar Bey tarafından kurulan Cemiyet-i Kitabet isimli derneğin yayın organıdır. Ahmed Şükrizade Ali Haydar Bey (1836-1914) Mihaliç'te doğmuştur. Şam ve Bağdat valiliklerinde vazife yapan Gürcü Necip Paşa'nın torunudur. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa amcası, Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kurucularından Mehmed Bey kardeşidir. Özel öğrenim gören Ali Haydar Bey, Arapça ve Farsça öğrenmiş ve 1850'de Sadaret Mektubî Kaleminde memurluğa başlamıştır. 1857'de yüksek eğitim alması için elçilik kâtibi sıfatıyla Paris'e gönderilmiş, 1861'de İstanbul'a döndükten sonra değişik devlet dairelerinde tercümanlık yapmıştır. Şinasi'den sonra ikinci yerli oyun ve ilk dram yazarıdır.

Ali Haydar Bey tarafından kaleme alınan sunuş yazısında derginin yayın amacı "Türkçe ve yabancı dillerde, tarih ve coğrafya konularını kapsayan "ibret ve intibah olacak" telif olunmuş kitap ve makalelerden tercüme edilerek daha önce Tercümân-ı Ahvâl'de

¹⁷ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, "Türkiye'de Dergiciliğin Sancılı Başlangıcı".

¹⁸ Tanpınar, Ahmet Hamdi: *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1988, s. 180.

yayınlanan bölüm ve risaleleri Mecmûa-i İber-i İntibah adıyla ayrıca basıp, okullarda okutulmak üzere ihda kılmak (hediye etmek)” şeklinde açıklanır.¹⁹

Mecmua-i İber-i İntibah ön ve arka kapak, No: 7.

¹⁹ Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, “Türkiye’de Dergiciliğin Sancılı Başlangıcı”.

Mecmûa-i İber-i İntibah'ın 7 numaralı nüshasında yer alan, Trablusgarp'ta süngercilerin, deniz dibinden sünger çıkarmak için yaptıkları dalışı resmeden bir çizim.

Derginin 7 numaralı nüshasında yer alan, Trablusgarp'ta sünger pazarının resmedildiği çizim.

Anlaşılaçağı üzere, ikinci Türkçe derginin de yayına başlaması, genel eğitime katkı sağlayabilmek endişesiyle olmuştur. Dönemin siyasi gazeteleri de dahil olmak üzere yayına başlayan dergilerde de ana amaç toplumu oluşturan bireylerin çağın gereklerine uygun vaziyette eğitilmelerine katkı sağlayabilmektir. Meclis-i Vâlâ mütercimlerinden Ali Haydar Bey, sunuş yazısında eğitimi; “devletin ma’mûriyyeti (bayındırlık) ve halkın refahının artma sebebi” olarak nitelemiş, bilim, teknik ve sanayinin Osmanlı Devleti’nin her yerinde günden güne yayılmakta olmasının kendilerine bu dergiyi (kendi tabirince risale) yayınlamak anlamında şevk ve gayret verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı toplumunu oluşturan tüm milletlerde çocuklarının terbiye ve tahsilleri yolunda daha fazla gayret görölmeye başlandığı, buna mukabil okulların sayısının hızla arttığı ve yeni pek çok kitap ve risalelerin Türkçe’ye tercüme edilmeye başlandığı, hatta ebeveynlerin çocuklarını yabancı dil öğrenmeye teşvik etmeye başladıkları da ifade edilir. Mecmûa-i İber-i İntibah’ın bu yolda bir katkı sağlamak amaçlı olarak da neşre başladığı belirtilir.

Cemiyet-i Kitabet üyelerinin, dolayısıyla dergi yazarlarının gençleri çağın gereksinimleri doğrultusunda eğitim almaya sevk ettikleri görölr. Lutfi Bey “Fevaid-i Fünûn” (No: 2) isimli makalesinde eğitim sahibi olmayı, bir sanat sahibi olmayı şöyle niteler: “Dünyada insanı saadet hal ile geçindirir, imtiyaz verir”. Bu türden mesajlar pek çok yazıda okurun gözüne çarpar.

Mecmûa-i İber-i İntibah’ın ikinci sayının hemen ilk yazısında, dergiye ilişkin bilgi verilir: Yayın amacı, yayın aralığı, içeriğı vb. Bir nevi Mecmûa-i Fünûn’un hemen ilk sayısında yayınlamış olduğı Cemiyet Nizamnamesi’nin içeriğinin bir kısmına benzetilebilecek olan bu yazıdan hükümetten alınan izin doğrultusunda dergide dinî ve politik konuların yayınlanma müsaadesi olmadığı anlaşılır. Ayrıca devletin kanun ve nizamlarına aykırı içerikte yazıların kesinlikle yayınlanmayacağı, bu türden yazıların kabul edilmeyeceğı belirtilir. Yine derginin kendilerine verilen izin gereğı 2 ayda bir çıkacağı ifade edilir. Aynı yazının devamında “daimi ve gayr-i daimi surette azalışa rağbet buyurulduğı halde büyük memnuniyetle kabul olunacağı” ifade olunur.²⁰

Söz konusu yazıda, mecmûanın basımı ve dağıtımından asıl maksadın mekteplerde okutulması olduğı ifade olunarak, kullanılan tabirlerin ve seçilen konuların bu doğrultuda saptandığı belirtilir; “Edebiyata dair manzum hikayeler, kaside ve rübâiyyât ve münâcât (Allah’a dua konulu manzume) kabul olunacak ancak gazeliyatta sarf-ı nazar kılınacaktır” denilir. Dolayısıyla bu ekibin geleneksel tarzdan sıyrılma çabasında olduğı söylenebilir. Ya da okul çocuklarına yönelik hazırlamayı amaçladıkları bu yayın için gazel türünün ağır gelebileceğı de düşünölmüş olabilir. İkinci sayısından itibaren Tasvîr-i Efkâr gazetesi matbaasında basılmaya başlayan dergi, 26-30 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Mecmûa-i İber-i İntibah’ın iki yayın döneminden söz etmek mümkündür. İlk sekiz sayısı Ali Haydar Bey’in yönetiminde çıkan dergi, bir süre yayınına ara verdikten sonra Cemiyet-i Kitabet üyelerinden Meclis-i Vâlâ başkatibi Mahmud Celaleddin’in kontrolünde ikinci yayın dönemine başlar ve 8 sayı daha yayınlanır. İlk yayın dönemindeki Mecmûa-i

²⁰ Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, “Türkiye’de Dergiciliğın Sancılı Başlangıcı”.

İber-i İntibah'ta yer alan yazıların büyük çoğunluğunun tarih konulu yazılar olduğu görülür. Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmet'e kadar padişahlar devrinde fethedilen bölgelerin sıralandığı "Saltanat-ı Gazi Sultan Osman" (No: 2); Osmanlı Devleti'nin fetih dönemlerinin anlatıldığı, Ali Haydar imzalı "Muhakeme-i Tarihiye" (No: 2) ile "Çin Tarihi" (No: 2), "İran Tarihi" (No: 2), "Kıbrıs Adasının tarihi" (No: 7); Bedevilerin tarihinin anlatıldığı Arif imzalı "Urban Tarihi" (No: 2, 4, 5, 7, 8) isimli yazılar gibi. Yine edebi konulu yazılarla, çok sayıda şiire de dergide yer verilmiştir. Dergide ayrıca Mahmud Celeleddin imzalı "Hat Sanatı" (No: 3, 4, 10, 11); Halil Halid imzalı "İlm-i hesabın tarifi" (No: 4), imzasız olarak yayınlanan, sağlığı korumanın yollarının anlatıldığı "Hıfz-ı sıhhat" (No: 3, 4) gibi yazılar da neşrolunmuştur.

1864 yılı sonlarında yayımına yaklaşık 1,5 yıl ara verilen derginin ikinci yayın döneminde ismi Mecmûa-i İbretnüma olarak değişir (Eylül 1865). Dergi, Cemiyet-i Kitabet'in yayın organı olarak ve yine Tasvîr-i Efkâr matbaasında basılır (13. sayıya kadar). Meclis-i Vâlâ başkâtibi Mahmud Celeleddin ve Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası memurlarından Hakkı Bey'in yazıları ağırlıkta olarak, ayda bir kez 25-45 sayfa aralığında hazırlanır. Derginin 13 ve 14. sayıları Ceride-i Havadis, 15 ve 16. sayıları Ruzname-i Ceride-i Havadis matbaasında basılır. Muharrem 1283 tarihli 16. sayısından sonra derginin neşrine son verilmiştir. Bu yayın döneminde derginin daha güncel konu ve gelişmelere yer verildiği görülür. Örneğin 10 numaralı Mecmûa-i İbretnüma'da Hakkı Bey'in, ıslahhanelerle ilgili yazmış olduğu son derece aydınlatıcı bir makale yer alır. Yazıda ıslahhanenin işlevleri ve yararlarından bahsedilerek, Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından Niş'de inşa olunan ve faaliyete geçirilen Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk ıslahhaneye ilişkin bilgi verilir. Yine Mithat Paşa tarafından Tuna vilayeti idare merkezi olan Rusçuk'ta bir başka ıslahhanenin daha açıldığı, bu ıslahhaneye Padişah tarafından da yardımda bulunulduğu bilgisi verilir. Dersaadet'te dahi böyle bir ıslahhane tesis olunacağını işitilmiş olduğundan bahsedilen yazıda, nüfus bakımından fazlasıyla kalabalık olan bu yerde aciz ve ihtiyaç sahibi çocukların da fazla olduğu düşünüldüğünde, bu çocukların da barınma ve eğitim imkânlarına kavuşması için bu türden bir ıslahhane kurulmasının biran önce düşünceden eyleme geçmesi gerektiğine vurgu yapılır.

Derginin bu döneminde Türk basınında yaşanan gelişmelere dair haber ve makalelere rastlanır. Yeni yayına başlayan dergi ve gazeteleri tanıtıcı kısa yazılar görüldüğü gibi, Türk basın tarihi açısından bugün önemli bir kaynak teşkil edecek olan, Hakkı Bey tarafından yazılmış olan "Türkçe gazeteler hakkında bazı malumat ve mülakattır" (No: 12) isimli makale derginin dikkat çeken yazılarından.

Birinci yayın döneminde olduğu gibi bu yayın döneminde de dergide edebi konulara geniş yer ayrılır. Mersiyeler, kasideler, gazeller fazlaca yer bulur. Ayrıca çeşitli fen ve sosyal bilimler sahasına giren yazılar da görülür. Hasan Sahbi Efendi imzalı "Coğrafya ilmine dair malumat" (No: 10); Mehmed Muayyin imzalı "Malumat-ı hıtt-i Yemaniye" (No: 16); Mahmud Celeleddin imzalı "Asar-ı Bahriye" (No: 12, 14,); Hakkı Bey tarafından kaleme

alınan “Câmi’i Emevi âsârı” (No: 10, 13, 14) ve elmasın çıktığı yerler, çıkarılışı ve işlenişine dair bilginin verildiği “Elmasa dair malumat” (No: 12, 15) isimli yazılarda olduğu gibi.²¹

8.1.3. Mir’ât

Mecmua-i İber-i İntibah’ın yayına başlamasından bir ay sonra, düzenli yayın aralığına sahip Türkçe üçüncü dergi olan Mirat neşrolunur. 1863 yılı Şubatında Mustafa Refik Bey tarafından yayımına başlanır. Tercümân-ı Ahvâl’in yazarlarından olan Refik Bey (1842-1865) Mirat dergisini hazırlayarak bu gazetenin matbaasında bastırmıştır. İlk ve orta öğrenimini evinde, özel dersler suretiyle görmüştür. 1859 yılında açılan Mülkiye Mektebine henüz 16 yaşındayken girmiştir. Mezuniyetini takiben Hariciye Nezaretine bağlı Mezahip Odasında memuriyete başlamıştır. Yeni Osmanlılar tarafından Yeni Osmanlı hareketinin bir müjdecisi olarak görülen Refik Bey, Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin kurucularındandır ve 6 numaralı üyesidir.

Mirat, No: 1.

²¹ Belkis Ulusoy Nalcioğlu, “Türkiye’de Dergiciliğin sancılı Başlangıcı”.

Derginin en önemli özelliği Osmanlı Devleti'nde yayınlanan ilk resimli Türkçe dergi olmasıdır. Mirat da diğerleri gibi ilmî içerikli bir yayın olarak hazırlanmıştır. Bu dahi göstermektedir ki, geri kalmışlık, dönemin aydınlarınca Osmanlı Devleti'nin birinci sıradaki sorunu şeklinde telakki olunmaktadır. Mirat da, bu sorunun üstesinden gelinmesi, siyasi, askeri ve ekonomik alanlardaki tüm sorunların da çözümünü getirecektir. Toplumun, özellikle de Müslüman-Türk toplumunun, diğer deyişle Osmanlı Devleti'nin asli tebaasını oluşturan kesimin asrın gereklerine uygun eğitim alma konusundaki eksikliğine çözüm üretebilmek kaygısıyla yayına başlamıştır. Eğitim kurumlarının genelinde müfredatta yer almayan, alsa dahi yetersiz kalan konulara dair bilgilendirici yazılar yayınlanmıştır. Derginin hedef kitlesini yalnızca öğrenim çağındaki gençler oluşturmayıp, medrese tahsili gören veya mektep öğrenimiyle iktifa edip sonrasında yaşama atılan işçi, çiftçi, zanaatkâr vs. de oluşturmuştur.

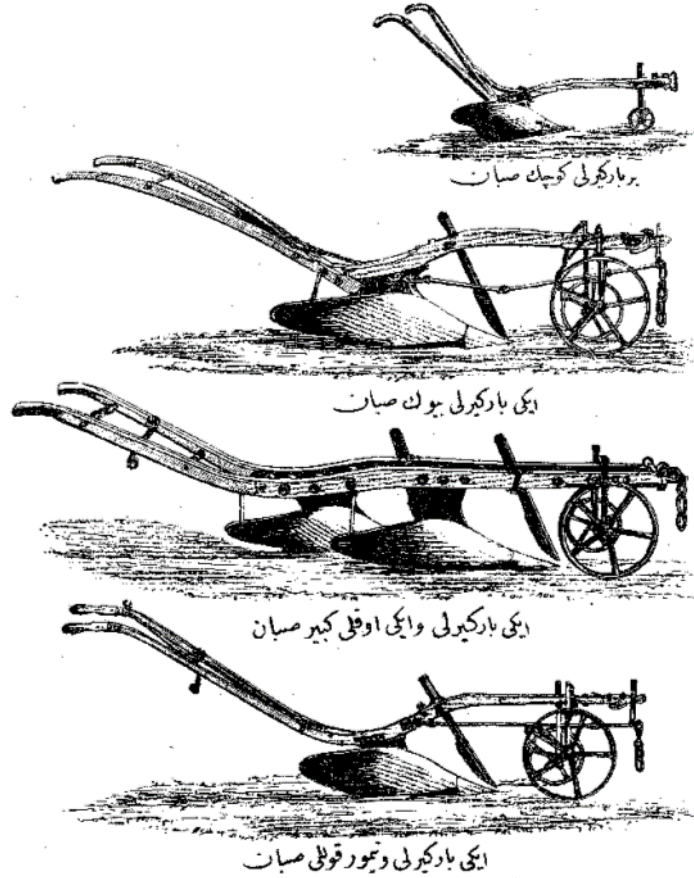
Mirat'ta Batı Avrupa ülkelerinde ziraat, sanayi, ulaşım vs. alanlarında kullanılmak üzere geliştirilen makineler, alet ve cihazlar tanıtılmıştır. Bu teknik gelişmelerin bölge ülkelerinin medeni ve ekonomik gelişimlerine olan katkıları üzerinde durulmuş ve Türkiye'de de bu tür teknik konularda çalışmalar yapılabilmesi için eğitim sahasında ilerlemenin ne denli önemli olduğuna sıklıkla dikkat çekilmiştir. Tercümân-ı Ahvâl matbaasında tab olunan dergi, üç sayı çıkabilmiş ve üç sayının toplamı ise 76 sayfadan ibaret olmuştur. Derginin birinci sayısında belirtildiği üzere Mirat, politika ve mezhep konularına hiçbir şekilde değinilmeyerek, yalnızca fûnûn ve sanayiye ait konuları, harita ve resimleri içerecek şekilde hazırlanmıştır.

Namık Kemal gazeteciliğe Mirat dergisinde başlamıştır. O tarihlerde Babıali Tercüme Odası'nda görevli bir memur olan Namık Kemal, Montesquieu'nun *Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains* (Roma Devleti'nin Esbâb-ı İkbal ve Zevali / Romalıların Yükseliş ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler) adlı eserinden parçalar tercüme ederek 'Kemal' imzasıyla burada yayınlamıştır. Bilindiği üzere Namık Kemal, Mirat'tan sonra Şinasi Efendi'nin *Tasvîr-i Efkâr*'ında yazmaya başlayacaktır.

Mirat dergisi, ilmî bir yayın olup, halkın eğitimine katkı sağlamak birinci maksadıyla yayınlanmıştır. Ekonomik anlamda Osmanlı toplumunun kalkınmasına katkı sağlayacağı düşünülen bilim ve bunların ürünlerinden bahseden yazıların derginin büyük kısmını kapladığı dikkat çeker. Çeviri veya telif eserler olsun, yazılar kaleme alınırken, toplumun her seviyesinden okurların, yazılanları anlayabileceği basitlik ve sadelikte olmasına azami özen gösterilmiştir. Denilebilir ki, Mirat'ta kullanılan Türkçe Mecmûa-i Fûnûn ve Mecmûa-i İber-i İntibah'ta kullanılan dilden çok daha sade bir Türkçe'dir.

Refik imzalı "Esbâb-ı Servet" isimli yazı dizisi üç sayıda da devam etmiştir. Yazıda öncelikle gelişmiş ülkelerin mevcut ticari ve sanayi durumlarına ilişkin bilgi verilmiş ve bu ekonomik gelişim seviyesine ulaşmış olmalarının sebeplerine değinilmiştir. Kurulan şirketlerin ve sanayi müesseselerinin çokluğunun etkisinden bahsedilmiştir. Ayrıca üretimde kullanılan teçhizatın sürekli yenilendiğinin altı çizilmiştir. Ardından Sergi-i Umumi-i Osmaniye'ye dair bilgi verilmiş, sergideki yerli mamullerin çeşitliliği ve kalitesinin umulanın

üstünde olduğu belirtilmiştir. Ancak şöyle de bir soru sorulmaktan geri durulmamıştır: “Bu kadar kalite ve çeşide rağmen niçin dışarıdan ithal ediyoruz? Üretim mi yetmiyor?”. Sonrasında şu fikirler ileri sürülmüştür: “Eğer halkın rağbeti yerli mala çok olursa üretici daha çok kazanır ve buna mukabil daha çok üretebilir... Herkes mülkün hayrı ve selameti için yerli malı kullansa hem akçe dahilde kalır, hem sanayi gelişir”. Ayrıca üretim araçlarının gelişen teknolojiyle ilintili olarak yenilenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Denilmiştir ki: “Bizim sanayimizde kullanılan teknoloji Avrupa’da 60-70 yıl öncesinde kullanılan eski teknoloji. Dolayısıyla mamuller de Batıda üretilenler kadar gösterişli olamayabiliyor. Bu ise halkın rağbetinde olumsuz anlamda etkili oluyor. Sanayi erbabımızca ise, maddi durumlarının da elvermemesinden ötürü bu teknolojinin yenilenmesine çalışılmıyor”. Bu cümlelerle gerçekte konuya yetkililerin dikkati çekilmek istenmiştir.

Yeni tip küçük ve büyük sabanlar, Mirat, No:3.

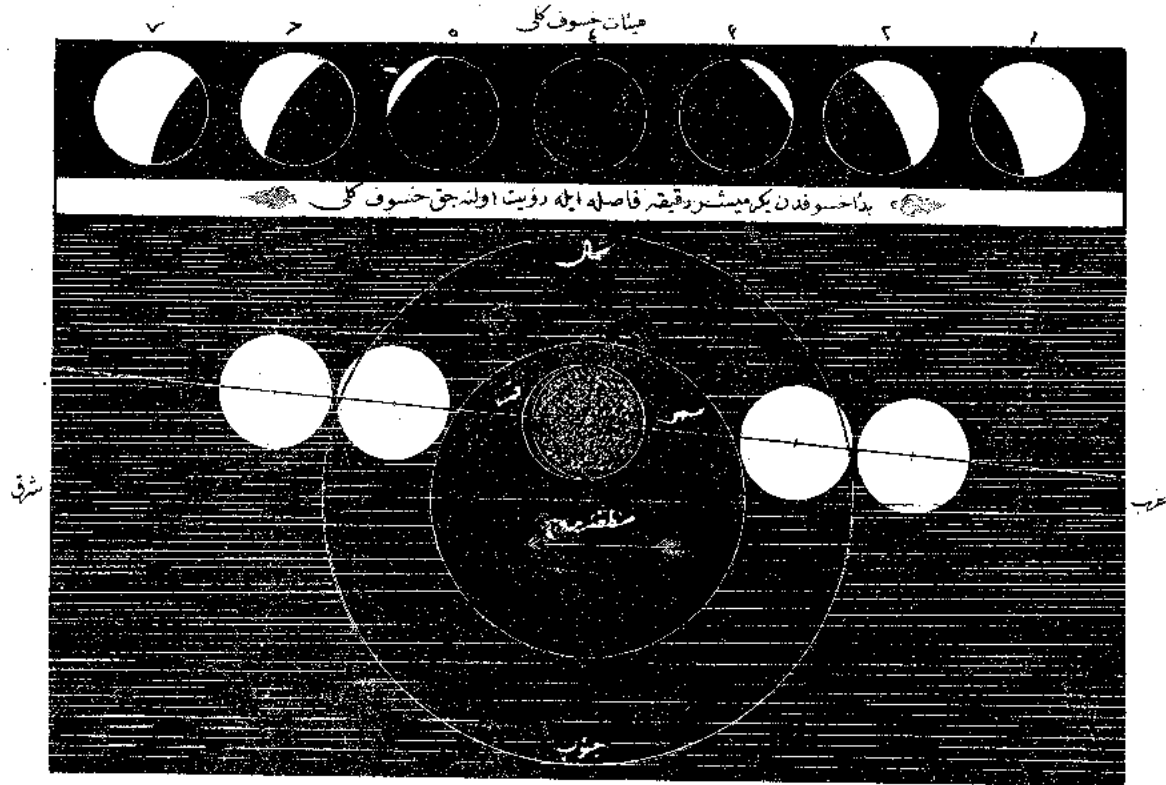
Yeni teknoloji ürünlerine dair bilgi verilerek bunların bol ürün alımı ve işgücünden tasarruf konularındaki önemi vurgulanmıştır. Türkiye’ye de bu yeni teknolojinin getirilmesinin sağlayacağı faydalara değinilmiştir. Derginin üçüncü sayısında yer alan bir makalede, buhar gücüyle çalışan yeni makineler ve kullanım alanlarına dair bilgi aktarılmaktadır. Babıali Tercüme Odası memurlarından Ahmed Rıfat imzalı makalede, “...Bir fabrikada el ile işlettilmesi müşkül nice alât-ı cismiyyenin buhar gücüyle ne derece sühûlet

(kolaylık) ve süratle hareket ettiği ve buhar gücüyle çalışan vapurların rüzgarın muhalefetine rağmen nasıl hızla yol alabildiği ve demiryolu ile beş altı günlük mesafenin beş altı saatte kat edildiğini görüp duyunca insan kendini şaşkırmaktan alıkoyamıyor..” denildikten sonra, insanlık için çok faydalı sonuçlar doğuran bu buluşun Osmanlı ülkesinde de yaygınlaşabilmesi temenni edilmekte ve istenirse, bu işe heves edip üzerinde çalışacak kimseler çıkarsa olmaması için bir neden olmadığı ifade edilmektedir. Ardından su buharıyla çalışan bu sistemdeki makinelerin teknik işleyişi son derece basit ve açık bir dille tarif edilmektedir.

Derginin üçüncü sayısında Refik Bey tarafından kaleme alınan “Ziraat aletlerinin tarifi” isimli yazıda ise ziraat alanında kullanılacak yeni teknolojiyle üretilmiş alet ve edevatın tanıtımı gerçekleştirilmiştir. “Demirden yapma bahçıvan tarağı”, “Ekin ve ot biçecek alet” gibi alt başlıklar altında ayrıca bunların kullanımları tarif edilmiştir. Refik Bey tarafından derginin ikinci sayısında yer alan bir diğer benzer yazı “Sabanlara dair malumat” başlığını taşımakta olup, yazıda Avrupa’da yeni üretilen çeşitli saban tip ve modellerine dair bilgi, bunlara ait görsellerle okura sunulmuştur.

Mustafa Refik Bey tarafından Mirat’ın ilk sayısını takiben, çokça beğenildiklerine dair tebrik mesajları alındığı belirtilmiş ve yayına katkı sağlamak için yazı ve çevirileriyle yardımcı olmak isteyen pek çok saygın kimselerin bulunduğu ifade edilmiştir. Refik Bey’in şükranlarını sunduğu bu kimseler arasında Babıalı Tercüme Odası memurlarından Namık Kemal Bey, aynı kalem çalışanlarından Ahmed Rıfat Bey ve Matbaa-i Amire musahhihlerinden Mehmet Sait Efendi bulunur. Resimli ilk Türkçe dergi olan Mirat, gazetelerde ve dergilerde fotoğraf kullanımı konusunu da sayfalarına taşımıştır. Derginin iki numaralı nüshasındaki “İhtira-ı Cedid” başlıklı yazıda, “Fotoğrafya olarak yapılmış bazı ışıık vasıtasıyla ilaçlı levha üzerine kazınmış her bir resmi bilavasita aynıyla taş üzerine alabilmek üzere bir vakitten beri Avrupa’da çalışmalar olduğu halde, bu yakında bazı mertebe düşünceden eyleme dökülmüş ve bunun sonucunda Beyoğlu’ndan Mösyö Mondos’un Sergi-i Umumi-i Osmaniye’de teşhir ettiği bir resim doğrusu görenleri şaşırtmış ve sevindirmiştir” denilir. Hatta Mirat’ın ikinci sayıdaki resimlerin dahi kendisinin marifetiyle resmedilmiş ve basılmış olduğu belirtilmiştir.

Derginin 3. sayısında astronomi konulu uzunca bir yazı yer almıştır. Yazının derginin gündemine girmesinin nedeni, o günlerde gerçekleşen bir ay tutulması olayıdır. “1279 senesi Zilhiccesinin 15. ve Ruminin 21’nci Salı günü tam ay tutulması yaşanmış ve üç saat 19 dakika elli dört saniye kadar devam etmiştir”. Üçüncü sayıda ayrıca bir gök bilimi olayı olan güneş ve ay tutulmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi içeren bir makale yer almıştır. Bu makale tutulmanın saflarını gösteren bir çizimle zenginleştirilmiştir.

Mirat'ta felsefî konular da yer bulmuştur. “Sadık ve Ferruh namında iki köle beyinde bir zat ile tertib olunan muhaveredir” başlığıyla derginin ikinci sayısında yayınlanan imzasız yazıda; iki kişinin karşılıklı konuşmaları yoluyla erdemli olmak, iyi insan olmak nedir, ne değildir konusu tartışılmıştır. Diyalog formatıyla hazırlanan bu metnin oldukça basit bir dille yazıldığı görülür. Anlaşılabacağı üzere Mirat dergisinde daha çok ekonomik kalkınmanın gerekliliği konusu üzerinde durulmuştur. Eğitim almak isteyenlerin de bu alana katkı sağlayacak bir sahada eğitim almaları gerektiği mesajı, özellikle Mustafa Refik Bey'in kaleminden çıkan yazılarda satır aralarına yerleştirilmiştir. Felsefî ve edebî konulara da Mirat'ta az da olsa yer ayrılmış, şiirler, gazeller özellikle Mecnûa-i İber-i İntibah'a oranla az da olsa dergide yer bulmuştur.²²

8.2. Tanzimat Döneminde Dergicilik Sahasında Yeni Girişimler

Sözü geçen bu üç yayın ile başlayan Türkçe dergicilik neşriyatı yavaş da olsa seyrine devam etmiştir. Özel şahıslar tarafından çıkarılan dergilerle birlikte resmî kurumlarca yayımlanan dergiler de birer birer yayına başlamıştır. **Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye**; 1871 yılında Seraskerlik tarafından aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır. 1921 yılına kadar bu adla yayımlanan dergi, 1921-1931 yıllarında "Askerî Tıb Mecnûası"; 1931-1949 yıllarında "Askerî Sıhhiye Mecnûası"; 1949-1957 yıllarında "Askerî Sıhhiye Dergisi" adıyla

²² Belkis Ulusoy Nalcioğlu, “Türkiye’de Dergiciliğin Sancılı Başlangıcı”.

yayımlanmıştır. Her ne kadar ‘ceride’ adıyla yayımlanmış olsa da dergi formatındadır, nitekim sonrasında ismindeki ceride kelimesinin yerini Mecmûa kelimesi almıştır.

Alaaddin Tevfik tarafından 1873-1874 yıllarında toplam 18 sayı çıkarılan Dolab dergisi, maârif, edebiyat, mizah konulu bir yayın olmuştur. Her ne kadar, başlığının altında “ara sıra çıkarılacaktır” ibaresi yer alsada, dolayısıyla düzenli bir yayın aralığına sahip olmayacağı belirtilmiş olsa da, ayda bir çıkarılmaya çalışılır. Daha önce yayın için başvuru yaptıkları halde izin alamamış oldukları, yönetim değişikliği sonrası (Nisan 1873’de Ahmed Vefik Paşa yerine Maârif Nazırlığına Ahmed Cevded Paşa’nın getirilmiş olması kastedilmektedir kuvvetle muhtemel) Maârif Nezaretinden alabildikleri izin sonrası neşre başlayabildikleri mukaddimeden anlaşılır. ‘Seyrû'l-akmar fi feleki'd-devvar min sırrû'l-esrar fi zılli'l-âlet’ adlı eserin de sahibi olan Alaaddin Tevfik Bey’in dışında Halet Bey’in düzenli yazılarının yer aldığı dergi daha çok eğitim konulu yazı ve makaleler yayımlamıştır. Tarih, edebiyat, matematik, biyoloji konulu eğitici yazıların yer aldığı dergide edebiyat ve bilim dili olarak Farsça ve Arapça kelime ve dilbilgisi kurallarından arındırılmış Türkçe kullanımının önemi üzerinde sıklıkla durulur. Derginin yayımına sahibi tarafından kendiliğinden son verilmiştir. Kendi matbaası olmayan ve farklı matbaalar deneyen Alaaddin Tevfik Bey’in derginin basım masrafını karşılayamamış olmasından ötürü Dolab’ın neşrine son verdiği tahmin edilmektedir.

1873 ve 1874 yılları Türkçe pek çok derginin yayına başladığı bir dönem olmuşsa da, bu dergilerin hemen hepsi yalnızca birkaç sayı yayımlandıktan sonra, kendiliklerinden kapanmışlardır. Söz konusu dergiler ilmî, edebî içerikli dergiler olmuştur. **Mîrat-ı Vatan** bunlardan biridir. İlim, sanayi, edebiyat, tarih, felsefe ve hatta antropoloji konulu makalelerin yer aldığı ilmî bir dergi olan Mîrat-ı Vatan’ın imtiyaz sahibi Hüsnü Bey olup, küçük boyda, 16 sayfadan ibaret ve resimli olarak hazırlanmıştır. 1873 yılında yayımlanan dergi, yalnızca üç sayı çıkabilmiştir. 1873 senesinde yayımına başlanan bir başka dergi **Sandık**’tır. Mehmed Cemil imzasıyla çıkmıştır. Edebiyat, fen, maârif, felsefe, tarih, letaif, garip rivayetler gibi konuları içereceği hemen kapağında belirtilen dergiye, her ne kadar mizah ve garip rivayetler gibi ilgi çekici birkaç sayfa ile eğlence unsuru katılmışsa da, yalnızca tek sayı ile kalmıştır. Aynı yıl Emin Nihad Bey’in imtiyaz sahipliğinde **Âsâr-ı Perakende** isimli bir başka ilmî, edebî dergi yayına girmişse de, bu dergi de yalnızca iki sayı yayımlanabilmiştir. **Armağan**; M. Arif imzasıyla yayımlanmış bir başka bilimsel yayındır. M. Arif imzasının, Vatan, İstanbul, Medeniyet ve Musavver Medeniyet’in imtiyaz sahibi Eğribozlu Mehmed Arif Bey olması kuvvetle muhtemeldir. 1874 yılında yayımına başlanan bu dergi, edebiyat, felsefe, tarih, coğrafya, fen konularını kapsayacak şekilde hazırlanmışsa da, yalnızca 3 sayı yayımlandıktan sonra kapanmıştır. Talat Bey’in imtiyaz sahipliğinde çıkan **Kasa** isimli derginin yayımı yine 1873 senesi itibarıyla başlar. “Edebiyat, felsefe, tarih, fen, maârif, siyaset, tiyatro ve her türlü letaifden bahseder” ibaresiyle yayınlanmıştır. 1874 senesinde, 4. sayısıyla neşri son bulur. **Müteferrika** isimli dergi de, 1873 yılında yayımına başlanmış edebî, ilmî bir dergi olup, yalnızca iki sayı çıkabilmiştir. Mehmed Ferid’in imtiyaz sahipliğinde, on beş günde bir çıkmak üzere neşrolunmaya başlanan dergide daha çok felsefe, hukuk ve tarih konuları üzerinde durulmuştur. **Öteberi**; 1873 tarihinde tek sayı çıkabilmiş bir başka bilimsel yayındır. Ali Rıza Bey’in imtiyaz sahipliğinde çıkan dergi, oldukça küçük

hacimli ve resimsiz olarak hazırlanmıştır. Fen, ziraat konuları üzerinde çokça durulmuş olup, buna karşın “Türkçe lisanımız Türkçeleşmelidir” başlıklı makale dikkat çekicidir.

Nispeten daha uzun bir dergi **Revnak**, yine 1873’de yayımlanmaya başlamıştır. Nuri Bey sahipliğinde, farklı matbaalarda tab olunarak neşrolunmuştur. Edebiyat, fen, tarih, konuları ile aktüel konular ve hatta küçük bir mizah bölümü barındıran, resimli olarak hazırlanan bu dergi, aksamalarla da olsa 11 sayı yayımlanmıştır. Son sayısı 1875’de çıkmıştır. Derginin ilk sayısında Mirat dergisi yayımcısı merhum Mustafa Refik Bey tarafından kaleme alınmış bir yazıya da verilmiştir. **Dağarcık**; Ahmed Midhat Efendi’nin kendi imzasıyla çıkarılmış ilmî, edebî bir dergidir. Matematik, astronomi, biyoloji, tarih, coğrafya, felsefe, edebiyat, dil konularında eğitici-öğretici yazılar yer alan Dağarcık’ın 1872 yılında yayımına başlanmıştır. Dağarcık’ın kapağında yalnızca yıl bilgisi olup, ay ve gün olarak ayrıntılı bir tarih bilgisi yoktur. Yine yayın aralığına dair bir bilgi de yer almaz. Yalnızca nüsha numaraları belirtilmiştir. Dağarcık, Abdülaziz’in saltanatı sırasında yayımlanmış bir dergi olup, Bedir ve Devir gazetelerinin kapatılmasının ardından Ahmed Midhat Efendi tarafından yayımına başlanan ve siyasî olmayıp, eğitim amaçlı çıkarılmış bir yayın olsa da, bu sefer Matbaalar Nizamnamesi gereğince neşredilebilmesi için gerekli ruhsat alınmadığı gerekçesiyle 10. sayısından sonra, Mart-Nisan 1873’de yayımı hükümetçe sonlandırılmış ve toplatılmasına karar verilmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da Ahmed Midhat Efendi Yeni Osmanlılar grubundan bir kısım gazeteci ile birlikte sürgüne yollanmıştır. **Kırkambar**; Ahmed Midhat Efendi tarafından kendisi Rodos’ta sürgünde bulunduğu sırada Mehmed Cevdet Bey’in imtiyaz sahipliği altında çıkarılmıştır. “Maârif, edebiyat, tercüme-i hal, letaifden bahseder onbeş yirmi günde bir çıkar Mecmûadır” ibaresiyle, 1873-1876 yılları arasında toplam 34 sayı çıkmıştır. 15 günde bir yayımlandığı bilgisi kapağında yer alan Kırkambar’ın tüm kapaklarında yalnızca nüsha numarası ve yılı belirtilmiş olup, ay ve gün bilgisi verilmemiştir.

Mirat-ı Vatan, Sandık, Kasa, Müteferrika, Öteberi, Asar-ı Perakende, Armağan, Revnak, Dolab dergileri de yalnızca basım yılı belirtilerek, gün veya ay bilgisi ya da yayın periyodu dahi belirtilmeden basılmıştır. Sözü geçen bu yayınları ‘mevkute’ olarak nitelemek ve ‘dergi’ olarak adlandırmak ne denli doğrudur bu tartışılabilir. Buna karşın dönem itibarıyla henüz dergi, risale, gazete ayrımı yayıncılık sahasına atılan bazı kimselerce dahi netlik kazanmamıştır. Tüm bu adı geçen yayınlar her ne kadar imtiyaz sahiplerince risale (kitapçık) adı altında basılmış olsa da, gerçekte tek bir konuya ilişkin hazırlanmış olmayıp, farklı konularda makale, deneme, inceleme, araştırma gibi yazıların bir araya toplandığı, kapaklı, ciltli, çoğu zaman resimli, herhangi bir yayından bağımsız olarak para karşılığı satılan ve dağıtılan yayınlar olması nedeniyle ve her birinin kapaklarında nüshaların numaraları belirtilmiş olduğundan günümüz ölçütleri düşünüldüğünde dergi olarak adlandırılmaları uygun olur.

T. Ebuzziya imzasıyla çıkan **Muharrir**; Rodos’ta sürgünde bulunan Mehmed Tevfik (Ebuzziya) tarafından, İstanbul’da, Hadika’yı yayımlamasında kendisine yardımcı olan, daha sonra Sabah gazetesinin başyazarlığına geçecek Şemseddin Sami Bey aracılığıyla yayımlanmıştır. Bu dergiyi, sürgünde bulunduğu Rodos’tayken hazırlamaya başlayan ve

sürgün sonrası dönüşünde de yayımına devam eden Mehmed Tefkik Bey, derginin neşri dolayısıyla kazandığı meblağı sürgün zamanlarında ailesinin geçimini temin maksadıyla kullanmıştır. Ebuzziya adını, sürgüne gönderildiğinde henüz çok küçük olan oğlu Ziya'ya atfen, kendine mahlas seçmiştir. Muharrir dergisinden sonraki tüm yayınlarında da Ebuzziya Tefkik adını kullanmayı tercih etmiştir. Muharrir, dergi formatında çıkmış bir yayındır. Edebiyat, tarih, coğrafya, seyahat, tercüme-i hal, sanayi, ticaret gibi konulardan bahseder aylık Mecmûadır. Namık Kemal'in çalışmaları da bu dergide yer almıştır. Önceleri Tasvîr-i Efkâr matbaasında basılan Muharrir dergisi, daha sonra Sabah gazetesinin hazırlandığı Mihran matbaasında basılmıştır. İlk sayısı Ocak 1876'da çıkan Muharrir'in yayın aralığı düzgün devam etmemiş olup, son sayısı Şubat 1878 tarihli'dir.²³

²³ Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, *Osmanlıda Muhalif Basının Doğuşu*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2013, ss. 401-405.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 8.1.Düzenli yayın aralığna sahip ilk Türkçe dergilerin yayına başlamaları ve dergilerin özelliklerinden bahsolunacak.**
- 8.2.Cemiyet-i İmiye-i Osmaniye'nin yayın organıolarak neşrine başlanılan Mecmua-i Fünun'un yayımcıları, yayın amacı ve içeriğine dair bilgi verilecek.**
- 8.3.Düzenli yayın aralığna sahip ikinci Türkçe dergi olan,sonradan Mecmua-i İbretnüma adını alan Mecmua-i İber-i İntibah'ın yayımcıları, genel yayın politikası ve içeriğine dair bilgi sahibi olunacak.**
- 8.4.İlk resimli Türkçe dergi olan Mirat'a dair Türkçe dergiciliğın başlangıcına dair bilgi verilecek.**

Bölüm Soruları

- 1) Cemiyet-i Kitabet'in yayın organı hangisi olmuştur?
 - A) Kasa
 - B) Revnak
 - C) Mecmua-i Fünun
 - D) Muharrir
 - E) Mecmua-i İber-i İntibah

- 2) Aşağıdakilerden hangisi Tanzimat dönemi Türkçe dergilerin ortak özelliği olarak sayılabilir?
 - A) Bir cemiyetin yayın organı olara neşrolunmuşlardır
 - B) Hedef kitleyi Rüşdiye mektebi ve üzeri öğrencilerden seçmişlerdir
 - C) Bilim konulu yayınlardır
 - D) Basının eğitim işlevini ön planda tutan yayınlar olmuşlardır
 - E) Edebi konular ağırlıklı olarak yer veren yayınlar olmuşlardır

- 3) İlk dergiler henüz “dergicilik” kavramı Tanzimat dönemi yayıncılarının bir kısmının zihninde henüz tam olarak oturmadığı için hangi adlarla da anılabilmişlerdir?
 - A) Risale-Gazete
 - B) Almanak-Salname
 - C) Almanak-Yıllık
 - D) Gazete-Kitap
 - E) Risale-Kitapçık

- 4) Ebuzziya Tefik tarafından, kendisi Rodos'ta sürgünde iken, Şemseddin Sami'nin yardımıyla neşrolunan dergi hangisidir?
 - A) Muharrir
 - B) Dağarcık
 - C) Dolap
 - D) Öteberi
 - E) Perakende

- 5) Pedagoji ilmi ile alakalı ilk bilimsel nitelikli yazılara hangi dergide rastlamak mümkündür?
 - A) Mecmua-i İbretnüma
 - B) Mecmua-i Fünun
 - C) Muharrir
 - D) Sandık
 - E) Öteberi

6) Dağarcık, Ahmed Mithat Efendi tarafından neşrolunmuş, eğitsel içerikli bir yayındır.

- Doğru
- Yanlış

7) Kırkambar, Ahmed Mithat Efendi tarafından neşrolunmuş, eğitsel içerikli bir yayındır.

- Doğru
- Yanlış

8) Mecmua-i Fünun, genel anlamda eğitime katkıda bulunmak maksadıyla neşrolunmuş bir dergidir.

- Doğru
- Yanlış

9) Mirat, edebi içeriği ağır basan bir resimli dergidir.

- Doğru
- Yanlış

10) Mecmua-i İber-i İntibah, bir dönem musavver (resimli) olarak basılmıştır.

- Doğru
- Yanlış

Cevaplar

- 1) E
- 2) D
- 3) A
- 4) A
- 5) B
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Doğru
- 9) Yanlış
- 10) Doğru

9. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASINI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9.1. Abdülmecid Han'dan sonra, yenileşme hareketlerinin son hızla devam ettiği saltanat yıllarında Türkçe basın çeşitlendiği ve sayıca arttığı Abdülaziz Han, 1876 yılında kendisine karşı gerçekleştirilen bir darbe ile tahttan indirilir. Darbenin hazırlanması ve uygulanması aşamalarına dair kısa bilgi verilecektir.

9.2. Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesinden sonra yerine geçen Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk aylarında Kanun-i Esasi'nin hazırlanması için oluşturulan komisyonlar eliyle hazırlanan Anayasa taslaklarından biri seçilir, son düzeltmelerde sonra onaylanır ve yürürlüğe konulur. Parlamentonun oluşturulması ve meclisin açılması ile ilgili girişimler derhal yapılır ve akabinde açılan meclisle meşruti sisteme resmen geçilir.

9.3. Bu karmaşık dönemde Balkanlardaki Osmanlı uyrukları, tam bağımsızlıklarının peşindedir. Bu maksatla siyasi faaliyetlerin yanı sıra basın yoluyla da propaganda faaliyetleri yürütmektedirler.

9.4. Tüm iç ve dış baskıların yoğun olarak devam ettiği, hatta Rusya ile gerçekleşen savaş ortamı ve sonrası, kamuoyunun devletin resmi ideolojisi dairesinde faaliyette bulunmasının devletin çıkarına olacağı düşüncesiyle hükümetçe basın sahasına yönelik yoğun bir denetim uygulamasına geçilir. Bu bağlamda gerek yurtiçindeki Türkçe süreli yayınlar ve tüm basımevi ürünleri, azınlık dilli ve Avrupa dilli yayınlar; gerekse de yurtdışından Türkiye'ye sokulmak istenen tüm dillerdeki yayınlar üzerinde sıkı bir takibat uygulanır.

9.5. Bu arada hükümet karşıtı fikirlerini neşredebilmek maksatlı yurtdışına çıkan veya tutuklu olup kaçan ya da sürgün yerinden ayrılp yurtdışına çıkabilmeyi başaran muhalif kişiler ve gruplarca Jön Türk basını olarak adlanan rejim karşıtı yayınlar neşrolunmaya başlanır. Gerek yurtiçindeki gerekse yurtdışındaki devlete ve hükümet aleyhtarı hareketlerle, devlete zarar verdiği düşünülen muhalif sesleri denetim altında tutabilmek amaçlı, Sultan II. Abdülhamid tarafından geniş bir jurnal teşkilatı oluşturulur.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Abdülaziz Han'ın yerine geçen II. Abdülhamid'in saltanatının ilk aylarında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı'nın meclisin tatiline olası etkilerinden bahsediniz.
2. II. Abdülhamid döneminde yurtiçinde yayımlanan Türkçe dergi ve gazetelerin genel yayın politikalarına dair bilgi veriniz.
3. Jön Türk hareketini oluşturan heterojen kitlenin, buluştukları ortak payda ne olmuştur, üç madde ile açıklayınız?
4. II. Abdülhamid'in özellikle yurtiçinde faaliyette bulunan basına sağladığı maddi ve manevi desteğin nedenlerini yorumlayınız.
5. II. Abdülhamid dönemdeki eğitim ve kültür sahasındaki gelişmelere dair örnekler veriniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
II. Abdülhamid dönemi yurtiçi süreli yayınlar	Türkçe basının yakın dönem örneklerine dair bilgi sahibi olunacak.	Ders notları okunacak
Siyasi ortam	Dönemin iç ve dış siyasi ortamına dair bilgi sahibi olunacak. Yarı ve tam bağımsızlık talepleriyle ortaya çıkan Osmanlı uyruklarının faaliyetleri ve yurtdışı destekli ıslahat taleplerine dair fikir sahibi olunacak. Günümüzde bir kısım uzantıları hala görülen bu taleplerin tarihi kökenlerine dair aşinalık sağlanacak.	Ders notları okunacak
Sosyo-kültürel ortam	Basın ve basım sahalarında hükümet eliyle alınan tedbirlere karşın, Türkçe basındaki artış ve çeşitlenme ile baskı kalitesi ve görsel malzeme kullanımında meydana gelen olumlu değişiklere dair bilgi sahibi olunacak. Siyasi konulardan uzaklaşmaya zorlanan basının edebiyat ve dil sahalarına yönelimi sonrası Türk dili ve edebiyatı sahalarındaki gelişimi ayımsayabilecek.	Ders notları okunacak

Anahtar Kavramlar

II. Abdülhamid, Jön Türk, jurnal, basın, meşşrutiyet

Giriş

Dokuzuncu hafta kapsamında; Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi süreci, yerine geçen Sultan II. Abdülhamid döneminde yaşanan siyasi gelişmeler ve bu bağlamda daha da hız kazanan, çoğu dış destekli ayrılıkçı hareketlere değinilecektir. Bu maksatla harekete geçen zümreler; kurulan yer altı teşkilatlarıyla taraftar toplamanın yanı sıra özellikle basın ve diğer matbaa ürünleriyle desteklenen propaganda faaliyetleri de yürütmektedir. Bu arada Abdülaziz Han döneminden kalan dış borçları ödemeye çalışan yeni yönetim, bir yandan da eğitim, ulaşım, sağlık, alt yapı hizmetlerini geliştirme gayretindedir. Tüm bu hizmetlerle ve adil yerel yöneticilerle halkın memnuniyetinin sağlanacağı ümidiyle çalışılmaktadır. Dış borçların kapatılması için de büyük çaba sarf olunmaktadır. Bu sayede Türk olmayan Osmanlı unsurlarını, unsurların birliği, kardeşliği temelinde elde tutabilmeyi amaçlamaktadır.

Bu düşünceden hareketle basının devletin kontrolünde işlemesi için bir kısım önlemler alınmıştır. Yalnızca süreli yayınlar değil, tüm basılı materyal bu sıkı kontrolden nasibini almıştır. Buna karşın gerek Türkçe gerekse azınlık ve diğer dillerdeki yayın organları her daim devlet desteği görmüştür. Bu sayede basın sahasında niceliksel artışın yanı sıra tematik yayınlarda da artış olmuştur. Kâğıt, baskı teknikleri ile görsellerin basımındaki kalite dikkat çeker hale gelmiştir, sağlanan maddi desteğin de sayesinde. Ancak, rejim aleyhtarı bir kısım aydın, yönetimin aksak yönlerini veya olumsuzluklarını dile getirme imkanını yurtiçinde bulamadıklarından, yurtdışına çıkmış ve buradan yürüttükleri basın faaliyetleriyle düşüncelerini kitlelerle paylaşma yolunu tutmuştur.

Bu türden ve diğer bir kısım rejim karşıtı veya muhalif hareket ve girişimleri kontrol altında tutabilmek maksadıyla Sultan II. Abdülhamid zamanında oluşturulan Jurnal Teşkilatı, dönemin aydınları ve bir kısım halkın da eleştiri oklarını üzerinde toplamıştır.

9.1. Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi

Osmanlı basınının muhalif temsilcilerine verilen sürgün ve hapis cezaları ve pek çok gazeteci için Zaptiye Nezaretine sıklıkla çağrılıp, sorgulanma, gözaltında tutulma, tembihlerde bulunma, para cezası, yayın tatili, süresiz kapatma cezalarının artması, dönemin basın organlarının büyük kısmında bazen açık bazen de örtük bir dille eleştiriye tabi tutulmuştur. Bazı gazeteciler, bu sansür uygulamalarını Osmanlı gazetecilerinin kendi hatalarına bağlamışlardır. Eleştiri dozunu aşan, işi şahsiyata vardırان bir kısım gazetecilerin bu uygulamalara ortam hazırladığını ileri sürmüştür.

Bir kısım gazetelerde ise eleştiriye açık olmayan hükümet üyelerinin, sansür uygulamalarının yegâne sebebi olduğu ileri sürülmüş, oysaki serbest basın ortamına sahip olmayan ülkelerin medeniyet yolunda ilerlemelerinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Yanlışlar görülmeden, fark edilmeden doğru yolu bulmanın mümkün olmadığı, gazetelerin ise kamu yararı güden vasıtalar olarak bu yolda büyük önem arz eden araçlar olduğu hatırlatılmıştır. Dolayısıyla basın özgürlüğünün temini devletin ve milletin menfaati gereği olmazsa olmaz bir durum olarak addolunmuştur.

Buna karşın, Osmanlı yönetimi, her ne kadar gazete ve dergi yayımı için yeni ruhsat verme konusunda işi olabildiğince yokuşa sürme politikasını izliyor olsa da, özellikle 1870'den sonra yapılan başvuruların çokluğu karşısında pek çok yeni gazete ve dergi, aldıkları yayın imtiyazıyla kamuoyunun istifadesine sunulmuştur. Bu çeşitlilik içerisinde denetimin daha da sıkı olması yönetimce uygun görülmüştür.

Şöyle ki, devletin Türk kökenli olmayan çeşitli unsurları arasında ayrılıkçı hareketler daha da şiddetlenmiş ve bir kısım Batılı devletin desteğiyle bu hareketler güç kazanmıştır. Bu karışık ortamda, doğru yolu gösterme ve uyarı niyetiyle dahi olsa, yönetimin icraatlarına eleştirel tutum sergileyen neşir organlarının devletin zaafını ortaya koydukları düşüncesinden hareketle olsa gerek sansür uygulamaları daha da şiddetlendirilmiştir.

11 Ağustos 1875'de, 1864 Matbuat Nizamnamesine yeni bir madde eklendi. Bundan böyle gazeteler 'ilave' adıyla yayımlayacakları basılı kâğıtlarda yalnız tevcihat (rütbe verme), resmî bildirimleri ve önemli konulara ilişkin resmî telgrafları yayınlamakla yetinecek, "zihinleri bulandırıcı makaleler ve doğru olmayan şeyler" yazmayacaklardı. Bu yasağa uymayan neşir organları 1-3 ay kapatılabilecekti. Gerçekte bundan kasıt, yayın tatili cezası alan bir neşir organının hemen aynı gün yayımladığı tek yapraklık bir ilave ile hükümetin bu sansür politikasını eleştiren bir içerikle hazırlanıp, basılıyor olması idi. Böylelikle kamuoyu basının nasıl susturulmaya çalışıldığını alenen öğrenebiliyordu.

26 Ağustos 1875'de Mahmud Nedim Paşa ikinci kez Sadaret görevine getirilmiştir ki, bu dönem basın için daha da ağır kısıtlamaların yaşandığı bir süreç olmuştur. Matbuat İdaresi'nin Ocak 1876'da Ceride-i Havadis'e gönderdiği resmî ilanda, "mizah gazetelerinin yayımladıkları resimlerin (karikatürlerin) birtakımı hükümetin politikasına, dinlere, mezheplere, kişilerin namus ve onurlarına, genel ahlaka dokunur şeylerden" olduğu ileri sürülerek, "bundan böyle mizah gazeteleriyle yayımlanacak resimlerin altlarına yazılacak

ibarelerle birlikte Matbuat İdaresine verilmedikçe ve idareden üzerlerine ‘basıla’ diye işaret edilmedikçe yayımlanmalarının kesinlikle yasaklandığı bildiriliyordu.

Aynı tarihte çıkarılan bir buyrukla mahkeme suretlerinin resmî izin alınmadıkça yayımının kesinlikle yasaklandığı bildiriliyordu. 7 Mayıs 1876’da Sabah gazetesinde çıkan resmî bir ilandan anlaşıldığına göre ise Saltanat-ı Seniye’nin icraatı ve niyetleri hakkında yayımlanacak yazıların doğru bilgiye dayanması gerekiyordu. Bundan böyle resmî yerlerden bilgi alınmadan makale yazılamayacaktı.

Ertesi gün yayımlanan bir ilanla ise, hükümetten özel izin alınmadıkça ilave yayımlanması yasaklanıyordu. 9 Mayıs’ta getirilen bir yasak ise müvezzilere yönelikti. Yalnızca gazetenin adını anmakla yetinmeyip, içerikten söz edenler zabıta tarafından cezalandırılacaktı.

Hemen ertesi gün ise tam anlamıyla bir Sansür Kararnamesi yayınlanıyordu hükümetçe, Basiret gazetesi aracılığıyla. **Bu ilan ile basının tüm içeriğinin basım öncesi denetime tabi tutulmasına hükmedilmekteydi.** Gerçekte ise bu Âli Kararname’den dahi ağır tedbirler içeren bir karardı. Diğerinde yayım sonrası neşir organlarının cezalandırılmasına hükmedilirken, diğer bir ifadeyle gazete ve gazeteciler söyleyeceklerini söyleme fırsatı bulup, ardından cezalarına boyun eğmeğe mecbur kalıyorlarken, bu yeni kararlar konuşmalarına fırsat dahi verilmiyordu.

İstanbul halkı ise bu duruma sessiz kalmıyordu. Mahmud Nedim Paşa’ya duyulan hoşnutsuzluk, medrese öğrencilerinin protesto girişimlerine ve halkın da katılımıyla geniş çaplı bir eyleme dönüşmüştü. Basına getirilen sansür halkın sabrını taşımış, kararnamenin henüz yayımlandığı gün büyük bir kalabalık teşkil eden göstericiler Babiâli’nin kapısına dayanmışlardır. Medrese öğrencilerinin örgütlenmesinde, meşrutî sistem taraftarı bazı medrese hocaları ile Midhat Paşa ve Ziya Paşa’nın işbirliği içerisinde çalıştığı söylenir.

Binlerce kişinin katılımıyla düzenlenen gösterilerin ardından Mahmud Nedim Paşa’nın ikinci kez işgal etmekte olduğu sadaret görevi bu şekilde sonlanır. Yerine atanan Mütercim Rüşdi Paşa, göreve geldiği gün sansürün kalktığını bildiren bir yeni kararname yayımlar. Seraskerlik görevine Hüseyin Avni Paşa getirilir. Şeyhülislam Hasan Fehmi, Efendi’nin yerine ise Hasan Hayrullah Efendi getirilir. Buna karşın kaynaşma devam etmektedir. 17 Mayıs’ta Fatih ve Beyazıt meydanlarında yine medrese öğrencilerine katılan geniş halk kitlelerince gösteriler yapılır.

17 Mayıs’ta Fatih ve Beyazıt meydanlarında yine medrese öğrencilerine katılan geniş halk kitlelerince gösteriler yapılır. Bu süre zarfında Karadağ, Romanya, Bosna-Hersek, Sırbistan’daki karışıklıklar devam etmektedir.

Sultan Abdülaziz’in yerine Yeni Osmanlılar Cemiyetine sempati ile yaklaşan ve cemiyet mensuplarının bir kısmıyla yakın ilişki içinde olan, kendisinin de mason localarıyla irtibatı olduğu bilinen V. Murad’ın getirilmesi amaçlanmaktadır.

Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Harbiye Mektebi Nazırı Süleyman Paşa, Şura-yı Devlet reisi Redif Paşa yeni Şeyhülislam'dan padişahın tahttan indirilmesi için fetva alırlar. 30 Mayıs günü Harbiye Mektebi öğrencileri silahlandırılarak ve daha önce İstanbul'a gelmiş olan Suriye redif taburlarıyla diğer bir kısım asker de bir araya getirilerek, İstanbul Ordu Komutanı Refik Paşa kumandasında Dolmabahçe Sarayını kuşatırlar, onlara medrese öğrencileri de katılır.

Dolmabahçe meydanında saraya karşı toplar konularak, donanmadan sandallar hazırlanıp denizden de muhasara edilir. Süleyman Paşa Murad Efendi'nin dairesine giderek, onu alır ve saraydan çıkarır, Seraskerliğe getirir. Biat merasimi için hazırlıklar yapılır. Sultan Abdülaziz tahttan indirilir ve yerine V. Murad tahta geçirilir.

Bu olaydan yalnızca birkaç gün sonra ise sabık padişah Abdülaziz, her iki elinin bilekleri kesilmiş halde ölü olarak bulunur. Biat günü dahi oldukça yorgun görünen V. Murad, Abdülaziz'in ölümünden sonra şuurunu bütünüyle kaybeder. Bundan dolayı tahtın hukuken boşaldığı ilan olunarak, Sultan II. Abdülhamid tahta geçirilir.

9.2. Meşrutiyetin İlanı

II. Abdülhamid 23 Aralık 1876'da Osmanlı devletinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'yi ilan etmiş, I. Meşrutiyet dönemi bu şekilde başlamıştır. Ancak, 17 Aralık 1876'da sadrazamlığa atanan Mithat Paşa'nın, uzun süreden beri üzerinde çalıştığı ve Ziya Paşa ve Namık Kemal'in katkılarıyla tamamlayarak Padişaha sunduğu taslak yerine Fransız anayasası çevrilerek, büyük oranda bundan istifade edilerek hazırlanan taslak Kanun-i Esasi'de temeli oluşturmuştur.

Ayrıca, Padişaha "tehlikeli kişileri" sürgüne gönderme yetkisi veren, ünlü 113. madde de bu taslağa eklenmiş ve yasa bu şekliyle kabul edilmiştir.

Padişah ile meclisin ülkeyi birlikte yönetmesi ilkesine dayanan anayasal meşrutiyet ile yargı bağımsızlığı ve temel haklar güvence altına alınmıştır. Ama egemenliğin tek kaynağı gene padişaktır.

Abdülhamid, Kanun-i Esasi'nin 113. maddesiyle kendisine tanınan "istediği kişiyi sürgüne gönderme yetkisi"ni kullanarak, 5 şubat 1877'de sadrazamlıktan azlederek ülkeyi terk etmesini emreder. Bir süre Avrupa'da kalan ve ertesi yıl Girit'e dönmesine izin verilen Mithat Paşa, Aralık 1878'de Suriye valiliğine atanır. Abdülaziz'in öldürülmesi ile suçlanarak, yargılanır ve Abdülaziz'in ölümüne neden olmaktan suçlu bulunarak, ölümüne mahkum edilir. İngiltere'nin araya girmesiyle cezası ömür boyu hapse çevrilir ve Taif'e sürülür.

9.3. Dönemin Siyasi Vaziyeti

II. Abdülhamit 1876 yılında tahta çıktığında Osmanlı Devleti büyük bir bunalım içerisindeydi. İçte ve dışta çeşitli problemlerle yüz yüze kalan Osmanlı Devleti, bir takım yenileşme hareketleriyle içinde bulunduğu darboğazdan çıkmaya çalışıyordu. Yurt içinde milliyetçilik akımları ve meşrutiyet yanlıları ile uğraşmakta, dış borçların faizi bile ödenemez bir hal söz konusuydu.

Meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra Ruslar 24 Nisan 1877'de Eflak ve Boğdan'a girerek Osmanlılara savaş açtı. Osmanlı ordusu art arda yenilgiye uğradı. Rus kuvvetleri doğuda Erzurum'a, batıda da İstanbul'da Yeşilköy'e kadar ilerlediler. Milletvekillerinin eleştirilerinden rahatsız olan Abdülhamid, yenilgilerin sorumlusu olarak gördüğü meclisi 18 Şubat 1878'de süresiz olarak kapattı. Ardından önce Ayestafanos (3 Mart 1878), Berlin (13 Temmuz 1878) antlaşmaları imzalandı.

Rusya Doğu Anadolu ve Besarabya'da yeni topraklar elde ederken, Romanya ve Bulgaristan için özerklikler tanınmış, Ermeni olayları başlatılmış, Fransa Tunus'a, İngiltere Kıbrıs ve Mısır'a yerleşmiştir. Dünyanın her tarafında yayınlanan karikatürlerde Osmanlı Devleti, başında eli bıçaklı cerrahlar bekleyen bir yarı ölü 'hasta adam' olarak temsil edilmiştir.

Abdülhamid'in bu hasta adama önerdiği tedavi zaman kazanmaya bağlanmıştır. Eğitimin ilerlemesi, ziraatte daha fazla üretme, sanayileşme türü önlemler, etkisi ancak uzun vadede görülebilen ilaçlardır. Hasta fazla sarsılmadan ilacın etki süresini tamamlayabilirse ayağa kalkma şansı olabilecektir. Bu da bekleme ve hareketsizlik demektir.

Basın rejiminde de Abdülhamid bu ilkeyi bilinçli olarak kullanmıştır. Bu sonuca varabilmek için, kamuoyunu dinamikleştirecek bütün araçların sıkı bir kontrolde tutulması şarttır. Bu dönemde basın üzerinde sıkı bir kontrol söz konusudur. Sansür bu dönemde oldukça etkilidir.

9.4. II. Abdülhamid Döneminde İstanbul Basını

Sabah: 1876'da Papadapulos tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Başyazarı Şemsettin Sami Bey'dir. 1884'de Mihran Efendi gazeteyi satın almıştır. Yurtiçi ve yurtdışından oldukça fazla haber içeren gazete, zamanında fazlaca rağbet görmüştür. Ahmet Rasim ve Diran Keleşyan'ın başyazarlığını yaptığı gazete, döneminin diğer önemli bir siyasi gazetesi olan İkdam'la ciddi bir çekişmeye girmiştir.

İkdam: 23 Haziran 1894 tarihinde yayına başlamıştır. Ahmet Cevdet tarafından çıkartılmıştır. Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Teodor Kasap Efendi, Şinasi Hikmet gazetenin yazar kadrosunda bulunuyordu. Sabah gazetesiyle rekabete giren İkdam, haber toplama işine büyük önem vermiş, şehir haberlerini 10-15 muhabirle takip etmiştir. Halk tarafından oldukça büyük rağbet görmüştür. İkdam'ın tirajı 40.000'i bulmuştur.

Vakit gazetesi, Filip Efendi tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı 28 Ağustos 1875 tarihli olan gazete, oldukça uzun ömürlü bir yayın olmuştur. 2822 sayı çıkan gazetenin son yayımlanma tarihi 11 Eylül 1883'tür. Gazete yayın hayatı boyunca iç ve dış gelişmeler, uluslar arası siyaset meseleleri, Avrupa ve Asya ülkelerinin birbirleriyle ve Osmanlı Devleti ile münasebetleri, ulusal ve uluslararası iktisadî gelişmeler, meseleler, eğitim konuları, imar faaliyetleri, toplumsal meseleler, asayiş olayları, kültürel meselelere ilişkin konularda haber ve makaleler yayımlamıştır.

Gazetede Yeni Osmanlıların kurucu üyelerinden Ayetullah Bey başyazarlık yapmış, daha sonra Kemalpaşazade Said Bey bu görevi üstlenmiştir. Vakit'te Süleyman Asaf, Mizancı Murad gibi, Meşrutiyet döneminde muhalif gazetecilik yapacak olan çok önemli isimler de yazmıştır. Tanzimat döneminin muhalif gazetecisi, edebiyat ve düşün adamı Namık Kemal, hatta Ali Suavi de Vakit'e yazı verenler arasındadır. Ali Suavi'nin yazıları Vakit'te 300'lü sayılardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Ancak Çırağan baskını sonrası, olayın başarıyla bertaraf edilmesinde, Ali Suavi'nin başına vurduğu sopa darbesiyle ölümüne neden olan Hasan Paşa başta olmak üzere başarıyla yararlılık gösterenlerden övgüyle söz edilmiştir. Ali Suavi'nin yazıları Vakit'te 300'lü sayılardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Ancak Çırağan baskını sonrası, olayın başarıyla bertaraf edilmesinde, Ali Suavi'nin başına vurduğu sopa darbesiyle ölümüne neden olan Hasan Paşa başta olmak üzere başarıyla yararlılık gösterenlerden övgüyle söz edilmiştir.

Hükümetle ilişkilerini olabildiğince iyi tutmak gayretine rağmen, Filip Efendi gazetesindeki yazılar nedeniyle kimi zaman Divan-ı Harbe çağrılmış, sorgulanmış, kimi zaman Matbuat İdaresince ihtar edilmiş, gazetesi geçici olarak kapatılmış, son olarak da Vakit'in yayımına son verilmiştir. Filip Efendi bundan sonra 1884 yılında Tarik gazetesini neşretmiştir.

Tercüman-ı Hakikat: Ahmet Mithat Efendi tarafından 25 Haziran 1878'de yayınlanmaya başlamıştır. Akşamları yayınlanan gazete, tarafsız bir yayın izlemeye gayret etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yayınına sürdürmüştür. Son sayısı 12 Ocak 1924 tarihli 15.325'nci sayıdır. II. Abdülhamid'in halkı eğitime, halkı "zararlı düşünceler"den koruma düşüncesine paralel bir yayın politikası takip etmiştir.

Kuruluş sürecinde yazı heyetinde Vâhid, İbrahim, Manas ve Mehmed Ali Bey gibi isimler yer almıştır. Halka okuma alışkanlığı kazandırma, bilgiyi halka ulaştırma, kültürü tabana yayma gibi bir misyonu da üstlenmiştir. Genç kalemlere kapılarını açmıştır. Sonraki tarihlerin önemli gazeteci ve edebiyatçıları arasında sayılacak pek çok isim bu fırsattan faydalanmıştır. Ahmed Cevdet, Ahmed Rasim, Hüseyin Rahmi, Muallim Naci, Ahmed İhsan bunlardandır. Kadın gazetecilere de Ahmed Midhat Efendi fırsat tanımıştır. Nigar Hanım, Halide Edip gibi.

Fen, teknik sahalardaki gelişmeleri okurlarına aktarmış, coğrafya, tarih, ilm-i servet konulu bilimsel makaleleri halkın anlayacağı seviyede tercümelerini neşretmiş, natüralizm, realizm, romantizm gibi edebiyat akımlarından toplumu haberdar etmiştir.

Ahmet Midhat Efendi telif, tercüme, uyarlama olarak kaleme aldığı pek çok eseri tefrika halinde yayınlamıştır. Toplumcu, pragmatist bir anlayışla hazırlamıştır gazetesini. Devlet desteğini de almıştır gazete. 1908 sonrası İttihat ve Terakki karşıtı bir politika izlemeye başlamıştır. İttihat ve Terakki'nin yönetimi tamamen ele geçirmesinin ardından bu muhalefet dönemi sona erer.

Ahmed Midhat'ın 1912'de ölümünü izleyen yıllarda el değiştirip A. Ağaoğlu'nun başyazarlığında İttihat ve Terakki'yi destekler. Mütareke yıllarında Peyami Safa ve Ethem İzzet (Benice) gibi isimler yazılarıyla katılır. Millî Mücadele'yi destekleyen bir politika takip edilir.

Saadet: Mehmet Nuri Bey ile oğlu Fethi'nin yayımladıkları gazete, tarafsız bir politika izlemiştir. Henüz Fuad Paşa'nın sağlığında, Ceride-i Havadis'te müretteplikle işe başlayan ve sonra idare müdürü olan Nuri Bey, Fuad Paşa tarafından çağrılıp, gazetenin imtiyazını üzerine almasının teklifinden sonra gazeteyi Alfred Churchill'den satın almıştır. Verilen bir jurnal üzerine Ceride-i Havadis lağvedilmiş, Nuri Efendi'nin şiddetli itirazları üzerine gazete başka bir isimle de (Saadet) olsa yayına devam etmiştir (1885).

Başyazarlığını Diran Kelekyan'ın yağıtığı Saadet gazetesi'nde Ahmed Rasim, Abdullah Zühdi, Ahmed Cevdet, Baba Tahir diğer yazar kadrosunu oluşturmuştur. Gazete 1911 yılına kadar yayın hayatında kalmıştır.

Servet-i Fünun dergisi: Ahmet İhsan – 27 Mart 1891-1928. İlmi, edebi dergi. Fotoğrafçılık konusunda pek çok yeniliğin öncüsü olmuştur. XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl ortalarına kadarki Türk kültür ve edebiyat hayatının önemli dergilerinden biri olmuştur.

Başlarda daha çok fenni meseleleri ve teknolojik gelişmeleri okuyucusuna ileten ve bunun yanı sıra edebî faaliyetlere de sütunlarında yer veren Servet-i Fünun'da daha sonra edebi içerik ağırlık basacaktır.

Ahmed İhsan Tophane Müşirliği'ndeki resmi görevinden ayrılmış ve 1890 yılında Âlem Matbaası'nı satın almıştır. Bütün amacı Avrupa standartlarında bir gazete çıkarmaktır. Dönemin basın mevzuatı buna engeldir (otuz yaşının altındadır, otuz yaşın altındakilere gazete sahibi olma izni verilmemektedir). Ahmed İhsan bu sıkıntıları ortadan kaldırmak için o 1888 yılından beri çalışmakta olduğu Nikolaidis'in öğlenleri çıkan Servet isimli gazetesinde fennî konuları içermek kaydıyla- haftada bir kere olmak üzere verilen ek çıkarma izninden yararlanarak, Nikolaidis'i ikna eder ve Servet adlı gazetesine ek olmak üzere fennî mecmua ruhsatı istenir ve böylece Servet gazetesinin ismine izafetle Servet-i Fünûn adıyla haftalık fennî bir mecmua çıkarma izni alınır. Daha çok fenni meseleleri ve teknolojik gelişmeleri okuyucusuna ileten ve bunun yanı sıra edebî faaliyetlere de sütunlarında yer veren Servet-i Fünun'da başlangıçta imtiyaz sahibi olarak Nikolaidis ismi göze çarparken, Servet-i Fünûn bir yıl sonra el değiştirmiş ve Ahmed İhsan'ın adıyla yayınlanmaya başlamıştır.

Servet-i Fünûn'un en önemli özelliklerinden biri de resimli olarak neşredilmesidir. Okuyucusunun karşısına böyle bir iddia ile çıkan dergi o dönemin teknik donanımının yeterli

olmayışı, hakk ve tersim sanatlarının henüz oluşmaya başlaması gibi olumsuzluklar yüzünden zor durumda kalır. Bu eksiklikleri giderip dergiyi daha iyi bir kalite ile çıkarabilmenin yollarını araştıran Ahmed İhsan, Avrupa'ya giderek matbuat sahasındaki gelişmeleri yerinde inceler. Gezdiği ülkelerin matbaalarında kullanılan ve “çinkografi” adı verilen “çinko üzerine kimya ile hakk sanatı”nın inceliklerini öğrenerek İstanbul'a geri döner. Servet-i Fünûn artık bu yeni usul üzere tabedilen resimlerle daha bir zenginleşerek basılır. Musavver Servet-i Fünûn yoğun olarak tıbbî ve teknolojik gelişmeler, sağlık sorunlarının giderilmesi, ziraat ve hayvancılık gibi türlü konularda yayımladığı makale okuyucusuna ulaşmaya çalışırken öte yandan edebî faaliyetlere de yer verir. Derginin ilk yılı olan 1891'de ve ilk nüshadan itibaren Nabizâde Nazım'ın Seyyieî Tesâmuh adlı romanı tefrika edilmeye başlanır. Aynı yıl Ahmed Rasim, Besim Ömer, Ali Ferruh gibi imzalar da dergide yer alır. 1892 yılına gelindiğinde edebî yoğunluğun daha da arttığını, bilhassa Ahmed İhsan'ın Fransızcadan edebî ve fennî romanlar tercüme ettiğini görürüz. 1893'te ise arada sırada yayımlanan hikâyeleri ile Halid Ziya dergide yer almaya başlar. İzmir'den Reji İdâre-i Umûmisi Muhâberât-ı Türkiye Başkatibi olarak İstanbul'a henüz gelen Halid Ziya, Ahmed İhsan ile tanıştıktan kısa bir süre sonra dergide hikâyeler neşreder. Onun dergide yayınlanan ilk eseri “Cambaz Kız” adlı hikâyesidir. Halid Ziya'nın katılımıyla daha da zenginleşen Servet-i Fünûn kadrosuna, düzenli olarak yazmaya başladığı “Musahabe-i Fenniyye”leriyle Mahmud Sadık da katılır. 1893 yılında dergi için önemli kabul edilebilecek gelişmelerden biri de Chicago'da açılan sergide Servet-i Fünûn'un bir madalya kazanarak ününü ve başarısını yurt dışına taşımasıdır. 1895'te Servet-i Fünûn'a itibaren ilâve edilen siyasî kısımla dergi ayrı bir zenginlik kazanmıştır. 1896 yılı ise Servet-i Fünûn için son derece önemli bir yıldır. Zira Recâizâde Mahmud Ekrem'in ısrarıyla 1896 yılının Şubatında 256. sayıdan itibaren derginin başına Tevfik Fikret getirilir. Bu gelişmelerle beraber dergi kimliğini değiştirmeye, edebî bir hüviyet kazanmaya başlamış ve böylece bugün Servet-i Fünûn topluluğu olarak ifade ettiğimiz “Edebiyat-ı Cedide”ciler yavaş yavaş derginin etrafında toplanmıştır. O yıl dergiye Cenab Şehabeddin, Ali Ekrem, Süleyman Nazif gibi genç şairler de dâhil oldular. Mehmed Rauf ve İsmail Safa da katılır kadroya. Servet-i Fünûn dergisi devrinin en çok okunan dergilerinden biri olur. İşte bu durum Tanzimat'ın başından itibaren var olagelen eski-yeni tartışmasını yeniden gündeme getirir ve bu yeni oluşuma muhalif bir grup teşekkül eder.

Servet-i Fünûncular öncelikle kullandıkları dil bakımından tenkide uğramışlardı. Cenab Şehabeddin'in şiirinde kullandığı “saat-i semen-fâm” ve benzeri tabirleri hedef alan Ahmed Midhat, “Dekadanlar” adlı bir yazı yazarak Servet-i Fünûncuları dekadan (bozguncu) olmakla suçlar. Buna mukabil Cenab Şehabeddin, “Dekadizm Nedir? Sembolizm Nedir?” başlıklı yazılar neşrederek durumu izaha çalışır ve kendilerinin dekadanlıkla bir ilgisi olmadığını söyler. Bu şekilde başlayan tartışmaya Tevfik Fikret, Ali Ekrem de katılırlar. Nihayet Ahmed Midhat Tarîk gazetesinde yazdığı “Teslîm-i Hakikat” (4 Aralık 1898) adlı makalesi ile yanlış anlaşıldığını ve Servet-i Fünûncuları dekadanlıkla suçlamadığını söyler. Bu tartışmalardaki tutumlarıyla Türk edebî hayatındaki varlıklarını pekiştiren topluluk zaman zaman kendi içinde anlaşmazlıklara da düşer. Topluluktan ilk ayrılan isim Ali Ekrem'dir. Ali Ekrem, Cenab'ın ve Halid Ziya'nın Fransızca'yı takliden bir dil kullandığını ve her ikisinin de dilimize zarar verdiğini söyleyerek fazla alafranga tabirlerden kaçınmak gerektiğini söyler. Fakat Ali Ekrem susmak taraftarı değildir ve “Şiirimiz” başlıklı bir makale yazarak

arkadaşları hakkındaki samimi görüşlerini beyan eder. Tefvîk Fikret bu yazıyı hiç dokunmadan yayımlayacağına söz verdiği halde bazı düzeltmeler yaparak yayımlayınca bu duruma çok kızan Ali Ekrem dergiden ayrılarak Malûmat'a geçer ve makalesini bu dergide yayımlar. Ali Ekrem'den hemen sonra onun en yakın arkadaşı olan Ahmed Reşid'in de dergiden ayrılışıyla epeyce sarsılan topluluk 1901 yılının başlarında idarî bir mesele yüzünden Tefvîk Fikret ile Ahmed İhsan'ın arasının açılması ve Tefvîk Fikret'in dergiden ayrılışıyla epeyce bocalamıştır. Bu olaylardan sonra derginin başına Hüseyin Cahid getirilir. Hüseyin Cahit, var gücüyle çalışarak dergiyi aynı kalitede çıkarmaya gayret eder. Fakat 16 Ekim 1901 tarihli Servet-i Fünûn'da Fransızca tercüme ederek neşrettiği "Edebiyat ve Hukuk" adlı makale yüzünden derginin yayını durdurulur. Dergi bir buçuk ay sonra, 5 Aralık 1901'de tekrar çıkmaya başlar. Hüseyin Cahit artık yazı işleri müdürü değildir. Kadroyu teşkil eden önemli isimler de birer birer dağılmıştır. Bu durum üzerine dergi, sahibi tarafından Tefvîk Fikret'in ser-muharrirliğinden önceki durumuna getirilerek daha çok fenni konuları, tıbbi meseleleri, teknolojik gelişmeleri anlatan "Musahabe-i Fenniyye"lerle doldurulmuştur. Servet-i Fünûncular II. Meşrutîyet'e kadar pek fazla eser neşretmemiştir. Zaten yeni yetişen nesil de değişen siyasî ve sosyal şartlar, fikrî hareketler ve zevkler doğrultusunda farklı bir edebî anlayışı sahiplenir.

1909'dan itibaren Servet-i Fünun dergisi yeniden edebi kimliğine bürünmeye başlamıştır. Yeni bir edebi topluluk olan Fecr-i Atî, edebi anlayışını anlattığı beyannamesini 1909'da Servet-i Fünûn'da yayımlar. Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Fazıl Ahmed, Refik Halid, Köprülüzade Fuat, Emin Lami, İsmail Suphi, Şehabettin Süleyman, Ali Canib, İsmail Müştak, Asaf Muammer, Ahmed Samim gibi isimler Servet-i Fünun çatısı altında toplanmışlardır.

Malumat dergisi: Mehmet Tahir- Mayıs 1895 – 1905. Edebiyat, hukuk, iktisat, tarih, tıp, eğitim, ziraat, ticaret içerikli yazılara yer veren dergi, II. Abdülhamid taraftarı bir tutum izlemiş hatta Mehmed Tahir'in padişahla iyi ilişkilerinden ötürü saraydan para yardımı dahi almıştır. Dergi, bir yandan padişaha karşı olanlarla mücadele ederken, bir yandan da Servet-i Fünun dergisiyle rekabete girişmiştir.

Mecmua-i Ebuzziya: Ebuzziya Tefvîk - 21 Ağustos 1880'de yayınlanmaya başlayan dergide Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da şiir, yazı ve mektuplarına yer veriliyordu. Zaman zaman kesintiye uğrayan yayını sansür yasasının getirdiği kısıtlamalar nedeniyle 30 Ekim 1886'da 53. sayıda durmuş, 16 Mart 1896'da 54. sayıyla yeniden çıkmaya başlamıştır. Ebuzziya Tefvîk'in tutuklanarak Konya'ya sürgün edilmesi üzerine 1 Nisan 1900 tarihli 93. sayısından sonra bir kez daha kapanan dergi, meşrutîyetin ilanı sonrası yeniden yayına başlamıştır.

9.5. Sansürün Boyutları

Abdülhamid bu dönemde tek düzen bir basın oluşturma amacı gütmektedir. Böylece çıkabilecek zararlı sesleri susturarak, kamuoyunda yönetim karşıtı düşünceler oluşmasına

engel olmak ve böylece zaten sallantıda olan devletin daha fazla zarar görmesini engellenebilecekti. II. Abdülhamid döneminde basının büyük baskı altına sokulmasına karşılık, evvelki dönemde olduğu gibi, bu dönemde de Babıali ve çoğu kez Sultanın kendisi pek çok yayına para yardımı yapmıştır.

Gerçi Batı'da da durum, gerekli görüldüğünde Abdülhamit tarzından pek de farklı değildi. Başta Rusya, Prusya, Avusturya-Macaristan olmak üzere Avrupa'nın bütün devletlerinde de bu sistem geçerliydi. Kamuoyu oluşturan ve borsaları idare eden bu gücü kontrol altında tutabilmek ve seslerini diledikleri şekliyle işittirebilmek için her türlü mali cambazlığa başvurmışlardır: Muhabir satın almak yazar, gazete, ajans satın almak... Milletvekili satın almak, hatta daha da olmazsa kendi sözcüklerini yapacak gazeteler, yayın organları çıkarmak gibi. II. Abdülhamid dönemi bunlardan ne çoğunu ne de azını yapmıştır.

1878'de Maarif Nazırlığı, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezaretî'nin katkısıyla gazeteler üzerindeki ön sansür şiddetlendirilmiştir. 1880'de sansür siyasal olmayan dergilere de yayılmıştır. Maarif Nezaretî'nde Tetkik-i Müellefat Komisyonu görevlendirilmişti. Burada kitapların basım öncesi denetimi yapılıyor, muayeneden geçerse basımı için ruhsat veriliyordu. 1881'de Maarif Nezaretine bağlı, Encümen-i Teftiş ve Muayene Komisyonu kurulmuştu. Bu kurul, siyasi içerikli olmayan kitapların denetimiyle ilgileniyordu. Tetkik-i Müellefat Komisyonu'ndan geçen kitapların, yayın sonrası ikinci kez kontrolünü gerçekleştiriyordu. Dışişlerine bağlı Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuş, 1888 Matbaa Nizamnamesi ile matbaaların bütün bastıklarına ön sansür getirilmiştir. 1895 Matbaa Nizamnamesi ise, kitapçıklar da kontrol altına alınmıştır.

Padişahın verdiği direktifler, Matbuat Müdürlüğü vasıtasıyla gazetelere bildiriliyordu. Bu dönemde sansürün nasıl uygulandığına dair bir örnek:

Yıldız Sarayı Baş Kâtipliğinden, Matbuat Müdürlüğü'ne

'Tahsin' imzasıyla gönderilen bir talimat:

- Padişahın sağlığına, ürünlerin durumuna, ticaret ve sanayinin gelişmesine ait haberlere öncelik verilmesi
- Milli Eğitim Bakanlığı'nın ahlak açısından onaylamadığı hiç bir yazı ve yayının yayınlanmaması, - Kişilere sataşılması, bir Vali veya Mutasarrıf'ın hırsızlık yaptığı, para yediği, adam öldürdüğü gibi ayıplanacak şeylerin yazılmaması
- Kişilerin bazı yolsuzlukları bildirmek için hükümdara verdikleri dilekçelerin hiç bir suretle yayınlanmaması
- Yabancı hükümdarlara karşı tertiplenen suikastların veya gösterilerin hiçbir suretle yazılmaması,
- Kötü niyetli kişilerin yersiz yorumlarına sebep olacağından, bu talimatın gazetelerde yayınlanmaması.

9.6. Hafiye Teşkilatı: Jurnalcilik

II. Abdülhamid dönemindeki birbirini izleyen tutuklama ve sürgünlerle hemen herkes sindirilmeye çalışılmıştır. Dönemin bir başka sindirme aracı da, alabildiğine yaygınlaşan "jurnal" mekanizması olmuştur. Özellikle meşrutî sisteme geçişi ana amaç edinen jön Türk hareketi, bu jurnal teşkilatının oluşturulmasında önemli bir neden olmuştur.

Büyük paralar harcanarak oluşturulan bu hafiye teşkilatı aracılığı ile her gün yüzlerce yalan-yanlış bilgi derlenmiştir. Bu bilgilerle halkın üzerinde gerekli gereksiz baskı kurulmuştur. Açık tartışma dönemine girmekte olan toplum ise birden eskisinden daha kapalı bir yapıya girmiştir. Daha önceki dönemlerde saygın bir görev olarak kabul edilen jurnalcilik, yani bir konuyu derinlemesine araştırıp rapor verme işi, Abdülhamid döneminde 'ihbarcılık' haline dönüşmüştür.

Emin Yalman o günleri şöyle anlatıyor:

"Jurnaller, divan-ı harplere havale ediliyordu. Sürgün felaketi her gün, her saat, her ailenin karşısına çıkabilirdi. Bu sebeple politika bakımından ortalıkta bir ölüm sessizliği hüküm sürüyordu. Suya sabuna dokunmak istemeyen gazeteler padişahın dualarıyla ve ona övgülerle dolu olarak çıkıyor, asıl tenkit ve münakaşa ya gizli ilişkilerle yapıyor veya yurdun dışındaki Jön Türk gazetelerinde yer alıyordu. Biz Kadıköy'de oturuyorduk. Her gün vapurda gidip gelirken pek çok insanla temas imkânı oluyordu. Bu insanlar arasında bazen yüksek sesle padişaha, saraya atıp tutanlar çıkıyordu... .. Dehşete düşüyor, "Ne cesur hürriyet kahramanı" diyordum. Vapurda gördüğüm bu gibi adamlar hakkında beslediğim hayranlıktan babama bahsettiğim zaman güldü ve şunları anlattı: "O gördüklerin azılı jurnalcilerdir. Böyle tahrikleri Saray'ın izniyle yaparlar. Maksatları etraftakileri yemlemek, bir şeyler söylemeye sürüklemek, sonra ocağını söndürmektir". Böyle bir ortamda yazmayı bırakın, konuşmak bile ya hapis ya da sürgün demektir. Bu durum karşısında aydınların çoğu, düşüncelerini söylemekten çekinmişlerdir. Söylemek isteyenler ise ülkeyi terk etmişlerdir. Ülke içersinde ise durum giderek vahim bir hal almıştır. Yurt dışından getirilen kitaplar veya ülkede basılan kitap, dergi ve gazetelerin etrafında jurnalciler dolaşır, bunları kimin bastığı, kimlerin aldığı Saray'a bildirilirdi. Karşılığında ise büyük paralar ve hediyeler alırlardı."

II. Abdülhamid ise daha sonra kaleme almış olduğu hatıratında kurmuş olduğu jurnal teşkilatına istinaden şu yorumda bulunmuştur: "Düşmanlarım benim sansür memurlarımdan çok şikâyet etmişlerdir. Ben evham ve korku içinde yaşamışım da bu yüzden piyeyi deve görürmüşüm. Benim memurlarım da böylece gazetelerin haberlerini, yazılarını anlaşılmaz hale koyarlarmış. Hayır, ben evhamlı olmamaya dikkat ettiğim kadar gafil olmamaya da dikkat ettim. Mekteplerimde okuttuğum, Avrupa'ya gönderip dünyayı öğrenmelerini sağladığım insanların bazıları Avrupa'da neye bakıp, neyi görmeleri gerektiğini kestiremedikleri için memlekete zararlı

fikirlerle dönüyorlardı. Kendilerini yanlış yetiştirdiklerinden dolayı cezalandıramazdım. Ama başkalarını da yanlış yetiştirmek hakım değildi.”

II. Abdülhamid hatıratında jön Türklere ilişkin yine şu yorumda bulunmuştur: “Bir küçücük kasabamızda 150’nin üstünde gayrimüslim varsa orada kaymakamın ve memurların gayrimüslimlerden seçilmesini adaletin icabı görüyorlardı da, koskoca 250 milyonluk Hindistan’ın İngiltere parlamentosunda 1 tek temsilcisi bile olmadığını düşünemiyorlardı.”

9.7. Jön Türk Hareketi

Gerek ülke içindeki baskıcı sistem, gerekse basın üzerindeki yoğun sansürler Abdülhamid rejimine muhalefeti daha da arttırmıştır. Abdülhamid dönemi baskıcı sistemi aydın muhalefeti yaygın hale getirmiştir. Hükümdarın meşrutiyeti askıya almasından sonra baskı rejiminden kaçan aydınlar yurt dışına kaçarak burada belli gazeteler etrafında toplanmaya başlamışlardır. Bu gazeteler İstanbul’a gizli yollarla sokulmaktadır. Abdülhamid bu gazetelerin Osmanlı sınırları içinden girişini ne kadar engellemeye çalışsa da tamamen engel olamamıştır. Abdülhamid yurt dışına kaçan bu aydın grubunun faaliyetlerini, bulundukları ülkelerin yönetimleri üzerinde baskı kurarak engellemeye çalışmıştır.

1889’da, öncelikle Askeri tıbbiye’de oluşturulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti bu muhalefetin odağı halindeydi. Sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan bu muhalefet grubunun ilk kurucuları, Askeri Tıp Okulu öğrencilerinden İbrahim Ethem (Temo), İshak Sukuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet ve Hüseyinzade Ali Bey’dir. Daha sonra, İstanbul’daki sivil ve askerî okul talebeleri arasında taraftar kazanarak süratle büyür.

İttihatçılar ülkede yeniden Meşrutiyet Yönetimi kurmak, Kanun-i Esasî’yi yürürlüğe koydurarak devleti anayasal yapıya kavuşturmak, kapatılmış olan Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı açtırmak, anayasa ile Osmanlı vatandaşlarına verilmiş olan hak ve hürriyetlere yeniden sahip olmak için, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid’e ve yönetimine karşı mücadeleyi temel amaç olarak belirlemişlerdir.

Jön Türk adı verilen bu aydın hareketi aslında bir homojenlik göstermemektedir. Yeni Osmanlıların görüşlerinden etkilenmişlerdir. Tıpkı onlarda olduğu gibi, üyeleri arasında standart bir fikir birlikteliği yoktur. Tek ortak noktaları Abdülhamid’e karşı oluşlarıdır, diğer ortak istekleri de meşrutî sistemin kurulmasıdır. Jön Türkler çoğunlukla Fransa, Mısır, İsviçre’de yerleşmiş ve buralarda basın yoluyla yönetime muhalefette bulunmuşlardır. Gerek yabancı basında yazdıkları makalelerle gerekse verdikleri demeçlerle ve kendi çıkardıkları Türkçe, Arapça, Fransızca vs. gazete ve dergilerle muhalif fikirlerini beyan etmişlerdir. Sayıları yüzü aşkın olan bu muhalif Osmanlılar arasında öne çıkan isimler olarak sayılabilecekler: İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif, Mevlanzade Rıfat, Abdurrahman Bedirhan, Hüseyinzade Ali Bey, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Ahmed Rıza, Prens Sabahaddin, Mizancı Murad Bey, Tunalı Hilmi, Akil Muhtar, Reşid Bey, Dr. Nazım.

Bölüm Kaynakçası

Andı, Kübra: “Servet-i Fünun Mecmuası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s. 533-544.

Armağan, Mustafa: *Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı*, İstanbul, Ufuk Kitapları, 2008.

Çakır, Hamza: *Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

9.1. 15 yıl mühletince tahtta kalan Abdülziz Han'ın 1876 yılında kendisine karşı gerçekleştirilen bir darbe ile tahttan indirilmesi, bu bağlamda darbenin hazırlanması ve uygulanması aşamalarına dair kısa bilgi verilmiştir.

9.2. Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesinden sonra yerine geçen Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk aylarında Kanun-i Esasi'nin ilanı, Meclisin açılması ve faaliyetlere başlaması, meclisin kararı ile Rusya'yla girilen savaştan bahs olunmuştur.

9.3. Meclisin faaliyette bulunduğu dönemde yaşanan Osmanlı-Rus savaşından Osmanlı mağlup çıkmış, Balkanlardaki Osmanlı uyrukları, tam bağımsızlıklarının peşine daha bir kuvvetle düşmüş, bu maksatla siyasi faaliyetlerin yanı sıra basın yoluyla da propaganda faaliyetleri yürütmektedirler.

9.4. Tüm iç ve dış baskıların yoğun olarak devam ettiği, hatta Rusya ile gerçekleşen savaş ortamı ve sonrası, kamuoyunun devletin resmi ideolojisi dairesinde faaliyette bulunmasının devletin çıkarına olacağı düşüncesiyle hükümetçe basın sahasına yönelik yoğun bir denetim uygulamasına geçilmiştir. Bu bağlamda gerek yurtiçindeki Türkçe süreli yayınlar ve tüm basımevi ürünleri, azınlık dilli ve Avrupa dilli yayınlar; gerekse de yurtdışından Türkiye'ye sokulmak istenen tüm dillerdeki yayınlar üzerinde sıkı bir takibat uygulanmıştır. Takibatın detayları ile birlikte yurtiçindeki, İstanbul merkezli belli başlı yayınlara dair bilgi verilmiştir.

9.5. Hükümet karşıtı fikirlerini neşredebilmek maksatlı yurtdışına çıkan veya tutuklu olup kaçan ya da sürgün yerinden ayrılp yurtdışına çıkabilmeyi başaran muhalif kişiler ve gruplarca Jön Türk basını olarak adlanan rejim karşıtı yayınlar neşrolunmaya başlanır. Gerek yurtiçindeki gerekse yurtdışındaki rejim ve hükümet aleyhtarı hareketlerle, devlete zarar verdiği düşünülen muhalif sesleri denetim altında tutabilmek amaçlı, Sultan II. Abdülhamid tarafından oluşturulan jurnal teşkilatından bahs olunmuştur.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdaki gazetelerden hangisi Muhbir'in de yayımcısı olan Filip Efendi tarafından neşrolunmuştur?
 - A) Tanin
 - B) Vakit
 - C) İkdam
 - D) Sabah
 - E) Malumat
- 2) Aşağıdakilerden hangisi II. Abdülhamid döneminin dergilerindendir?
 - A) Mecmua-i Ebuzziya
 - B) Sandık
 - C) Mecmua-i Maarif
 - D) Perakende
 - E) Muharrir
- 3) Hangisi II. Abdülhamid'in basın-yayın sahasında aldığı sıkı tedbirlerinin nedenlerindendir?
 - A) Kişisel servetine dair spekülatif yazıların önünü almak
 - B) İngiliz yanlısı olduğu şeklinde basında sıkça görülen eleştirilerin önünü almak
 - C) İç kamuoyunda yönetim aleyhi oluşabilecek fikirlere engel olabilmek
 - D) Dış kamuoyunda "otoriter" imajına sahip olabilmek
 - E) Basının olası gelişiminin önünü kapamak
- 4) Ceride-i Havadis gazetesi, II. Abdülhamid döneminde hangi ismi almıştır?
 - A) Malumat
 - B) Resmi Ceride
 - C) Ruzname
 - D) Saadet
 - E) Peyam
- 5) Servet-i Fünun dergisi kim tarafından tesis olunmuştur?
 - A) Ahmet İhsan (Tokgöz)
 - B) Ahmet Cevdet (Oran)
 - C) Ahmet Emin (Yalman)
 - D) Tefvik Fikret
 - E) Hüseyin Cahit (Yalçın)

- 6) 1881'de Maarif Nezaretine bağı, Encümen-i Teftiş ve Muayene Komisyonu kurulmuştu. Bu kurul, siyasi içerikli olmayan kitapların denetimiyle ilgileniyordu.
- Doğru
 - Yanlış
- 7) Servet-i Fünun dergisi, adıyla anılan yeni bir edebiyat akımının oluşumuna yol açmıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 8) Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Fazıl Ahmed, Refik Halid, Köprülüzade Fuat, Ahmed Samim gibi isimler Servet-i Fünun çatısı altında toplanmışlardır.
- Doğru
 - Yanlış
- 9) Vakit gazetesinde Ali Suavi ve Namık Kemal'in yazılarına da yer verilmişti.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) Sabah gazetesi daha sonra Ahmet Emin (Yalman) tarafından satın alınmıştır.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

- 1) B
- 2) A
- 3) C
- 4) D
- 5) A
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Doğru
- 9) Doğru
- 10) Yanlış

10. JÖN-TÜRK YAYINLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10.1. Jön Türk hareketinin, yurtdışındaki temsilcilerinin öne çıkan isimlerince neşrolunan Jön Türk yayınlarından bahsedilecektir. Bu bağlamda Jön Türk hareketinin uzun yıllar liderliğini yürüten Ahmed Rıza'nın çıkarmış olduğu Meşveret gazetesine dair bilgi verilecektir.

10.2. Bir ara, Jön Türk hareketinin Cenevre kolunun üyeleriyle Ahmed Rıza arasındaki fikir ayrılıkları dolayısıyla harekete yeni lider olarak belirlenen Mehmed Murad Bey ve gazetesi Mizan'a değinilecektir.

10.3. İttihad-ı Osmani'nin kurucularından önemli isimlerin yer aldığı Jön Türklerin Cenevre kolu tarafından, Mehmed Murad Bey'in İstanbul'a dönme kararı almasından sonra çıkarılmaya başlanan ve uzun ömürlü bir yayın olacak Osmanlı gazetesinden bahsolunacaktır. Ayrıca 1902 ve 1907 yıllarında gerçekleşen Jön Türk Kongrelerine (Osmanlı Liberaller Kongreleri) dair bilgi verilecek, birinci kongreden sonra Jön Türklerin kendi aralarında sonuca ulaşmada izlenecek yol bağlamında ortaya çıkan fikir ayrılığı neticesinde yaşanan bölünme ve farklı cemiyetlerin teşkili ve bu cemiyetlerin yurtdışındaki yayın organları ve içeriğinden de bahsolunacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. II. Abdülhamid döneminde, Jön Türklerce yayımlanan belli başlı yayın organlarından üçünü yazınız.
2. Jön Türklerin temel hedeflerinden üçünü belirtiniz.
3. Birinci Jön Türk Kongresinde, kongreye katılan delegelerin fikir ayrılığına düştükleri başlıca mesele ne idi, belirtiniz.
4. Prens Sabahattin kimdi, “Prens” lakabını niçin taşımaktaydı?
5. II. Abdülhamid’in Jön Türk yayınlarının neşrine engel olmak üzere aldığı tedbirlerden üçünü sayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Jön Türkler	Jön Türkler denilen zümrenin öne çıkan isimleri, genel olarak amaçları ve amaçlarına ulaşmada başvurdukları yol ve kullandıkları araçlara dair bilgi sahibi olunacak. Türkiye'nin yakın siyasi tarihine dair bilgi sahibi olunacak.	Ders notları okunacak
Jön Türk yayınları	Jön Türklerce çıkarılan gazete ve dergiler ve bunlarda değinilen konular hakkında fikir sahibi olunacak. Osmanlı Devleti'nin dönem itibarıyla içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ortama dair fikir sahibi olunacak. Günümüzün gerek siyasi-iktisadi gerekse basın ortamını kıyaslayıp yorumda bulunabilmek için genel bir fikir sahibi olunabilecek.	Ders notları okunacak

Anahtar Kavramlar

Jön Türkler, İttihat ve Terakki, II. Abdülhamid, Meşrutiyet, Anayasa

Giriş

Bu hafta kapsamında; Sultan II. Abdülhamid döneminde yurtdışında yürütülen muhalif basın faaliyetlerine ilişkin bilgi verilecektir. Bu bağlamda Meşveret, Mizan, Osmanlı gibi yayın organları, yayımcıları ve bu yayınlarda değinilen meselelerden bahsolunacaktır.

Jön Türklerin 1902 ve 1907 yıllarında düzenledikleri, Birinci ve İkinci Jön Türk Kongrelerinin içeriği, katılan delegeler, çıkan sonuçlara değinilecektir. Birinci kongreden sonra Jön Türkler arasında, ana amaçlara (Anayasa'nın üzerinde yapılacak değişikliklerle yeniden yürürlüğe konulması, Meclisin yeniden faaliye geçmesi, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi) ulaşmada izlenecek yol hususunda çıkan fikir ayrılıkları sonrası kurulan İttihat ve Terakki Cemiyetiyle Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetleri, programları, temsilcileri ve neşir organlarına dair bilgi verilecektir.

Ayrıca Mısır ve Cenevre'de , Jön Türklerin önemli temsilcilerince çıkarılmış bir kısım yayın organlarına da değinilecektir.

10.1. Meşveret Gazetesi

Cemiyetin yayın organı olarak Meşveret Gazetesi ve Fransızca ilâvesi, Ahmet Rıza tarafından 3 Aralık 1895'te Paris'te yayınlanmaya başladı. İki haftada bir yayınlanıyordu. Gazetede; meşruti idarenin teşkili ve eğitimin yaygınlaştırılması gerekliliği konuları üzerinde sıkça durulmuştur: “Padişahın keyfi tutum ve davranışları, ancak ‘bir düzen içinde ilerlemenin aracı olan’ meşruti yönetimin ilanı ile önlenebilecektir”.

“Halkın politik görev bilincine ulaşabilmesi için eğitim seviyesinin yükseltilmesi, bunun için de eğitim ve kültürün yaygınlaştırılması gerekmektedir. Çünkü ‘eğer bir ulus cahilse, yaşamının kölelikten farkı yoktur”.

İttihat ve Terakki'nin programı, ilk önce Meşveret'te yayımlanmıştır. 3 Aralık 1895'te Fransızca Meşveret'in (Mehvêret Supplément Français) ilk sayısında çıkan bu program büyük ölçüde onun görüşlerini (özellikle Doğu ve Batı'ya bakışını) yansıtıyordu.

- Düzenin korunması açısından hanedanın yıkılmasının değil, ilerleme anlayışının yayılması istenmekte; "Düzen ve İlerleme" anlayışına bağlı bulunulduğu ve şiddet yoluyla elde edilecek ödünlerin tercih edilmediği açıklanmaktaydı.
- Programa göre, herhangi bir vilayet ya da millet için değil; bütün ülke ve bütün Osmanlılar için ıslahat zorunluydu.
- Yönetim tarafından Fransız hükûmetine sık sık, Meşveret'in kapatılması ve Ahmet İlerleme gerekli idi ama Osmanlı'nın varlık şartları ve Doğu uygarlığının özgünlüğü korunmalıydı.
- Bu çerçevede Batı'nın sadece bilimsel evriminin genel sonuçları, özümsenebilecek ve bir halkı özgürlük yolunda ilerletecek unsurları benimsenmeliydi.

Gazetede sıklıkla yer verilen konular:

- Meşruti sisteme geçilmesi: Bir anayasanın hazırlanması, bu anayasa ile örtüşen yasaların hazırlanarak yürürlüğe konulması, meclis kurulması isteniyordu. Bu sayede yöneticilerin “keyfi idareleri”nin önüne geçilecek, yöneticiler icraatlerinden meclis yoluyla halka karşı sorumlu olabileceklerdi.
- Adil yönetim: Gayrimüslim ve müslim, tüm millet ve mezheplerden Osmanlı vatandaşları eşit olacak, yerel yöneticilerin haksız uygulamalarına karşı halkın hakları korunacaktı. Bunu merkezi yönetim yapmalıydı. Yargı bağımsız olmalıydı.
- İttihad-ı anasır: Her din, millet ve mezhepten Osmanlı Devleti'nin oluşturan tüm unsurların birliği sağlanmalıydı. Unsurlar, yönetimin sergileyeceği adil ve hürriyetçi yönetimle bu ittihadı gönüllü olarak destek vereceklerdi.

- Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesi önlenmeliydi. Yöneticilerin bu konudaki tavizkar tutumları son bulmalıydı.
- Batılı devletlerin antiemperyalist tutum ve davranışlarına eleştiri: Avrupa'nın kendilerine yeni Pazar arayışları doğrultusunda Osmanlı Devleti topraklarında kendi başlarına hareket etmeleri, halkları üzerinde nüfuz kurma mücadeleleri, ticari sahalarda kendilerine verilen imtiyazlar hükümet tarafından kontrol altına alınmalı, dikkatle izlenmeliydi. Gerekli tedbirler alınmalıydı.
- Eğitimin yaygınlaştırılması gerekliliği: Çağın gereksinimlerini karşılayacak içerikte eğitim Osmanlı toplumunun geneline yaygınlaştırılmalı, rüştiyeler nicelik ve nitelik olarak artırılmalı, uzmanlaşmanın sağlayacağı âli mektepler kurulmalı, çoğalmalı ve bunlara talebin artırılması için hükümetçe gerekli tedbirler alınmalı, yönlendirmeler yapılmalıydı.
- Hürriyetin önemi: Hayat, hürriyet, mülkiyet hakkı insanların doğuştan sahip oldukları haklardı. Devlet, bireylerin bu haklarını muhafaza ile mükellefti. Bireylerin bu haklarının çiğnendiğini düşündükleri anda, zamanında kendi inisiyatifleriyle bir araya gelerek oluşturdukları devlete, direnme hakları doğardı. John Locke'nin temellerini attığı bu liberal düşünce sistemine göre, özgürlük bireysel bir durumdu. Toplumda özgür bireylerden oluşmalıydı.

Yönetim tarafından Fransız hükümetine sık sık, Meşveret'in kapatılması ve Ahmet Rıza'nın basın faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik talepleri tekrarlanmıştır. Fransız hükümetinin Türkçe Meşveret'in basımını Fransa'da yasaklamasının ardından Ahmed Rıza Meşveret'i Türkçe basmaya Cenevre'de devam etmiştir (Mayıs 1896). Türk hükümeti bu sefer de Cenevre'de Türkçe Meşveret'in basıldığı matbaadan Türkçe hurufatı satın alınca, Ahmed Rıza gazeteyi taş baskısı ile yayımlamaya çalıştı. Ancak taşbaskısı yoluyla basım işi çok pahalı olduğundan ve fazla zaman aldığından, Eylül 1897'den itibaren de Belçika'ya geçerek, Türkçe Meşveret'i burada neşretmeye çalıştı.

Osmanlı hükümetinin Belçika hükümetine baskıları neticesi Meşveret'in Belçika'da da yayımlanmasına yasak getirildi (Ekim 1897). Belçika parlamentosunun kararı protesto edip, Belçikalı vekillerden Georges Lorand'ın gazetenin neşrini üzerine almasıyla birkaç ay daha gazete yayınlanabiliysey de bu kez Belçika Kralının olaya müdahale etmesiyle gazetenin neşrine son verildi (Mayıs 1898) ve Aralık 1898'de de Ahmed Rıza Belçika'dan sınır dışı edildi. Ahmed Rıza Fransa'ya dönerek burada Meşveret'i yalnızca Fransızca olarak neşretmeye devam etti.

Bu kez Osmanlı hükümeti tarafından, Ahmet Rıza aleyhine, padişahın kişiliğine hakarete bulunduğu gerekçesiyle hakaret davası açıldı. Duruşmalar dönemin Fransız gazeteleri ve diğer yabancı basın tarafından ilgiyle izlenmiş, yabancı gazeteciler Ahmet Rıza'ya her ne kadar basın özgürlüğü adına destek sağladıysa da, Ahmet Rıza, Fransız

mahkemesi tarafından suçlu bulunmuş ve para cezasına çarptırılmıştır. Halil Ganem, Albert Fua, Dr. Nazım Meşveret'in diğer önemli yazarlarıdır. Ahmet Rıza Bey'in kız kardeşi Selma Rıza da gazeteye çok sayıda yazısıyla katkıda bulunmuştur.

10.2. Mizan Gazetesi

Mizan gazetesini çıkardığı için basın tarihimizde Mizancı Murat olarak anılan Murat Bey tarafından yayınlanmıştır. Mizancı Murat, 1854'de Dağıstan'ın Huraki kasabasında doğmuştur. Burada birkaç nesildir kadılık yapan dindar, Osmanlılığa ve Hilafete bağlı bir aileye mensuptur. Küçük yaşta Arapça ve Kuran-ı Kerim dersleri aldı, rüştiye eğitimi aldı. Stavropolskaya Gimnazyumunu bitirdi. Moskova Üniversitesinde Hukuk Fakültesinde eğitim gördü. 1873'de İstanbul'a geldi, buraya yerleşti. Hariciye Matbuat Kalemünde göreve başladı. 1876-77 yıllarında Vakıf ve İttihat gazetelerinde dış politika konulu makaleler yazdı. 1877'de Mülkiye ve 1880'de de ek olarak Darülfünunda coğrafya ve tarih dersleri vermeye başladı. 21 Ağustos 1886 da haftalık Mizan gazetesini çıkarmıştır. Gazetesinde iç ve dış politika konularına, ekonomi, eğitim, maliye ile ilgili çeşitli problemlerin çözümüne geniş yer ayırmıştır. İdarenin ve kamuoyunun dikkatini çeken bir şahıs haline geldi. Gazetesini çıkardığı sırada aynı zamanda Mülkiye mektebinde tarih dersleri okutmaktadır ancak, gazetesinde sık sık değindiği özgürlük fikirlerinden dolayı bu işinden uzaklaştırılmıştır. 1887'de siyasi bir görevle Romanya ve Bulgaristan'a gönderildi. Yaklaşık bir yıl sonra Mart 1888'de İstanbul'da Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Heyeti üyeliğine getirildi, bu arada Mizan'ı çıkartmaya devam ediyordu. Yönetime eleştiriler yöneltmesi, takibe alınmasına ve şiddetli bir şekilde baskı görmesine sebep oldu; gazetesini sansüre uğradı ve sık sık kapatıldı. 1890'da Mizan'ın yayımını durdurdu. 1891'de ise Duyun-ı Umumiye Komiserliği görevine getirildi.

Eylül 1895'de Padişah'a "Mahdud Meşrutiyet" adını verdiği bir meclisi kurmasını teklif etti. Buna göre, padişah etrafında bir tür saltanat şurası kurulacak, böylece parlamentoda azınlıkların hâkimiyetine imkan verilmeyecek ve seçkin şahıslardan oluşacağı için de bu şura oldukça faydalı olacaktı. Padişahın iltifatına mazhar olan Murad Bey, tekrar huzura kabulü beklerken kendisine herhangi bir dönüş olmayınca memuriyetinden de istifa ederek kırılganlıkla yurtdışına çıktı. Kasım 1895'de Sivastopol'a buradan da Viyana'ya gitti. Avusturya Hariciye Nazırı ile Şark meselesi hakkında görüştü. Amacı onları Osmanlı Devleti lehine kazanmaktır, ama başarıya ulaşamadı. Paris'e geçti. Ahmed Rıza ve diğer jön Türklerle irtibat kurdu. Daha sonra İngiltere'ye geçti. Ermeni meselesine bir çözüm bulmak umuduyla Londra'da başbakan Lord Salisbury ve Ermeni komitacılarla görüşüyse de bir sonuç elde edemedi. Mısır'a geçti. Murat Bey, 1896 Şubat'ında Mizan'ı Kahire'de çıkarmış (no: 160-184), gazetede İttihat ve Terakki Cemiyetinin prensiplerini savunmuştur. Murat Bey, "Sultan Abdülhamid'e Çağrı" adlı makalesinde; "basın özgürlüğü yasal sınırlar içinde sağlanmalı, yargı düzeni ıslah edilmeli, bir Danışma kurulu teşkil edilmeli, sorumlu bir hükümet kurulmalı" demektedir.

1896 yılı sonlarında Mizancı Murat Paris'e geçmiş,.. 14 Aralık 1896 tarihinden itibaren gazetesini Paris'te çıkarmış, daha sonra İttihat ve Terakki'nin Cenevre kolunun lideri

olmuş, Mizan gazetesini 10 Mayıs 1897'de itibaren burada, Fransızca olarak yayınlamıştır. Mizan, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olarak Paris ve Cenevre'de 29 sayı (14 Aralık 1896-14 Temmuz 1897) çıkmıştır. Tunalı Hilmi'nin de Mizan'da yazıları neşrolunmuştur.

10.3. Osmanlı Gazetesi

Mehmed Murat'ın Mizan gazetesi 1897'de Cenevre'de kapatıldıktan sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucularından olan İshak Sükûti, Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi tarafından 1 Aralık 1897'de Cenevre'de yayınlanmıştır. "İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır" ibaresiyle çıkmıştır. Halil Muvaffak, Akil Muhtar, Ethem Ruhi, Reşid Bey, Refik Bey diğer yazarlarıdır. Ahmed Rıza da ilk 47. sayıya kadar yazı göndermişse de, Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın Cenevre'ye gelip, 53. Sayıdan itibaren Osmanlı gazetesine dâhil olmasından sonra gazete yazarlarının tavrı nedeniyle artık yazı göndermemeye başlamıştır.

"Umum Osmanlıların gafletten uyarılması" gazetenin amacı belirtilmiştir. Gazetede üstüne basıla basıla durulan fikir "İttihad-ı anasır" fikridir. Gazetenin adı da bu fikrin koyu bir destekçisi olduğunun kanıtı niteliğindedir. Ancak gazetenin, ittihad çağrılarına okurlarından her zaman olumlu yanıt gelmemiştir.

Örneğin, gazetede Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın "gelin birleşelim" çağrısına "Bir Ermeni" imzalı bir mektupta bu fikre pek yanaşılmamıştır. Bunun gerekçesi ise Kanun-i Esasi ilan edilse dahi onun, istenilen ıslahatları uygulamada yetersiz kalacağıdır. Mektuba Osmanlı gazetesi "Osmanlı" imzasıyla şöyle cevap vermiştir: "Binaenaleyh Mahmud Paşa Hazretleri'nin mektuplarındaki İttihad davetine bilcümle ecnas ve edyana mensub vatandaşlarımız gibi Ermeniler de iltihak edebilirler, etmelidirler. Serd olunan programınız dâhilinde daha tedabir gösterilebilirse müzakereye ve icabında her şeyi kabule hazırız. Maksudımız Memalik-i Osmaniye'de yaşayan bi'lcümle akvamın istirahat, terakki ve memleketimizde her türlü esbab-ı adaletin mevcudiyetini temin olmuştur". Bahsi geçen bu tartışmaya Arnavut olduğunu belirten bir şahıs da katılmıştır. Bu kişinin fikrine göre, Türkler (cemiyet üyelerinden Türkler olarak bahsediyor), bir sürü şubesi olmasına rağmen, daha kendi aralarında anlaşabilmiş değildir. Cemiyet üyelerinin birbirinin arkasından konuştuğunu ifade eden bu Arnavut'a göre, cemiyet üyeleri, önce kendi arasında anlaşmalı sonra bütün etnik unsurlara birleşelim çağrısını yapmalıdır. Burada ilginç olan anılan kişinin şu sözleridir: "Siz Arnavutlara Abdülhamid'i Arnavutların öldürmek yerine muhafaza ediyorlar diye çıkışyorsunuz. Biz Abdülhamid'i öldürebiliriz. Bu bizim için zor değil. Fakat biz bunu icra edersek Türklerin devr-i ıslahatta bize verecekleri mükâfat nedir?" "Bir Arnavud" imzalı bu mektup, "Bir Kürd" imzasını taşıyan bir mektupta çok sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu mektuba göre, böyle pazarlıkların yapılması son derece yanlıştır. Cemiyet her ne kadar kendi içinde bölünmüş görünse de hepsinin amacı birdir. Baki kalan hürriyet, müsavattır." Gazetede tartışmalardan cemiyet üyelerinin sadece Sultan II. Abdülhamid'le mücadele etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Gazete, kendi kabuğuna çekilmek isteyen etnik gruplarla da

birleşme adına mücadele etmektedir. Birleşme yanlısı olmayan mektuplar ve yaşanan isyanlar cemiyet üyelerini yeni arayışlara itmiştir. Gazetede ki fikrî kargaşa bunun sonucudur.

Osmanlı gazetesinde Kanuni Esasi'nin, üzerinde yapılacak bir kısım değişiklikle yeniden yürürlüğe konulması, Meşrutî sisteme geçilmesi ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sıklıkla dile getirilen fikirler olmuştur. Osmanlı gazetesi sütunlarında, Abdülhamid'in despotik rejimine karşı ayaklanma fikrinden dahi söz edilmektedir. Örneğin "Ayaklanma" başlıklı makalede, "Hasta ve zayıf uluslara yeni bir yaşam sağlayacak olan biricik araç ayaklanmadır. Tarihe şöyle bir bakacak olursak görürüz ki insanlık onurunu yitirmiş, despotların oyuncağı olmuş, cahil kalmış, hayvansal bir yaşama yaklaşmış bir ulus, bu durumdan ancak ayaklanma sayesinde kurtulabilmiştir" denilmektedir.

Osmanlı'nın çıkmamasına karşılık Abdülhamid yönetimi, Afrika'daki (Trablus, Fizan) tutuklu 78 Jön Türkün serbest bırakılacağı sözünü vermiştir. Bunun üzerine 1899 başında gazetenin yayını durdurulmuştur. Ancak verilen vaat yerine getirilmeyince gazetenin yayınına 15 Haziran 1900'de yeniden başlanmıştır. Gazete Osmanlı hükümetinin İsviçre hükümetine yaptığı baskı sonrası, hükümetin uyarısı nedeniyle Cenevre'den ayrılarak İngiltere'ye taşınmış, 62'inci sayısı 10 Haziran'da Londra'da yayınlanmıştır. 1 Ekim 1900 tarihli 69'uncu sayının yayınlanma yeri ise Folkestone'dir.

İntikam (1900-1902/50sayı), Tokmak (Tunalı Hilmi ile birlikte Mart-Haziran 1901/5 sayı), Ali Fahri tarafından Cenevre'de yayınlanır.

Ali Fahri, Hukuk doktorası yapmıştır. Daha sonra deniz kuvvetlerinde kâtiplik yapmış, hariciyede görevler almıştır. II. Abdülhamid zamanında meşrutiyet yanlısı fikirlerinden ötürü tutuklanıp Trablusgarp'a gönderilen gençlerin arasında yer almıştır. Trablusgarp'taki 78 tutuklunun Selanik, Cidde ve Basra'ya dağıtılması sırasında gönderildiği Cidde'den firar ederek 1899'da Mısır'a, buradan da Avrupa'ya geçerek Jön Türklere katılmıştır.

Jön Türklük içinde dini zeminde ve din adamı kimliğiyle muhalefet yapan bir grup da yer almıştır. Hoca Muhyiddin, Hoca Kadri, Said-i Nursi bunlar arasında sayılabilir.

Cenevre'de çıkarılan ve ulemadan olmayan Tunalı Hilmi tarafından neşrolunan Ezan Dergisi (1896/Cenevre); Kahire'de Şeyh Alizade Hoca Muhyiddin imzasıyla çıkarılan Kanun-i Esasi gazetesi (Aralık 1896-1898); yine ulemadan olmayan Ali Fahri'nin Tunalı Hilmi ile birlikte Kahire'de neşrettiği Hak gazetesi (Eylül 1899-1900) dini zeminde muhalefetin yapıldığı jön Türk yayınlarındandır.

Kanun-i Esasi gazetesi (Aralık 1896-1898); "Müslümanların ve reayanın haklarını savunmak için dini yüceltmek ve vatani kurtarmak uğrunda bir milli cemiyetin teşkili gerekli olduğundan" kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin neşir organı olarak yayınlanır. "Padişahın Avrupa'ya karşı "İslam uleması mebusana razı olmuyor" şeklinde İslam ulemasını rezil edercesine kandırmacada bulunduğu" böyle bir neşriyata gerek duymuş olduklarını ifade ederler. Asıl amaçları Meclis-i Mebusan'ın teşkilidir, İslam milletinin daha önce ulaştığı bu hakkını gasıplarının elinden almaktır.

Kanun-i Esasi gazetesi (Aralık 1896-1898); “Ey medrese talebeleri siz de artık dalkavukluğu bırakınız. Vaaz kürsülerine çıkıp “... ulu’l emre itaat edin” ayetini okuyarak ahaliyi zalimlere itaate çağırmaktan vazgeçiniz. Böyle bir hatayı yapmaktan Allah ve Resulünden hayâ ediniz. .. Bu zalim heriflere kavuk sallamaktan ve keyfi idarelerine hizmet etmekten vazgeçiniz ve milleti hakiki bir halifeye tâbi olmaya veya cumhuriyeti kurmaya ve usul-i meşverete özendiriniz” diye seslenir medreselilere.

Gazetede “Padişahım, millete hürriyet ve müsavat vererek devletinizin bekasına yegane hâdim olabilen şura-yı ümmeti güşâd ediniz. O zaman sizi tenkit ile uğraşan ahrâr-ı ümmet ayak türabınız olacaktır. Onları hakikaten yâr bulacaksınız” uyarısında bulunulur. Ezan dergisi’nde de (1896) “Müslüman olmalıyız, eski Müslümanlar gibi olmalıyız” denilir.

Jön Türklerin Kahire’de Ezan, Kanun-i Esasi, Hak gazeteleri ile Avrupa’da Meşveret ve Osmanlı gazeteleri ile basın yoluyla II. Abdülhamid karşıtı yayınları devam ederken II. Abdülhamid’in de jön Türkleri ikna edip İstanbul’a veya başka mekânlarda yüksek rütbe ve maaşlarla memuriyete döndürme yoluyla basın faaliyetlerinden uzaklaştırma yolunda çalışmaları olmaktadır. Nitekim Mizancı Mehmed Murad Bey, Trablus’daki tutuklu gençlerin salınacağı ve istenen ıslahatların yapılacağı sözüyle ikna edilerek İstanbul’a getirilmiş, buna karşın verilen vaatler tutulmamıştır. Mizancı Murad’ın dönüşünden sonra Cenevre kolunca Osmanlı gazetesinin neşrine başlanmış, bu gazetenin yayınları Osmanlı hükümetini son derece rahatsız etmiştir. Bu yayının durdurulması için baskı yapılmış, yine Trablus’daki tutuklu gençlerin salıverileceği vaat edilmişse de bu vaat yine yerine getirilmemiş, yayını durduran Osmanlı gazetesi yeniden neşre başlamıştır. Ancak tüm bu yayınlar oldukça zor şartlar altında, maddi imkânsızlıklar arasında gerçekleşebilmektedir. Meşveret gazetesi de İstanbul hükümetinin baskıları nedeniyle sürekli yer değiştirmek zorunda kalmakta, hatta gazeteyi basacak hurufat dahi bulamamaktadır yerine göre. Bu arada Damat Mahmut Paşa’nın (II. Abdülhamid’in eniştesi), sultanla arasının açılıp iki oğlu ile birlikte Avrupa’ya çıkması ve II. Abdülhamid’e muhalif bir çizgide hareket etmesi ile Jön Türk hareketi yeniden canlılık kazanmıştır. Bu olay 1899 tarihinde gerçekleşmiştir. Damat Mahmut Paşa ikinci kez yayın hayatına başlayan Osmanlı gazetesine maddi destek sağlamıştır. İsmail Kemal Bey de kendisine önerilen Trablusgarp Valiliğini kabul etmeyerek Avrupa’ya kaçmış, Jön Türklere dâhil olmuştur. Damat Mahmut Paşa’nın rahatsızlığı sırasında büyük oğlu Sabahattin Bey, Jön Türklere desteği devam ettirmiştir.

Damad Mahmud Paşa, Ahmed Lütfullah ve Mehmed Sabahaddin imzalı bir bildiri ile II. Abdülhamid’in baskıcı yönetimine muhalif bütün Osmanlılar toplanacak kongreye şu sözlerle davet edilmiştir: “Maksadımız menfaatten müttehit olduğu halde meslekten müteferrik olan ve o tefrika yüzünden telafisi gayr-ı kabil bir felakete maruz bulunan Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Makedonyalı, Rum, Kürt, Musevi, ilh... vatandaşlarımızın kuvvetini bir noktaya cem eylemek ve bu suretle hem bugünkü seyyiata hitam vermeğe ve hem de yarın ki hükûmet-i adilenin temel taşlarını ârâ-yı umumiyye-i Osmaniyye’nin inzimamiyle vaz’a çalışmaktır”.

Ali Fahri, İbrahim Temo, İshak Sukuti gibi isimlerin gayretiyle, Prens Sabahaddin’in çağrıları ve Jön Türklere yaptığı para yardımı ile Jön Türklerin birbirleriyle irtibatının

güçlendirilmesi ve İstanbul hükümetine muhalefet yolunda ortak bir yol takip edilmesi amaçlarıyla bir toplantı tertip edilmesi için çalışmalar yürütülmüş, bunun neticesinde Osmanlı Liberaller Kongresi olarak da anılan I. Jön Türk Kongresi 4-9 Şubat 1902’de Paris’te toplanmıştır.

Kongre, padişahın isteği üzerine, önce polis müdürü tarafından Paris’te yasaklandı ise de daha sonra izin verildi ve Institut de France üyesi Lefèvre-Pontalis’in evinde, çeşitli ırk ve dinlerden oluşan 47 üyenin katılımı ile toplandı. Ahmet B. Kuran, Kongre’de temel olarak iki önemli tezin kongre üyeleri arasında anlaşmaya varılmasını imkânsızlaştırdığını söyler: Bu iki tez ve taraftarları şunlardır:

1-Yalnız propaganda ve neşriyatla inkılap yapılamaz. Buna mebnî askerî kuvvetlerin de ihtilal harekâtına iştiraklerini temine çalışılmalı.

2- Yabancı hükümetlerin müdahalelerini davet suretiyle memlekette ıslahat icrasına başlanmalı.

İkinci teklif Ermenilerden geliyordu. Ermeniler memlekette gerçek inkılabın yabancı müdahalesi ile kabul edilebileceğini iddia ediyorlardı. Bu konuda Berlin Antlaşmasının 61. maddesinde yazılı olan 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın uygulanmasını istiyorlardı. Bu aşamada, Prens Sabahaddin’in, meseleyi iki tarafın da memnun bırakacak bir hale getirmeyi amaçlayan müdahalesi olmuştur. Prens Sabahaddin’e göre, ihtilal kargaşalığı sırasında herhangi bir yabancı devletin kendi çıkarı adına Osmanlı içişlerine müdahalesini önlemek için çıkarları ile uyuşulan “hür ve demokrat hükümetler” ile anlaşma yapılmalı ve bundan sonra ihtilal hareketine girilmelidir: “Biz memlekette ihtilal yapmak amacı ile toplanmış bulunuyoruz. ... Yani içerden bir hareket oluşturduğumuz zaman bundan yararlanmak emeline düşecek hükümetlerin müdahalesini bertaraf edecek hür ve demokrat hükümetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal hareketine geçmeliyiz”.

Kongreye katılanlardan çoğunluk grubun olumlu oy vermesine rağmen bir grubun, büyük devletlerin iyi niyetle de olsa işe karışmalarını kabul etmek istememeleri üzerine Kongre başarısızlıkla sonuçlandı. Bu Kongreden sonra Jön Türkler “müdahale taraftarı ve müdahale aleyhtarı” olmak üzere birbirine zıt iki gruba ayrılırlar. Bir tarafta, dış müdahale aleyhtarı görüşün temsilcisi Ahmed Rıza ve onun liderliğindeki “merkeziyetçi” İttihad ve Terakki Cemiyeti bulunurken; diğer tarafta, dış müdahale taraftarı görüşün temsilcisi Prens Sabahaddin ve onun liderliğindeki “liberalist-federalci” Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti kuruldu. Ardından da bu iki farklı görüşü destekler yeni jön Türk yayınları neşre başladı.

10.4. Şurayı Ümmet Gazetesi

Ahmet Rıza tarafından 1902-1908 yılları arasında Paris’te ve sonrasında Kahire’de çıkarılmıştır. Bu tarihte Merkeziyetçilik-Merkeziyetsizlik ayrımı iyice belirmiştir Jön Türkler

arasında. Şurayı Ümmet merkezîyetçiliği savunmuştur. Gazetenin ilk sayısı 15 Nisan 1902 tarihli'dir. İlk sayısında amaçlarını şöyle sıralamıştır:

- ⊗ Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunmak
- ⊗ 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulmasını sağlamak
- ⊗ Tüm Osmanlı uyrukları arasında fikir birliği sağlanması amacıyla gereken propagandayı yapmak
- ⊗ Tüm Osmanlı uyrukları arasında ortak bir vatanseverlik duygusunu yaratmak
- ⊗ Padişah hanedanını ve tahtı korumak.

Gazetede, Samipaşazade Sezai, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi İttihatçılar da yazılar yazmışlardır. Özellikle Samipaşazade Sezai, makalelerinde Osmanlı ülkesinde yaşayan müslim ve gayrimüslim tüm Osmanlı uyruklarının kaynaştırılması, bu sayede birlik ve beraberliğin sağlanması tezini savunmuştur.

Ahmet Rıza'nın, Merkezîyetçilik düşüncesinin (Devletçi - Seçkinci Gelenek) taraftarı olan Şurayı Ümmet gazetesinde merkezîyetçilik görüşü doğrultusunda şu fikirler savunulmuştur: Merkezî bürokrasi, bu cephenin yaratıcısı ve önderi olma niteliğini taşır; toplumda ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın her düzeyinde, bütün yeniliklerin devletin gücüne dayanarak gerçekleştirilmesi gereklidir; Devlet (merkez), her alanda işe karışmalıdır. Zaten, Osmanlı toplumunda, toplumsal-ekonomik ve siyasal değişmeye önderlik edebilecek güçlü toplumsal sınıflar henüz yoktur.

Prens Sabahattin'in Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'nin 1906 yılında yayınlanan programının ana hatları şöyledir:

- ⊗ Siyasî ıslahat yapılarak yerinden yönetim sağlanacaktır.
- ⊗ Vilayet meclisi üyeleri halk tarafından seçilecektir.
- ⊗ Merkezde halk tarafından seçilecek bir meclis teşkil edilecektir.
- ⊗ Osmanlı halkının hak eşitliği sağlanacaktır. Yerel yöneticiler halkın nüfus dağılımına uygun olarak, farklı etnik ve dinî oranlara göre seçilecektir.

Prens Sabahattin, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumu, bir yönetim sorunu değil, bir yapı sorunu olarak görmüştür. Bunun çözümlenmesi gerekmektedir. Bu da ancak, Sosyal Bilimler gözüyle toplum yapısını incelemekle mümkün olabilecektir. Çözüm yolu olarak, Osmanlı toplum yapısının göz önünde bulundurulmasını ve bu yapı içinde bir

özmlleme yapılmasını önermiştir. Prens Sabahaddin'e göre Osmanlı devleti bir memurlar devletidir ve iktisadi g devlet tarafından kontrol edilmektedir. Bu şartlar içinde seçkin tabaka tabii olarak maişet bağlarıyla merkeze bağlı durumdadır. Ayrıca Osmanlı toplumunda en geçerli değer kolektiflik idi. Hâlbuki ağdaş medeniyet kolektivizme değil, ferdiyetiliğin geliştirilmesine bağlıydı. Bu yeni sosyal değeri hâkim kılmak için Osmanlı Devlet ve toplumunun şeklini değiştirmek, merkezin gücünü zayıflatmak, kişilere gelişme imkânı tanımak gerekiyordu.

Ona göre, merkeziyetçi yönetimlerde bürokrasinin, gelişmeyi köstekleyici bir rolü vardır. Yerinden yönetim olmadan, memleketin imarı kabil olmadıktan başka, bir vilayetteki idare usulünün diğerinde aynen tatbiki de imknsızdır. Ona göre, merkeziyet yönetimi özgürlükleri kısıtlamakta, çoğunluğun azınlıka baskı altında tuttuğu ve girişimciliğe yönelik hareketlerin engellendiği bir ortam oluşturmaktadır. Dolayısıyla savunduğu diğer bir görüş de liberal ekonominin devlet genelinde tatbiki olmuştur.

Teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkeziyet görüşü ise 1904-1907 yılları arasında Ahmed Fazlı yönetiminde Kahire'de ve bir dönem de Fransa'da Seine'de neşrolunan Terakki gazetesi aracılığıyla savunulmuştur. Bu gazeteden önce de Osmanlı gazetesinde bu görüşler tartişılmıştır. Türkler ve genelde Müslüman Osmanlı unsurlarına karşı baskıcı idarenin bir veya birkaç kişi tarafından değil, maişet tarzımız ve sosyal hayattaki eksikliklerimizden meydana geldiğini göstermek; kamuoyunu milli terbiyemizin (mevcut sosyal yapımızın) ıslahı gereğine inandırmak ve bu gayelere engel olan baskıcı idarenin ortadan kaldırılmasına çalışmak gazete yoluyla halka aşına kılınmaya çalışılan meselelerden olmuştur. Yine Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı vatandaşları arasında samimi bir ittihadın gerekliliğini açıklamak. Bir başka ifade ile Rum, Ermeni, Bulgar vb. Osmanlılığı teşkil eden unsurlardan cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin hiçbirinin İdari muhtariyet veya istiklal siyaseti izlememeleri hususunu bildirmek halka gazete yoluyla benimsetilmek istenen konulardandır. Gazetede ayrıca, 2. Liberaller Kongresi'nde alınan kararlara paralel olarak genel ayaklanma, silahlı ve silahsız direnme eylemleri, vergi ödememe, ordu içinde örgütlenme gibi eylemler yapılmasını sağlamak maksadıyla kamuoyu oluşturma çabasına girilmiştir.

27 Aralık 1907'de, Ahmet Rıza, Prens Sabahaddin ve K. Malumyan'ın ortak başkanlığında II. Jn Türk Kongresi toplandı. Kongre  günlük bir çalışmadan sonra "Osmanlı Muhalifin Fırkaları Kongresi Beyannamesi"ni yayımladı. Beyanname'de, Kongre'nin amaçları sıralanıyordu;

- 1- Sultan Hamid'i tahttan feragate zorlamak,
- 2- Tüm Osmanlılar için eşitlik ve özgürlük temeline dayalı bir parlamento kurmak,
- 3- Bu amaçlara ulaşıcı yol ve politikaları tespit için sürekli bir komite kurmak,
- 4- Bu maksatla, genel ayaklanma, silahlı ve silahsız direnme eylemleri, vergi ödememe, ordu içinde örgütlenme gibi eylemler yapılmasını sağlamak.

II. Jöntürk Kongresi'nde ilk kongrenin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olan “dış müdahalenin davet edilip edilmemesi” konusu ortaya atılmadı. Böylece, II. Abdülhamid muhalifi Jön Türkler ilk kez birleşerek ortak bir amaç etrafında toplanmış oldular.

Bu kararlar doğrultusunda özellikle Makedonya'da eylemler başlatıldı. Rumeli'yi saran toplantı ve mitinglerde halk meşrutiyeti istemeye yönlendirildi. Yıldız Sarayı'na bu doğrultuda yüzlerce telgraf çekiliyordu. Meşrutiyet isteği Anadolu'da da kendini göstermiştir. 1907'de Erzurum'da "Can Verir" adlı tüccar örgütü, bölge yöneticilerinin değiştirilmesi ve ağır vergilerin kaldırılması için kitle eylemleri yapmışlardır. Farklı bölgelerde de vergi ödemelerde direnişler yaşanmıştır.

Bölüm Kaynakçası

- Akşin, Sina: *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- Ebüzziya, Ziyad: "Ahmed Rıza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Eliaçık, Muhittin: "Jön Türk basınında dini zeminde muhalefet", *Turkish Studies*, Volume 6/3 Summer 2011.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, 2000.
- Mizancı Mehmed Murad, *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad*, Haz. Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul, Nehir Yayınları, 1997.
- Oğuz, Gülser: "Osmanlı Gazetesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:3, Sayı:6, Güz 2007.
- Prens Sabahaddin, *Görüşlerim*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, Buruc Yayınları, 1999.
- Ramsaur, Ernest Edmondson: *İttihat Terakki ve 1908 İhtilali*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2007.
- Reyhan, Cenk: "Jön Türk Hareketi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı: 2, Yaz 2008.
- Kabacalı, Alpay: *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*, İstanbul, Literatür Yayınları, 2000.
- Karal, Enver Ziya: *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- İskit, Server: *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

10.1. Jön Türk hareketinin, yurtdışındaki temsilcilerinin öne çıkan isimlerince neşrolunan Jön Türk yayınlarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda Jön Türk hareketinin uzun yıllar liderliğini yürüten Ahmed Rıza'nın çıkarmış olduğu Meşveret gazetesine dair bilgi verilmiştir.

10.2. Bir ara, Jön Türk hareketinin Cenevre kolunun üyeleriyle Ahmed Rıza arasındaki fikir ayrılıkları dolayısıyla harekete yeni lider olarak belirlenen Mehmed Murad Bey ve gazetesi Mizan'a değinilmiştir.

10.3. İttihad-ı Osmani'nin kurucularından önemli isimlerin yer aldığı Jön Türklerin Cenevre kolu tarafından, Mehmed Murad Bey'in İstanbul'a dönme kararı almasından sonra çıkarılmaya başlanan ve uzun ömürlü bir yayın olan Osmanlı gazetesinden bahsolutunuştur. Ayrıca 1902 ve 1907 yıllarında gerçekleşen Jön Türk Kongrelerine (Osmanlı Liberaller Kongreleri) dair bilgi verilerek, birinci kongreden sonra Jön Türklerin kendi aralarında sonuca ulaşmada izlenecek yol bağlamında ortaya çıkan fikir ayrılığı neticesinde yaşanan bölünme ve farklı cemiyetlerin teşkili konularına değinilmiş, bu cemiyetlerin yurtdışındaki yayın organları ve içeriklerine dair bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

1) Hangisi İttihad-ı Osmani teşkilatının kurucuları arasında yer alır?

- A) İbrahim Temo
- B) Yusuf Akçura
- C) Ahmed Rıza
- D) Süleyman Nazif
- E) Akil Muhtar

2) Aşağıdakilerden hangisi Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin savunduğu fikirlerdendir?

- A) Yerinden yönetim
- B) Devletçi ekonomi
- C) Kuvvetli bir merkezi yönetim
- D) Yabancı devletlerin müdahalesine karşı durmak
- E) Saltanatı yıkmak

3) Aşağıdakilerden hangisi Jön Türklere dâhil gazetecilerden değildir?

- A) Tunalı Hilmi
- B) Şeyh Alizade Hoca Muhyiddin
- C) Ahmed Şuayib
- D) İshak Sukuti
- E) Abdullah Cevdet

4) Kahire'de çıkarılan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin neşir organı olarak yayınlanan Jön Türk yayını hangisidir?

- A) Tokmak
- B) İntikam
- C) Ezan
- D) Kanun-i Esasi
- E) Hak

5) Abdülhamid yönetimince, Afrika'daki (Trablus, Fizan) tutuklu 78 Jön Türkün serbest bırakılacağı sözü verilip neşrinin durdurulması istenen Jön Türk yayını aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Osmanlı
- B) Meşveret
- C) Mizan
- D) Kanun-i Esasi
- E) Türk

6) Jön Türklerden Ahmet Ferit (Tek) tarafından Cenevre’de Şura-yı Ümmet gazetesi neşrolunmuştur.

- Doğru
- Yanlış

7) Yusuf Akçura, Bahattin Şakir Şura-yı Ümmet’in yazarlarındandır.

- Doğru
- Yanlış

8) Terakki gazetesi, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin yayın organı olan Jön Türk yayınlarındandır.

- Doğru
- Yanlış

9) Birinci Jön Türk Kongresi, II. Abdülhamid’in Paris hükümetine başvurusu dolayısıyla Paris’te toplanamadığından gecikmeli olarak Brüksel’de toplanmıştır.

- Doğru
- Yanlış

10) “Yalnız propaganda ve neşriyatla inkılap yapılamaz. Buna mebni askerî kuvvetlerin de ihtilal harekâtına iştiraklerini temine çalışılmalı” fikrinin öne sürülmesini takiben Jön Türkler arasında ilk ayrılık ortaya çıkmıştır.

- Doğru
- Yanlış

Cevaplar

1) A

2) A

3) C

4) D

5) A

6) Yanlış

7) Doğru

8) Doğru

9) Yanlış

10) Doğru

11. İKİNCİ MEŞRUTİYETİN İLANI SONRASI BASIN (1908-1918)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik merkezinin başını çektiği, sonrasında sivil katılımı da arkasına alan bir askeri direnişle ikinci kez ilan edilmek durumunda kalınan Meşrutiyet ve yeni ortaya çıkan siyasi, toplumsal ortam nezdinde faaliyet gösterecek basına ilişkin bilgi verilecektir.

11.2. Meşrutiyetin ilanı sonrası hareketlenen siyasi ortamdan, bu bağlamda ortaya çıkan yeni fırkalar, cemiyetler, meşrutiyetin ilanını tek başına sahiplenme arzusuyla ön plana atılan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Fırkası ile muhalif gruplardan bahsolunarak, bu ortamda faaliyette bulunan gazeteler ve gazetecilere ilişkin bilgi verilecektir. Bu arada 31 Mart Vakası'ndan da bahsolunacaktır.

11.3. Yine bu gazeteciler arasından İttihat ve Terakki Cemiyetinin faaliyetleri ile Fırkanın politikalarına dair muhalif yorumlarını gazetelerde kamuoyuyla paylaşan bir kısım gazetecilere yönelik işlenen cinayetler konusuna da değinilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. II. Meşrutiyetin ilanı sonrası kurulan siyasi fırkalara örnekler veriniz.
2. Bir kısım basın organında, İttihat ve Terakki Fırkası'na yönelen eleştirileri kısa başlıklar halinde yazınız.
3. Dönemin belli başlı gazeteleri ile gazetecilerine örnekler veriniz.
4. 31 Mart Vakası sonrası kapatılan Cemiyet ve Fırkalarla, gazeteleri belirtiniz.
5. 1909 Matbuat Kanunu'nda Mart 1912'de yapılan değişiklik sonrası gazetelerin sorumlu müdürlerinde hangi özellikler aranır olmuştur? lomasına sahip olmaları zorunluluğu getirilmiştir.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
II. Meşrutiyet dönemi basını	1908-1918 tarih aralığında Türk basınında öne çıkan gazeteciler ve gazeteleri tanıyacak.	Ders notları okunacak
Siyasi ortam	Mevcut siyasi ortama dair bilgi sahibi olacak. Bu bağlamda yeni kurulan siyasi dernekler ve fırkalar, bunların programlarına dair özet bilgi ve fırkaları destekleyen basın organlarını öğrenecek.	Ders notları okunacak
İttihat ve Terakki	Söz konusu tarih aralığında ülke yönetiminde etkili bir siyasi teşekkül durumundaki İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Fırkasının ülke yönetimine dair politikaları ile bu politikalara muhalif basın aracılığıyla yöneltilen eleştirilere dair fikir sahibi olacaktır. Bu sayede ülkenin yakın dönem siyasi tarihi ile basın tarihine dair genel bilgi edinmiş olacaktır.	Ders notları okunacak

Anahtar Kavramlar

II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Fırkası, Ahrar Fırkası, 31 Mart Vakası

Giriş

Bu hafta kapsamında; İkinci Meşrutiyetin ilanı sürecine dair bilgi verilecek, meşrutiyetin ilanı sonrası oluşan yeni siyasi ve toplumsal ortamdan bahsedilecektir. Meşrutiyetin ilanı sonrası mevcut bir kısım siyasi derneklerin firkalaşma çalışmaları ve parlamentoya girme çabalarına değinilecektir. 31 Mart Vakasından sonraki yeni siyasi tablo ve yeni siyasi oluşumlardan bahsedilerek, bu ortamda faaliyet gösteren belli başlı gazete, dergi ve gazetecilere dair bilgi verilecektir. Dönemin en güçlü siyasi aktörü durumundaki İttihat ve Terakki Fırkasının takip ettiği politikalar ve bunlara basın aracılığıyla yöneltilen eleştiriler ile bu eleştirileri yönelten bir kısım gazetecilere yönelik silahlı saldırılardan da bahsolutacaktır.

11.1. Meşrutiyetin İlanı

İngiliz-Rus ilişkilerini gözden geçirmek maksadıyla Reval'de (bugünkü Estonya'da-Talinn) bir araya gelen (11 Haziran 1908) İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola, Makedonya'daki kargaşalığa son verilmesi için kapsamlı bir ıslahat hareketine girişilmesine karar verirler. Ancak bu ıslahat programının ayrıntıları henüz belirlenmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde bu görüşme, Makedonya konusunda İngiliz ve Rusların ittifak ederek müdahale edecekleri şeklinde yorumlanır. İttihatçılar da bu durumda Makedonya'nın da bir oldubittiyle elden çıkması düşüncesiyle acilen harekete geçme kararı alırlar.

Makedonya ve Selanik'te Sultan II. Abdülhamid'in hafiyelerinin artan baskısı özellikle son aylarda fazlasıyla hissedilmeye başlanmıştı. Buna karşın Selanik Polis Müdürü Albay Nazım Bey, örgüt üyeleri tarafından kurşunlanmış, Nazım Bey olaydan yaralı olarak kurtulduktan sonra İstanbul'a geçmiş ve buradaki durumu Saray'a rapor etmişti.

Saray tarafından Selanik'e gönderilen heyetin Selanik ve Makedonya'daki incelemeleri, örgüt üyelerinin gizli takibi ve olası saldırıları endişesiyle yetersiz kalmış ve nitekim geri çağırılmışlardı. Yüksek rütbeli subayların da cemiyetin gizli üyeleri olmaları da bunda etkili oluyordu.

Yine de sarayın hafiyeheri her yere sızmayı başarmışlardı. Bu şartlarda derhal harekete geçmenin gerekliliği konusunda örgüt üyelerinde bir fikir birliği sağlanmıştı. Meşrutiyetin ilan edilmesi için saraya alenen başkaldırmak, yani isyan için 28 Haziran'da Niyazi Bey başkanlığında örgüt üyelerinin bir kısmının katılımıyla gerçekleşen toplantıda 3 Temmuz günü kararlaştırıldı. Durum, Manastır'daki merkez komiteye bildirildi ve buradan da onay alındı.

3 Temmuz'da, garnizondaki subayların Cuma namazında olmalarından da istifade eden Niyazi Bey ve adamları gerekli teçhizatı yanlarına alarak dağa çıktılar. Bunlar 200 yüz kadar asker ile bir o kadar da sivilden ibaretti.

Aynı gün Ohri makamlarına gönderilen bildiride, isyanın nedeninin son yıllarda sürmekte olan haksız uygulamalar ve eşitsizliklerle savaşmak ve hükümeti 1876 Anayasasını geri getirmeye zorlamak olduğu belirtiliyordu. İzleyen günlerde Niyazi Bey'e bir kısım küçük rütbeli subaylarla, Kurmay Binbaşı Enver Bey de katıldı. 6 Temmuz tarihinde yayınlanan bir bildiride ile de bölge halkına ırk, dil ve din fark etmeksizin herkesin yararlanacağı meşrutiyetin ilanı için işbirliği çağrısında bulunuluyordu.

Bölgenin sorumlu kumandanı, saraya bağılılığıyla tanınan Şevket Paşa'ya tüm kuvvetini kullanarak dağa çıkan isyancıları yola getirmesi için emir verildikten sonra 7 Temmuz günü Manastır'da, Şemsi Paşa, durumla ilgili olarak saraya son gelişmeleri bildiren telgrafını çekip, postaneden hemen orada bekleyen makam arabasına binmek üzere çıktığında kurşunlanarak öldürölüyordu. 10 Temmuz'da İstanbul'a gitmek üzereyken Manastır Alay Müftüsüne ateş ediliyordu. 2 gün sonra Padişahın yaverlerinden Sadık Paşa, yine İstanbul'a

gitmek üzere bindiği Sidon vapurunda öldürölüyordu. Manastır Garnizon Kumandanı Osman Hidayet Paşa'ya ise padişahın bir iradesini okurken ateş ediliyordu.

Şemsi Paşa'nın yerine gönderilen Müşir Osman Paşa 12 Temmuz'da Manastır'a ulaşmıştı. Ancak artık asker emir dinlememekte ve isyan etmiş olan silah arkadaşlarının üzerine ateş açmamaktaydı, Osman Paşa da bölgede etkisiz kalmıştı. Makedonya Umumi Müfettişi Hilmi Paşa, 13 Temmuz'da saraya çektiği telgrafta Üçüncü Ordu subaylarının hemen hepsinin İTC ile ilişkisi olduğunu bildiriyor ve tutuklu iki subayın serbest bırakılmasını salık veriyordu, aksi halde Makedonya'da işler iyice kontrolden çıkacaktı.

İki subay serbest bırakılmış olsa da, denetim sağlanamadı. 15-24 Temmuz tarihleri arasında Rumeli'ye gönderilen 18 bin Anadolu askeri de isyancılara karşı durmayı reddediyordu. 20 Temmuz'da Manastırlı Müslümanlar Meşrutiyet istediklerini söyleyerek ayaklanıp askeri mühimmat depolarını ele geçirdi. Çevre köylerde de halk ayaklanmıştı. Firzovik'te de Arnavutlar tarafından gösteriler düzenlenmekteydi. Padişaha bir kesin uyarı göndererek, Anayasayı ilan etmezse, İstanbul'a yürüyerek onu tahttan indireceklerini mesajını ilettiler. Manastır Valisi Hıfzı Paşa, meşrutiyet yanlılarına karşı direnmenin artık imkânsız hale geldiğini saraya bildirdi.

23 Temmuz günü Selanik treniyle Drama'ya gelen 100 kadar erle 20 kadar subayın komutanı konumundaki Ruşen Bey adında genç bir kurmay, trenden inerek yaptığı konuşmada, Türk İmparatorluğunun yok olmaması için meşruti bir yönetimin gerekli olduğunu; dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın tüm Osmanlı halkının hür ve eşit olduğunu ve bunların kendilerinin (İTC) başlıca ilkeleri belirtiyordu. Ruşen Bey, askerlere derhal kasabaya gitmeleri, meşruti bir idare ilan etmeleri ve direnen olursa makamı ve rütbesi ne olursa olsun öldürmelerini emrediyordu.

Böylece Makedonya'da meşrutiyet ilan olundu. Aynı gün birkaç saat arayla Preşova, Köprölü, Üsküp, Serez gibi çevre kasabalarda da meşrutiyet ilan olundu. Ertesi gün Sadrazamın (Ferit Paşa) Hilmi Paşa'ya çektiği telgrafta Padişahın halkın isteğine uyararak meşruti idareyi geri getirmeye karar verdiği bildiriliyordu. II. Abdülhamid'in parlamentonun toplantıya çağırılacağını ve Anayasa'nın tekrar yürürlüğe konulacağını bildiren dört satırlık fermanı, 24 Temmuz 1908 sabahı İstanbul gazetelerinde yayınlanarak, tüm yurttaşlara duyurulmuştur.

11.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Basını (1908-1918)

Fermanın gazetelerde yayınlandığı aynı gün gazeteciler toplanmış ve ertesi gün yayınlayacakları gazeteleri, ön sansüre göndermeme kararı almışlar ve 25 Temmuz tarihli gazeteler, uzun bir aradan sonra ön sansüre tabi tutulmadan yayınlanabilmiştir. Bu tarihte yayınlanmakta olan gazeteler; Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Sabah ve İkdâm'dır. Ayrıca Servet-i Fünun dergisi vardır. Ancak, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasının hemen ardından pek çok gazete ve dergi bu özgürlük ortamında yayına başlamıştır.

Yeni dönemin özelliğini, her aklından geçenini, her isteyenini çıkıp nutuk çekmesi gibi, gazete ya da dergi çıkarması oluşturmuştur. Pek çoğu bir ya da birkaç sayı yaşayabilen bu yayınlardan uzun soluklu olanların sayısı oldukça azdır. Ancak kısa ömürlü olup da ses getiren gazeteler de olmuştur.

Meşrutiyetin ilanından sonraki iki ay içerisinde yalnızca İstanbul'da, gazete çıkarmak için imtiyaz almak isteyenlerin sayısı 200'ü geçmişti.

Gazeteler için büyük bir özgürlük dönemi başlamıştır. Yayıncıdan önce hiçbir denetim olmadığı gibi, sonrasında da hiçbir ceza uygulaması yoktur. Dolayısıyla, basın tam bir özgürlük havasına kavuşmuştur. O günlerde çıkan gazetelerde, “anayasa”, “özgürlük”, “eşitlik”, “meşrutiyet” kavramlarını öven, ateşli ve heyecanlı yazılar yayınlanmaya başlamıştır.

11.3. Dönemin Önemli Siyasi Gelişmeleri

İkinci Meşrutiyetin ilanı sonrası II. Abdülhamid'in saltanatının üçüncü ve son bölümü başlamıştır. Abdülhamid Han'ın tahta çıktığı zamanda olduğu gibi, bu devrede de iktidar yetkileri tamamen elinden çıkmıştır.

Yaşanan otorite buhranı sırasında;

* 5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı

* 6 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı

* Ekim 1908'de Yunanistan'ın Girit'i ilhakı

* 31 Mart (13 Nisan) Vakası ve sonrasında Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, yerine V. Mehmed'in geçirilmesi (27 Nisan 1909).

* İttihat ve Terakki'nin inisiyatifi ele alması.

31 Mart olayından sonra basına yeniden sansür uygulanmaya başlanmış ve taşkınlık yapan gazeteler kapatılmıştır. Fakat kapatılan gazeteler benzer isimle yeniden yayınlanmaya başladığı için bu konuda bir kanun çıkarılması zorunlu hale gelmiştir. Bir basın kanunu hazırlanarak 1909'da meclise sunulmuştur. Tasarı, 18 Temmuz'da Meclis tarafından kabul edilerek kanunlaşmıştır. 1909 Matbuat Kanunu'na göre:

* Gazete çıkarılması için hükümete bildiri verilme yeterli olup, ruhsat alma zorunluluğu yoktur.

- * Padişaha yazıyla hakaret edenlere, 3 aydan 3 yıla kadar hapis cezası verileceği hükme bağlanmıştır.
- * Basın yoluyla şantaj yapmak veya başka türlü çıkar sağlamak,
- * Osmanlı ülkesinde, dinlerden, mezheplerden ve unsurlardan herhangi birine yazı ile hakaret suç sayılmıştır.
- * Vatandaşları suç işlemeye kışkırtan yazıların yayınlanması,
- * Asılsız sahte bilgilerle başkalarının suçlanması,
- * Ahlak kurallarına uymayan yazı yayınlanması ve resim basılması yasaklanmıştır.
- * Yayinlardan zarar görenlere cevap hakkı tanınmıştır.

11.4. II. Meşrutiyet Basını

Meşrutiyetin ilanı sonrası tüm yurt genelinde yüzlerce yeni gazete ve dergi yayına girmiştir. Bu dönemde gazetelerde **fikir yazılarının yanı sıra habercilik** de ön plana çıkmıştır. Gazetelerin büyük kısmı haftanın her günü yayınlanır duruma gelmiş, telgraf haberlerinin yan sıra, yurt genelinde **muhabir ağı oluşturmaya başlamışlardır**. Telefon kullanımı da bu dönemde başlamış ve yaygınlaşmıştır.

Telefon hizmeti ise ilk olarak, Temmuz 1881'de İstanbul Soğukçeşme'deki Posta ve Telgraf Nezareti binasıyla Yeni Cami'deki postane arasına çekilen tek telli bir telefon ile verilmiştir. Ancak kullanımı yaygınlaşmamıştır. 1908 itibarıyla kullanıma tekrar başlandı.

Bu dönemde yayına giren, dönemin belli başlı gazeteleri, **Tanin, Şûra-yı Ümmet, Sada-yı Millet, Hukuk-ı Umumiye, Mizan, Volkan, Osmanlı, Serbesti gazeteleri ile Yeni Gazete'dir.**

Pek çok **mizah gazetesi** de yayına başlamıştır. Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi ve İbrahim Hilmi tarafından Boşboğaz, Sait Hikmet, Sermet Muhtar ve Osman Kemal tarafından Elüfürük, Ali Fuat tarafından Karagöz, Cemil Cem'in Cem Mecmuası gibi mizah gazeteleri kurulmuştur. Kalem, Davul, Şaka, Yuha, Eşek, Laklak, Hacivat, Cingöz, Zevzek, Curcuna da diğer mizah gazeteleridir.

Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Sabah gazeteleri ile Servet-i Fünun dergisi bu dönemde yine olabildiğince tarafsız kalmaya devam ederken, siyasal çalkantılarla dolu böylesine bir ortamda çeşitli görüşler basına yansımış ve basın aracılığıyla çok şiddetli mücadele veren gruplar meydana gelmiştir. Bu gruplar, yayın organları aracılığıyla sosyal hayatı etkilemiş, kamuoyunu yönlendirici bir rol oynamıştır.

Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük, sosyalizm, liberalizm fikir akımlarıyla, çeşitli cemiyet ve partilerin sözcülüğünü yapan siyasi gazeteler yayına girmiştir.

Tanin ve Şura-yı Ümmet, **İttihat ve Terakki Fırkası**'nın fikirlerinin neşrinde etkili olmuştur.

Yönetimde merkeziyetsizciliğe ve ekonomide liberal ilkelere dayanan bir federasyon düşüncesini savunan Prens Sabahaddin taraftarları adem-i merkeziyetçi gençlerin kurduğu Nesl-i Cedit kulübünü desteklemiş, **Ahrar Partisi**'nin (1909) kurulmasına destek vermiş ve bu zümrenin çıkardığı Osmanlı gazetesiyle fikirlerini yaymaya başlamışlardır.

Tanin ve Yeni Gazete'nin yayın hayatına girmesiyle, Hüseyin Cahit ve Abdullah Zühtü, İkdâm'dan ayrılmışlardır. Ali Kemal başyazar olduktan sonra İkdâm Gazetesi'nde zaman zaman Ahrar Partisi'nin fikirleri doğrultusunda, İttihat ve Terakki Partisi'nin tutumunu eleştirmiştir.

Mizan gazetesi, meşrutiyetin ilanının hemen sonrasında 30 Temmuz 1908'de yayınlamaya başlamıştır. İttihat ve Terakki'ye muhalefet yapmıştır. 31 Mart Olayı sonrası, bu olayı desteklediği iddiasıyla, yönetimce kapatılmıştır. Sada-yı Millet, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet'in de kurucuları arasında yer aldığı **Fırka-i İbâd Demokrat Parti**'nin görüşlerini destekler. Başyazarı yakın zaman sonra İttihat ve Terakki Partisi aleyhtarı söylemlerinden ötürü, söz konusu parti taraftarlarınca silahlı saldırı neticesi öldürülecek olan Ahmet Samim'dir. Daha önce 'İkdâm'da yazan Ahmet Zühtü tarafından kurulan Yeni Gazete de İttihat ve Terakki'ye muhalefet yapmıştır. Bu gazetenin yazar kadrosundan Ahmet Emin Yalman, Mahmut Sadık da bulunmaktadır.

Abdülhamid döneminde sürgüne gönderilen veya kendi isteğiyle giden aydınlar ve gazetecilerden, meşrutiyetin ilanı sonrası yurda dönen bir grup, **Fedakâran-ı Millet** adıyla bir örgüt kurmuştur. Mevlanzade Rıfat tarafından yayınlanan Hukuk-ı Umumiye ve Serbesti gazeteleri (başyazarı Hasan Fehmi) bu derneğin yayın organlarıdır. Bu gazeteler yoluyla İttihat ve Terakki Partisi'ne şiddetli hücumlarda bulunmuştur.

İslamcılık fikirlerini savunmak amacıyla kurulan **Cemiyeti İlmiye-i İslamiye Derneği**'nce yayınlanan Beyan'ül-Hak dergisi ile **İttihad-ı Muhammedi Derneği** ve bu dernek adına çıkarılan Volkan gazetesi, Eşref Edib ve Mardinizâde Ebülûlâ'nın sahipliğinde çıkan Mehmed Akif'in başyazarlığını yaptığı Sırat-ı Müstakim dergisi çıkarılmıştır. Özellikle Volkan gazetesinin dini politikaya alet ederek, kamuoyunu topluca bir ayaklanmaya hazırladığı iddia olunmuştur.

Beyan'ül-Hak dergisi, Mustafa Sabri Efendi'nin öncülüğünde kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin yayın organı olarak çıkarılıyor. Derginin başyazarı, Cemiyetin reisliğini de yapan, gelecekte Şeyhülislamlık vazifesinde de bulunacak olan Mustafa Sabri Efendi'dir. Derginin yazar kadrosu; muallim, müderris, din adamı ve medrese öğrencileriydi. Mecmuanın yazar kadrosunda; Elmalılı Hamdi Efendi, Abdullah Atıf, Ahmed Tahir, İbnülemin Mahmud Kemal, Mustafa Asım gibi isimler yer alıyordu.

Beyan'ül-Hak, 31 Mart hadisesi sırasında askerleri teskin edebilmek amaçlı yayınlar yaptı. Derginin yazarlarından Hamdi Efendi, yazılarında 31 Mart Hadisesi'ni sert bir şekilde eleştirdi. İsyancıların İslam ve İslamiyet'le ilgilerinin bulunmadığını “Şeri’at isteriz” sözünün asıl niyetlerini örtmek amacıyla kullanılan badana” olduğunu belirtti.

Hamdi Efendi aynı zamanda meclis-i mebusan’da Antalya milletvekili olarak da görev yapmaktaydı. Cemiyetin amacı derginin ilk sayısında ifade olunurken İTC’ye bağlılık ilk sırada yer almıştı. Hatta ilk sayılarda İTC, “Mübarek Cemiyet”, “Cemiyet-i Celile”, “Fırka-i Muhtereme”, “Muhterem ve Mukaddes bir Cemiyet”; İttihatçılar da “İslamiyet Fedaileri”, “Mücahid”, “Kahraman” olarak nitelenirken İTC’nin 31 Mart Vakası sonrası tüm ulema sınıfına karşı toptan cephe alması üzerine mecmuada büyük puntolarla “Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye’nin İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne rabitası olmadığı ilan” edilmiştir.

Ancak diğer iki amacı olarak belirlediği *İslamiyet’in terakki karşısında engel teşkil ettiği savını çürütmek, İslamiyet’in ve İslam toplumlarının fikri inkişafına katkı sağlamak, *meşruti sistemi desteklemek fikirlerinin yayıcısı olmaya devam etmiştir.

1912 yılına kadar yayında kalmıştır. Hamdi Efendi, Şubat 1910 yılında kurulan Ahali Fırkası’nın kurucuları ve idarecileri arasında yer almıştır. Sonra da Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kurucusu ve idarecileri arasında da yer alacaktır ki, Beyan’ül-Hak Dergisinde de önce ahali, sonra da Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın politikaları desteklenmiştir.

Sırat-ı Müstakim dergisi 1908-1925 yılları arasında 641 sayı yayımlanmış, 183 sayıdan sonra (1912) Sebilürreşad adıyla neşrolunmuştur. Dergi, Eşref Edib ve Mardinizâde Ebülûlâ’nın sahipliğinde yayınlanmıştır. Babanzade Ahmed Naim, Manastırlı İsmail Hakkı, Bereketzade İsmail Hakkı, Ferid (Kam), Aksekili Ahmed Hamdi (Cumhuriyet dönemi 3. Diyabet İşleri Başkanı), Abdürreşid İbrahim, Musa Kazım, Mehmed Fahreddin, Şemseddin (Günaltay), Şerefeddin (Yaltkaya) yazarlarından bazılarıdır.

Siyasi açıdan dergi ilk zamanlar Abdülhamid yönetimine muhalif, İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne yakın duran, meşvereti, meclisi, yani parlamenter rejimi önceleyen, Osmanlı ve İslam birliğini savunan bir çizgidedir. Ancak özellikle Balkan Savaşı’ndan sonra giderek İttihatçı ve Türkçü politikalarla da mücadele içine girmiş, ırkçı ve seküler politikaları eleştirmiş ve bu yüzden İttihatçılar tarafından kapatılmıştır.

Fikri açıdan ise en genel anlamıyla İslam yenilikçiliğinin savunucusudur. Modern dönemde İslam dünyasının sorunları konusunda hassasiyetleri olan, bu sorunların çözümü için İslamî kimliğinden vazgeçmek istemeyen, ancak İslam’ın yeni yorumlarına, bu arada modern, yani batı medeniyetine ait bazı unsurlara da açık olan, dolayısıyla yenilikçi bir çizgidedir.

Bu arada Türkçülük fikrinin desteklendiği Türk Yurdu, Türk Sözü, Halka Doğru gibi dergi ve gazeteler de vardır. M.E. Yurdakul, Yusuf Akçura, A. Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fuad Köprülü bu yayınlarda yazmaktadır.

Rumeli’de de İttihad ve Terakki Cemiyeti’ni destekleyen Tüfek, Silah, Süngü, Top, Kurşun, Hançer, Bomba, Bıçak, İttihat ve Terakki gibi gazeteler yayınlanmaktadır.

Bu dönemde çok sayıda kadın ve çocuk dergisi de yayına başlamıştır: Kadın, Kadınlar Dünyası, Hanım, Talebe, Çocuk Yurdu, Muallim, Arkadaş gibi.

Sosyalizm fikirlerini tanıtan ve yayınlar da neşrolunmaya başlanmıştır: **İştirak mecmuası** 1910'da yayına başlamış, çeşitli kereler yayını durdurulmuştur. Hüseyin Hilmi tarafından yayınlanmıştır. Yayın cezası aldığı dönemlerde İnsaniyet, Medeniyet, Sosyalist adlı diğer benzer yayınlar neşrolunmuştur. **Osmanlı Sosyalist Fırkası**'nın (Eylül 1910) fikirlerini yaymışlardır.

Baha Tevfik, Tevfik Nurettin, Refik Nevzat, Haydar Rıfat gibi isimler adı geçen gazete ve dergilerde yazarlar arasındadır. **İştirak**'in ilk sayısında, "**Almanya'da sosyalizmin mucidi Karl Marks**" alt yazısı ile Marks'ın bir resmi birinci sayfadan verilmiş, resmin hemen yanında gazetenin amacı, Türkçe bir sosyalist literatür oluşturarak sosyalizmi "okurlarına" anlatmak olarak gösterilmiştir. Proleterya ve Burjuvazi tanımları yapılarak, sosyalizmin tanımı ortaya konulmuştur.

Dergiye göre; sosyalizm, bir sınıf kavgası sonucunda proletaryanın burjuvaziye karşı üstünlüğü olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede proletarya şöyle tanımlanır: "Marks'ın proletarya tanımı: Proleterya iş buldukça yaşayan ve sermayeyi tezyid ettikçe iş bulan bir amele sınıfıdır". Burjuvazi ise kendi sermayesini proletaryanın sömürülmesine dayandıran bir sınıftır.

11.5. Öldürülen Gazeteciler

11.5.1. Hasan Fehmi

Hasan Fehmi Mülkiye Mektebinde öğrenim görmüş, daha sonra Paris ve Mısır'a geçerek burada jöntürklerin Prens Sabahaddin taraftarlarına katılmıştı. Meşrutiyetin ilanı sonrası Türkiye'ye dönen Hasan Fehmi Bey, Serbesti gazetesine başyazar olmuştu. Hasan Fehmi, ülkedeki meşrutiyet yönetiminden çok şey bekleyen, ancak aradığını bulamadığından eleştiren türde yazılar yazıyordu ve çok okunan bir yazardı.

Başyazar Hasan Fehmi önce ittihatçıların gönderdikleri tehdit mektuplarıyla susturulmak istenmiştir. Sayıları artan mektuplara hiç aldırış etmeden yazılarını yazmakta ısrar eden ve yazılarında; "İttihat ve Terakki'nin fenalığı, açlıktan da, kıtlıktan da, koleradan da fazla tahribat yapmaktadır" gibi sert cümleler kullanmıştır.

5 Nisan 1909 günü akşamı arkadaşı Ertuğrul Şakir ile birlikte Beyoğlu'nda milletvekili bir dostlarının ziyaretinden dönerlerken Galata Köprüsü üzerindeyken kurşunlanarak öldürülmüştür.

11.5.2. Ahmet Samim

Galatasaray Sultanisi ve ardından Robert Kolej’de öğrenim gördü. İkinci Meşrutiyet’in ilanı sonrası 1909’da Hilal gazetesini çıkardı. 31 Mart olayının ardından Sada-yı Millet Gazetesi’nin başyazarı oldu. Daha önce de İttihatçılara karşı koyan Ahrar Partisi’nin yayınlandığı Osmanlı Gazetesi’nde yazılar yazmıştı.

Bir yandan İttihat ve Terakki Partisi’nin icraatlarını eleştiriyor, diğer yandan makalelerinde baskı yönetimine şiddetle karşı çıkıyordu: “Basın halkı her konuda aydınlatmak zorundadır. Gerekirse hükümetin zayıflığını ortaya koyar, kusurlarından, yanlışlarından söz eder. Bizde garip bir ruh hali var. Basın, Osmanlılığın gücünden ve şanından söz ederse görevini yerine getirmiş sayılıyor, bunun dışına çıkıp da bozuklukları ortaya koyarsa kötü bir yol tutmuş oluyor. Sizi ihanetle, kötü bir amaca hizmet etmekle suçluyorlar”.

“Bu ülkede özgürlük vardır, gerçek özgürlük vardır. Herhangi bir kişi sosyal ve siyasi inançları ne olursa olsun, hiçbir saldırıya uğramayacağına inanmalıdır” diyordu.

Ahmet Samim, sıkıyönetim harp divanının gizli işkence usullerine ait belgeleri yayınlamış, Soma–Bandırma demiryolu imtiyazı işinin içyüzünü açıklamıştır.

Ahmet Samim, İttihatçılardan sık sık ölüm tehdidi alıyordu. Buna karşın muhalif yazılarına devam ediyordu. İttihatçılar, Ahmet Samim’i İstanbul’dan uzaklaştırmak için, ölümünden iki gün önce valilik teklif edilmişti. 9 Haziran 1910 akşamı gazetesinden çıkmış, bir arkadaşıyla Bahçekapı’da yürürken, kurşunlanarak öldürülmüştür.

11.5.3. Zeki Bey

Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin yayın organı olan ve Şahrah (Doğru yol) gazetesinde mali politikayla ilgili çok etkili başyazılar yazdı. Zeki Bey, Duyunu Umumiyyede görevli olmasına rağmen yazılarında Maliye Bakanı Cavit Bey’i eleştiriyordu.

Zeki bey, daha önceleri de Mizan ve Serbesti gazetelerinde yazıyordu ve İttihatçıların yönettiği politikayı eleştirmişti.

Brom madeninin işletilmesi için dışarıdan borç alınmış ve ciddi yolsuzluklar oluşmuştu. Kurulmakta olan Türkiye Milli Bankası’na da Maliye bakanı Cavit Bey’in ortak olduğu öne sürülüyordu. Gazetede bu türden konuların takibini yapıyordu. Zeki bey’in girişimleri ve ayrıca Şahrah gazetesi sahiplerinden Tahir Hayrettin Paşa’nın Hürriyet ve İtilaf Partisi’ni temsilen İstanbul’dan milletvekili seçilmesi ve bu partinin mecliste sesini duyurabileceği endişesi de Zeki Bey’i İttihatçıların hedefi haline getirdi.

İttihatçılar, Zeki Bey'i 10 Temmuz 1911 Pazartesi akşamı Bakırköy'deki evine dönerken kurşunladı... Katillerden birinin, Serez Milletvekili Derviş Bey'in kardeşi Mustafa Nazım, diğerrinin de bu şahsın kâhyası olduğu anlaşıldı.

11.6. Siyasi Vaziyet

* 11 Aralık 1911'de yapılan seçimlerde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası milletvekillerinin çoğunluğunu kazanınca, Ocak 1912'de İttihat ve Terakki'nin meclisi dağıtması, Nisan seçimlerinde 275 milletvekilliğinin 269'unu yeniden almaları

* Bir grup subayın (Halâskâr Zabitân) Sait Paşa hükümetini istifaya zorlaması ve yerine Ahmet Muhtar Paşa'yı sadrazam yapması (Tem.1912), meclisin feshini sağlaması (Ağus.1912)

* Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi (Kasım 1912)

* Trablusgarp'ın İtalyanlara geçmesi

11.7. 1909 Basın Yasasındaki Bazı Değişiklikler

* 25 yaşını doldurmuş her vatandaş gazetenin sorumlu müdürü olurken, Mart 1912'de kanunda yapılan bir değişiklikle, sorumlu müdürlerin yükseköğrenim görmüş olmaları veya yedi yıllık idadi diplomasına sahip olmaları zorunluluğu getirilmiştir.

* Hükümet aleyhinde ve halkı isyana sürükleyecek türde yayın yapan gazetelerin geçici olarak kapatılmasına hükmedilmiştir.

* Siyasi gazete çıkarmak isteyenlere, İstanbul için 500, taşra için 200 lira depozito zorunluluğu getirilmiş

* Askerlerin yazı yazması yasaklanmıştır.

* Devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek yayın yapan gazetelerin hükümet kararıyla kapatılabilmesi hükmü eklenmiştir (Kasım 1913).

* 23 Ocak 1913'de Enver Paşa önderliğinde bir grup subayın Babıali'ye baskın düzenlemesi ve Mahmut Şevket Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirmesi.

* Balkan Savaşları

* Mayıs 1914'te İttihat ve Terakki'nin, Kanuni Esasi'nin 7. maddesini değiştirerek, Meclisi dağıtma yetkisini Ayan'dan tekrar Padişah'a vermesi ve 'kukla' padişah aracılığıyla 2 Ağustos 1914'te Meclisi süresiz tatile göndermesi.

Bölüm Kaynakçası

İnuğur, M. Nuri: *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1993.

Kocabaşoğlu, Uygur: *Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Okan, Oya: “Sosyologlarımız ve Tarihi Gerçekler Önünde Prens Sabahattin”, *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989.

Tansu, Samih Nafiz: *İttihad ve Terakki İçinde Dönenler*, Haz. Galip Vardar, İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2003.

Tartanoğlu, Ali: *Baskın Basın'ın mı?*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1994.

Topuz, Hıfzı: *2. Mahmut'tan Holding'lere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2003.

Tunaya, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasi Partiler I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

11.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik merkezinin başını çektiği, sonrasında sivil katılımı da arkasına alan bir askeri direnişle ikinci kez ilan edilmek durumunda kalınan Meşrutiyet ve yeni ortaya çıkan siyasi, toplumsal ortam nezdinde faaliyet gösterecek basına ilişkin bilgi verilmiştir.

11.2. Meşrutiyetin ilanı sonrası hareketlenen siyasi ortamdan, bu bağlamda ortaya çıkan yeni fırkalar, cemiyetler, meşrutiyetin ilanını tek başına sahiplenme arzusuyla ön plana atılan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Fırkası ile ona muhalif gruplardan bahsolunarak, bu ortamda faaliyette bulunan gazeteler ve gazetecilere ilişkin bilgi verilmiştir.

11.3. Yine bu gazeteciler arasından İttihat ve Terakki Cemiyetinin faaliyetleri ile Fırkanın politikalarına dair muhalif yorumlarını gazetelerde kamuoyuyla paylaşan bir kısım gazetecilere yönelik işlenen cinayetler konusuna değinilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi Hasan Fehmi'nin başyazarlığını yaparken öldürüldüğü Serbesti gazetesinin de sahibi olan Mevlanzade Rifat tarafından yayımlanan gazetelerdendir?
A) Tanin
B) Osmanlı
C) Hukuk-ı Umumiye
D) Şahrah
E) Volkan
- 2) Aşağıdakilerden hangisi II. Meşrutiyetin ilanı sırasında, hali hazırda yayımı devam eden gazetelerden biridir?
A) Tanin
B) Mizan
C) Serbesti
D) Sabah
E) Yeni Gazete
- 3) Aşağıdakilerden hangisi Elmalılı Hamdi Efendi'nin kurucuları arasında yer aldığı Ahali Fırkası'nı destekleyen süreli yayınların başında gelir.
A) Söngü
B) Tanin
C) Şura-yı Ümmet
D) Beyan'ül-Hak
E) Volkan
- 4) Hangisi 31 Mart Vakası sonrası yönetimce kapatılan yayınlardan biridir?
A) Şura-yı Ümmet
B) Mizan
C) Yeni Gazete
D) Sırat-ı Müstakim
E) Saadet
- 5) Mehmet Akif (Ersoy)'in de yazarları arasında bulunduğu, 1912'de Sebilürreşad adını alan mecmua hangisidir?
A) Beyan'ül-Hak
B) Hikmet
C) Türk Sözü
D) Halka Doğru
E) Türk Yurdu
- 6) Sada-yı Millet gazetesinde, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet'in de kurucuları arasında yer aldığı Fırka-i İbâd Demokrat Fırka ile Ahrar Fırkası'nın görüşleri desteklenmiştir.
o Doğru
o Yanlış

- 7) Tanin ve Yeni Gazete'nin yayın hayatına girmesiyle, Hüseyin Cahit ve Abdullah Zühtü, İkdam'dan ayrılmışlardır.
- Doğru
 - Yanlış
- 8) Ahmet Samim, Serbesti gazetesinin başyazarı iken öldürülmüştür.
- Doğru
 - Yanlış
- 9) Türkiye'de telefon hizmeti ise ilk olarak, Temmuz 1881'de İstanbul Soğukçeşme'deki Posta ve Telgraf Nezareti binasıyla Yeni Cami'deki postane arasına çekilen tek telli bir telefon ile verilmiştir.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) 1878'de Ahmed Mithat Efendi tarafından neşrine başlanan Tercüman-ı Hakikat II. Meşrutiyet döneminde halen yayımını sürdürmekte olan gazetelerdendir.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

- 1) C
- 2) D
- 3) D
- 4) B
- 5) A
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Yanlış
- 9) Doğru
- 10) Doğru

12. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASINI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.1. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben Osmanlı Devleti'ne imzalatılan Mondros Ateş Antlaşması sonrası işgale uğrayan Türkiye topraklarında Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı sürecindeki Türkçe basın ortamına değinilecektir. Bu bağlamda İstanbul'da yayımlanan Türkçe süreli yayınlardan bahsedilecektir. Bu yayınların bir kısmı milli mücadelenin başarı kazanacağına inanıp destekleyen yayınlar olmuşken, bir kısmı da Osmanlı Devleti'ni hızla sona götüreceğine inanan kesimce hazırlanan neşir organları olmuştur ki, İstanbul basını başlığı altında bu konuya değinilecektir.

12.2. Anadolu basını, daha çok milli mücadeleye destek veren yayınlar olmuştur. İzmir dışındaki yayınların neredeyse tamamı, milli mücadeleyi destekleyen bu yolda kamuoyu oluşturmayı hedefleyen yayınlardan oluşmuştur ki, Anadolu Basını başlığı altında bu gazetelere örnekler verilecektir.

12.3. Anadolu basınında takip edilen yayın politikasına dair bilgi verilecektir.

12.4. TBMM hükümetinin faaliyetlerine dair, İç ve dış kamuoyunun birinci elden bilgilendirilmesi amacıyla teşkil olunan Anadolu Ajansı'ndan bahsolunacaktır.

12.5. Milli mücadele aleyhinde yayınlara karşı alınan tedbirler ve bu bağlamda yürürlüğe konulan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve getirdiklerine dair bilgi aktarılacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1. Türk basın tarihinde milli mücadele dönemi olarak adlandırdığımız tarih kesiti nedir?**
- 2. İstanbul’da neşrolunup, milli mücadeleye destek veren yayınlar hangileridir?**
- 3. Milli mücadelenin başarıya ulaşmasını çok düşük olasılık görüp, İstanbul hükümetini destekleyen belli başlı yazarlar hangileridir?**
- 4. İrşad Encümeni ve İrşad heyetleri nedir, ne maksatla teşkil olunmuşlardır?**
- 5. Anadolu Ajansı ne zaman, ne maksatla tesis olunmuştur?**

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Milli mücadele basını	Kurtuluş Savaşını destekleyen ve yürütülen mücadeleye muhalefet eden taraflarca neşrolunan süreli yayınlar ve içeriklerine dair bilgi sahibi olunacak.	Ders notları okunacak.
Anadolu Ajansı	AA'nın kuruluş amaçları ve faaliyetlerine dair bilgi sahibi olunacak	Ders notları okunacak.

Anahtar Kavramlar

--

Giriş

Bu hafta kapsamında Mondros mütarekesini takiben, Cumhuriyetinin ilanına kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Kurtuluş Savaşı döneminde Türk basınına dair açıklamalarda bulunulacaktır.

Birinci Dünya Savaşı bitiminde imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile Osmanlı Devleti, tam bir teslimiyet hâline girmiştir. Mütareke gereği, ordu dağıtılmış, silah-cephe, ulaşım yolları, haberleşme ağları, limanlar, tersaneler galip devletlerin denetimine bırakılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1 Kasım 1918’de toplanmış ve kendini lağvetmişti. Osmanlı İmparatorluğu topraklarının büyük bölümü, 7 Kasım 1918’den itibaren itilaf devletlerince işgal edilmiştir.

İtilaf devletlerinin donanmaları Çanakkale ve İstanbul Boğazı’na demirlemiş, mütarekenin 7. maddesi uyarınca galip devletlerin (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan) askerî kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen işgal eylemleri başlamış, bu durum iktidarın devrilmesi, yeni bir hükümetin kurulması, Meclis-i Mebusan’ın feshedilmesi gibi değişikliklere neden olmuştur.

İşgale karşı Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde Müdafaa-i Hukuk Örgütleri oluşturulmuş, daha sonra bunlar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleştirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Komutanı ve Anadolu Genel Müfettişi olarak Anadolu’ya geçmiştir. (19 Mayıs 1919)

Müttefik işgal kuvvetleri komutanı Edmund Allenby Anadolu’da asayiş sağlaması (Kuvayı Milliye’nin faaliyetlerini dizginlemek), henüz teslim olmamış olan Ali Fuat Paşa komutasındaki 20. ve Kazım Karabekir Paşa komutasında Erzurum’daki 15. kolorduların teslim olmaya ikna edilmeleri amacıyla bir üst düzey Türk komutanının Anadolu’ya gönderilmesini teklif etmiştir.

M. Kemal Paşa, VI. Mehmed Vahideddin tarafından 9. Ordu Komutanı ve Anadolu Genel Müfettişi sıfatıyla Anadolu’ya gönderilmiştir. 1918-1923 yıllarını kapsayan bu dönemde, merkezi İstanbul’da bir Osmanlı hükümeti, bir de merkezi Ankara’da BMM hükümeti vardır.

Osmanlı hükümeti işgal kuvvetlerine karşı aciz bir politika izlemekte, Ankara hükümeti ise, ülkenin bağımsızlığı için Kurtuluş Savaşı’nı yürütmektedir. Basın da bu duruma paralel olarak İstanbul basını ve Anadolu basını olmak üzere iki merkezde gruplaşmıştır.

13 Kasım 1918’de galip devlet donanmalarının 73 parçadan oluşan savaş gemilerinin İstanbul önlerine demirlemesiyle mütareke dönemine girilmiştir. Osmanlının mirası ve Türk milletinin geleceği, 1918-1923 yılları arasında mütareke basınıyla, millî mücadele basını arasında uzun uzun tartışılmıştır.

Merkezi Ankara’da olan Kuva-yı Milliye hareketini Akşam, Vakit, İleri, Yeni Gün, Tercüman-ı Hakikat, Dergah, Tasvir-i Efkar, İkdâm gazeteleriyle Anadolu’nun ve Trakya’nın değişik yerlerinde yayınlanan çeşitli gazete ve dergiler desteklemiştir. Ankara hükümetine cephe alanlar ise, Peyam-ı Sabah, İstanbul, Aydede, Alemdar, Ümit, Aydınlık, Zincirbent, Cumhuriyet, İrşad, Tan, Yeni Dünya, Şarkın Sesi, Ferda, Zafer, Hatif gibi gazete ve dergiler olmuştur.

Bu arada İstanbul'da birçok kimse, Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un bütün ülkelere egemenlik tanınmasını öneren bildirisinin Türkiye'ye de yeni ufuklar açacağını umut etmeye başlamıştır.

8 Ocak 1918'de ABD Kongresinde yaptığı konuşmanın (toplam 14 ilke) 12. maddesi: *“Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerle meskun bölgelerin bağımsızlığının sağlanması, Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara istedikleri takdirde özerklik veya bağımsızlık hakkı tanınması. Boğazların uluslararası garanti altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılması”*.

Bu amaçla dönemin pek çok gazeteci ve edipleri bir araya gelerek Wilson Prensiplerini Cemiyeti'ni kurmuştur (4 Aralık 1918). Cemiyet üyeleri bir nevi Amerikan mandasını talep etmişlerdir. ABD'nin dostluğunu kazanarak barışın sağlanmasını temin edip, ABD'nin iktisadi sahadaki yön göstericiliğinde kalkınması, müreffeh, tüm etnik unsurların müşterek hak ve imkanlara sahip olduğu güçlü, eğitimli bir Türkiye arzulamışlardır.

Cemiyetin üyeleri arasında Halide Edip Adıvar, Dr. Celal Muhtar, Ali Kemal, Refik Halit Karay, Celal Nuri İleri (Atı Gazetesi), Necmettin Sadak (Akşam), Velid Ebüzziya (Tasvir-i Efkar), Cevat (Zaman), Ahmet Emin Yalman (Vakit), Mahmut Sadık (Yeni Gazete), Yunus Nadi (Yeni Gün) bulunmaktadır.

12.1. İstanbul Basını

İstanbul'da yayınlanan gazetelerin bir kısmı, Anadolu'da yürütülen Kurtuluş Savaşı'nı destekliyor, ancak İstanbul'un işgalinden sonra hem padişahın hem de işgal kuvvetlerinin sansürü yüzünden cesur ve bilinçli bir yayın yapamıyorlardı. Gazetecilerde tam bir kararlılık da söz konusu değildi. İstanbul'da, millî mücadele hareketini içten içe destekleyip de kesin tavırlarını dilediklerince ortaya koyamayan gazeteler olduğu gibi, tam anlamıyla millî mücadele karşısında duran gazeteler de vardı.

12.1.1. Tasvir-i Efkar

İbrahim Şinasi'nin 1862'de yayınlamaya başladığı, daha sonra yayınına son verilen gazete, 1908'de Yeni Tasvir-i Efkar adıyla Ebüzziya Tevfik tarafından devam ettirilmiştir. 1913'de ölümünden sonra oğulları Velid ve Talha Ebuzziya tarafından çıkarılmıştır. Kapatılmalarda adı Tevhid-i Efkar, Tenvir-i Efkar, İntihab-ı Efkar, Tefsir-i Efkar olarak değiştirilmiştir. Velid Ebuzziya milli mücadeleyi destekler türdeki yazılarından dolayı 1920'de Malta'ya sürülünce gazete kapanmış, 1921'de tekrar yayınlanmaya başlamıştır.

12.1.2. İkdam

1894 tarihinde yayın hayatına giren İkdam gazetesi Ahmet Cevdet tarafından çıkartılmıştır. Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Necip Asım, Teodor Kasap Efendi, Şinasi Hikmet bu yazar kadrosunda bulunuyordu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Adnan Adıvar, Falih Rıfkı Atay gibi isimler de daha sonra yazar kadrosuna dâhil oluyor. Millî mücadeleyi destekleyen türde yayınlar yapıyor. 1928 yılında kapanmıştır. Bu arada Anadolu’da düzenli ordu kurma çalışmaları sürdürülmekteydi. Birinci İnönü 6-11 Ocak 1921 (TBMM’ce kurulan düzenli ordunun ilk savaşı idi). Londra Konferansına TBMM hükümeti de davet olunmuştu. 12 Mart 1921’de ise İstiklal Marşı ilan olunuyordu.

“Kötümser olmak bir nevi hainliktir. Farkına varmadan kaleyi içten vurmaktır. Ümitli olmak zorundayız” YK-12 01 20

“Dumlupınar savaşında kahraman askerlerimizin yaptığı akınlar, Yunan ordusunun çekilmesiyle sonuçlanmıştır” YK 15 04 21

Ankara’ya gidiyor, Mustafa Kemal ve İ.İnönü ile röportaj yapıyor ve İkdam’da yayınlanıyor.

12.1.3. Vakit

İstanbul'da 22 Ekim 1917'de, Tanin'den ayrılan Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asım Us tarafından çıkartılmıştır. Yazı işleri müdürlüğünü önce Ali Naci Karacan, daha sonra Enis Tahsin Til'in yaptığı gazetede Necmeddin Sadak, Kazım Şinasi, Hakkı Tarık Us yazılar yazıyor, Reşat Nuri, Halide Edip, Ziya Gökalp gibi isimlerin yazılarına da zaman zaman yer veriliyordu. Anadolu'da yürütülmekte olan mücadeleye destek veriyordu. Mondros Mütarekesi'nden (1918) sonra birkaç kez kapatılmışsa da, Muvakkit, Mütevakkıt, Evkat gibi isimlerle çıkmıştır. Mustafa Kemal, Mehmet Asım Us'un imzasıyla bazı düşüncelerini Vakit gazetesinden kamuoyuna ulaştırabiliyordu. 1923'de Yalman, gazeteden ayrılarak Vatan gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

Ahmet Emin Yalman

12.1.4. Akşam

İstanbul'da, Eylül 1918- Ocak 1982 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Kazım Şinasi Dersan, Necmeddin Sadak, Faliş Rıfkı Atay ve Ali Naci Karacan tarafından bir akşam gazetesi olarak kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir politika izlemiştir.

“Bütün dünyadan umudu keserek yapayalnız kaldığımız şu anda kurtuluşumuzu kimden bekliyoruz? Birleşelim ve hazırlanalım..” 16 11 18 NS.

“Gazetemizin dünkü sayısı okuyucularımızı güldürecek bir durumdaydı. Abdülhamit zamanından kalma dar kafalı, bir sansüre uğramış, nerede zulüm, kahr, millet, kuvvet kelimeleri varsa çıkartılmıştır”. 3 12 18, NS

“Sönmüş görünen Türk ruhu 7 günden beri Sakarya kıyılarında bir alev gibi yanıyor”. 31 Ağustos 1921, Faliş R. A.

“Anadolu zaferinden hayrete düşenler belki Sorbon'da okumuşlardır ama Anadolu köyünde ismini yazamayan bir rençberden daha cahildir”. 30 04 22, Faliş R. A.

12.1.5. Âtî-İleri

Ati gazetesini Celal Nuri İleri ile Suphi Nuri İleri birlikte çıkarmıştır. Gazete yayınlarında İttihatçıları ve İstanbul hükümetini sert bir dille eleştirir ve milli mücadeleyi destekler. Ati 19 Şubat 1919'da adını değiştirerek 394. sayıdan sonra İleri adıyla yayınlanmıştır. Anadolu hükümeti tarafından maddi yönden destek görmüş, milli mücadelenin İstanbul sözcüsü haline gelmiştir.

Gazetede Mustafa Kemal'in göndermiş olduğu yazıların başka adlar altında yayınlandığı bilinir. İleri adeta Milli Mücadele'nin İstanbul sözcüsü konuma gelmiştir. Celal Nuri, işgal kuvvetleri yönetimince 1920 Mart'ında Malta'ya sürülmüştür. Celal Nuri, döndükten sonra milletvekili oldu, Suphi Nuri de bir süre sonra üniversiteye geçti. İleri, 1924'te kapandı.

12.1.6. Yeni Gün

İstanbul ve Ankara'da Yunus Nadi tarafından 2 Eylül 1918 - 11 Mayıs 1924 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Mütareke döneminde, Kurtuluş Savaşı'nı desteklediği için İngilizlerce birkaç kez kapatılmıştır.

“Hudud ve Hukuk-ı Milliyemizin Müdafası Yolunda”, 12 Ocak 1920.

“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından irad edilen bir nutk-ı mühim. Vatanın savunulması yolunda mücadele veren HT Ankara'ya taşınmış ve burasını merkez edinmiştir. HT tüm Anadolu'da olduğu gibi Ankara'da da vatanperver halk tarafından büyük tezahüratlarla karşılanmıştır. Mustafa Kemal, burada halka hitaben yaptığı konuşmasında, HT'yi karşılamaya gelen kadın, erkek, çocuk- çocuk büyük kalabalığa seslenmiş, vatanın içinde bulunduğu zorlu günlerde halkın kuvvetlenmesine dair uzun bir konuşma yapmıştır...”

“İstanbul ve Boğazlar Meselesi”, Yeni Gün, 4 Ocak 1920.

“Batılı devletler Boğazların uluslararası bir saha olduğu iddiasında bulunuyorlar. İstanbul hükümeti ise bu iddia karşısında sessiz kalıyor. Hâlbuki bu iddia siyasi ve tarihî her türlü hakikate terstir. İstanbul her bakımdan Türk'tür ve Türk kalmalıdır”.

12 Nisan 1920'de yeniden kapatılınca Ankara'ya taşınmış ve 9 Ağustos 1920'den başlayarak Anadolu'da Yeni Gün adıyla çıkmıştır. Gazetenin başlıca yazarları arasında Aka Gündüz, Ziya Gökalp gibi isimler bulunmaktaydı.

12.1.7. Alemdar

Refii Cevat Ulunay tarafından 1911 yılında çıkarılan gazete, öncesinde İttihatçılara, daha sonra da milli mücadele hareketini yönetenlere karşı bir tutum izlemekteydi. Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarı idi. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra İttihatçılar tarafından gazetesini kapatılmış, kendisi Sinop, Konya ve Çorum'a sürülmüş, 5 yıl sonra İstanbul'a dönünce Alemdar'ı yeniden çıkartmaya başlamıştır. İngiliz mandasını destekleyen gazetenin yazı kadrosunda Refik Halit Karay, Muammer Asaf, Mustafa Sabri gibi isimler bulunmuştur.

“Çıkarlarımızı İngiltere ile müttefiklerinin bize açacakları siyasette görüyoruz”
06.01.19

“İngilizleri bekliyoruz. Türkler kendi güçleriyle adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak. İstanbul'da 24 saat içinde İngiliz mandası için 40 bin imza toplanmıştır”. 21 04 1919.

“Anadolu'dakiler ne istiyor, tekrar harp mi edelim? Milleti soyup soğana mı çevirelim? Bunlar milleti kırdırmak istiyor”. 27 09 1919.

“Azimli bir hükümet, temiz bir elle Kuvayi Milliye adı altına sığınan bu haydutların kafasına neden bir yumruk indirmiyor?” 16 03 1920.

Alemdar, 1921 yılı sonlarında kapandı. Refii Cevat yurtdışına kaçtı.

12.1.8. Peyam ve Peyam-ı Sabah

1876 yılında Papadopoulos adında bir Rum tarafından yayınlanan gazete, 1884'de Mihran Bey tarafından satın alınmıştır. Gazetenin sahibi Mihran Bey, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, yayınlarını 1913'den beri sürdüren ve İttihatçılara olan düşmanlığıyla tanınan Peyam gazetesinin başyazarı Ali Kemal'i gazetenin başına getirmiş ve daha sonra iki gazete birleşmiş, gazetenin ismi de 1 Ocak 1920'de, Peyam-ı Sabah olarak değiştirilmiştir.

Kurtuluş Savaşı başladığında gazete Türk kurtuluş hareketinin karşısında yer almış saray ve Şeyhülislam'ın destekçisi olmuştur.

“İngiliz milleti kâinatın en azimli milletidir. Devlet-i Osmaniye için iki ilke biliriz: içerde milliyetlerin birliği, dışarıda İngiliz dostluğu”. 9 11 18 Peyam

“İki vatanımız var, biri asıl vatanımız, öteki Fransa”. 16.11.18 Peyam

“Hükümet işgalcilere karşı savaşa tutuşamaz, varlığımızı ancak siyaset yoluyla savunabiliriz. Millî ordu kurmak gibi devletin selametine darbe vurmak isteyenleri yola getiririz”. 08 06 19; Peyam

“Padişahımızdan adalet bekleriz. Bu canilerin cezası çabuk ve adaletli verilmelidir” 29 04 20; Peyam-ı Sabah

Eylül 1922’de gazetede ki işine son verilir, Mihran Efendi gazeteyi kapatır yurtdışına kaçar, Ali Kemal ise öldürölür.

12.2. Anadolu Basını

12.2.1. Envar-ı Şarkıyye

1867 yılında Erzurum’da yayınlanmaya başlayan gazete, Türk basın tarihinde Anadolu’da yayınlanan ilk Türkçe gazete olma özelliğini taşır. Abdülaziz’in isteğiyle kurulan ve Erzurum Vilayet Matbaasında basılan gazete, milli mücadele döneminde Ankara hükümetine destek veren bir tutum izlemiştir.

12.2.2. Yeni Adana

25 Aralık 1918’de, Adana adıyla yayın hayatına başlayan gazete Ahmed Remzi Yüregir ve Avni Doğan Beyler tarafından çıkarılmıştır. Üç sayı çıktıktan sonra Fransız işgal yönetimince kapatılan gazete, Temmuz 1920’de çok güç koşullar altında ve bu kez Yeni Adana adıyla yeniden yayına başlamıştır. Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen, İstanbul hükümetinin ve Fransızların propagandalarını etkisiz hâle getirme amacını güden Yeni Adana’nın birçok sayısı Karaisalı ve Pozantı tren istasyonlarında bir vagon içerisinde hazırlanıp küçük bir pedallı makineyle basılabilmektedir. Genellikle haftada iki kez yayınlanan gazetenin yazarları genellikle yedek subaylardan oluşmaktaydı.

12.2.3. Açık Söz

Kastamonu’da yayımlanan (15 Haziran 1919-14 Aralık 1931) gazete, milli mücadeleyi destekleyen belli başlı Anadolu gazetelerindendir. Hüsnü Açıkşöz Ahmet Hamdi Çelen (sahibi ve başyazarı) ve Tahir Karauğuz tarafından kurulmuştur.

Önceleri maddi imkânsızlıklar nedeniyle haftada bir gün 300 adet olarak basılıyordu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın da... yazılarıyla katkıda bulunduğı gazete, 1921’den sonra haftada altı gün yayınlanmaya başlamıştır.

12.2.4. İrade-i Milliye

İrade-i Milliye gazetesinin ilk sayısı 14 Eylül 1919'da çıkmıştır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararların yayınlandığı İrade-i Milliye, Sivas vilayet matbaasında, önceleri haftada bir, daha sonra haftada iki ve ardından da günlük olarak yayımlanmıştır.

Gazete, İstanbul aydınlarının, ulusal bağımsızlık savaşının safhalarından haberdar olabilmeleri düşüncesiyle gizli yollarla İstanbul'a sokulmuştur. Sivas Vilayeti Baytar Dairesinin kaşesini taşıyan zarflarla İstanbul'a sokulabilen gazetenin bütün sayfaları Mustafa Kemal Paşa'nın bildirileri, yayınlamış olduğu beyannameler, Heyet-i Temsiliye'nin kararları ile doludur. Mustafa Kemal, Sivas'ta olduğu müddetçe gazetenin yazı işleri ile yakından ilgilenmiş, Ankara'ya hareketi sonrası Hakimiyet-i Milliye gazetesini neşretmiştir.

12.2.5. Hâkimiyet-i Milliye

Haftada iki gün yayınlanan gazete, Ankara Vilayet Matbaasında, 1800'lü yılların başından kalma, kollu bir baskı makinesiyle ve az bir hurufatla hazırlanmıştır. Mustafa Kemal gazetenin her işiyle yakından ilgilenmiştir. Mustafa Kemal, gazetenin İstanbul'da da dağıtımın başarıyla yapılabilmesi için tedbir almış, gazetenin her nüshasından 700 adedi İstanbul'a gönderilmiştir. Amaç, bu gazetelerin Ayan ve Mebuslar Meclisleri mensuplarına ve ayrıca halka ulaştırılmasıdır.

Başyazıların çoğunda imza yoktur. Bu imzasız yazıların Mustafa Kemal tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Bizzat 'Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal' imzasıyla yayınlanan yazılar da mevcuttur ki, bunlar bildiriler ve beyannamelerden ibarettir.

“Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı”, HM, 7 Haziran 1920.

“Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyannamesi”, HM, 28 09 20.

Başyazıların çoğunda imza yoktur. Bu imzasız yazıların Mustafa Kemal tarafından yazıldığı düşünülmektedir. İzlediği yayın politikasıyla kamuoyuna Ankara'daki ulusal bağımsızlık hareketinin ne denli kararlı ve güçlü bir hareket olduğu düşüncesini aşlamayı hedeflemiştir. 'Memleketin istiklali için çalışacak' TBMM'nin açılışına dair verilen gösterişli haberler, Anadolu hareketinin amacı ve işleyişi ile ilgili Mustafa Kemal ile yapılan söyleşiler, Meclisin çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler hep halkın güveni ve desteğini kazanmaya yöneliktir.

“Tarihi Vakıa: Büyük Millet Meclisi”, HM, 23 Nisan 1920

“Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor”, HM, 23 Nisan 1920

“Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Mülakat”, HM, 6 Şubat 1921.

Bu dönemde, Mustafa Kemal'in bizzat kurduğu, bu gazetelerin dışında Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde, ulusal bağımsızlık mücadelesine destek veren yerel gazeteler yayımlanmaktadır:

Balıkesir'de yayımlanmakta olan Doğru Söz; Konya'da Babalık ve Öğüt gazeteleri; Amasya'da Emel; Erzurum'da Albayrak gazeteleri...

Kamuoyunun bağımsızlık fikrini benimsemesi ve buna destek vermesinin sağlanmasında bu basın kuruluşlarına büyük görevin düştüğüne inanan Mustafa Kemal, Anadolu'daki basın faaliyetlerini yakından takip etmiş, tüm bu gazete ve dergilerin yayın politikalarının oluşturulmasında da etkili olmuştur.

28 Eylül 1920'de TBMM'de yaptığı bir konuşmasında basın mensuplarının durumuna değinerek, "...hayatlarını idame etmek için maddi muavenet; fakat ihtimal ki, mevzu bahis edilmek lazım gelen en mühim ve hakiki muavenet, fikri muavenet olacaktır ki, bu da yapılmıştır. Bütün gazetelere ne yolda yazmaları gerektiği tarafımızdan talim verilmiştir ve bütün matbuatımız bu dairede vazife etmektedir" demiştir.

12.3. Anadolu Basınında Takip Edilen Yayın Politikası

- Millî birlik ve beraberliği pekiştirmek
- İşgalciler ve onların işbirlikçilerinin bölücü, yıkıcı propagandalarına karşı kamuoyunu uyanık tutmak
- Millî kurtuluşu gerçekleştirmek için milleti bir fikir birliği etrafında toplamak amacı doğrultusunda olmuştur.

Propagandanın gücüne inancı büyük olan Mustafa Kemal, iç ve dış kamuoyunun belirlenen hedefler doğrultusunda şekillendirilmesinde yalnızca yazılı basından yararlanmamıştır. Anadolu'daki telgraf şebekesini kontrolü altına almıştır (Mayıs-Haziran 1919). Böylece, 'Türkiye Havas-Reuter Ajansı'nın haberlerinin Anadolu'ya girişine engel olmuştur. Anadolu hareketini baltalayan ve bunun yerine İngiliz güdümüne girmenin Türkiye'ye getireceği sözde faydalardan bahseden haberlerin önü bir nebze olsun alınabilmiştir. Milli bir haber ajansının kurulmasını sağlamıştır.

12.4. Anadolu Ajansı Kuruluyor (6 Nisan 1920)

12.4.1. AA'nın Kuruluş Amacı

- Hem Anadolu'daki basına hem de İstanbul basınına, yürütülmekte olan bağımsızlık mücadelesi ile ilgili süratli ve sürekli bilgi akışını sağlamak

- Anadolu halkının iç ve dış konularda doğru haber ve bilgilerle aydınlatılabilmesini temin edebilmek

- Anadolu’da devam eden mücadelenin birlik içerisinde sürdürüldüğü izlenimini yaratacak türden haberlerin yayılmasını sağlamak

- Dış kamuoyuna İstanbul’dan ayrı olarak Ankara’da genç, bağımsız, millî bir devletin temellerinin atıldığıнын bilgisini ulaştırmak ve bu yeni devletin propagandasını yapmak

- İç ve dış kamuoyuna, milletin birlik ve beraberlik içinde olduğu, milletin, Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşını kazanma azminde olduğunu duyurmak...

12.5. Milli Mücadele Aleyhindeki Yayınlar Karşı Alınan Tedbirler

Mustafa Kemal, halkın moralinin bozulmaması, yanlış ve taraflı bilgilendirilmesinin önüne geçilmesi için, bazı İstanbul ve azınlık gazetelerinin Anadolu’ya sokulmaması konusunda da çalışmalar yapmıştır. İstanbul hükümetinin emir veya kararlarının Anadolu’ya girişine engel olunması için de bazı tedbirler almıştır.

12.6. 29 Nisan 1920’de ‘Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ Kabul Edilmiştir

Yüce hilafet makamı ve saltanatı ve ülkeyi yabancı devlet güçlerinden kurtarmak amacıyla yönelik olarak kurulan BMM’ye yazdıkları yazılarla muhalefet ve bozgunculuk edenler vatan haini olarak addedilir.

Konuşmalarıyla halkı alenen vatan hainliği suçunu işlemeye tahrik ve teşvik edenler veya bu teşvik ve tahriki yazılarıyla ve çok değişik araçlarla yayanlar geçici kürek cezasına çarptırılırlar. Yapılan bu tahrik ve teşvik sonucunda bozgunculuk olayları çıkarsa teşvik ve tahrik edenler idam olunurlar.

Bakanlar Kurulu’nun 2 numaralı kararnamesi yayınlanmıştır. Buna göre; İstanbul’la yapılacak her çeşit resmî haberleşme yasaklanmaktadır. İstanbul’dan gelecek gazete ve dergilerle, resmî yazıların derhal geri gönderilmesi öngörülmektedir. Bu koşula uymayanlar Hıyanet-i Vataniye gereği suçlu sayılmaktadır. Posta ve telgraf haberleşmesi de bu kararname gereği sansüre tabi tutulmaktadır.

TBMM’ye bağlı olarak, milletvekili ve gazeteci Yunus Nadi başkanlığında İrşad Encümeni ve buna bağlı İrşad Heyetleri kurulmuştur. Bunlarla; Kurtuluş savaşının gerekliliği, amacı, meclisin çalışmaları, ülkenin içinde bulunduğu durum ve tehlikelerin büyüklüğü hakkında milleti bilgilendirmek, ayrıca ülke genelinde kurulan şubeler aracılığıyla lehte ve aleyhte olup bitenler hakkında bilgi toplamak ve bunları merkeze süratle iletmektir.

Bu sayede işgalciler ve onların işbirlikçilerinin yıkıcı, sindirici propagandalarıyla Anadolu halkının beyninin yıkanmasının önlenmesi istenmiştir.

Mustafa Kemal, Türkiye aleyhine dış dünyada yapılan uydurma ve yalan yayınların süratle cevaplanmasına dikkat etmiştir. Örneğin, Bulgar basınında yayınlanan ve İstanbul boşaltılmadığı takdirde Anadolu'daki Hristiyanların katledileceğine dair haberlerin yalanlanması için bizzat Mustafa Kemal tarafından Edirne I. Kolordu Komutanlığı'nın görevlendirilmesi buna örnektir.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Mustafa Kemal basına o denli büyük önem vermektedir ki, TBMM'ce hazırlanan 6 sayılı kanun, haberleşme ile ilgili olmuştur.

Basının kamuoyu oluşumu ve yönlendirmesindeki etkin gücünün bilinciyle hareket eden Mustafa Kemal, konuyla ilgili bir kurumun kurulmasını öngören bir yasanın çıkarılmasını ve bu sayede gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında, **yeni Türk hükümetinin faydasına yönelik propaganda faaliyetlerinin daha teşkilatlı bir şekilde yapılmasını amaçlamıştır.**

6 sayılı kanun tasarısının gerekçesi:

“Genel olarak kabul gören bir gerçeğe göre, ülkemizin uğradığı felaketlerin en önemli nedenlerinden biri de iç ve dış kamuoyunun ulusun yüksek çıkarlarına uygun biçimde yönetilmesinde gösterilen ihmaldir. Ulusal çıkarlarımızın savunulmasında silah kadar etkili, siyaset ve düşünce örgütlenmesinin öteden beri ihmal edilmiş olması, pek çok kötülükler yol açmış halen de açmaktadır. Güçlü bir örgüt kurmak yoluyla, düşünce gücünün bütün güçlere üstün geldiği şu günlerde, ulusal politikamızı dışarıya karşı savunma ve içeride de her yere yayma gibi iki büyük amacın yerine getirilmesi amaçlanmaktadır.

Tasarı ile kurulması öngörülen Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü iki büyük amacı gerçekleştirmeye çalışmalıdır: Avrupa basını arasında ulusal çıkarlarımızı savunmak için yayında bulunmak ve dünya basınına sürekli izleyerek dünyadaki gelişmeleri anlamaya çalışmak, öte yandan da içeride günün gerektirdiği düşünsel ve ruhi işbirliği sağlamak için yayın yapmaktır. Anadolu'nun çeşitli noktalarında gazete yayımlatmak ve bunların biçimsel olarak mükemmel ve manen de sürekli olarak uyanık tutulmasını sağlamak...”.

Tasarıya ilişkin, bir kısım milletvekillerinden, kurumun teşkilinin gereksiz masrafa yol açacağı düşüncesiyle aleyhte görüşler çıkmış olsa da bu görüşlere İzmir milletvekili gazeteci Yunus Nadi: “Zamanımızda kamuoyunu iç ve dış propaganda ve fikir kuvvetiyle kazanmak usulü orduların kuvvetine eşit denilecek kadar önem kazanmış bir meseledir. Basına dördüncü kuvvet denilmesi çok zaman önce olmuştur. Böyle bir teşkilata gerek vardır ve tartışılması bile abestir” sözleriyle örgütün teşkilinin gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Nitekim Cumhuriyetin kurulmasından sonraki ilk dönemlerde de kitle iletişim araçları üzerindeki denetim sürdürmüştür.

Bölüm Kaynakçası

Atatürk ve Anadolu Ajansı, Haz. Safa Tekeli, Ankara, AA Yayınları, 1973.

Coşar, Orhan Sami: *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Er, Turgut: *Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma*, BYEGM Yayınları, 2003.

Kabacalı, Alpay: *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayi*, İstanbul, Cem Ofset, 1998.

Koloğlu, Orhan: *Havas-Reuter’den Anadolu Ajansı’na*, Ankara, ÇGD Yayınları, 1994.

Özkaya, Yücel: *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın*, Cilt 2, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2001.

Topuz, Hıfzı: *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2003.

Ulusoy Nalcıoğlu, Belkıs: “Milli Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, No: 20, 2005.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 12.1. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben Osmanlı Devleti'ne imzalatılan Mondros Ateş Antlaşması sonrası işgale uğrayan Türkiye topraklarında Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı sürecindeki Türkçe basın ortamından bahsolunarak, bu dönemde İstanbul'da yayımlanan Türkçe süreli yayınlara dair bilgi verilmiştir.
- 12.2. Anadolu basını, daha çok milli mücadeleye destek veren yayınlar olmuştur. İzmir dışındaki yayınların neredeyse tamamı, milli mücadeleyi destekleyen bu yolda kamuoyu oluşturmaya hedefleyen yayınlardan oluşmuştur.
- 12.3. Anadolu basınında takip edilen yayın politikasına dair bilgi verilecektir.
- 12.4. Anadolu Ajansı, TBMM hükümetinin faaliyetlerine dair, İç ve dış kamuoyunun birinci elden bilgilendirilmesi maksadıyla teşkil olunmuştur.
- 12.5. Milli mücadele aleyhinde yayınlara karşı alınan tedbirlerden bahsolunmuş, bu bağlamda yürürlüğe konulan Hıyanet-i Vataniye Kanununa dair bilgi aktarılmıştır.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi milli mücadeleye karşı yayın yapan süreli yayınlardan değildir?
A) Vakit
B) Ferda
C) Alemdar
D) İstanbul
E) Aydede
- 2) Ali Kemal, hangi gazetede milli mücadele aleyhinde yazılar yazmıştır?
A) Peyam-ı Sabah
B) Akşam
C) Hakimiyet-i Milliye
D) Açık Söz
E) Akşam
- 3) Yakup Kadri'nin Ankara'ya giderek Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile gerçekleştirdiği mülakat hangi gazetede yayımlanmıştır?
A) İrade-i Milliye
B) Hakimiyet-i Milliye
C) Ulus
D) Akşam
E) Vakit
- 4) TBMM hükümeti aleyhine dış dünyada yapılan uydurma ve yalan yayınların süratle cevaplanması iş ile hangi kurum ilgilenmiştir?
A) TBMM'ye bağlı İrşad Encümeni
B) Anadolu Ajansı
C) Bakanlar Kurulu
D) Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü
E) TBMM'ye bağlı Matbuat Komisyonu
- 5) İrade-i Milliye gazetesi nerede neşrolunmuştur?
A) Ankara
B) Adana
C) Kastamonu
D) Sivas
E) Erzurum

- 6) Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü ile gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında, yeni Türk hükümetinin faydasına yönelik propaganda faaliyetlerinin daha teşkilatlı bir şekilde yapılmasını amaçlamıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 7) Halkın moralinin bozulmaması, yanlış ve taraflı bilgilendirilmesinin önüne geçilmesi için, bazı İstanbul ve azınlık gazetelerinin Anadolu'ya sokulmaması konusunda yapılan çalışmalar, milli mücadele süresince yürütülmüştür.
- Doğru
 - Yanlış
- 8) Hem Anadolu'daki basına hem de İstanbul basınına, yürütülmekte olan bağımsızlık mücadelesi ile ilgili süratli ve sürekli bilgi akışını sağlamak TBMM'ye bağlı İrşad Encümeni'nin görevleri arasında yer almıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 9) Anadolu'da devam eden mücadelenin birlik içerisinde sürdürüldüğü izlenimini yaratacak türden haberlerin yayılmasını sağlamak Anadolu Ajansı'nın görevleri arasında yer almıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) Yunus Nadi, Yeni gün gazetesinden sonra cumhuriyet gazetesini kurmuştur.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

1) A

2) A

3) D

4) D

5) D

6) Doğru

7) Doğru

8) Yanlış

9) Doğru

10) Doğru

13. CUMHURİYETİN İLK YILLARI BASIN (1923-1928)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

13.1. Cumhuriyetin ilanı sonrası basın ortamından bahs olunacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümetçe, basınla alakalı izlenen politikaya dair bilgi verilecektir.

13.2. Dönemin belli başlı yayın organları, başyazar ve önemli yazarları ile ilgili bilgi verilecektir.

13.3. Bu yıllarda basının gündemini meşgul eden başkent meselesi, hilafet meselesi, cumhurbaşkanlığı seçimi gibi meselelere değinilerek, basının ve hükümetin tavrına değinilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Dönemin belli başlı yayın organları nelerdir, başyazarları kimlerdir?
2. Basın organlarının cumhuriyetin ilk yıllarında gündemini teşkil eden başlıca meseleler neler olmuştur?
3. Hükümetin basından gelen muhalif seslere karşı tutumu nasıl olmuştur, niçin?
4. Takrir-i Sükun Yasası sonrası, İstiklal Mahkemelerince kapatılmasına karar verilen gazeteler hangileri olmuştur?
5. Hilafetin kaldırılmasına destek veren dönemin gazeteleri ve yazarları kimler olmuştur?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Dönemin belli başlı gazete ve gazetecileri	Basın tarihimizin 1923-1928 tarih aralığındaki önemli yayın organları ve gazetecilerine dair bilgi sahibi olunacak. Pekçoğu milli mücadele döneminde de gazetecilik yapan bu isimlerin müstakillik dönemindeki gazetecilik faaliyetleri ile öncesinin kıyaslanmasına imkan doğacak.	Ders notları okunacak.
Dönemin basın organlarının gündemini meşgul eden başlıca meseleleri	Yakın tarihimize dair bilgi sahibi olunacak. İlgili güncel konularda yorum kabiliyeti kazanılmış olacak.	Ders notları okunacak.

Anahtar Kavramlar

**Cumhuriyetin ilanı, Başkent meselesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,
Cumhuriyet Halk Fırkası**

Giriş

Bu hafta kapsamında Cumhuriyetin ilk yıllarında, harf inkılabına kadar olan dönemde basın sahasında faaliyet gösteren belli başlı yayın organları ile bunlarda yazan başlıca yazar ve başyazarlara dair bilgi verilecektir. tartışılan meseleler ve dönemin basın mevzuatı ile basın organlarına dair bilgi verilecektir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılması gereken değişiklik, yeni bağımsız Türkiye'nin idare şeklinin belirlenmesi, Başkentin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı'nın seçimi, Hilafetin kaldırılması, CHF yanında ikinci bir partinin teşkili, Şeyh Sait ayaklanması, Tahrir-i sükun Kanunu'nun hazırlanıp yürürlüğe konması gibi genç cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan meselelere çeşitli basın organlarının yaklaşımı ve hükümetin bu bağlamda tavrı ve aldığı tedbirler bu bölümün konusunu teşkil edecektir.

13.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hükümetçe, Basınla Alakalı İzlenen Politika

Atatürk, cumhuriyetin kurulmasından sonra da, mütareke döneminde olduğu gibi kitle iletişim araçları üzerindeki denetimini sürdürmüştür. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti çok genç bir devlettir, dolayısıyla olası iç ve dış müdahaleler ve fikir ayrılıkları henüz tam oturmamış devlet mekanizmalarına zarar verebilecektir. Halifelik ve saltanat henüz kaldırılmıştır. Ancak İstanbul'da bu kurumları savunanlar vardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'da Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün gazeteleri, İstanbul'da Vakit (Mehmet Asım Us, A. Emin Yalman), Akşam (Necmettin Sadak, Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan), İkdam (Ahmet Cevdet), Tanin (Hüseyin Cahit) ve Tevhid-i Efkâr (Velid Ebuzziya), İleri yayınlanmakta olan önemli gazetelerdendir. Daha sonra Ahmet Emin Yalman Vatan gazetesini; Yunus Nadi Yeni Gün'ü kapatarak Cumhuriyet'i çıkarmıştır. Ayrıca Sebilürreşad ve Aydınlık dergileri yayındadır.

Bu dönemin önemli basını tarafından; Hilafetin kaldırılması, devletin idare şeklinin yasal olarak belirlenmesi, cumhurbaşkanının belirlenmesi, başkent seçimi, harf devrimi gibi önemli gelişmeler yoğun bir biçimde işlenmiştir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ilk etapta, Osmanlı'dan kalan basın yasası değiştirilmemiştir. 7 Ekim 1923 tarihinde, basınla ilgili en önemli bir gelişme olarak, sıkıyönetim ve sansürün kaldırılmasını öngören TBMM Bakanlar Kurulu Kararnamesi yürürlüğe konulmuştur. Bunda, 2 Ekim'den itibaren İstanbul'un işgaline son verilmiş olması etkin olmuştur.

İlk dönemlerde, basına yansıyanlar dikkate alındığında, eleştirilerin çok açık ve belirgin bir biçimde dile getirildiği söylenebilir. Bu açıklığın ardından yoğun bir denetim başlayacaktır.

13.2. Dönemin Basın Organlarında Tartışılan Meseleler

Cumhuriyetin ilanından önce konuyla ilgili kısa süreli bir tartışma yaşanmıştır. Devletin idare şeklinin 'cumhuriyet' olarak belirlenmesi için Teşkilat-ı Esasiye Kanununda yapılacak olan değişiklik yönünde Mustafa Kemal Paşa'nın bir Avusturya gazetesine vermiş olduğu demeç ve bu demeçle alakalı yorumlardır bunlar. Mustafa Kemal Paşa demecinde: "Yeni Türkiye Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerinde 'hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İcra kudreti, kanun yapma salahiyeti, milletin yegâne hakiki temsilcisi olan mecliste tecelli etmiş ve toplanmıştır. Bu iki maddeyi bir kelimedede özetlemek mümkündür: "cumhuriyet". Yeni Türkiye'nin yenileşme işi daha nihayet bulmamıştır. Ancak yolun sonuna kadar gidilmelidir. Harpten sonra Türk Teşkilat-ı Esasiye'sinin gelişmesi henüz kati bir şekil almış sayılamaz. Değişiklikler ve düzeltmeler yapmak ve daha mükemmel bir hale getirmek

elzendir. Kısa bir zaman zarfında Türkiye'nin bugün fiilen almış bulunduğu şekil kanunen de tespit edilecektir" demiştir.

Zira bu düşünceye göre cumhuriyet zaten var olan bir rejim olmakla beraber adı konulmamıştır. Teşkilat-ı Esasiye'de yapılacak değişikliklerle de kanun daha açık bir şekilde ifade edilip "cumhuriyet" ibaresi eklenecektir. Dolayısıyla rejim değişimi yerine var olan rejime isim koyulmuş olunacaktır.

Hüseyin Cahid Tanin'de, bu düşünceyi garipsemediğini, hatta bunu öncelerde dile getirdiğinde kendisine karşı çıkanlara eleştirileri içeren bir makale yazmıştır. Yazısında, memlekette fiilen cumhuriyetin var olduğunu yalnız bunun kanunen ifade edilmediğini savunmuştur. Memlekette cumhuriyet yoktur diyenlere "şekl-i hükümetimiz cumhuriyet değil de nedir hükümdarlık mıdır?" diye sorunca onlar da "hayır nevi kendimize has bir şekli hükümet" diye cevap verdiklerinden bahsetmiştir. Çünkü cumhuriyet olduğunu kabul etmeyenler cumhurbaşkanının olmadığını delil olarak gösteriyorlardı. Bunun bir cehalet olduğunu belirtip sistemin cumhuriyet olduğunu tekrardan yinelemiştir.

Daha sonraki bölümde cumhurbaşkanının kim olması gerektiğini işaret etmiştir. Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olmasını istemekle beraber, Halk Fırkası Başkanlığı mevkiinde bulunmasını eleştirmiştir. Kendisini bu yanıltan dönmesi şartıyla destekleyeceğini yazının sonunda söyle belirtmiştir: "Şüphe yok ki reis-i cumhuremiz gazi Mustafa Kemal Pasa hazretleri olacaktır. Bunu gerek Pasa hazretleri gerek memleket hayrına kaydedilecek bir vaka diye telakki ediyoruz. Gazi Mustafa Kemal Pasa, mücadele-i milliye'nin timsali olmak itibarıyla bütün memleketin malıdır. Mustafa Kemal paşa ancak reis-i cumhur olmak suretiyle vaziyet tavih edilebilir. Bu yüksek mevkide Mustafa Kemal Pasa hazretlerinin büyük hizmetler ifa edeceğine kaniyiz. Fakat bunun için de en birinci şart, Gazi Pasa hazretlerinin fırkacılık hislerinden yükselmedir. Gazi Pasa artık bir fırkanın reisi değil bütün vatanın timsal-i nüfuz ve şevketindedir".

Akşam gazetesinde Necmeddin Sadak, "Tekâmüle Karsı Durulamaz" başlıklı yazısında Hüseyin Cahit'in yazısına karşılık; Teşkilat-ı Esasiye'nin önceleri dokunulmaz bir durumda olup değiştirilmemesini dönemin zor şartları ve milli mücadelenin gereksinimlerine bağlamıştır. Sadak'a göre Teşkilat-ı Esasiye kendi üstüne düşen görevini yeterince yerine getirmiştir. Ancak daha ilerlemek için değişikliğe ihtiyaç vardır o da şekl-i hükümetin netleşmesiyle olabilecektir. Bunun için de müsait ortam var olduğundan artık bu değişiklik kaçınılmazdır.

Ancak cumhurbaşkanının Mustafa Kemal olması gerektiği konusunda Hüseyin Cahid'le müttefiktir. Ahmed Emin Bey de Vakit gazetesinde reisi-i cumhurun Fırka ve Meclis riyasetlerinden çekilmesi lüzumunu müdafaa eder. Bu koşulda Mustafa Kemal Paşa'nın uygun bir aday olduğu yönünde fikrini beyan eder.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin Başyazarı Velid Ebuzziya, Türkiye'nin cumhuriyet usulü ile idare edileceği haberini aldığı anda hayretlere kapıldığını "Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?" başlığındaki yazısında belirtmiştir. Saltanat kaldırılırken idare şeklinin netleşmesini

savunduklarında kendilerine saldıranlar, hatta öldürmeyle tehdit edenler şimdi dokunulmaz olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değişeceğini duyurmuşlardı. Hayretlerinin sebebini şöyle açıklamıştır: “Bundan sekiz-on ay evvel ‘hâkimiyet-i milliye’ esası üzerine mübtene yeni bir şekl-i hükümet kabul edilmişti. Hakimiyet-i Milliye esası, milletin çoğunluğunun içtihadına ve kanaatine uygun olduğu ve esasen millet Anadolu zaferini münhasıran kendi hakimiyetine istinaden istihlal ettiği cihetle memleketin idaresinin hakimiyet-i milliye esasının kabul edilmesinden muvafık makul ve meşru bir şey olamazdı. Yalnız o vakit tespit edilen şekl-i hükümet yani Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin hepsini elinde bulundurmakta olduğundan bu şekl-i idarenin karmaşaya sebep olacağını söylemiştik. Ve mevcut hükümete, az çok benzeyen hükümet şekillerinden birinin seçilmesi gerektiğini ikaz etmiştik de, bu tavsiyeler son derecede yanlış anlaşılmıştı. Milli davaya sadakatine ve milli mücadeledeki yayın hizmetlerine rağmen gazetemize adeta hıyanet-ı vataniye isnadı gibi ifratlar ve cüretkârlıklar gösterilmişti. Hatta bilahare daha da ileri gidildi. Bazı gazeteler ve muharrir beyler Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun herhangi bir maddesi hakkında ne kadar halisane olursa olsun edna bir mülâhazada bulunanların kafaları uçurulması, vücutları parçalanması yolunda herkesi dehşetlerden ziyade hayretlerde bırakan mecnunane neşriyatta bulunuldu”.

Velid Ebuzziya, zamanında kendilerine saldıran gazetecileri bu defa büsbütün bu değişikliği savunmasını samimiyetsizlik olarak niteler. “Şekl-i hükümetin cumhuriyet olup olmamasının o kadar ehemmiyeti yoktur. Hâkimiyet-i milliye esası tam ve bihakkın muhafaza edilmek şartıyla her türlü şekildeki hükümetin memleketin terakki ve tealiye sevk edeceğinden biz eminiz. Yalnız bizim havsalamızın kabul etmediği nokta birçok gazetecilerin ve muharrirlerin beş altı ay ve hatta üç dört ay evvel bile en muvafık gördükleri şekl-i hükümetin bu kadar çabuk tebeddüle uğramasını iltizam etmeleridir. Bu hal bizi yalnız şaşırtmıyor biraz da korkutuyor.” der.

Hakimiyet-i Milliye, Teşkilat-ı Esasiye çalışmaları sürerken münakaşalara katılmamış, süreci zaman zaman haber etmekle yetinmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı olması konusunda da fikirler ileri sürülmeye devam etmektedir. İleri gazetesinde Suphi Nuri, Gazi Paşa'nın, işbaşında kalması gerektiğini, Halk Fırkası'na, mebuslara, vekillere, millete kumanda etmesi gerektiğini söyler. Hüseyin Cahit bu görüşü sert bir şekilde eleştirir bunun Paşa'yı diktatör etme anlamına geldiğini söyler:

“Gazi Paşa'nın bugün memlekette pek yüksek pek muhterem bir mevkiî vardır. Mustafa emal Paşa kanuni mevkiini bırakıp da diktatör makamına çıktığı dakikada bütün vaziyet değişir. O zaman bütün yaptığı şeyler vatanın harici ve dâhili hukukunu kurtarmak değilmiş, kendisine bir hükümdarlık temini içinmiş seklini alır. Mustafa Kemal Paşa hazretleri diktatör mevkiine çıkarıldığı gün bütün manevi nüfuzunu, memleketin minnettarlığını kaybeder”.

Velid Ebuzziya bu konuya “Meclis Reisliği ile Cumhur reisliği bir arada olmaz, ikisinden birini tercih etmeli!” başlıklı yazısında değinir. Mevcut cumhuriyetlerin hiç

birisinde böyle bir sistemin olmadığını ifade eder. “Bizde reis-i cumhura riyaset-i cumhur ile beraber meclis riyasetinin de verilmesi ise Mustafa Kemal Paşa’nın yukarıda memleketin hayatı siyasiye ve içtimaiyesinde faal rol oynamak kararını terviç arzusundan ileri geliyor.” der.

13.3. Başkent Meselesi

Ankara’nın başkent olacağı Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından önce de basında yer alan bir mevzudur. Nitekim Mustafa Kemal, 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit’te İstanbul gazeteleri temsilcileri ile düzenlediği basın toplantısında başkent konusunda yaptığı açıklamalarda, başkentini kıyıdan uzak ve merkezi bir yerde, yani Anadolu’da olması gerektiğini savunmuştur: “Ankara, Türkiye’nin pekâlâ merkezi olabilir ve hadisat, orasını merkez yaptı ve feyizli bir merkez yaptı. Binaenaleyh Ankara’ya karşı nankörlük etmek caiz değildir.”

Benzer bir açıklama Neue Freie Presse muhabirine verdiği demeçte de yer almakta idi: “Yeni Türkiye’nin payitahtı meselesine gelince, bunun cevabı kendiliğinden ortaya çıkar: Ankara, Türkiye Cumhuriyeti’nin payitahtıdır”.

Mustafa Kemal’in Ankara’nın başkent olacağına ilişkin Neue Freie Presse gazetesine yaptığı açıklamasının yayımlanmasından sonra 29 Eylül günü 1923 yılının ikinci altı aylık Tahsisat Kanunu görüşülürken verilen bir teklif, başkent tartışmasını meclisin gündemine taşımıştır. Daha sonra 4 Ekim’de Mustafa Kemal başkanlığında toplanan Halk Fırkası Fırka Divanı’nda süren tartışmalar sonucu yeni Türk devletinin ismi ‘Türkiye Cumhuriyeti’, ‘merkezinin Ankara’ olması kararlaştırılmıştır.

Velid Ebuzziya Tevhid-i Efkar’da bu fikri desteklemiştir: “Bugünkü şartlarda merkezin mutlaka Ankara’da olması lüzumu nazarlarda tebeyyün eder. Bu lüzumu ispat eden maddi ve manevi bir hayli esbap vardır. Mesela evvel emirde Ankara mücahede-i milliyenin merkezi olmuştur. Son üç sene zarfında davay-ı milli hep Ankara’dan idare edilmiş, büyük millet meclisi orada toplanmıştır”.

Tanin gazetesinde Hüseyin Cahid Ankara’nın başkent olmasını acelece verilmiş bir karar olarak nitelemiştir: “Biz Ankara’yı hükümet merkezi olarak ilan etmekle cihana karşı mücadelemizde daima müşkülata ve bütün yokluklara karşı galebe edeceğimizi ilan etmiş olacağız” yolundaki hissiyatı okşamak için söylenmiş lakırdılardır. Devletimiz Ankara’da değil de İstanbul’da yahut Eskişehir, Sivas, Konya, Kayseri... gibi başka bir şehre giderse müşkülata galebe çalamayacak mıyız?» demiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de başkentini Ankara olması fikrine sıcak yaklaşmıştır.

13.4. Hilafet Meselesi

Ağa Han ile Emir Ali'nin, halifeliğin muhafazasına dair Ankara Hükümetine yazdıkları bir mektup, İstanbul basınının bir kısmında yayınlanır. 10 Kasım 1923'de İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri, halifeye seslenen mektubunda, halifeliği savunarak, halifenin görevinden istifa etmemesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin'de bir yazısı çıkar: “Hilafet bizden giderse beş-on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslam alemi içinde hiçbir önemi bulunmayacağını, Avrupa siyaseti gözünde de değersiz bir hükümet durumuna düşüleceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur... her Türk hilafet makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir”.

İkdam gazetesinden Ahmet Cevdet, Tevhid-i Efkâr'dan Velid Ebuzziya da bu fikri desteklerler. Refet Paşa, Rauf Bey halifeyi ziyaret eder. Akşam, Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İkdam gazetelerinde konuyla ilgili haberler yayınlanır. Basının halifeyi destekleyen yayınları üzerine İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderilmiştir. Yargılanan gazeteciler arasında Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Ahmet Cevdet (İkdam), Velid Ebuzziya (Tevhid-i Efkâr) yer almaktadır. Üç gazetenin yazı işleri müdürleri Lütfi Fikri ve Hilafet yaveri Ekrem Bey tutuklanmıştır. Vatana ihanet suçuyla yargılanan gazeteciler böyle bir itham altında kaldıklarından dolayı vatan sevgilerini mahkemede açıklama yoluna giderek, savunmalarını sert bir dilden uzak şekilde yapma yoluna gitmişlerdir.

Milletvekillерinden Topçu İhsan Bey'in başkanlığında bir yargı kurulunun düzenlenmesinin ardından alınan kararların İstanbul'a gönderilmesi söz konusudur. Vatana ihanet suçuyla yargılanan Hüseyin Cahit Yalçın, heyecanlı bir savunma yapar ve duruşmada şunları söyler: “Bu memlekette Cumhuriyetin dayanakları birkaç yahut beş on zatı muhterem değildir. Cumhuriyetin dayanakları hak ve adalettir, kanundur. Kimden gelirse gelsin, millet zulümden, istibdattan nefret eder. Ben Cumhuriyetin dayanaklarını sağlamlaştırmak için bütün iyi niyetimle çalışıyorum. Biliyorum ki üzerime düşmanlıkları çekiyorum. Fakat ne yapayım, bir gazeteci için düşündüğünü söylemek vatan borcudur... Ben vatan haini değilim.” Yalçın'ın konuşması etkisini göstermiş, vatana ihanet suçuyla yargılanan gazeteciler beraat ederken, Lütfi Bey için mahkumiyet kararı verilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye 27 Şubat 1924'te halifeliğin halk egemenliği ilkesiyle bağdaşmadığını, bu ikiliğin son bulması için halifeliğin kaldırılmasının zorunlu olduğunu yazar.

Bu gelişmeler Ankara hükümetini rahatsız etmiştir. Hilafetin ilgası için çabalar yoğunlaşır. Aynı gün Hilafet bütçesinin görüşülmesi sırasında Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey, eski hanedan mensuplarının sınır dışına çıkartılmasını, Cumhuriyet'i tehdit eden hilafetin kaldırılmasını, Şer'îye vekâletinin ve Kurmay Başkanlığının bakanlar kurulundan çıkarılmasını önerdi. Bu öneri mecliste çoğunluk tarafından benimsendi. Elli üç mebusan oluşan bir grup, TBMM Başkanlığına “Hilafetin ilgasını” içeren bir önerge verdi. Meclis tarafından 3 Mart 1924 günü Hilafetin ilgasına karar verildi.

13.5. Basının, Baskıdan Kurtarılmasına Yönelik Çabalar

1924'de Matbuat Müdürü olan Zekeriya Sertel, basına sansür geleceği duyumları üzerine bir açıklama yaparak böyle bir şeyin söz konusu olmadığını dile getirmiştir. 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun'da basınla ilgili iki madde bulunmaktadır. Bunlardan 70. maddeye göre, Neşir Türkler'in tabii hukukundan sayılmaktadır. Kanunun 77. maddesinde; basının 'serbest' olduğu, ancak bu serbestliğin 'kanun dairesinde' bulunduğu belirtilmektedir. Aynı maddede, "Yayıncıdan önce teftiş ve muayene yapılamayacağı" öngörülmektedir.

1924 Anayasası ile basın etkinliklerinin güvence altına alınarak bağımsız bir çalışma ortamının yaratılmaya çalışıldığı yadsınamaz ve bir gerçektir. Ancak burada basın etkinliği açısından üzerinde durulması gereken nokta, gerek Takrir-i Sükun Kanunu'nun gerekse İstiklal Mahkemeleri'nin, basını olumlu yönde etkilemedikleridir. Arka arkaya yapılan yasal düzenlemeler ile basın hükümetlerce denetlenmekten ve sınırlandırılmaktan uzak duramamıştır.

13.6. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

17 Kasım 1924'te Ankara'da Millî Mücadele'nin önde gelen isimleri tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulur. Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar partinin kurucuları arasındadır.

Parti programında devletin şekli "halkın hakimiyetine dayanan bir cumhuriyet" olarak tanımlanır (madde 1); Partinin "meslek-i esasisi hürriyetperverlik (liberalizm) ve halkın hakimiyeti (demokrasi)"dir (madde 2); yasaların çıkarılmasında "halkın temayülâtının" gözetilmesi (madde 3) ve "milletin açık vekâleti alınmadıkça" anayasanın değiştirilmemesi (madde 5); Hâkimlerin her türlü nüfuz ve tesirden azade kalmaları için, değişmezliklerini sağlayan hükümler konulması (madde 10), cumhurbaşkanının meclis üyeliğinden ayrılması (madde 12); "idari adem-i merkeziyet esasının kabul edilmesi" (madde 14) şeklinde ilkeler yer alır. Programda ayrıca Halk Partisinin sadece iç kaynaklarla kalkınmayı öngören iktisat anlayışına karşı serbest ticaret ilkeleri savunulur ve ihracatın önemi vurgulanır (madde 30-32); sadece iç mali kaynaklara dayanarak kalkınma görüşü eleştirilir (madde 40-41). 6. Maddede ise "Fırka, efkâr ve itikadat-ı diniyyeye hürmetkârdır" ifadesi yer alır.

Halk Partisinden ayrılmalar ve yeni kurulan fırkaya geçişler yaşanır. 20'den fazla vekil yeni partiye geçer. Bu arada 13 Şubat 1925 itibarıyla, Elazığ ve Diyarbakır dolaylarında bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla ayaklanma baş gösterir. Olayın başlangıcında, Ali Fethi Okyar Hükümeti isyanı bölgesel ve çabuk bastırılacak bir olay olarak değerlendirmiştir. Ancak isyanın süratle yayılması; Diyarbakır, Elazığ ve Genç vilayetlerini içine alması ve

genişlemeye başlamış olmasından ötürü hükümet bir ay süre ile bölgede sıkıyönetim ilan etmiştir.

Olay, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni tehdit eden, inkılaplara karşı bir isyan olarak görülür. Bu arada Hilafetin kaldırılışına tepkiler de dile getirilmektedir.

Ali Fethi Bey (Okyar) Başbakanlık görevinden ayrılmış, yeni hükümeti İsmet Paşa kurmuştur. Güvenoyu alan yeni hükümetin ilk işi, isyan karşısında hükümete yetkiler veren Takrir-i Sükun Kanunu ve biri Ankara'da diğeri isyan bölgesinde olmak üzere iki tane İstiklal Mahkemesi kurulması hakkındaki kanunu, TBMM'den çıkarmak olmuştur.

4 Mart 1925'de Takrir-i Sükun Yasası'nca; İrtica ve isyana ve memleketin sosyal nizamını, huzur ve sükunu, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelen her türlü teşkilatı, tahrikleri, teşvikleri, teşebbüsleri ve yayınları, hükümet, cumhurbaşkanının onayıyla yasaklamaya yetkilidir. Sanıkları, hükümet İstiklal Mahkemelerine verebilir.

Terakkiperver Cemiyeti kurulmuş, İstanbul basını ise daha tek partili düzenine alışmamıştı. Basında çok farklı eleştiri yazıları çıkmakta ve bunlar Ankara'da geniş tepkiler yaratmaktaydı. Hükümetin görüşüne göre Doğu'da bir ayaklanma vardı. Basında «falsolu sesler» bu ayaklanmaya hizmet etmekteydi. Muhalefetin, eleştirinin hiç sırası değildi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) programında yer alan, dini fikir ve inanışlara hürmet edileceğine ve idarelerde yerinden yönetim (adem-i merkeziyet) usulünün uygulanacağına dair hükümler ve parti mensuplarının bu hükümlere dayanarak yaptıkları propagandalar, hükümetin düşüncesince halka isyan cesaretini vermişti.

Bu nedenlerle Doğu'da Diyarbakır'da bulunan İstiklal Mahkemesi, TCF'nin kendi bölgesi içinde bulunan bütün şubelerinin kapatılmasına karar vermiş, Ankara'daki İstiklal Mahkemesi de, TCF adına yapılan propagandalarda dinin ve dince mukaddes olan şeylerin, siyasal amaçlara alet edildiğini belirlemiş ve hükümete bildirmiştir.

Diyarbakır ve Ankara İstiklal Mahkemelerinin kararlarını dikkate alan Cumhuriyet hükümeti, Takrir-i Sükun Kanununa dayanarak, TCF'nin bütün şube ve merkezlerinin kapatılmasına 3 Haziran 1925 tarihinde karar vermiştir.

İsyanın bir diğer sorumlusu olarak İstanbul basını gösterilince “Takrir-i Sükun” yasası ile kurulan iki İstiklal Mahkemesi'nden biri İstanbul'a gönderilmiş, çoğunluğu muhalif olarak tanınan bir çok basın organı 6 Mart 1925 günü kapatılmıştır. Aynı gün Hüseyin Cahit, bundan böyle siyasal yazılar yerine hatıra, ilmi makale ve hikâyeler yazacağını duyurdu. Ne var ki TCF'nin İstanbul Merkez Şubesinin 12 Nisan'da aranmasını gazetede “Dün gece Terakkiperver Fırka basıldı” biçiminde duyurunca, Tanin de 16 Nisan'da süresiz kapatıldı. Gazetenin sahibi ve basyazarı olan Hüseyin Cahit, 20 Nisan'da Cebeci Hapishanesi'ne konuldu. 7 Mayıs 1925'te sonuçlanan dava sonucu Çorum'da ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı.

6 Mart 1925 Cuma günü Bakanlar Kurulu kararıyla İstanbul'da kapatılan diğer gazeteler Son Telgraf, İstanbul, Sebilürreşat, Aydınlık ve Orak Çekiç olmuştur. 9 Mart

1925'te beş gazete için daha kapatılma kararı çıkar: Sadayı Hak (İzmir), İstiklal (Trabzon), Kahkaha (Trabzon), Presse du Soir (İstanbul), Savha (Adana). Ardından Resimli Ay dergisi kapatılır. 12 Ağustos 1925'te de Vatan'ın kapatıldığı bildirilir.

Hüseyin Cahit'in yanı sıra Tanin'in yazı işleri müdürleri Baha ve Kadri beylerle, gazetenin sorumlu müdürleri Muammer ve Nuri beyler de yakalanarak İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. 7 Mayıs 1925'te gazetecilerin cezaları belirlenmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, hayat boyunca Çorum'da sürgün cezasına mahkûm edilmiştir. Muammer ve Nuri Beyler de ikişer yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

Cumhuriyetin temel ilke ve devrimlerinin yerleştirilmesi, yaygınlaşması, benimsenmesi konusunda gösterilen duyarlılık bu dönemde basın anlamında önemli sınırlamaların kapısını da aralamıştır. Özellikle Takrir-i Sükun Kanunuyla, basında çok uzun sürecek bir sessizlik dönemi başlatılmıştır.

Takrir-i Sükun Kanunu, uygulamaya konulunca İstanbul basınının yapmış olduğu eleştiriler ve muhalif tutuma karşısında ceza almaktan korktuğu görülmüştür.

“...basın cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale olmalıdır”

İstanbul basınıyla yeni bir diyalog kurulabilmesi maksadıyla Mustafa Kemal 5 Ocak 1924'te İzmir'de yeni bir basın toplantısı yapmayı uygun görür. Tevhid-i Efkâr gazetesinden Velid Ebüzziya dışında ünlü gazetecilerin çağırıldığı toplantıda, gazetecilerden yeni rejimin siyasal savaşımı açısından hükümet ile uyumlu olmaları istenir. Toplantıda Mustafa Kemal, gazetecilere şu mesajı verir: «Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Basın mensuplarından bunu istemek cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması zarurettir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok önemlidir”.

Bu arada, dış ülkelerde radyo yayınlarının başlamasından yedi yıl sonra, Türk Telsiz Telefon Şirketi tarafından 1927'de Ankara Radyosu kurulmuştur. Radyodan da azami ölçüde hükümetçe istifade edilmeye dikkat edilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü, Anadolu Ajansı ve Radyo'yu örnek gösterir. Kemalist bürokrasi eski düzenin ideolojik ve kültürel kaynaklarını tasfiye ederken kendi ideolojik temelini yaratarak bunun için dil devrimi, modern hukuk ve laik eğitim gibi uygulamaları yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

Yazılı basınla ilgili olarak Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı'nı düşündüğümüzde, bu kurumların gazeteler ile doğrudan bağlantıları vardır. Bu kurumların yaptıkları yönlendirmeler ve geçtikleri haberler sayesinde Türk basını haber kaynaklarını zenginleştirmiştir. Bu bağlamda basın, ideolojik aygıt olarak hizmet görerek toplumun bilgilendirmesi, halkın eğitilmesi ve aydınlatılması için önemli görevler üstlenmişlerdir.

Gelişme aracı modeli: Basın, kimi zaman otoriter olabilen bir hükümet kontrolünde işler. Basının, çoğunlukla hükümetin bir organı gibi çalışması istenirken, öte yandan gazeteciler bilgi toplama ve yaymada kısmen de olsa özgürdürler. Ancak topluma ve onun gelişimine karşı sorumludurlar.

Bu modelde; tüm kitle iletişim araçları ulusal yapılanma sürecine yardımcı olacak biçimde merkezi hükümet tarafından seferber edilir. Basın özgürlüğü bu doğrultuda toplumun gelişme ihtiyaçları dikkate alınarak hükümet tarafından sınırlanabilir. McQuail'e göre basın ulusal politikayla aynı çizgide olmalı, basın özgürlüğü ekonomik önceliklere ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak kısıtlanmaya açık olmalıdır. Haber içeriklerinde toplumsal kültüre ve dile öncelik verilmelidir.

Erken Cumhuriyet dönemi, hiç kuşkusuz sosyo-kültürel ve politik alanın, Türkiye'de köktenci bir şekilde yeniden düzenlendiği, dolayısıyla bir toplumu modernleştirme ve Batılılaştırma hareketinin yoğun olduğu bir dönemdir. Modernleşmenin çevresini üst yapısal değişikliklere öncelik verilen ve ulus devlet temelinde milli kimlik inşasının amaçlandığı laik, milliyetçi ve ilerlemeci bir proje oluşturur. Topyekûn bir kültürel dönüşümü hedef alan modernleşme sürecinde beklenen tekseslilik olmuştur.

Bölüm Kaynakçası

Çakır, Mehmet Saki: Cumhuriyetin İlanına Doğru Rejim Tartışmalarının Basındaki Yansımaları (Akşam, Hakimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkar) Erciyes Ü. SBE Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Uzan, Ruhdan ile Tuğba Arsak Hasdemir: “Genç Türkiye Cumhuriyetinin Üst Yapı Kurumları: Matbuat Umum Müdürlüğü, Anadolu Ajansı ve Radyo”, *Cumhuriyet Döneminde İletişim*, Der. Nazife Güngör, Ankara, 2010.

Yenituna, Burak: 1930’lar Türkiye’inde Bir Modernleşme Aracı: Basın, İstanbul Ü., SBE Gazetecilik Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2013.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 13.1.Cumhuriyetin ilanı sonrası basın ortamından bahsolunacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümetçe, basınla alakalı izlenen politikaya dair bilgi verildi.
- 13.2.Dönemin belli başlı yayın organları, başyazar ve önemli yazarlarına dair bilgilendirme yapıldı.
- 13.3. Bu yıllarda basının gündemini meşgul eden başkent meselesi, hilafet meselesi, cumhurbaşkanlığı seçimi gibi meselelerde farklı basın organlarının ve hükümetin tavrına değinilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklik ne ile ilgili olmuştur?
 - A) Devletin yönetim şeklinin belirlenmesi
 - B) Cumhurbaşkanı seçilebilme koşulları
 - C) Hilafetin kaldırılmayacağına ilişkin madde eklenmesi
 - D) Alfabe değişikliği ile ilgili maddelerin eklenmesi
 - E) Kılık kıyafet ile ilgili kuralların değiştirilmesi
- 2) Velid Ebuzziya hangi gazetenin başyazarlığı görevini yürütmektedir?
 - A) İkdam
 - B) Tanin
 - C) Tevhid-i Efkâr
 - D) Hakimiyet-i Milliye
 - E) İrade-i Milliye
- 3) Aşağıdakilerin hangisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'nın kapatılması sonrası çıkan bir kısım haberler dolayısıyla kapatılan gazetelerden değildir?
 - A) Tanin
 - B) Son Telgraf
 - C) İstanbul
 - D) Aydınlık
 - E) İleri
- 4) Takrir-i Sükun Kanunu hangi yıl kabul olunmuştur?
 - A) 1926
 - B) 1925
 - C) 1931
 - D) 1924
 - E) 1930
- 6) Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'nın kapatılması sonrası çıkan haberi dolayısıyla Takrir-i Sükun Kanunu'na gazetesi süresiz kapatılıp, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp ömür boyu Çorum'a sürgün edilen gazeteci kimdir?
 - A) Ahmet Cevdet
 - B) Velid Ebuzziya
 - C) Falih Rıfkı
 - D) Hüseyin Cahit
 - E) Ahmet Emin Yalman

6) Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm kitle iletişim araçlarının ulusal yapılanma sürecine yardımcı olacak biçimde merkezi hükümet tarafından seferber olmaları istenmiştir.

- Doğru
- Yanlış

7) Cumhuriyetin ilk yıllarında topyekûn bir kültürel dönüşümü hedef alan modernleşme sürecinde basından beklenen tek seslilik olmuştur.

- Doğru
- Yanlış

8) Hüseyin Cahit, İktidam gazetesinden okurlara “Her Türk hilafet makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir” şeklinde seslenmiştir.

- Doğru
- Yanlış

9) Hâkimiyet-i Milliye, halifeliğin kaldırılması meselesinin gündemde olduğu sıralarda, Hüseyin Cahit Tatnîn’de halifeliğin halk egemenliği ilkesiyle bağdaşmadığını, bu ikiliğin son bulması için halifeliğin kaldırılmasının zorunlu olduğunu yazar.

- Doğru
- Yanlış

10) Zekeriya Sertel, Cumhuriyetin ilk yıllarında Matbuat Müdürlüğü görevinde bulunmuş gazetecilerden biridir.

- Doğru
- Yanlış

Cevaplar

- 1) A
- 2) C
- 3) E
- 4) B
- 5) D
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Yanlış
- 9) Doğru
- 10) Doğru

14. TÜRK BASININDA ALFABE TARTIşMALARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14.1. Cumhuriyetin ilk yıllarında basının gündemini teşkil eden diğer bir mesele olan Alfabe değişikliği konusunda dönemin belli başlı basın organlarında beyan olunan düşüncelere dair fikir sahibi olunacaktır.

14.2. Osmanlı döneminden itibaren konunun ne zamanlar ve hangi sıklıkta gündeme tekrar tekrar oturduğu ve ne surette işlendiği konusu ele alınacaktır.

14.3. Arap harflerinin ıslahını isteyen yazarlarca dile getirilen öneriler konu edilecektir.

14.4. Dönem işlenirken, Latin harflerinin faydaları ile olası zararlarına dair dönemin basın organlarında öne sürülen fikirlerden bahs olunacaktır.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Latin Alfabesine geçmeyi önerenlerin gerekçeleri neler olmuştur?
- 2) Arap harflerini kullanmaya devam edilmesi gerektiğini düşünenlerin gerekçeleri neler olmuştur?
- 3) Cumhuriyet döneminde Latinciler olarak anılan gazeteciler arasında kimler vardır?
- 4) Namık Kemal, Arap Alfabesinden başka bir alfabenin kullanılmasını niçin “abesle iştigal” olarak yorumlamıştır? Gerekçeleri ne olmuştur?
- 5) Ali Suavi, okur-yazarlığın artmıyor olmasını hangi sebeplere dayandırmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Latin alfabesine geçişi destekleyenlerin gerekçeleri	Yakın tarihimizde yaşanan ve halen de dönem dönem gündemegelebilen bir mesele hakkında fikir sahibi olunacak	Ders notları okunacak
Arap alfabesinde devam edilmesi gerektiğini savunanların gerekçeleri	Yakın tarihimizde yaşanan ve halen de dönem dönem gündemegelebilen bir mesele hakkında fikir sahibi olunacak	Ders notları okunacak

Anahtar Kavramlar

Latin alfabesi, Arap alfabesi, harflerin ıslahı, harf inkılabı

Giriş

Bu hafta kapsamında Cumhuriyetin ilanı sonrası yayınlanmakta olan gazetelerde yoğun olarak işlenen konulardan olan Latin alfabesine geçiş konusuna değinilecektir. Ancak biraz daha erken dönemlere, Osmanlı kamuoyunda meselenin ilk tartışıldığı dönemlere, Tanzimat dönemine kadar geri gidilip meselenin yaklaşık 60 sene basın gündeminde ara ara ne surette işgal ettiğine dikkat çekilecektir. Latin alfabesini savunanların gerekçeleri ve Arap alfabesinde kalınması gerektiği fikrinde diretenlerin gerekçeleri dile getirilecektir. Arap harflerinin ıslahı suretiyle meselenin hallolabileceği fikrini savunanların çeşitli gazetelerdeki önerilerinden bahs olunacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında basında tartışılan konulardan biri de alfabe meselesi olmuştur. Alfabe tartışmalarındaki ilk kıvılcım, 1923 yılının Şubat ayında İzmir’de toplanan “Milli İktisat Kongresi”ne katılan işçi delegelerden İzmirli Nazmi ile iki arkadaşının “Latin harflerinin kabulü” konusunda kongreye bir önerge vermesiyle başlamıştır. Ancak bu önerge, Kongre Başkanı Kazım Karabekir Pasa tarafından “... Konunun daha çok maarifi ilgilendirdiği” ve “Latin harflerinin İslam birliğini bozacağı” gerekçesiyle reddedilmiştir. Daha sonra bu konuda basına bir demeç vermiş, bu demeç 5 Mart 1923 günü Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde “Latin Harflerini Kabul Edemeyiz” başlığı altında yayınlanmıştır.

Basında konuyla ilgili farklı görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak alfabe meselesi gerçekte Türk basının gündemini çok daha erken tarihlerde işgal etmeye başlamıştır.

14.1. Osmanlı kamuoyunda alfabe meselesi ile ilgili ilk tartışmalar

Önce askerî okullarda verilmeye başlanan meslekî bilgilerin yanında yabancı dil eğitimi, Türk insanını yeni bir alfabeyle karşılaştırmış, yabancı dilin Fransızca olması dolayısıyla da bu alfabe Fransız alfabe sistemi olmuştur.

Bu yeni dönemde eğitim kurumlarında da yeni yapılanmaya gidilirken Osmanlıca, Arapça ve Farsçanın yanında rüştiyelerde (1849) ve idadilerde (1863) Fransızca da resmen öğretilmeye başlanmıştır. Sultan Abdülaziz’in isteği üzerine Fransızların yardımıyla açılan Galatasaray Sultanîsi (Mekteb-i Sultanî) Fransızca eğitim yapacak şekilde programlanmıştı.

Azınlıkların ve yabancıların kurdukları okullara Türk ve Müslüman çocuklarının da gitmeleri Latin alfabesinin toplumun daha geniş bir kesiminde tanınmasına yol açmıştı. Buralarda Rumca, Ermenice, İbranice anadilleri yanında Fransızca, İtalyanca, İngilizce gibi zamanın önemli sayılan dilleri de öğretilmekteydi.

Gerçi Türkçe’nin Latin alfabesiyle tanışması Codex Cumanicus’a kadar uzanmaktadır. 17. asırdan itibaren artarak görülen ve Türk olmayanlara Türkçe öğretmek maksadıyla yabancılarca telif edilmiş olan gramer kitapları, sözlükler bulunmaktadır. Bunlarda temelde Latin harfleri kullanılmış olmakla beraber sesleri karşılayan harflerde değişiklikler görülmektedir. Bazı sesler tek harfle, bazıları da birden fazla harf gruplarıyla karşılanmışlardır. Bu ve benzeri şekillerde batılılaşma çalışmaları içinde Osmanlı toplumu, Arap harfleri dışında başka alfabelerle de tanışmış durumdadır.

Arap kökenli alfabenin ıslahı konusunda, doğrudan ilk ciddi girişim kendisi aynı zamanda bir gazeteci olan Mehmet Tahir Münif Pasa tarafından başlatılmıştır. Münif Pasa üyesi bulunduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de 12 Mayıs 1862 günü verdiği konferansta özetle su konulara değinmiştir: “Arap harfleriyle Türkçe okuyup yazmak zordur. Bu alfabede ünlüler bulunmadığından Türkçe ve sözcük çeşitli biçimlerde okunabilmektedir. Aynı sözcüğün beş-altı değişik biçimde okunabildiği olur. Gerçi alışılmış sözcükler doğru olarak okunabilir. Ama anlamları pek bilinmeyen sözcüklerin doğru okunabilmesi hemen hemen olanaksızdır. Arapça ve Farsça sözcüklerle tamlamalar ise okumayı yazmayı büsbütün

zorlaştırır. Arap yazısında büyük harfler bulunmadığından özel isimler öteki sözcüklerden ayırt edilemez. Avrupa yazılarında bu gibi güçlükler yoktur. O yazılarla altı-yedi yaşlarındaki çocuklardan uşaklara ve işçilere varıncaya kadar, kadın erkek, herkes kolayca okuma yazma öğrenmektedir. Bizde ise yazımızı öğrenmenin güçlüğü yüzünden halkın eğitimi gerçekleşmemektedir. Arap harfleri, kitap, dergi, gazete basımına da hiç elverişli değildir. Başka uluslar 30-40 harfle istedikleri yapıtları basabiliyorlar. Arap alfabesiyle kitap basabilmek için ise iki-üç kat daha çok harf kullanmak gerekir. Oysa kitap eğitimi yaygınlaştırmanın en güçlü aracıdır.”

Münif Pasa yukarıda ifade edilen güçlüklerin giderilebilmesi için Arap harflerinin ıslahını gerekli görüyordu. Bu hususta 2 öneri üzerinde duruyordu. Bunlardan ilki alfabenin daha kolay okunabilmesi için harflere işaret koymak (hareke) diğeri ise dilimizdeki kelimeleri munfasıl (ayrık) harflerle, bitiştirmeyerek (huruf-ı munfasıla ile) yazmaktır. Ayrıca munfasıl harflerle küçük risale, kitap ve alfabeler basmak, bunları bazı okullarda okutmak ve faydalı görüldüğü takdirde yaygınlaştırılması görüşünü de ortaya atmıştır.

Ancak Münif Paşa'nın çıkar yol olarak gösterdiği çözüm önerileri de kendi söyledikleri ile çelişkiyordu. Örneğin Pasa, baskı güçlüklerinden söz ediyor ve batıda 30-40 işaretle her türlü kitap dizilebilirken, bizde nesih yazı ile bir kitap dizmek için 500 türlü, talik yazı ile bir kitap dizmek için bunun iki üç katı işaret kullanmak gerektiğini söylüyordu. Durumu böyle saptamakla birlikte hareke kullanılması ve birtakım yeni imler eklenmesi gereğinden söz ediyordu. Bu durum da açıkça gösteriyor ki Pasa gerçekte Latin yazısını bir çıkar yol olarak görüyor. Ancak karşılaşacağı tepkilerden çekinerek bunu dönemin koşulları gereği dışı vuramıyordu.

Arap kökenli alfabenin ıslahı konusunda bir başka atılım Münif Paşa'nın önerisinden bir yıl sonra Azerbaycanlı Türk yazarı Mirza Fethali Ahundzade (1811-1878) tarafından gelmiştir.

14.2. Latin Alfabesi için ilk öneri (1863)

Ahundzade 1857 yılında yayınladığı Farsça bir risalede Arap kökenli yazının Türkçeye uymadığını, Türkçe'nin ses yapısını karşılaşamadığını ifade etmiş ve 1863 yılında Tiflis'ten İstanbul'a gelerek, Sadrazam Fuat Paşa'ya, eserleriyle birlikte, bu konuda hazırladığı “Harflerin Islahı” tasarısını da sunmuştur. Tasarı, Münif Paşa'nın başkanı olduğu Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye’de dikkatlice incelenmiştir. Fethali 6 Ağustos 1863 günü yapılan ilk toplantıda “Alfabe konusunun din isiyile bir ilgisi bulunmadığını, yeni yazının benimsenip kullanılmasının şeriata ters düşmeyeceğini savunmuştur.” Bir sonuç alamadan Tiflis’e dönen Ahundzade bundan sonra Arap harflerini tamamen bırakıp Latin harflerinin alınması konusu üzerinde durmaya başlamıştır. Ve bir süre sonra da ikinci bir layiha hazırlamıştır. Bu önerisinin bir suretini Tahran’a bir suretini de Ali Suavi’nin Ulûm gazetesinde yayımladığı bir makale ile Sadrazam Ali Paşa’ya göndermiştir. Fakat bu ikinci girişimde aynı tepki ile karşılanmış ve reddedilmiştir.

Tanzimat döneminde alfabe sorunu, dönemin tanınmış aydınlarından ve gazetecilerinden olan Şinasi ve Ali Suavi tarafından da dile getirilmiş ve tartışılmıştır. Yurtdışında da bulunmuş olan bu gazeteciler Avrupa’da Latin alfabesiyle 30-40 kadar harf ve imla kullanılarak istenilen yapıtın ve gazetenin basılabildiğine yakından şahit olmuşlardır. Bu sebeple özellikle Şinasi, Arap harflerinin basım bakımından ortaya çıkardığı güçlükler üzerinde durmuş, harflerin gerek dizilisinde ve kasalara dağılışında, gerekse dökümünde karşılaştığı güçlükleri azaltmak için, bunların sayılarını azaltma cihetine gitmiştir. Ve o yıllarda basım alanında kullanılan 400 civarındaki Arap harflerinin sayısını 112’ye indirmiştir. Şinasi gibi Ali Suavi (1838-1878)’de Arap harflerinin yetersizliği fikrini savunmuştur. Latin harflerinin kabulünü savunanlara karşı, Arap harflerinin din yazısı olduğunu ileri sürenler hakkında şöyle demiştir: “Bu bir akıl isidir, dinle ne ilgisi var? Bir millet, okuma yazmayı kolaylaştırmak için istediği yazı seklini seçebilir.”

14.3. Arap Harfleri mi ıslah edilsin, Latin Alfabesine mi geçilsin tartışmaları

Paris’te çıkarmakta olduğu “Ulûm” gazetesinde alfabe sorununa değinmiştir. “Lisan-ı Hatt-ı Türki” başlıklı bu makalesinde özetle; Arap yazısının iyi olmakla beraber eksikleri bulunduğunu, bu nedenle düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. “İngilizce’de de “a” birkaç türlü okunur. Fakat İngilizce’de İngiliz’in bilmediği ve konuşurken kullanmadığı kelime yoktur. Bizim dilimiz ise bizim olmayan, konuşurken ağızımıza almadığımız, sadece şair, edip ve âlimlerin yazarken kullandıkları kelimelerle doludur. Dili sadeleştiriniz, ihtiyacımız olmayan yabancı kelimeleri atınız. İmlayı biraz düzeltmekle bu güçlük kalmaz”. Ona göre aynı harflerle yazılan bazı kelimeler birkaç türlü okunabildiğinden, bunu önlemek için harfleri ıslah yoluna gidilebilir. Bu ıslahat için sadece harflerin üzerine işaretler ve hareketler ilave edilebilir. Daha fazla değişiklik yapılmaması gerekir. Islahat ne kadar gerekli ise o kadar yapılmalıdır. Bu ıslahat yapıldıktan sonra da eski eserler rahatlıkla okunabilmelidir ki hal ve mazi arasında bir kopukluk olmasın.

Dönemin önde gelen gazetecilerinden ve aydınlarından olan Namık Kemal’in memleketi son derece yakından ilgilendiren harflerin ıslahı ve maarif sistemi hakkındaki tartışmalardan uzak kalması elbette düşünülemezdi. Namık Kemal Tasvir-i Efkâr’da 1866’da Arap harflerinin kullanımına devam edilmesi gereğini savunmuştur. Ona göre, Müslüman olan Türk toplumu zaten Kuran-ı Kerim’i bilmek durumundadır bunun için de Arapça’yı grameri de dahil olmak üzere bilmek zorundadır. Bu durumda Türkçe için Arap harflerinden başka bir harf sistemi ile uğraşmak “abes ile iştigalden başka bir şey değildir. Namık Kemal, harflerin değiştirilmesinden sonra ortaya çıkacak ikinci durumu da makalesinde şu şekilde izah etmiştir: “...kütüb-ü mevcudedden karn-ı müteakibde (gelecek asırda) hiç kimse istihrac-i meal edememek (bir mana çıkarmamak) lazım geleceği için hudud-ı Çin’den, muhât-i Garb’a kadar yayılmış olan millet-i İslamiye’nin 1200 senede meydana getirdiği telifatı umumen eşkâli cedideye nakletmek lazım gelecektir. Bunun muhtaç olduğu mesarîf ve tekellüfata kudret mi taalluk eder?”

Namık Kemal, Osmanlı memleketinde dahi birçok bela ve musibetin kaynağının ve sebebinin maarifsizlik olduğunu itiraf etmekle beraber, maarifin terakki edememesinin yegâne sebebinin kullanılan Arap harfleri olduğu fikrini kesinlikle kabul etmemektedir. İngiliz lisanını kendi iddiasında delil olarak gösteren ve izah eden Namık Kemal, Arap harfleri üzerinde yapılacak “İslâhâtın icrasına samimi taraftar” olduğunu ifade ederek ıslahat konusundaki görüşünü bu şekilde ortaya koymuştur. Namık Kemal, Arap harflerinin değiştirilmesi ve yerine Latin harflerinin kabulünü savunanlara karşı, harflerin ıslah edilmesi gerektiği şeklindeki görüşünü yazdığı makalelerde a dile getirmiştir. Yalnız özel isimlerin doğru okunabilmesi için Arap alfabesine birer harf ya da işaret eklenirse amaca ulaşılmış olacağını söylemiştir.

1869 yılında Terakki gazetesinde Hayreddin Bey’in Latin harflerinin okuma yazma öğrenimini hızlandıracağı şeklindeki bir makalesine, Ebuzziya Tevfik Ruzname-i Ceride-i Havadis’te karşılık vermiştir. Ebuzziya İngiltere, Fransa ve Amerika halkının konuştuğu dilin okuma ve yazmasının Türkçe’den daha zor olduğu halde onlarda okuma yazma oranının yüzde doksan olduğunu, bu güçlüğü kabahatinin harflerde değil, öğretim sisteminde olduğunu ileri sürmüştür. Veled Çelebi, Ahmed Midhat Efendi de üzerinde yapılacak bir kısım değişiklikle Arap harflerinin kullanılmasından yana olan isimler olmuştur.

II. Abdülhamit döneminde yazı konusundaki tartışmalar kesilmemekle birlikte biraz daha azalmıştır. Bunun en önemli nedeni ise dönemin siyasi şartlarının elverişsizliğidir.

I. Meşrutiyet yılları olarak nitelendirdiğimiz bu dönemde Şemsettin Sami harflerin ıslahı ve Türkçe’nin milliğinin korunması yönündeki düşünceleriyle döneme damgasını vurmuştur. Türkçenin başlıca sorunlarını inceleyen ve Türk Dili’nin yabancı sözcük ve kurallardan arındırılması için çalışan Şemsettin Sami, bu alanda dar da olsa birtakım düzenlemeler yapmıştır. Fakat yazıdaki güçlük bunlarla da giderilememiştir. Bu çalışmalarına ilaveten yüzyılın sonlarına doğru “dilimizi sadeleştirelim; dilimizi Türkçeleştirelim; diye bağırmaktan vazgeçmeyeceğiz” diyerek yeni bir amaca yönlendiğinin de sinyallerini vermiştir. Şemsettin Sami’den başka Ahmet Vefik Paşa da 1876’da yayınladığı sözlüğe “Lehçe-i Osmani” adını vererek Türkçe sözcüklerle, Arapça ve Farsça asıllı olanlar arasında ilk kez açıkça ve bilinçli olarak bir ayrımı gitmiştir.

Necip Asım da, harflerin değişmesine bir dönem başyazarlığını yaptığı “Malumat” dergisinde karşı çıkmış ve şunları söylemiştir: *“Her türlü kolaylığı veren elifba nerde var ki, bizde olsun. Dünyada kimse alıştığı şeyi velev fena olsun, bırakmaz. Biz de ondan dolayı elifbamızdan vazgeçemeyiz. Bir de bu elifba dilleri ayrı bütün Müslümanların kullandığı bir şeydir. İslamlar arasında birleşme nişanesi olmak gibi büyük bir faydası olan su harfleri değiştirmeye kalkışmak hiçbir zaman işimize gelmez.”*

II. Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmaları, biraz daha serbest bir zemin bulmuş ve biraz daha genişlemiştir. Yazı sorununun bu dönemde tekrar alevlenmesinin bir diğer nedeni Arnavutların Arap yazısından Latin yazısına geçmeleri konusu olmuştur.

1910 yılında Tiranlı Arnavutlar, Latin yazısını kullanmak için sadrazamlığa başvurup izin isterler. Başvuru Şeyhülislamıya gönderilerek düşünce sorulur. Şeyhülislamlık ise “Latin harflerinin kabulüne ve bunlarla İslam mekteplerinde tedrisat yapılmasına da asla cevaz-ı şer’i olmayacağı” yolunda fetva vermiştir. Hatta Arap yazısının biçiminin bile değiştirilemeyi ileri sürüşmüştür. Hüseyin Cahit Yalçın, Arnavutların Latin alfabesini kabul etmesinin ardından başyazarlığını yaptığı Tanin gazetesinde “Arnavut Hurufatı” başlıklı iki makale yayınlarak; bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi olmadığını, Türklerin kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan kabul ettiğini, şimdiki Arap harflerinin Hz. Peygamber zamanında kullanılmadığını, bu hale göre Arnavutların ihtiyaçlarına elverişli harfleri kabul etmekte serbest bırakılması gerektiğini, Latin alfabesini kabul edecek olurlarsa bir iki hafta gibi kısa bir zamanda okuma-yazma öğrenip bizi geride bırakacaklarını, onlara engel olmak söyle dursun imkânı varsa bizim de kabul etmemizin yerinde bir hareket olacağını iddia etmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın görüşlerini daha açık olarak belirten yazılarına Cumhuriyet’in ilanından sonra rastlayabiliyoruz.

Arap yazısının Türkçe yazıma uydurularak kullanılmasını savunanların görüşleri, Arap harflerinin ayrışık biçimde yazılması ya da bunlara sesli harfler eklenmesi noktalarında düğümlenmiştir. Arap harflerinin ayrışık biçimde yazılmasını savunanlara “huruf-ı munfasıla”cılar adı verilmişti. Bu grubu Dr. Milaslı İsmail Hakkı, Cihangirli M. Şinasi, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Dr. Necmettin Arif ve Celal Sahir (Erozan) gibi dönemin önemli şahsiyetleri ve gazetecileri oluşturmuştur. Bu konudaki görüşlerini çıkarmış olduğu “Teceddüd” adlı gazetede belirten Dr. Milaslı İsmail Hakkı sesli harfleri kabul edip, kelime aralarına almayı önererek ıslah görüşünü savunanlardan olmuştur. Latin harfleri ile Türkçe yazılamayacağını belirterek, Latin harflerinin yirmiden fazla harf eksikliği olduğunu ve ne kadar işaretler, ilaveler yapılırsa yapılsın Türklerin konuşmasındaki zarafeti ve “lehçe-i mahsusa”yı bozacağını söylemiştir. Hâlbuki ona göre harflerin ıslah edilmesi bu özellikleri hem koruyacak hem de tamamlayacaktır.

Islahatçıların bazıları da sadece Türkçe’nin değil Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımında da sesli harflerin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncenin en önde gelen savunucusu Cumhuriyet döneminde uzun süre elçilik yapmış olan Hüseyin Ragıp (Baydur) olmuştur. “Muallim” adlı bir dergi çıkaran Hüseyin Ragıp Bey, “Türkçe’nin Usul-i Tedrisi” adlı kitabında bu konudaki görüşlerini ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Ancak daha radikal ve köklü bir çözüm önerisi Hüseyin Cahit Yalçın, gazeteci Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Abdullah Cevdet ve Musullu Davut gibi sayıları nispeten daha az olan aydınlar tarafından üretilmiştir. “Latin Harfleri Taraftarları” ya da “Latinciler” olarak nitelendirebileceğimiz bu kesim, çözüm yolunu Latin harflerine dayanan yeni bir Türk alfabesinin kabulünde görmüşlerdir.

Latin harflerinin kabul edilmesi ile ilgili daha cesurca atılımlar basta gazeteci Celal Nuri (İleri) olmak üzere dönemin aydınlarından gelmekte gecikmemiştir. “Bize huruf-ı munfasıla lazımdır. Huruf ise ihdas olunamaz. Mevcutlar alınır... Anın için, terakki etmek istemiyorsak, bir dakika yitirmeden Latin harflerini tetkik etmeliyiz. Bir harfi bırakıp diğerini

kabul eden yalnız biz olmayacağız...” düşüncesini dile getirmiştir. Celal Nuri (İleri)’den başka Latin harflerini açık yüreklilikle savunan başka aydınlar da çıkmıştır.

Türkçülük akımının etkisiyle eski Türk yazılarına dönmek isteyenler de olmuştur. Örneğin dönemin gazetecilerinden olan Hüseyin Kazım Kadri İçtiha dergisinde yayınladığı “Türk Lisanları’nın Tevhidi” adlı yazısında; eski Türk alfabelerini kabul etmeyi önermiştir. Diğer taraftan Türkçülük akımının önde gelen temsilcisi Ziya Gökalp başta olmak üzere Türkçüler, örneğin Abdullah Battal Taymas da Arap alfabesinin korunması taraftarı olmuşlardır. Çünkü Türkçüler, bütün Türkleri bir kültür içinde toplamayı amaçlamışlar bu doğrultuda Arap yazısını diğer Türk milletleriyle aralarında bir köprü olarak görmüşlerdir.

I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ve Türk Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonuçlanmasının ardından alfabe konusundaki tartışmalar da yeni bir boyut kazanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde daha ziyade var olan Arap alfabesinin ıslah edilmesi yönünde geçen münakaşalar özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra, yerini Latin harflerinin alınması konusundaki tartışmalara bırakmıştır.

Basında, yazı değişikliği konusun sürekli tartışılırken bu sorun İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu tarafından ilk kez Meclis gündemine taşınmıştır. Şükrü Saraçoğlu 24 Şubat 1924 günü Bütçe Kanunu Tasarısı görüşülürken söz isteyerek Arap harflerinin okuyup yazmayı zorlaştırdığından dem vurmuş: “Benim kanaatince bu büyük derdin en vahim noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada da acaba benim fikrime isyan edecek var mı? Efendiler! Bunun yegâne kabahati harflerdir, Arap hurufatı, Türk lisanını yazmaya müsait değildir. Hacıımızın, hocamızın, amirimizin, memurumuzun gayretine, yıllardan asırlardan beri yapılan bunca fedakârlıklara rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur” demiştir. Hüseyin Cahit Yalçın Tanin gazetesinde “Necat Yolu” başlıklı bir yazı ile Saraçoğlu’na destek çıkmıştır: “Bilâtereddüd söyleyebiliriz ki bu, bizim için bir necat yolu olacaktır. Türk milleti ancak su asır-dide cehaleti atmamakla kendisini kurtarabilir. Maarifi en kolay, en çabuk surette ta’min etmenin yegâne çaresi Latin harflerini kabul etmekten ibarettir.”

Buna karşın Resimli Gazete’de yazar Ahmet Hikmet Müftüoğlu da Türkçe için yetersiz olan Arap harflerinin “çok az bir gayret ve masraf ile” düzeltilebileceğini ileri sürüyor ve Latin yazısını almayı istemenin “akla, mantığa sığmayan çocukça tedbir” olduğunu ifade ediyordu. Fuat Köprülü, Milli Mecmua’da görüşlerini şöyle ifade ediyordu: “Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki garp medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Hâlbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin harflerinin kabulüyle olamaz... Alelade mantık ve alelade muhakeme ile elde edilen nazariyeler, hayat sahasında büyük bir tatbikat kabiliyeti gösteremezler. İçtimâî hadiseler üzerinde müessir olmak için, katî surette içtimâî düsturlara tebaiyet etmek mecburiyeti vardır. Bu düsturlara bigâne kalanlardır ki ancak Latin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler.” Zeki Velidi Togan’ın yazı devrimine karşı olduğunu belirten “Türklerde Hars Buhranı” yazısı da o yıl Türk Yurdu dergisinde yayımlanmıştır.

Ali Seydi, Cenap Şehabeddin, Avram Galanti, Abdullah Battal Taymas, Halil Halid gibi önemli isimler değişik gazetelerde yayımladıkları makalelerde kullanılmakta olan harflerin kalmasını istemekteydiler. İctihad dergisi sahibi Abdullah Cevdet, Cumhuriyet sahibi ve baş yazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu), Milliyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin baş yazarı Falih Rıfkı (Atay), Tanin gazetesinin baş yazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) Latin harflerini savunanların önde gelenlerindendi. Atatürk'ün 1927'den itibaren, özellikle harf konusuyla daha yakından ilgilendiğini görmekteyiz. Özellikle 1927 yılının sonlarıyla 1928 yılının ilk yarısı Latin harflerinin Türkçe'ye uygulanması yolunda hareketli bir dönem olmuştur. Vakit gazetesinde 1927 sonlarıyla 1928 yılı başlarında süren yazıları ve İbrahim Necmi Dilmen'in Milliyet gazetesinde 1928 Ağustosuna kadar süren "Latin Harfleriyle Türk Alfabesi" başlıklı yazıları, yazı devriminden önceki son denemeleridir. 1928 yılının Mayıs ayı alfabe değişikliğine doğru gidişte önemli gelişmeler olduğu bir zaman dili olmuştur. Bu konuda ilk önemli gelişme ise Türkiye'de uluslararası rakamların kabul edilmesidir.

Harf inkılabına doğru gidisi hızlandıran diğer bir olay 23 Mayıs 1928 tarihinde kurulan Dil Encümeni olmuştur. Dil Heyetinin çalışmalarını Gazi Mustafa Kemal Atatürk de yakından takip ediyordu.. M. Kemal Paşa'nın emriyle hazırlanan "Latin harflerinin incelenmesi için bir komisyonun kurulmasına izin verilmesi" hakkındaki kanun metni 20 Mayıs 1928'de Başbakanlığa sunuldu ve üç gün sonra da onaylandı. Böylece yeni bir Dil Heyeti resmen kurulmuş oldu.

Heyet şu üç hususta çalışmalar yapacaktı:

1. Bir alfabe projesi yapmak
2. Bir gramer projesi yapmak
3. Uygulama sistemini tartışmak.

Yaklaşık bir aylık tartışmalı toplantılardan sonra şu ön prensiplerde fikir birliğine varıldı:

1. Çift harf bulundurulmayacak
2. Millî bir Türk alfabesi olacak
3. Harflerin uluslararası değerleri değiştirilmeyecek
4. İşaretli harflere mümkün olduğu kadar az yer verilecek.

Esas alınacak Latin harflerinin hangi alfabe olması hususunda da çeşitli görüşler ortaya çıkmıştı:

1. Fransız alfabesini esas almak
2. Bugün çeşitli dillerde yazılışları dikkate alınmadan ilk Latin alfabesini esas almak
3. Bütün alfabeleri bir araya getirerek Türkçe'nin ihtiyaçlarına cevap verecek harfleri hepsinden seçmek
4. Azerbaycan alfabesini dikkate almak

Bunların içinden 3. madde benimsendi ve buna göre Avrupa'da kullanılan bütün alfabeler incelendi, yeni Türk alfabesi oluşturuldu. 12 Temmuz 1928'de Yeni Türk Alfabesi projesinin tamamlandığı basın aracılığıyla duyuruldu.

Bölüm Kaynakçası

Duman, Musa: “Alfabe Tartışmaları ve Harf İnkılabı”, (Çevrimiçi)
<http://fsmsem.fatihsultan.edu.tr/fsmsem/alfabe-tartismalari-ve-harf-inkil-bi-makale-21.html>

Yenişan, Ayça: Tarih Boyutu İçinde Alfabe Sorunu ve Türk Harf Devrimi (1839 - 1929), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Uygulamalar

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Uygulama Soruları

Ders, uygulamayı kapsamamaktadır. Teorik olarak icra olunmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

- 14.1. Cumhuriyetin ilk yıllarında basının gündemini teşkil eden diğer bir mesele olan Alfabe değişikliği konusunda dönemin belli başlı basın organlarında beyan olunan düşüncelere değinilmiştir.
- 14.2. Osmanlı döneminden itibaren konunun ne zamanlar ve hangi sıklıkta gündeme tekrar tekrar oturduğu ve ne surette işlendiği ele alınmıştır.
- 14.3. Arap harflerinin ıslahını isteyen yazarlarca dile getirilen önerilerden bahs olunmuştur.
- 14.4. Dönem işlenirken, Latin harflerinin faydaları ile olası zararlarına dair dönemin basın organlarında öne sürülen fikirler açıklanmıştır..

Bölüm Soruları

- 1) 1) Aşağıdakilerden hangisi Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini savunanların gerekçelerinden değildir?
A) Okuryazar oranının artmasına yardımcı olacağı
B) Göze güzel görünmesi
C) Batı dillerini öğrenmede kolaylık sağlayacağı
D) Eğitimin yaygınlaşmasına yardımcı olacağı
E) Basımda sağlayacağı kolaylık
- 2) Aşağıdakilerden hangisi Latin alfabesine geçişi öneren yazarlardandır?
A) Namık Kemal
B) Kılıçzade Hakkı
C) Fuad Köprülü
D) Zeki Velidi
E) Celal Sahir
- 3) Latin Alfabesinin faydaları konusunda 1863 yılında İstanbul’a gelerek Cemiyet-i İşmiye-i Osmaniye’de bir konferans veren yazar aşağıdakilerden hangisidir?
A) Ahmed Agayev
B) Mirza Bala Mehmedzade
C) Mirza Fethali Ahundov
D) Münif Efendi
E) Fuad Paşa
- 4) Aşağıdakilerden hangisi Arap harflerinin ayrışık biçimde yazılmasını savunanlara “huruf-ı munfasıla”cılar olarak anılan gruptan değildir?
A) Dr. Milaslı İsmail Hakkı
B) Cihangirli M. Şinasi
C) İsmail Hakkı (Baltacıoğlu)
D) Dr. Necmettin Arif
E) Abdullah Cevdet
- 5) Tanzimat dönemi yazarlarından hangileri Latin Alfabesine geçişi savunanlardan olup, birarada doğru olarak verilmiştir?
A) Ahmed Vefik Paşa-Namık Kemal
B) Şinasi-Namık Kemal
C) Şinasi-Lehli Hayreddin
D) Ebuzziya Tevfik-Necip Asım
E) Necip Asım-Şinasi

- 6) Türkçü yazar ve bilim insanlarından Abdullah Battal Taymas, Ziya Gökalp gibi isimler Arap harflerinde kalmanın daha akıllıca olacağını savunmuşlardır.
- Doğru
 - Yanlış
- 7) Latin alfabesine geçiş meselesi basının gündeminde olduğu sırada bir kısım yazar, Türkçülük akımının da etkisiyle eski Türk alfabelerine geçmeyi savunmultur.
- Doğru
 - Yanlış
- 8) 1910 yılında Tiranlı Arnavutlar, Latin yazısını kullanmak için sadrazamlığa başvurup izin isteğinde, başvuru Şeyhülislamlığa gönderilip düşünce sorulduğunda Şeyhülislamlığın “Latin harflerinin kabulüne ve bunlarla İslam mekteplerinde tedrisat yapılmasına da asla cevaz-ı şer’i olmayacağı” yolunda fetvasına karşın Hüseyin Cahit, Tanin gazetesinde kullanılmakta olan Arap harflerinin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi olmadığını yazmıştır.
- Doğru
 - Yanlış
- 9) Türk Yurdu, Teceddüd, İctihad gibi dergiler cumhuriyetin ilk yıllarında alfabe meselesinin tartışıldığı dergilerden olmuştur.
- Doğru
 - Yanlış
- 10) Abdullah Cevdet, Arap alfabesini destekleyen yazarlar arasında yer almıştır.
- Doğru
 - Yanlış

Cevaplar

- 1) B
- 2) B
- 3) C
- 4) E
- 5) C
- 6) Doğru
- 7) Doğru
- 8) Doğru
- 9) Doğru
- 10) Yanlış

